

รายงานฉบับสมบูรณ์.

โครงการระบบประเมินผลแบบเสริมพลัง
เพื่อการพัฒนางานพื้นที่ (ระยะที่ 1)

โดย นางสาวจิริกา นุตาลัย และคณะ

เสนอต่อ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

กุมภาพันธ์ 2555

(เอกสารเล่มที่ 1/2)

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการระบบประเมินผลแบบเสริมพลัง
เพื่อการพัฒนาพื้นที่ (ระยะที่ 1)

โดย นางสาวจิรกา นุตาลัย และคณะ

เสนอต่อ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

กุมภาพันธ์ 2555

(เอกสารเล่มที่ 1/2)

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการระบบประเมินผลแบบเสริมพลัง
เพื่อการพัฒนาพื้นที่ (ระยะที่ ๑)

คณะผู้วิจัย

1. นางสาวจิริกา	นุतालย์	หัวหน้าโครงการ
2. นายแมน	บุโรทกานนท์	นักวิจัยอาวุโส
3. นายบุญเยี่ยม	เทลาสะอาด	นักวิจัย
4. นายเอกชัย	ปิ่นแก้ว	นักวิจัย
5. นางสาวนิธิภา	อุดมสาส์	ผู้ประสานงาน

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

กิตติกรรมประกาศ

โครงการระบบประเมินผลแบบเสริมพลัง เพื่อการพัฒนาพื้นที่ (ระยะที่ 1) ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) โดยได้รับความร่วมมือ และการสนับสนุน ตลอดจนคำแนะนำที่เป็นประโยชน์ทั้งจากหน่วยงานส่วนกลาง และระดับพื้นที่ ตลอดจนองค์กรชุมชน และองค์กรอาสาสมัครสาธารณะกุศลต่างๆ ในพื้นที่ 14 จังหวัด

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ดร.สิลาภรณ์ บัวสาย รองผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และผู้อำนวยการฝ่ายชุมชนและสังคม (ฝ่าย 4) คณะผู้ทรงคุณวุฒิ อาทิ ศ.ดร. อารี วิบูลย์พงศ์ คุณจาตุร อภิชาติบุตร รศ. สุธีระ ประเสริฐสรรพ รศ.ดร.จันทร์จรัส เรียวเดชะ และ รศ.จุฑาทิพย์ ภัทราวาท ตลอดจนผู้ปฏิบัติงานทางวิชาชีพของ สกว. ที่กรุณาให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง อีกทั้งยังกรุณาเชื่อมโยงงานวิจัยกับกลไกสนับสนุนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

ขอขอบคุณท่านผู้ว่าราชการจังหวัด รองผู้ว่าราชการจังหวัด ตลอดจนหัวหน้าส่วนราชการต่างๆ ในพื้นที่ศึกษา ทั้ง 14 จังหวัด ที่กรุณาให้คำแนะนำ และให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์แก่คณะผู้วิจัย รวมทั้งได้เข้าร่วมกิจกรรมสำคัญของโครงการ เช่น การเข้าร่วมการประชุมทบทวน และให้ข้อเสนอแนะในข้อเสนอโครงการ ตลอดจนการคัดเลือกผลผลิตหลักของจังหวัดเพื่อใช้ในการติดตามกำกับแบบเสริมพลังต่อไป

ขอขอบคุณหัวหน้าสำนักงานจังหวัด กลุ่มยุทธศาสตร์จังหวัดในพื้นที่ศึกษา ข้าราชการในระดับจังหวัด นายอำเภอ ปลัดอำเภอ ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และเจ้าหน้าที่ทุกท่านที่ให้ข้อมูล และการสนับสนุนต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อคณะผู้วิจัย ทั้งการให้ความอนุเคราะห์ในการประสานงานกับหน่วยงานในพื้นที่เพื่อจัดเวทีการทบทวนและรับฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับโครงการข้อเสนอของจังหวัด การให้คำปรึกษา ตลอดจนการให้ข้อคิดเห็นระหว่างเข้าร่วมเวทีการประชุม

ขอขอบคุณภาคีการพัฒนาในพื้นที่ศึกษา ทั้งผู้แทนองค์กรพัฒนาเอกชน ภาคประชาสังคม ภาควิชาการ ผู้นำชุมชน และภาคธุรกิจ ที่ช่วยประสานงาน ทำกระบวนการ ตลอดจนประมวลข้อเท็จจริงต่างๆ ประกอบการจัดทำโครงการและข้อเสนอ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นความเห็นของภาคีพัฒนาในจังหวัดอย่างครอบคลุม

สุดท้ายนี้ คณะผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ผลการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาระบบประเมินผลแบบเสริมพลังเพื่อการพัฒนาพื้นที่ รวมทั้งเกิดคุณค่าแก่การพัฒนาภาคี และกลไกความร่วมมือ ความผิดพลาดประการใดก็ตามที่อาจจะเกิดขึ้นจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยขออภัยเพื่อนำไปสู่การปรับปรุงในโอกาสต่อไป

คณะผู้ศึกษาวิจัย

กุมภาพันธ์ 2555

บทคัดย่อ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) มีแนวคิดในการต่อยอดและขยายผลการดำเนินงานในพื้นที่ โดยนำเครื่องมือ และข้อค้นพบที่ได้จากการดำเนินโครงการความร่วมมือเพื่อแก้ปัญหาความยากจน การพัฒนาสังคม และสุขภาพะ ซึ่งดำเนินการในพื้นที่ 17 จังหวัด ได้แก่ กำแพงเพชร อุตรดิตถ์ พิษณุโลก อุทัยธานี ชัยนาท นครปฐม นครราชสีมา ชัยภูมิ กาฬสินธุ์ นครพนม ยโสธร อุบลราชธานี สุราษฎร์ธานี สงขลา พัทลุง นครศรีธรรมราช และสตูล มาเป็นเหตุปัจจัยในการขับเคลื่อนงาน โดยในการดำเนินการ สกว. ได้ประสานกับคณะทำงานวิจัยในพื้นที่เพื่อพัฒนาโครงการ และเน้นองค์ประกอบสำคัญในการขับเคลื่อนงานระยะต่อไปใน 3 ขั้นตอนหลัก กล่าวคือ

- 1) การกำหนดประเด็นปัญหาและประเด็นพัฒนาที่ชัดเจน เพื่อเป็นจุดเน้นให้เกิดการรวมพลังการบูรณาการ และมีเป้าหมายที่เป็นเอกภาพ ตลอดจนการสร้างพลังร่วมในการต่อยอด ยกระดับ เชื่อมโยง และขยายผล
- 2) การเชื่อมโยงความร่วมมือ และแสวงหาแนวทางปฏิบัติการร่วมกับสถาบันวิชาการ และคณะทำงานวิจัยในพื้นที่ ซึ่งมีความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ ที่สอดคล้อง และเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเด็นตามกลุ่มงาน เพื่อร่วมกันออกแบบเครื่องมือ กระบวนการทำงาน และร่วมวิเคราะห์การขับเคลื่อนและยกระดับการแก้ไขปัญหา การพัฒนาพื้นที่และองค์ความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
- 3) การจัดทำระบบสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพเพื่อการติดตามสนับสนุนแบบเสริมพลัง การวิเคราะห์ และประมวลปัจจัยความสำเร็จ ข้อจำกัด ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ผ่านกระบวนการทำงานตลอดจนการจัดการสื่อสารเพื่อการรับรู้ การทำความเข้าใจ และสนับสนุนงานโครงการจากภาคีต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้เพื่อให้ข้อเสนอแนะต่อโครงการของคณะทำงานวิจัยในพื้นที่ มีความสอดคล้องกับองค์ประกอบดังกล่าว ซึ่งจะนำไปสู่การยกระดับการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร หรือสมาชิกของกลุ่มประชาสังคม และองค์กรชุมชนในพื้นที่ อันจะส่งผลต่อการจัดการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ซึ่งจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงโครงสร้าง ระบบนิเวศ เศรษฐกิจและสังคม ทั้งในระดับมหภาค (ภูมิภาค) และจุลภาค (ชุมชนและท้องถิ่น) ได้เท่าทันสถานการณ์ อย่างเป็นกระบวนการและมีระบบที่ชัดเจน สกว. จึงได้กำหนดให้มีโครงการระบบประเมินผลแบบเสริมพลังเพื่อการพัฒนาพื้นที่ (ระยะที่ 1) ขึ้น เพื่อสนับสนุนการพัฒนาโครงการฯ ของคณะทำงานวิจัยในพื้นที่

¹ คณะทำงานวิจัยในพื้นที่ หมายถึง แกนนำประชาสังคม องค์กรชุมชน หรือกลุ่มผู้ปฏิบัติงานที่ได้เริ่มต้นพัฒนากระบวนการปฏิบัติงานตามการใช้บัญชีครัวเรือนเป็นเครื่องมือในการสำรวจชุมชน และทำกระบวนการศึกษาปัญหา หรือสถานการณ์พื้นฐานของพื้นที่ โดยเบื้องต้นประกอบด้วย เดิมมีทั้งหมด 17 จังหวัด ตามที่มีกระบวนการพัฒนาข้อมูลพื้นที่โดยใช้การจัดทำบัญชีครัวเรือนเป็นเครื่องมือในการดำเนินงาน

โดยผลจากการดำเนินงานโครงการระบบประเมินผลแบบเสริมพลังเพื่อพัฒนางานพื้นที่ (ระยะที่ 1) (สิงหาคม 2554-มกราคม 2555) (โครงการฯ ระยะที่ 1) คณะทำงานวิจัยส่วนกลาง² มีข้อสรุป และข้อสังเกตจากการปฏิบัติงาน ดังนี้

- (1) โครงการฯ ระยะที่ 1 ทำหน้าที่เป็นตัวกระตุ้นหนุนเสริม และผู้ร่วมพัฒนาระบบการวิจัยและพัฒนาใน 14 พื้นที่ (ตามที่มีกระบวนการพัฒนาข้อมูลพื้นที่โดยใช้การจัดทำบัญชีครัวเรือนเป็นเครื่องมือในการดำเนินงาน) โดยแบ่งเป็นกลุ่มประเด็นได้ 2 ประเด็น คือ

กลุ่มที่ 1 ประเด็นเกษตร อาหารปลอดภัย และเศรษฐกิจชุมชน: พื้นที่จังหวัดเสนอโครงการ ได้แก่ อุบลราชธานี กาฬสินธุ์ ยโสธร ชัยภูมิ นครราชสีมา พิษณุโลก ชัยนาท อุทัยธานี และนครปฐม

กลุ่มที่ 2 ประเด็นการบริหารจัดการน้ำ และการจัดการภัยพิบัติ: พื้นที่จังหวัดเสนอโครงการ ได้แก่ กำแพงเพชร นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา และสตูล

- (2) กระบวนการปฏิบัติงานของโครงการฯ ระยะที่ 1 มีการดำเนินกิจกรรมจำแนกเป็นขั้นตอนหลักๆ ได้ดังนี้

(2.1) การพัฒนาระบบการคิด และการออกแบบการวิเคราะห์ร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิและผู้บริหาร สก.

(2.2) การสร้างกระบวนการคิด และจัดทำโครงการวิจัย และพัฒนา (R&D) ร่วมกับของคณะทำงานวิจัยในพื้นที่ โดยการสร้างกิจกรรมทำความเข้าใจวิธีการปฏิบัติงานในระยะที่ 1 และระยะที่ 2 ซึ่งจะใช้เวลารวมทั้งสิ้น 24 เดือน (ระยะที่ 1 จำนวน 6 เดือน และระยะที่ 2 จำนวน 18 เดือน)

(2.3) การทำกระบวนการปรึกษาหารือ การพบปะกับคณะทำงานวิจัยในพื้นที่ และผู้มีส่วนได้เสียหลัก เพื่อจัดเตรียมเนื้อหาของโครงการวิจัย และพัฒนา โดยต่อยอดจากข้อสรุป/ข้อค้นพบจากการทำกระบวนการศึกษาวิจัยข้อมูลเบื้องต้นโดยใช้บัญชีครัวเรือนเป็นเครื่องมือในการรวบรวม

(2.4) การจัดกระบวนการ (เวที) สำหรับการทบทวน และให้ความคิดเห็นต่อโครงการวิจัย และพัฒนา ตลอดจนการรวบรวมข้อคิดเห็น ข้อสังเกต ตลอดจนการประมวลผลสรุปในการปฏิบัติงาน เพื่อพัฒนาโครงการวิจัย และพัฒนาของคณะทำงานวิจัยในพื้นที่ และประสานงาน นำเสนอต่อฝ่าย 4 (ฝ่ายชุมชน) ภายใน หรือก่อนกลางเดือนมกราคม 2555

(2.5) การพัฒนา และจัดทำข้อเสนอโครงการวิจัยการพัฒนาระบบประเมินผลแบบเสริมพลังระยะที่ 2 (16 มกราคม 2555-15 พฤษภาคม 2556) (โครงการฯ ระยะที่ 2) โดยเน้นการประยุกต์ใช้แนวทางการติดตาม กำกับแบบเสริมพลัง การสร้างกระบวนการเรียนรู้เชิงกลุ่มสัมพันธ์ (Dynamic Group) การยกระดับขีดความสามารถ (Capacity-Building) การบริหารเชิงบูรณาการ ตลอดจนการเชื่อมโยงกับสถาบันวิชาการ หรือหน่วยความรู้ในพื้นที่ กระบวนการแสดงความคิดเห็นแบบสร้างสรรค์ (Feedback Loop) เพื่อจัดทำโครงสร้างเชิงสถาบัน (Institutionalization) ที่จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในพื้นที่ บนฐานของการใช้ข้อมูลจากการศึกษาวิจัย ในการพัฒนาข้อเสนอ หรือแนวทางทางนโยบายต่างๆ

² คณะทำงานวิจัยส่วนกลาง หมายถึง คณะผู้ศึกษาวิจัยตามโครงการวิจัยการพัฒนาระบบประเมินผลแบบเสริมพลัง เพื่อพัฒนางานพื้นที่ (ระยะที่

1) โดยมีนางสาวจริกร นุตาลัย เป็นหัวหน้าโครงการ

ทั้งนี้ จากการดำเนินงานของโครงการฯ ระยะที่ 1 สามารถจำแนกข้อเสนอโครงการเพื่อต่อยอด และขยายผลการดำเนินงานโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาระบบบูรณาการความร่วมมือในระดับพื้นที่ได้เป็น 2 ประเด็นหลักๆ คือ ประเด็นเกษตร อาหารปลอดภัย และเศรษฐกิจชุมชน กับประเด็นการบริหารจัดการน้ำและการจัดการภัยพิบัติ โดยในเรื่องของเกษตร อาหารปลอดภัย และเศรษฐกิจชุมชนครอบคลุมตั้งแต่การผลิตจนถึงการตลาด ภายใต้แนวคิดด้านความมั่นคงและความปลอดภัยทางอาหาร เป้าหมายของโครงการมีหลายระดับ ตั้งแต่การมีอาหารปลอดภัยเพียงพอต่อการบริโภคภายในครอบครัว ชุมชน จนกระทั่งการบริหารจัดการผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคไปสู่ระบบตลาดทั้งภายในพื้นที่ และตลาดภายนอก ขณะที่ในด้านของการบริหารจัดการน้ำให้ความสำคัญในเรื่องข้อมูล การสื่อสาร และกลไกในการบริหารจัดการอย่างบูรณาการ

ABSTRACT

The Thailand Research Fund (TRF.) has initiated an idea on mainstreaming of offshoot and extension of its findings and results under the Area-Based Cooperative Action Research (ABC) scheme, particularly from the Cooperative Project on Poverty Redemption, Social Development and Healthy Society in 17 provinces³ to be driven factors for all concerning projects and activities. And for the sake of implementation with sustainability and engagement with all concerns, TRF has spent tremendous efforts to draw and establish multifaceted collaboration, comprising the community-based organizations and civil society groups, the government apparatus and the technical supporting agencies, including TRF and local academic institutions, to be a focal mechanism to mobilize all projects, within three main steps as:

- (1) Creation of communal platforms to identify common problems, concerns and proposals of development, in order to integrate all resources and efforts with harmonization of goals, the cohesive taskforces would be drawn out to implement those offshoots with collaboration and extension;
- (2) Conjugation of coordination with the development of collaborative guidance among academic institutions and local research teams⁴, with linkages among knowledge, skills, expertise that would be applied and utilized for their indentified issues. Some tools and problem-solving solutions would be tailor-made, reflecting to results from the household budget accounting and analysis for communal survey with the proposals of problem resettlement;
- (3) Establishment of technical assistance system for enhancing of capacity-building with empowerment evaluation, while there would be a research process to monitor, analyze and compile all factors, both achievement and failure, challenges and systemic changes. The interactive platforms would be periodically created, for the sake of empowerment with bridging those concerns and resource persons together. The collaboratively self-managing mobilization with people engagement would be further initiated and hosted by their own capacity.

³ As: Kamphangphet, Utaradit, Phitsanulok, Uthaitani, Chainat, Nakhonpathom, Nakhomratchasima, Chaiyabhum, Kalasin, Nakhompanom, Yasothom, Ubolratchathani, Surathani, Songkha, Patthalung, Nakhomsrihammarat and Satul

⁴ The local research team, by nature, consists of focal persons of civil society groups, community-based organizations or working groups that have initiated the development of working process aligning with the utilization of household budget accounting and analysis for communal survey and creation of village profiles with proposals of the settlement for problem-solving. In reference to the implementation of ABC projects in 17 provinces, each province would set up its local research team.

And in order to gear up all area-based projects to comply with those above-mentioned components which would be the capacity-building process for target groups in each province and to create systemic changes corresponding to the institutionalization and ecological, economic and social systems, covering both macro- and micro- levels, TRF then developed a the Research Project on Empowerment Evaluation for Enhancing People's Mobilization on the Ground (Phrase I) for supporting those implemented in provinces.

This Project had been conducted during August 2011-January 2012, by the principal research team⁵ and could be concluded with observations as follows:

- (1) The Research Project on Empowerment Evaluation for Enhancing People's Mobilization on the Ground (Phrase I) had been initiated as a stimulus with quality assurance for the development of project proposals in 14 provinces, where shall be categorized into two groups, corresponding to the proposed issues, as:

Group I: Agriculture, Food with Safety and Communal Economies, with project proposals of 9 provinces as: Phitsanulok, Uthaitani, Chainat, Nakhonpathom, Nakhornratchasima, Chaiyabhum, Kalasin, Yasothorn and Ubolratchathani;

Group II: Water Resource and Natural Disaster Managements, with project proposals of 5 provinces as: Kamphangphet, Songkla, Patthalung, Nakhornsrithammarat and Satul;

- (2) The Research Project on Empowerment Evaluation for Enhancing People's Mobilization on the Ground (Phrase I) had been implemented through five main steps as:

(2.1) Development of conceptual and analytical frameworks, under the cooperation with the think-tanks of experts and executive members of TRF;

(2.2) Concretization of operational frameworks alongside with the research and development process with consultation and collaboration among key-stakeholders and local research teams, during a period of 24 months (6 months for Phase I and 18 months for Phase II);

(2.3) Creation of consultative platforms with the engagement of key-stakeholders and local

⁵ The principal research team means those implementing the Research Project on Empowerment Evaluation for Enhancing People's Mobilization on the Ground (Phrase I) and lead by Ms. Jirika Nutalai, as Head of the Project.

research teams for preparing the project proposals with application of those offshoots and findings from preliminary survey on the household accounting and budget analysis project;

(2.4) Drawing out of efforts with sharing of resources and capacities for those project proposals with creation of platforms for review, all contributions, observations and remarks would be noted and compiled for revision of those proposals that then would be submitted to Section 4 (Community) of TRF, on or before middle of January 2012;

(2.5) Development of the Research Project on Empowerment Evaluation for Enhancing People's Mobilization on the Ground (Phrase II), that would be implemented as the principal research and development process, this project focuses on empowerment evaluation with creation of collective learning process, capacity-building and integration of self-management with linkages of academic institutions and local knowledge units. The feedback loops, both in nature and manipulation, would be simultaneously set up with the ultimate goal on institutionalization with sustainability in the long run.

The Research Project on Empowerment Evaluation for Enhancing People's Mobilization on the Ground (Phrase I) reflected that for those two main categories of project proposals, corresponding to Group I: Agriculture, Food with Safety and Communal Economies and Group II: Water Resource and Natural Disaster Managements, would exercise their own sustainability and self-management mechanisms, with the undertaking of concepts of food security and safety aligning with community consumption and communal economies, as well as of institutionalization with information-responsive platforms and two-way communication consecutively.

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ค
บทคัดย่อ (ภาษาไทย)	ง-ฉ
บทคัดย่อ (ภาษาอังกฤษ)	ช-ฉ
สารบัญ	ญ
บทที่ 1 บทนำ	1-3
1.1 ความเป็นมา	1
1.2 วัตถุประสงค์	2
1.3 ผลที่คาดว่าจะได้รับ	2
1.4 ขั้นตอนการศึกษา	3
1.5 พื้นที่ดำเนินการ	3
1.6 ระยะเวลาดำเนินการ	3
บทที่ 2 แนวคิดที่เกี่ยวข้อง	4-39
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการเกษตร และเศรษฐกิจชุมชน	4
2.1.1 การบริหารสายโซ่อุปทาน และสายโซ่คุณค่า	4
2.1.2 แนวคิดด้านความมั่นคงทางอาหาร และอาหารปลอดภัย	5
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ และการจัดการภัยพิบัติ	7
2.2.1 กรอบแนวทางวิเคราะห์การบริหารทรัพยากรน้ำแบบบูรณาการ	7
2.2.1.1 การพัฒนากรอบแนวคิด "การจัดการน้ำแบบบูรณาการ"	7
2.2.1.2 แนวคิดและกระบวนการจัดการน้ำด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน-ท้องถิ่น	8
2.2.1.3 องค์ประกอบของ "การจัดการน้ำแบบผสมผสาน"	9
2.2.1.4 แนวทาง-กระบวนการทำงานลุ่มน้ำ	9
2.2.1.5 วิธีการและเครื่องมือการถอดบทเรียน	10
2.2.1.6 เทคนิค-เครื่องมือที่ใช้	11
2.2.1.7 แนวทางการเคลื่อนงานประเด็น "น้ำและภัยพิบัติ"	13
2.2.2 กรอบแนวทางการวิเคราะห์การจัดการภัยพิบัติ	14
2.2.2.1 มุมมองของ "น้ำท่วม" และ "ภัยพิบัติ"	14
2.2.2.2 หลักการจัดการน้ำท่วม ภัยพิบัติแบบผสมผสาน	15
2.2.2.3 แนวโน้มในระดับสากล และองค์ประกอบของความเสี่ยงภัย	16
2.2.2.4 แนวคิดการจัดการภัยพิบัติ	18

2.2.2.5	การจัดการภัยพิบัติ โดยอาศัยชุมชนเป็นฐาน	18
2.3	แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาโครงการ และการติดตามประเมินผล	20
2.3.1	การติดตามแบบเสริมพลัง	20
2.3.2	ระบบการวิเคราะห์ไตรสิกขา	28
2.3.3	การสื่อสารเพื่อการพัฒนา	35
2.3.4	แผนผังผลลัพธ์	36
บทที่ 3	การพิจารณาข้อเสนอโครงการเพื่อการพัฒนาพื้นที่	40-104
3.1	ประเด็นการเกษตร และความมั่นคงอาหาร	40
	จังหวัดนครราชสีมา	40
	จังหวัดชัยภูมิ	45
	จังหวัดอุบลราชธานี	49
	จังหวัดยโสธร	53
	จังหวัดกาฬสินธุ์	58
3.2	ประเด็นเศรษฐกิจชุมชน	67
	จังหวัดพิษณุโลก	67
	จังหวัดชัยนาท	72
	จังหวัดอุทัยธานี	76
	จังหวัดนครปฐม	80
3.3	ประเด็นการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ และการจัดการภัยพิบัติ	83
	จังหวัดกำแพงเพชร	83
	จังหวัดสงขลา	87
	จังหวัดพัทลุง	93
	จังหวัดนครศรีธรรมราช	97
	จังหวัดสตูล	101
บทที่ 4	บทสรุป และข้อเสนอแนะเพื่อการสนับสนุนการพัฒนาพื้นที่	105-111
4.1	สรุปภาพรวมข้อเสนอโครงการด้านการพัฒนาการเกษตร และเศรษฐกิจชุมชน	105
4.1.1	เป้าหมายของการพัฒนา	105
4.1.2	กิจกรรมหรือแนวทางการดำเนินงาน	106
4.1.3	ความต้องการการสนับสนุน	107
	ผังภูมิการวิเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาด้านการเกษตรและเศรษฐกิจชุมชนในพื้นที่ 9	108

จังหวัด

4.2 สรุปภาพรวมข้อเสนอโครงการด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ และการจัดการภัยพิบัติ	109
4.2.1 เป้าหมายของการพัฒนา	109
4.2.2 กิจกรรมหรือแนวทางการดำเนินงาน	110
4.2.3 ความต้องการการสนับสนุน	110
ผังภูมิการวิเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาด้านการจัดการทรัพยากรน้ำ และภัยพิบัติ ในพื้นที่ 5 จังหวัด	110
4.3 ข้อเสนอแนะเพื่อสนับสนุนการพัฒนาพื้นที่	111
บทที่ 5 ข้อเสนอโครงการติดตามประเมินผลแบบเสริมพลัง ระยะที่ 2	112-114

บรรณานุกรม

ภาคผนวก (เอกสารเล่มที่ 2/2)

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมา

ในระหว่างปี 2550-2553 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) กระทรวงมหาดไทย (มท.) และกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พม.) ได้ร่วมมือกับชุมชนท้องถิ่น ประชาสังคม ภาควิชาการและหน่วยงานรัฐในพื้นที่ 17 จังหวัด ได้แก่ กำแพงเพชร อุตรดิตถ์ พิษณุโลก อุทัยธานี ชัยนาท นครปฐม นครราชสีมา ชัยภูมิ กาฬสินธุ์ นครพนม ยโสธร อุบลราชธานี สุราษฎร์ธานี สงขลา พัทลุง นครศรีธรรมราช และสตูล ในการพัฒนาโครงการความร่วมมือเพื่อแก้ปัญหาความยากจน การพัฒนาสังคมและสุขภาวะ ซึ่งมีพื้นที่ดำเนินการครอบคลุม 3,768 หมู่บ้าน 357 ตำบล 175 อำเภอ ใน 17 จังหวัด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาระบบการบูรณาการความร่วมมือของภาคีภาครัฐ ภาควิชาการ ภาคชุมชน ท้องถิ่น และองค์กรทางสังคมที่หลากหลาย ฯลฯ ในการร่วมแก้ไขปัญหาและพัฒนาพื้นที่ โดยมีเครื่องมือสำคัญ คือ บัญชีครัวเรือน และข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเฉพาะด้าน อาทิ ปัจจัยการผลิต ต้นทุนหนี้สิน ฯลฯ จากกระบวนการใช้ข้อมูลต่างๆ และการบูรณาการความร่วมมือดังกล่าว ส่งผลให้พื้นที่มีแผนชุมชนที่สามารถสะท้อนความต้องการที่แท้จริงของประชาชน รวมทั้งการเสริมสร้างกระบวนการวิเคราะห์อย่างมีส่วนร่วมจากชุมชน ท้องถิ่น ภาควิชาการ ภาครัฐ เพื่อทำความเข้าใจความหมาย และยกระดับการเรียนรู้ ตลอดจนการประสานทรัพยากรตอบสนองแผนชุมชน

การดำเนินงานในพื้นที่เป้าหมายทั้ง 17 จังหวัด ปรากฏผลที่ชัดเจน 4 ประการ ได้แก่ 1) เกิดการเสริมสร้างกลไกการพัฒนาพื้นที่ 2) เกิดกระบวนการจัดทำบัญชีครัวเรือน ซึ่งเป็นฐานข้อมูลสำคัญในการวิเคราะห์สถานภาพชุมชน 3) เกิดกิจกรรมการเพิ่มความสามารถในการจัดการหนี้สินครัวเรือน และ 4) เกิดการเสริมสร้างตำบลเข้มแข็งแบบบูรณาการเป็นต้นแบบเพื่อการเรียนรู้และขยายผล จะเห็นได้ว่าสิ่งที่เกิดขึ้นมีทั้งเครื่องมือ กิจกรรม หรือวิธีการในการจัดการกับปัญหา และกลไกในการดำเนินการ ซึ่งสะท้อนให้เห็นบทบาทของงานวิจัยในการแก้ไขปัญหาหรือยกระดับการพัฒนาของพื้นที่

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความสำเร็จดังกล่าวจะเกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน และสามารถตอบโจทยความต้องการของพื้นที่ได้ แต่หากพิจารณาในประเด็นของการริเริ่ม การจัดทำเครื่องมือประกอบการดำเนินงาน จะพบว่าในระยะที่ผ่านมาสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ถูกกำหนดจากหน่วยงานหรือภาควิชาการจากส่วนกลางเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นเพื่อสนับสนุนให้พื้นที่มีบทบาทในการทำการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่ของตนเอง ตั้งแต่การกำหนดโจทย์วิจัย การกำหนดเครื่องมือ และกระบวนการในการศึกษาวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) จึงได้ประสานกับคณะทำงานหรือนักวิจัยในพื้นที่จัดทำข้อเสนอโครงการวิจัยเพื่อการพัฒนาพื้นที่ โดยมีโจทย์สำคัญ คือ เป็นการวิจัยเพื่อพัฒนากลไกความร่วมมือแก้ปัญหาาร่วมกันของคนในพื้นที่ และการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะเรื่องของแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้ข้อเสนอโครงการควรมีลักษณะของการหาคำตอบ พัฒนา ต่อยอด ขยายผล หรือยกระดับการพัฒนาพื้นที่ โดยยึดโยงหรือใช้ผลจากการดำเนินงานโครงการความร่วมมือฯ ในระยะที่ผ่านมาเป็นฐานในการพัฒนาโครงการ ซึ่งการดำเนินงานของ สกว.ครั้งนี้ได้พิจารณาความพร้อมขององค์ประกอบในการขับเคลื่อนงาน 3 ด้าน คือ

1. การกำหนดประเด็นปัญหาและประเด็นพัฒนาที่ชัดเจน เพื่อเป็นจุดเน้นให้เกิดการรวมพลังการบูรณาการ และมีเป้าหมายที่ไม่กระจาย

2. การเชื่อมโยงสถาบันวิชาการ และนักวิจัยที่มีความรู้ ทักษะ ประสพการณ์ที่สอดคล้องและเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเด็นตามกลุ่มงานเพื่อร่วมออกแบบเครื่องมือ ออกแบบกระบวนการทำงาน และร่วมวิเคราะห์เพื่อการขับเคลื่อน และยกระดับการแก้ไขปัญหา การพัฒนาพื้นที่ ตลอดจนการพัฒนาองค์ความรู้

3. การจัดให้มีระบบสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพเพื่อการติดตามสนับสนุนแบบเสริมพลัง การวิเคราะห์และประมวลปัจจัยความสำเร็จ ข้อจำกัด การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ผ่านกระบวนการทำงานตลอดจนการจัดให้มีการสื่อสารเพื่อการรับรู้ เข้าใจ และสนับสนุนงานโครงการจากภาคีที่เกี่ยวข้อง

เพื่อให้การขับเคลื่อนงานระยะต่อไปสอดคล้องเจตนารมณ์และลักษณะของงานวิจัยแบบแบบ ABC (Area-Based Collaborative Research) ที่กำหนดให้พื้นที่เป็นตัวตั้ง ซึ่งหมายถึงการมีโจทย์การพัฒนาและแก้ไขปัญหาพื้นที่จังหวัดในภาพรวม เพื่อให้คนในพื้นที่มีรายได้และชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยมีกลไกในพื้นที่เป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนและสร้างการเปลี่ยนแปลง ขณะที่กลไกการวิจัยเป็นเครื่องมือสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน สกว. จึงกำหนดให้มีโครงการวิจัยพัฒนาระบบประเมินผลแบบเสริมพลังเพื่อการพัฒนาพื้นที่ (ระยะที่ 1) ขึ้น เพื่อสนับสนุนการดำเนินการของคณะทำงานจังหวัดหรือนักวิจัยพื้นที่ ในการกำหนดประเด็นการพัฒนาที่ชัดเจน การเชื่อมโยงบทบาทภาคีวิชาการอย่างเป็นระบบ และเพิ่มบทบาทการติดตามสนับสนุนแบบเสริมพลัง ซึ่งจะเป็นการเสริมความแข็งแกร่งของการตอบโจทย์การพัฒนาพื้นที่ พัฒนางค์ความรู้ กระบวนการในการเรียนรู้ และกลไกการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

1.2 วัตถุประสงค์

1. เพื่อส่งเสริมให้มีการประเมินสถานะความร่วมมือและความเข้มแข็งของกลไกการพัฒนาพื้นที่ เพื่อการพิจารณาแนวทางการขับเคลื่อนโครงการระยะต่อไป

2. เพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพของการวิเคราะห์ และกลั่นกรองข้อเสนอโครงการจากพื้นที่ให้ตอบสนองความต้องการของชุมชนท้องถิ่น สอดคล้องกับศักยภาพพื้นที่และแผนพัฒนาจังหวัด รวมถึงตอบสนองนโยบายรัฐบาลและทิศทางการพัฒนาประเทศ

3. เพื่อส่งเสริมให้มีข้อเสนอโครงการวิจัยที่ครอบคลุมถึงการพัฒนาระบบติดตามสนับสนุนแบบเสริมพลัง การศึกษา รูปแบบและแนวทางการสนับสนุนความรู้ที่จำเป็นและเหมาะสมกับบริบทการพัฒนาพื้นที่ ตลอดจนการชี้ให้เห็นถึงภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่โครงการ 17 จังหวัด

1.3 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้รายงานการประเมินสถานะความร่วมมือและความเข้มแข็งของกลไกการพัฒนาพื้นที่ โจทย์ความต้องการ และการใช้ข้อมูลความรู้เพื่อการแก้ปัญหา/พัฒนาพื้นที่ในแต่ละระดับ (บุคคล-กลุ่ม-ตำบล-จังหวัด)

2. ได้ข้อเสนอโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่ใน 17 จังหวัด ที่มีจุดเน้นชัดเจนตอบสนองความต้องการชุมชนท้องถิ่น สอดคล้องกับศักยภาพพื้นที่และแผนพัฒนาจังหวัด รวมถึงตอบสนองนโยบายรัฐบาลและทิศทางการพัฒนาประเทศ

3. ได้ข้อเสนอโครงการวิจัยในระยะต่อไป ประกอบด้วย

- การพัฒนาระบบติดตามสนับสนุนแบบเสริมพลัง
- การศึกษารูปแบบและแนวทางการหนุนเสริมความรู้เพื่อการพัฒนาพื้นที่
- การศึกษาภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ทั้ง 17 จังหวัด

1.4 ขั้นตอนการศึกษา

1. การประชุมหารือร่วมกับ สกว.และผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อกำหนดทิศทางการดำเนินงาน และประเด็นการพัฒนาข้อเสนอโครงการของพื้นที่
2. การศึกษาทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่มีการเสนอ เพื่อให้ข้อเสนอแนะต่อคณะทำงานจังหวัด หรือนักวิจัยในพื้นที่ในการพัฒนาข้อเสนอโครงการวิจัยเพื่อการพัฒนาพื้นที่ของแต่ละจังหวัด
3. การประชุมสร้างความเข้าใจกับคณะทำงานจังหวัดหรือนักวิจัยในพื้นที่ ผู้ทรงคุณวุฒิ และคณะนักวิจัย ส่วนกลาง เพื่อพัฒนาทิศทาง หลักการ รายการประเด็น รายการจังหวัด เพื่อเป็นฐานการจัดทำข้อเสนอโครงการของจังหวัด และกำหนดแนวการทำงานร่วมกัน
4. การจัดเวทีหารือหรือเข้าร่วมการประชุมหารือกับภาคีความร่วมมือและคณะทำงานหรือคณะนักวิจัยในพื้นที่ เพื่อพัฒนาและปรับปรุงข้อเสนอโครงการของแต่ละจังหวัด
5. การจัดประชุมพิจารณาการันการของข้อเสนอโครงการร่วมกับจังหวัด สกว. และผู้ทรงคุณวุฒิ
6. การสรุป ประมวลผลการพิจารณาข้อเสนอโครงการ และแนวทางสนับสนุนการขับเคลื่อนงานวิจัยของพื้นที่ ตามข้อเสนอโครงการ

1.5 พื้นที่ดำเนินการ

ดำเนินงานในพื้นที่ 14 จังหวัด ได้แก่ พิษณุโลก กำแพงเพชร กาฬสินธุ์ อุบลราชธานี ยโสธร ชัยภูมิ นครราชสีมา นครปฐม ชัยนาท อุทัยธานี นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา และสตูล

1.6 ระยะเวลาดำเนินการ

ระยะเวลา 6 เดือน (ระหว่างเดือนสิงหาคม 2554-มกราคม 2555)

บทที่ 2

แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

การพัฒนาข้อเสนอโครงการเพื่อการพัฒนาพื้นที่ทั้ง 14 จังหวัด เบื้องต้นมีการเสนอประเด็นความสนใจในการพัฒนาพื้นที่ใน 3 กลุ่มประเด็นหลัก คือ (1) เกษตร อาหารปลอดภัย และความมั่นคงทางอาหาร (2) เศรษฐกิจชุมชน และ (3) การจัดการทรัพยากรน้ำ และภัยพิบัติ คณะผู้วิจัยจึงได้ศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นกรอบในวิเคราะห์พัฒนาข้อเสนอโครงการ และแนวทางในการจัดทำข้อเสนอเพื่อพัฒนาระบบประเมินผลแบบเสริมพลังเพื่อการพัฒนาพื้นที่ในระยะต่อไป ซึ่งจำแนกเนื้อหาเป็น 3 ประเด็น คือ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการเกษตรและเศรษฐกิจชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำและการจัดการภัยพิบัติ และแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาโครงการและการติดตามประเมินผล โดยมีสาระสำคัญ ดังนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการเกษตรและเศรษฐกิจชุมชน

2.1.1 การบริหารสายโซ่อุปทาน และสายโซ่คุณค่า (Supply Chain Management and Value chain Management)

สายโซ่คุณค่าเป็นเครื่องมือการบริหารกระบวนการทั้งระบบให้เกิดการเชื่อมโยงตั้งแต่ระดับต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ เครื่องมือนี้เป็นที่นิยมในการบริหารธุรกิจทั้งภายในและระหว่างประเทศ ซึ่งต่อมาภาครัฐก็นำเครื่องมือนี้มาประยุกต์ใช้กับการบริหารกระบวนการในองคาพยพต่างๆ ทั้งในส่วนของกาปฏิบัติงาน และการกำกับติดตามนโยบาย ทั้งนี้คณะกรรมการนโยบายจังหวัด (กนจ.) ก็กำหนดให้การบริหารสายโซ่อุปทานและสายโซ่คุณค่าเป็นเครื่องมือในการบริหารงานจังหวัดและกลุ่มจังหวัดแบบบูรณาการด้วย

สำหรับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ได้สนับสนุนให้ใช้เครื่องมือนี้ในงานวิจัยเชิงระบบ เช่น การบูรณาการจังหวัด การพัฒนาระบบงานกำกับและติดตามการปฏิบัติราชการในภูมิภาค รวมทั้งงานวิจัยด้านการเกษตรในเรื่องผลผลิตทางการเกษตร ทั้งข้าว พริก ผัก ลำไย เงาะ มังคุด ไข่พื้นเมือง โคพื้นเมือง ฯลฯ โดยสาระหลักของสายโซ่อุปทานและสายโซ่คุณค่ามีความเฉพาะเจาะจงและความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน

สายโซ่อุปทาน คือ การเชื่อมโยงกิจกรรมที่เพิ่มคุณค่าและบริหารการไหล (Flow) ของทรัพยากรและสารสนเทศตั้งแต่การวางแผน การจัดหาวัตถุดิบ การบริหารการจัดเก็บผลิตภัณฑ์สินค้า การผลิต การขนส่ง การกระจายสินค้า ตลอดจนการส่งมอบสินค้าให้ลูกค้า

ประสิทธิภาพของสายโซ่อุปทานเกิดจากการเชื่อมโยงสารสนเทศและทรัพยากรการผลิต โดยมีการประสานความร่วมมือกับเครือข่ายกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดการเพิ่มคุณค่า เพิ่มประโยชน์สามารถส่งมอบสินค้าด้วยปริมาณที่ถูกต้อง สถานที่ถูกต้อง ตามเวลาที่ต้องการ ด้วยต้นทุนที่เหมาะสมและสร้างความพึงพอใจให้แก่ลูกค้าหรือกลุ่มเป้าหมาย องค์ประกอบสำคัญในการบริหารสายโซ่อุปทานประกอบด้วย

- การบริหารความสัมพันธ์กับกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้อง
- การบริหารการบริการเพื่อสร้างความพึงพอใจกับกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง

- การบริหารอุปสงค์ (Demand) เพื่อให้เกิดความพอเหมาะ พอดี ความสมดุลระหว่างอุปสงค์ (ความต้องการ) กับอุปทาน (ความสามารถในการผลิต การให้บริการหรือทรัพยากรที่มีอยู่)
- บริหารการพัฒนา และการดำเนินการในกิจกรรมการผลิต (Flow Management)
- การบริหารภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาผลผลิต (Product Management)

ในส่วนของสายโซ่คุณค่า (Value Chain Management) เป็นกิจกรรมที่สร้างคุณค่าเพิ่มหรือประโยชน์เพิ่มให้แก่ผลผลิตหรือบริการ โดยจำแนกเป็นกิจกรรมหลักและกิจกรรมสนับสนุน กิจกรรมหลักได้แก่ กิจกรรมที่ส่งผลโดยตรงในการสร้างคุณค่าเพิ่มให้ผลผลิต กระบวนการผลิต การขนส่ง การตลาด การขาย และการบริการ ฯลฯ ส่วนกิจกรรมสนับสนุน เช่น การจัดองค์กร การจัดหาจัดซื้อ การพัฒนาบุคลากร ฯลฯ ทั้งนี้ความสัมพันธ์ของสายโซ่อุปทานและสายโซ่คุณค่าอธิบายด้วยแผนภาพ ดังนี้

ที่มา : นงนุช อังยุริกุล , โซ่อุปทานสินค้าเกษตร , (โอกาสและทางเลือกเกษตรกรบนสายโซ่อุปทาน,2554)

2.1.2 แนวคิดด้านความมั่นคงทางอาหารและอาหารปลอดภัย

ในการประชุมสุดยอดอาหารโลก (WSF) ในปี 2539 ให้ความหมายของ ความมั่นคงทางอาหาร ว่าหมายถึง "...คนทุกคนมีความสามารถเข้าถึงอาหารที่เพียงพอ ปลอดภัย และมีโภชนาการ ทั้งในทางกายภาพและเศรษฐกิจ ในการตอบสนองความต้องการ และความพึงพอใจทางอาหารของพวกเขา เพื่อให้เกิดชีวิตที่ประกอบด้วยความกระตือรือร้นและสุขภาวะ" (Food security exists "when all people, at all times, have physical and economic access to sufficient safe and nutritious food that meets their dietary needs and food preferences for an active and healthy life.")

จากความหมายข้างต้น องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ได้แบ่งและให้ความหมายของ "ความมั่นคงทางอาหาร" ออกเป็น 4 มิติย่อย ได้แก่

- **ความพอเพียง:** ความพอเพียงของปริมาณอาหารในคุณภาพที่เหมาะสม ซึ่งได้มาจากการผลิตภายในประเทศหรือการนำเข้า รวมถึงความช่วยเหลือทางอาหาร
- **การเข้าถึง:** การเข้าถึงทรัพยากรที่พอเพียงของบุคคลเพื่อได้มาซึ่งอาหารที่เหมาะสมและมีโภชนาการ ทรัพยากรที่หมายถึงความสามารถของบุคคลที่จะกำหนดควบคุมกลุ่มสินค้าหนึ่งๆ ได้ภายใต้บริบททางกฎหมาย

การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนที่บุคคลอาศัยอยู่ (รวมถึงสิทธิตามประเพณี เช่น การเข้าถึงทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน)

- **การใช้ประโยชน์:** การใช้ประโยชน์ด้านอาหารผ่านอาหารที่เพียงพอ น้ำสะอาดและการรักษาสุขภาพและสุขอนามัยเพื่อที่จะเข้าถึงภาวะความเป็นอยู่ที่ดีทางโภชนาการซึ่งความต้องการทางกายภาพทั้งหมดได้รับการตอบสนองโดยนัยนี้ จึงสัมพันธ์กับปัจจัยนำเข้าที่ไม่ใช่อาหารด้วย

- **เสถียรภาพ:** เพื่อจะมีเสถียรภาพทางอาหาร ประชาชน ครวเรือนและบุคคลจะต้องเข้าถึงอาหารที่เพียงพอตลอดเวลา ไม่ต้องเสี่ยงกับการไม่เข้าถึงอาหารอันเป็นผลมาจากวิกฤตที่เกิดขึ้นอย่างกะทันหัน (เช่น วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ หรือสภาพภูมิอากาศ) หรือเหตุการณ์ที่เป็นไปตามวงจร (เช่น ภาวะความไม่มั่นคงทางอาหารตามฤดูกาล) ในความหมายนี้ จึงครอบคลุมถึงทั้งมิติความพอเพียงและการเข้าถึงอาหาร

ส่วนสภาวะที่ตรงข้ามกับความมั่นคงทางอาหาร คือ ความไม่มั่นคงทางอาหาร สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทตามระยะเวลาของความไม่มั่นคง คือ ความไม่มั่นคงทางอาหารเรื้อรัง (Chronic) และความไม่มั่นคงทางอาหารแบบชั่วคราว (Transitory)

ขณะเดียวกัน พระราชบัญญัติคณะกรรมการอาหารแห่งชาติ พุทธศักราช 2551 ได้กำหนดความหมายของ "ความมั่นคงด้านอาหาร" คือ การเข้าถึงอาหารที่มีอย่างเพียงพอสำหรับการบริโภคของประชาชนในประเทศ อาหารมีความปลอดภัย และมีคุณค่าทางโภชนาการเหมาะสมตามความต้องการ ตามวัยเพื่อการมีสุขภาพที่ดี รวมทั้งการมีระบบการผลิตที่เกื้อหนุนรักษาความสมดุลของระบบนิเวศวิทยาและความคงอยู่ของฐานทรัพยากรอาหารทางธรรมชาติของประเทศ ทั้งในภาวะปกติหรือเกิดภัยพิบัติ สาธารณภัยหรือการก่อการร้ายอันเกี่ยวเนื่องจากอาหาร ซึ่งหมายถึงการที่คนไทยทุกคนมีสิทธิในการได้รับอาหารอย่างเพียงพอตามความต้องการ ในระดับปัจเจกบุคคล และมีการผลิตและเข้าถึงทรัพยากรอย่างเพียงพอ

และ พ.ร.บ. ฉบับดังกล่าวได้กล่าวถึง "ความปลอดภัยด้านอาหาร" ว่าหมายถึง การจัดการให้อาหาร และสินค้าเกษตรที่นำมาเป็นอาหารบริโภคสำหรับมนุษย์มีความปลอดภัย โดยไม่มีลักษณะเป็นอาหารไม่บริสุทธิ์ตามกฎหมายว่าด้วยอาหาร และตามกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง รวมทั้ง อาหารที่มีลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังต่อไปนี้ด้วย

- 1) อาหารที่มีจุลินทรีย์ก่อโรค หรือสิ่งที่มีอาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพเจือปนอยู่
- 2) อาหารที่มีสารหรือวัตถุเคมีเจือปนอยู่ตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องในปริมาณที่อาจเป็นเหตุให้เกิดอันตราย หรือสามารถสะสมในร่างกายที่ก่อให้เกิดโรค หรือผลกระทบต่อสุขภาพ
- 3) อาหารที่ได้ผลิต ประคบ บรรจุ ขนส่งหรือมีการเก็บรักษาไว้โดยไม่ถูกสุขลักษณะ
- 4) อาหารที่ผลิตจากสัตว์ หรือผลผลิตจากสัตว์ที่เป็นโรคอันอาจติดต่อถึงคนได้
- 5) อาหารที่ผลิต ประคบ ประกอบจากสัตว์และพืช หรือผลผลิตจากสัตว์และพืชที่มีสารเคมีอันตราย เกล็ดเคมีภัณฑ์ หรือยาปฏิชีวนะตกค้างในปริมาณที่อาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพ
- 6) อาหารที่มีภาชนะบรรจุประกอบด้วยวัตถุที่อาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพ

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น "ความมั่นคงทางอาหาร" จึงมีความครอบคลุมตั้งแต่เรื่องของทรัพยากรในการผลิตอาหาร กระบวนการหรือวิธีการผลิต การเก็บรักษา การแปรรูป การจำแนกแจกจ่าย จนถึงการบริโภค เป็นการครอบคลุมทั้ง "ห่วงโซ่อาหาร" ซึ่ง พรบ.ฉบับเดียวกันได้ให้ความหมายว่าหมายถึง วงจรการผลิตอาหารตั้งแต่วัตถุดิบ

ปัจจัยการผลิต การเพาะปลูก การเพาะเลี้ยง การตัดแต่ง การแปรรูป การขนส่ง การปรุง การประกอบ การบรรจุ การเก็บรักษา การจัดจำหน่าย การกระจาย จนถึงผู้บริโภค รวมทั้งการนำเข้า การนำเข้า และการส่งออก ดังนั้นความมั่นคงทางอาหารจึงเกี่ยวข้องกับหลายส่วน ตั้งแต่ปัจจัยการผลิต กระบวนการผลิต จนกระทั่งถึงผู้บริโภค

สำหรับประเทศไทยแม้จะได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ประเทศหนึ่ง และประชาชนในประเทศส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร ซึ่งหมายถึงการผลิตอาหาร แต่หากพิจารณาสภาพสังคมไทยในประเด็นความมั่นคงทางอาหารภายใต้ความหมาย หรือบริบทที่กล่าวมาข้างต้น จะพบว่าประเทศไทยเองก็กำลังประสบภาวะความไม่มั่นคงทางอาหารอยู่เช่นกัน และสถานการณ์ความไม่มั่นคงทางอาหารก่อให้เกิดผลกระทบต่อประเทศไทยในหลายด้าน เช่น ด้านสุขภาพ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสถานะสิ่งแวดล้อม

โดยสรุป การสร้างความมั่นคงทางอาหารให้มีความยั่งยืนนั้น มีความเกี่ยวข้องกับหลายภาคส่วน ในหลายระดับ ดังนั้นการขับเคลื่อนงานต้องมีแนวทางที่ชัดเจน และต้องอาศัยความร่วมมือกันของภาคีพัฒนาทั้งในระดับนานาชาติ เช่น ระดับภูมิภาคอาเซียน และระดับประเทศทั้งส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค ส่วนท้องถิ่น ซึ่งต้องกำหนดเป้าหมายและทิศทางในการดำเนินการให้สอดคล้องเป็นไปในทิศทางเดียวกันทั้งในส่วนของการนโยบายและการปฏิบัติ โดยเชื่อมโยงกันตลอดห่วงโซ่อาหาร ตั้งแต่การจัดการฟาร์มที่ถูกสุขลักษณะ การขนส่งที่มีมาตรฐาน การเก็บวัตถุดิบที่ต้องกระบวนการแปรรูป จนถึงผู้บริโภคที่สามารถได้รับอาหารที่เพียงพอ บริโภคอาหารอย่างปลอดภัย มีคุณค่าทางโภชนาการ และกระบวนการผลิตอาหารไม่ได้สร้างความสูญเสียให้กับทรัพยากรธรรมชาติ

2.2. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำและการจัดการภัยพิบัติ

2.2.1 กรอบแนวทางวิเคราะห์การบริหารทรัพยากรน้ำแบบบูรณาการ (Integrated Water Resource Management-IWRM)

2.2.1.1 การพัฒนาการของแนวคิด “การจัดการน้ำแบบบูรณาการ”

แนวคิดการจัดการน้ำแบบบูรณาการพัฒนามาจากการประชุมนานาชาติ ณ กรุงดับลิน ปี 2535 ซึ่งมีหลักการสำคัญ คือ 1) น้ำจัดเป็นทรัพยากรที่มีจำกัด จำเป็นต่อการดำรงชีวิต การพัฒนาและรักษาสีน้ำ 2) การพัฒนาและการจัดการน้ำ ต้องอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของผู้ใช้ ผู้วางแผน และผู้กำหนดนโยบายทุกระดับ 3) สตรีมีบทบาทสำคัญในการจัดหา จัดการ และดูแลรักษา น้ำ 4) น้ำมีคุณค่าทางเศรษฐกิจ ดังนั้นการใช้น้ำของภาคส่วนต่างๆ จึงต้องคำนึงถึงมิติทางเศรษฐกิจของทรัพยากรน้ำด้วย

การประชุมสิ่งแวดล้อมโลก ณ โยฮันเนสเบิร์ก ในปี 2545 ให้นิยามว่า “การจัดการน้ำแบบบูรณาการ” นี้ เป็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบองค์รวม นับแต่ ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้หรือทรัพยากรอื่นที่เกี่ยวข้องกับน้ำ เพื่อที่จะให้เกิดผลทั้งในด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและความยั่งยืนของระบบนิเวศธรรมชาติโดยรวม” (GWP, 2543) แนวนโยบายการจัดการน้ำของรัฐบาลไทยก็อาศัยแนวทางการจัดการทรัพยากรน้ำแบบผสมผสาน (Integrated Water Resources Management-IWRM) นี้เป็นฐานความคิดในการจัดการเช่นเดียวกัน โดยกำหนดให้มีการจัดทำวิสัยทัศน์ การวางแผนนโยบายน้ำแห่งชาติขึ้นในปี 2543 และดำเนินการแต่งตั้งกลไกจัดการในรูปคณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติที่ประกอบด้วย คณะกรรมการในระดับลุ่มน้ำ 25 ลุ่มน้ำ เป็นกลไกที่สำคัญในการบริหารจัดการน้ำในขอบเขตประเทศไทย

2.2.1.2 แนวคิดและกระบวนการจัดการน้ำด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน-ท้องถิ่น

การจัดการน้ำจำเป็นต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบ โดยมองให้เห็นความเชื่อมโยงและสมดุลของระบบนิเวศทรัพยากรน้ำ ที่สัมพันธ์กับทรัพยากรอื่นๆ เช่น ป่าไม้ ที่ดิน ฯลฯ และความสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับการใช้และการจัดการของกลุ่มผู้เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นองค์กร ชุมชน กลุ่ม บุคคล ปัจจุบันการจัดการน้ำส่วนใหญ่มีภาครัฐเป็นผู้เล่นหลัก เน้นเฉพาะการจัดหาน้ำเพื่อตอบสนองความต้องการใช้ด้านต่างๆ เช่น ภาคเกษตร อุตสาหกรรมและชุมชน การจัดการน้ำโดยหน่วยงานรัฐในลักษณะนี้ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้ง แย่งชิงการใช้ น้ำ ทั้งยังขาดการรักษา ดูแลเอาใจใส่จากผู้ใช้ในลุ่มน้ำและในระดับท้องถิ่น ทำให้เกิดปัญหาน้ำไม่พอใช้ น้ำเสื่อมคุณภาพ ความขัดแย้ง ไม่ไว้วางใจ และความไม่เป็นธรรม ดังนั้นเพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม การบริหารจัดการน้ำควรดำเนินการด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน-ท้องถิ่น และกลุ่มภาคีที่เกี่ยวข้องต่างๆ เพื่อให้เกิดการจัดปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มผู้ใช้น้ำ และกลุ่มผู้เกี่ยวข้องในการจัดการทรัพยากรน้ำ ให้สามารถนำไปสู่การบริหารจัดการน้ำร่วมกันของภาคีผู้มีส่วนร่วมทั้งหลาย โดยอยู่บนพื้นฐานการใช้ การจัดการทรัพยากรอย่างเป็นธรรม และเกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน การบริหารจัดการดังกล่าวควรพิจารณาหลักการสำคัญของกรอบแนวทาง เบื้องต้นดังต่อไปนี้

หลักการสำคัญ

- การสร้างการมีส่วนร่วมของกลุ่ม-ภาคีที่เกี่ยวข้อง
- เน้นการวิเคราะห์พื้นที่เป็นหลัก บนพื้นฐานของการวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของระบบนิเวศรวมลุ่มน้ำ-ระบบนิเวศย่อย (ตัวแทน) ที่สำคัญ
- การวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้เกี่ยวข้องและการใช้-การจัดการน้ำในพื้นที่
- การศึกษาข้อมูลการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการใช้-การจัดการทรัพยากรด้วยมิติประวัติศาสตร์

o เน้นการวิเคราะห์พื้นที่บนพื้นฐานของระบบนิเวศย่อย โดยมองหาความสัมพันธ์ของ “ลุ่มน้ำ” ในฐานะที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ กับ “คนและชุมชน” ในฐานะที่เป็นหน่วยทางสังคมที่เกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน ทั้งในด้านการใช้ประโยชน์และการบริหารจัดการ โดยพิจารณาลุ่มน้ำในแง่ที่เป็นระบบนิเวศและหน่วยงานทางสังคมที่เป็นองค์รวม ไม่แยกจากกันและคำนึงถึงการใช้และการบริหารจัดการร่วมกันของชุมชน-ท้องถิ่นในเชิงประวัติศาสตร์ ที่มีพัฒนาการร่วมกันมา โดยเน้น **การวิเคราะห์พื้นที่เป็นหลัก (Area Oriented)** ซึ่งหมายถึง การวิเคราะห์พื้นที่ ทั้งในระดับลุ่มน้ำและพื้นที่เฉพาะในแต่ละท้องถิ่น ด้วยการทำความเข้าใจระบบความสัมพันธ์ที่เป็นองค์รวม นิเวศลุ่มน้ำและความเป็นเฉพาะถิ่น เฉพาะที่ของระบบนิเวศย่อย ที่เลือกมาทำการวิเคราะห์ เพื่อที่จะหาแบบแผนของการเปลี่ยนแปลงทั้งในแง่ของระบบนิเวศลุ่มน้ำ และการใช้ การจัดการที่เป็น เฉพาะถิ่น

o การวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง ด้วยการใช้นิเวศการทำงานแบบมีส่วนร่วมต่างๆ เช่น การประเมินทรัพยากรแบบมีส่วนร่วม การประเมินสถานะชุมชนแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งการวิเคราะห์กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ฯลฯ เพื่อทำความเข้าใจการจัดความสัมพันธ์ของกลุ่มเหล่านี้ในด้านความต้องการในการใช้น้ำ การประกอบอาชีพ ความรู้ ความสามารถ ทักษะที่เกี่ยวข้องกับการใช้และการจัดการน้ำ ความร่วมมือและความขัดแย้ง รวมทั้งวัฒนธรรมประเพณี การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของกลุ่มทางสังคมที่หลากหลายในพื้นที่ลุ่มน้ำ ตลอดจนความเชื่อมโยงสัมพันธ์ของกลุ่มต่างๆ ผ่านความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

๐ ศึกษาการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการใช้จัดการทรัพยากรด้วยมิติประวัติศาสตร์ แนวทางนี้ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์-ตีความหน่วยวิเคราะห์ (Unit of Analysis) ระดับจุลภาค ทั้งตัวบุคคล ครอบครัว ชุมชน ท้องถิ่น ภูมิภาค กลุ่มน้ำ ฯลฯ โดยใช้เครื่องมือในการศึกษาที่เป็นประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History) เพื่อสร้างเป็นภาพจำลองความเปลี่ยนแปลงในการใช้จัดการทรัพยากรที่มักเกิดขึ้นอย่างสลับซับซ้อนในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งในอดีต เป็นการศึกษาเรื่องเล่า/ประวัติของชุมชนท้องถิ่นโดยลำดับเหตุการณ์ตามช่วงเวลา ด้วยการนำเอาเรื่องราวของการเปลี่ยนแปลงต่างๆ นับตั้งแต่แบบแผนการใช้ การจัดการทรัพยากรที่เกิดขึ้นในอดีต จวบจนปัจจุบัน ปัญหาและแนวทางการแก้ไขที่เกิดขึ้น รวมทั้งบทเรียนสำคัญของชุมชนมาลำดับและสรุปร่วมกัน เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นและจุดพลิกผันสำคัญๆ จะช่วยชี้ให้เห็นพัฒนาการของชุมชนและท้องถิ่นนั้นๆ ที่สำคัญเครื่องมือนี้ช่วยกระตุ้นจิตสำนึกของชุมชน และการตระหนักถึงตัวตนและพลังอำนาจของท้องถิ่นเองด้วย รวมทั้งช่วยลำดับเหตุการณ์สำคัญของเรื่องราวในพื้นที่ด้วย “เส้นประวัติศาสตร์” (Time Line) ทั้งนี้เพื่อบ่งชี้ “จุดเปลี่ยน” “จุดพลิกผัน” ที่สำคัญ แนวการศึกษานี้เน้นที่คุณค่าของภูมิปัญญา และการพึ่งตนเองในอดีต โดยอาศัยเครื่องมือเก็บข้อมูลที่เป็นการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ กึ่งโครงสร้าง และการทำประวัติชีวิต เป็นต้น

2.2.1.3 องค์ประกอบของ “การจัดการน้ำแบบผสมผสาน” มีหลักการสำคัญ ดังนี้

- หน่วย “ลุ่มน้ำ” (Watershed or River-basin) เป็นหน่วยที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรน้ำและทรัพยากรอื่นที่เกี่ยวข้อง
- “มุมมอง” การจัดการใช้แนวทาง “บูรณาการ” หรือ จัดการแบบ “องค์รวม”
- การมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

2.2.1.4 แนวทาง-กระบวนการทำงานลุ่มน้ำ

1) การวิเคราะห์ภาพรวมลุ่มน้ำ ทำความเข้าใจภาพรวมและประมวลสรุปสภาพการณ์ของลุ่มน้ำว่ามีองค์ประกอบสำคัญในเชิงกระบวนการบางอย่างบ้าง พยายามวิเคราะห์เชื่อมโยงองค์ประกอบสำคัญต่างๆ เหล่านี้ เช่น ระบบนิเวศหลักของลุ่มน้ำมีความสัมพันธ์ของทรัพยากรที่เกี่ยวข้องทั้ง ที่ดิน ทางน้ำ และป่าอย่างไบบ้าง มีประเด็นสำคัญที่เป็นปัญหา-ผลกระทบอะไร มีใคร-กลุ่มใดที่เกี่ยวข้อง โดยพิจารณาความครอบคลุมในพื้นที่ต้นน้ำ พื้นที่เขตกลางน้ำ และพื้นที่เขตท้ายน้ำ

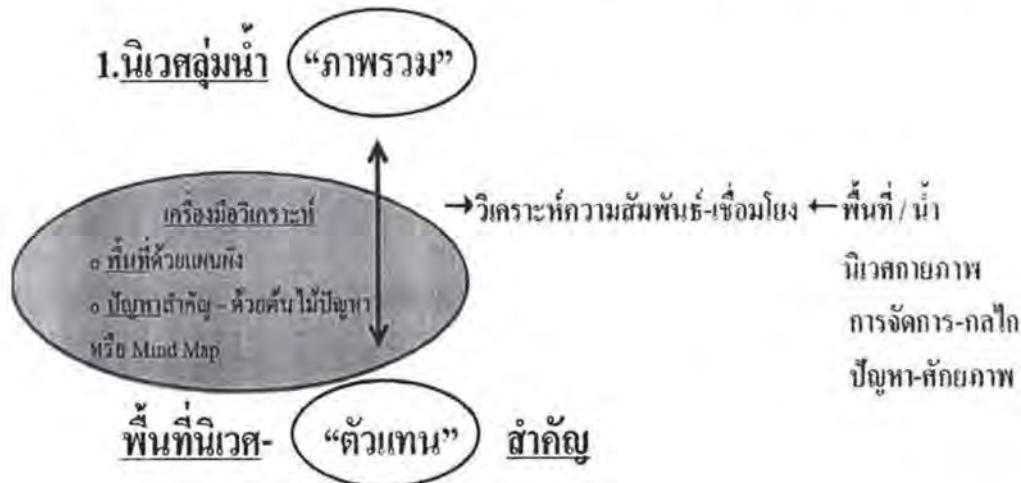
1.1 การเลือกระบบนิเวศเด่นที่จะเป็นตัวแทนลุ่มน้ำ ซึ่งจะเป็นจุดหักเห หรือสร้างการเปลี่ยนแปลงสำคัญๆ ที่จะทำให้เกิดการขับเคลื่อนงานเชิงยุทธศาสตร์ เช่น ลักษณะพื้นที่ต้นน้ำลุ่มน้ำ พื้นที่ป่าต้นน้ำ หรือจุดที่เป็นปัญหาสำคัญ (มีการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม)

1.2 การกำหนดพื้นที่ระบบนิเวศย่อย เป็นพื้นที่ตัวอย่างที่มีลักษณะเด่นที่สำคัญ ด้วยกระบวนการศึกษาประเมินทรัพยากรแบบมีส่วนร่วม ศึกษาความสัมพันธ์ของคน / ชุมชน กับทรัพยากรซึ่งการดำเนินการนี้จะทำให้เห็นกลุ่มแกนนำสำคัญ ที่จะเข้าร่วมดำเนินการแก้ไข พัฒนาที่เป็นกลุ่มหลักรวมทั้งการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง ทั้งที่เป็นบุคคล กลุ่ม องค์กรที่จะมาร่วมมือกันต่อไป

- การระบุ-ค้นหาแกนนำ ที่จะป็นภาคีหลักในการดำเนินการ
- การวิเคราะห์ความสัมพันธ์-ความร่วมมือกันของกลุ่ม-องค์กรท้องถิ่น

- การระบุ-คัดเลือกประเด็น / ปัญหาที่เป็น “จุดตาย” ซึ่งถ้าสามารถปรับเปลี่ยนได้ กลุ่มผู้เกี่ยวข้องจะเริ่มยอมรับและเข้าร่วม
- การค้นหาตัวแสดงที่เป็น “ผู้ใช้/ผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงอย่างแท้จริง”

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของระบบนิเวศภาพรวมและนิเวศเฉพาะสำคัญที่เป็นตัวแทน

2) การสร้างความรู้-ลงมือปฏิบัติ อาจโดยการเริ่มกระบวนการการวิจัยเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ที่เลือกมาเป็นตัวแทนศึกษา ซึ่งมีกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหา และภาคีที่มีส่วนร่วมมาทำงานร่วมกัน กระบวนการสร้างความรู้ประกอบด้วย การจัดประชุมสร้างเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อให้ประเด็นปัญหาปรากฏออกมาในรูปของความรู้ให้ได้ (ซึ่งเป็นความรู้ที่จัดเป็นระบบเชื่อมโยงความรู้อิงกันกับความรู้เชิงเทคนิคให้เป็นความรู้ชุดใหม่ที่มีสามารถนำไปแก้ไข ปรับปรุงระบบนิเวศในพื้นที่ได้) เพื่อสร้างกระบวนการวิเคราะห์หาทางเลือกอื่นๆ ที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาหรือปรับปรุงระบบนิเวศร่วมกัน

3) การขยายผลสู่วงกว้าง (สังคม สาธารณะ) ขยายบทบาท-เนื้อหาทางาน และขยายภาคีความร่วมมือเชิงยุทธศาสตร์ อาทิ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้อง สื่อ นักวิชาการ ได้แก่ กรมชลประทาน กรมทรัพยากรน้ำ กรมเจ้าท่า ฯลฯ โดยใช้กระบวนการสำคัญด้านต่างๆ เช่น

- กระบวนการสื่อสารสาธารณะ
- การเชื่อมโยงกับเครือข่าย-สถาบันวิชาการ
- การสร้างกระบวนการเรียนรู้ การสรุปบทเรียนเชื่อมโยงกับเครือข่ายเรียนรู้ของผู้เกี่ยวข้อง
- ฯลฯ

2.2.1.5. วิธีการและเครื่องมือการถอดบทเรียน

วิธีการและเครื่องมือที่นำมาใช้สำหรับการศึกษาระบบภาพรวมของนิเวศลุ่มน้ำและการวิเคราะห์พื้นที่นิเวศ(ย่อย)เฉพาะ เพื่อนำมาสร้างกระบวนการเรียนรู้ ผ่านการสรุปบทเรียนการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นการประยุกต์ใช้เครื่องมือการประเมินชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal: PRA) ประกอบด้วย การสัมภาษณ์เชิงโครงสร้าง การสนทนากลุ่ม การจัดเวทีหารือกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง การจัดกระบวนการศึกษา การสำรวจแบบมีส่วนร่วมผ่านเครื่องมือช่วยวิเคราะห์ การเก็บข้อมูล เช่น การจัดทำแผนผัง-ผังวาดต่างๆ -ผังทรัพยากร ผังชุมชน ผังความสัมพันธ์กลุ่มทางสังคม การเล่าเรื่องย้อนอดีต แผนที่ และแบบจำลองต่างๆ

2.2.1.6 เทคนิค-เครื่องมือที่ใช้

มีการใช้เครื่องมือในการเชื่อมโยงความเข้าใจและวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน รวมทั้งการสะท้อนคืนข้อมูล โดยให้คนในพื้นที่ได้มีส่วนร่วมในการทำความเข้าใจถึงประเด็น-ปัญหาสำคัญในพื้นที่ศึกษาตัวแทนผ่านเครื่องมือเหล่านี้ เช่น

■ การกำหนดกรอบแนวคิด (Conceptual Framework)

การกำหนดกรอบแนวคิด(Conceptual Framework) เป็นการกำหนดแผนผังของประเด็นสำคัญที่สะท้อนมาจากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ ความเชื่อมโยงของระบบนิเวศสำคัญในลุ่มน้ำนั้นๆ ทั้งที่เป็นทางน้ำ การใช้พื้นที่ ฯลฯ ให้เป็นโครงสร้างหลักในการนำประเด็นสำคัญที่จะนำมาใช้ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของกลุ่มภาคีที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดความเข้าใจกระบวนการวิเคราะห์ทรัพยากรน้ำในภาพรวม และนำประเด็นสำคัญที่ได้รับมาไว้ในแผนผังดังกล่าว มาใช้ในการแลกเปลี่ยนผ่านกระบวนการใช้เครื่องมือการศึกษา วิเคราะห์ทรัพยากรแบบมีส่วนร่วมซึ่งประกอบด้วย การจัดทำแผนผัง (ผังทรัพยากรและผังชุมชน) ศึกษาย้อนอดีตด้วยการวิเคราะห์เหตุการณ์-ความเปลี่ยนแปลงในอดีตด้วยเส้นประวัติศาสตร์ (Time Line)

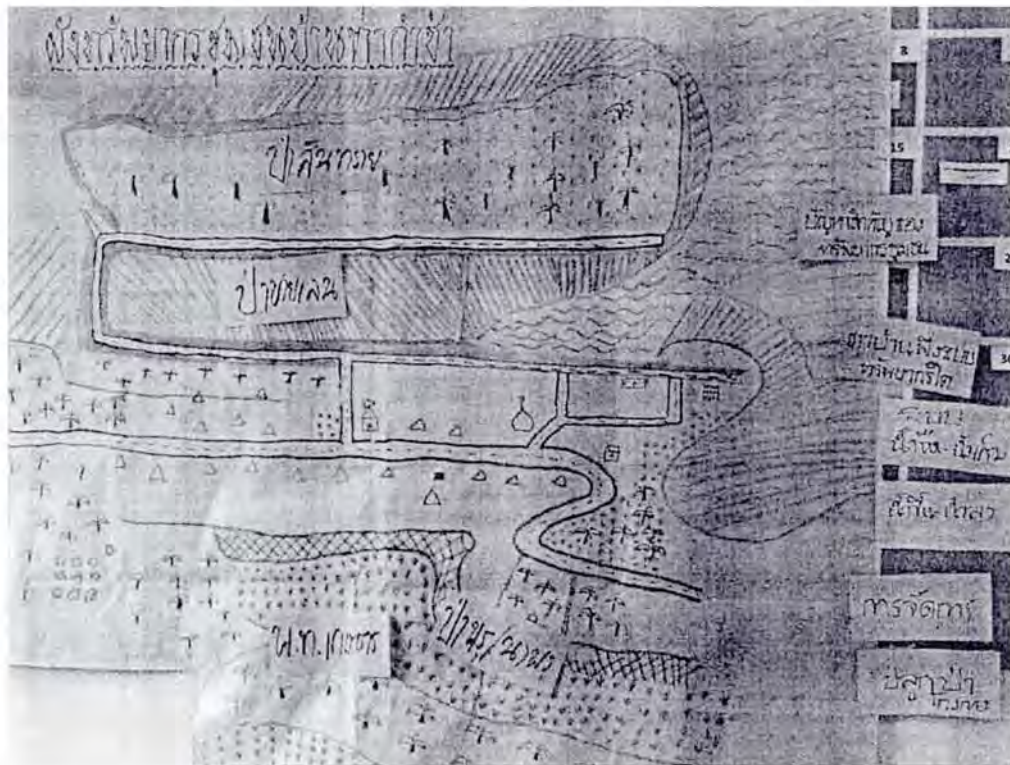
เพื่อให้การทำงานประเมินสถานะของชุมชน-ท้องถิ่น ดำเนินไปในแนวทางเดียวกัน มีการจำแนกลำดับชั้นของประเด็นเชิงเหตุและผล (Cause and Effect) ของระบบนิเวศพื้นที่มาเป็นแนวกำกับ การกำหนดประเด็นสำคัญ-ประเด็นย่อย-ประเด็นคำถามหลักๆ โดยทุกพื้นที่มีองค์ประกอบสำคัญที่เป็นแกนหลักคล้ายคลึงกัน ประกอบด้วย พื้นที่ (ขนาด ภูมิสัณฐาน) สภาพภูมิประเทศ การใช้การจัดการ ฯลฯ

■ การวิเคราะห์นิเวศภาพรวมลุ่มน้ำด้วยข้อมูลศึกษาที่มีอยู่แล้วของหน่วยงานต่างๆ

การทำความเข้าใจลักษณะทางภูมิศาสตร์ ภาพรวมของระบบนิเวศหลักของลุ่มน้ำ-พื้นที่นิเวศที่เลือกมาศึกษา ด้วยการใช้ข้อมูลการสำรวจพื้นที่ศึกษาของหน่วยงาน รูปแบบและลักษณะทางภูมิประเทศของพื้นที่ ความสูงต่ำ และเส้นทางน้ำ รวมทั้งสภาพทางนิเวศที่สำคัญ จากนั้นจึงเริ่มร่างแผนผังคร่าวๆ ของภาพรวมลุ่มน้ำเพื่อระบุข้อมูลหลัก เช่น ทางน้ำ การใช้ประโยชน์ที่ดิน ลักษณะที่ตั้งชุมชน กิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้น้ำ เช่น การเกษตร เลี้ยงสัตว์ ประมง การใช้น้ำในครัวเรือน เป็นต้น

■ การจัดทำแผนผังแบบมีส่วนร่วม: “ผังวาด”-ผังทรัพยากรและผังชุมชน

การทำ“ผังวาด” ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมนั้น เป็นการนำเอาข้อมูลชุมชนในเชิงพื้นที่มาทำให้เห็นเป็นภาพ (Visualization) โดยที่คนในชุมชนร่วมกันเดินสำรวจในพื้นที่นิเวศจริง แล้วช่วยกันวาดและเติมข้อมูลร่วมกัน ผังวาด (Mapping) เป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยกระตุ้นให้เกิดการพูดคุย แลกเปลี่ยนในกลุ่มขนาดเล็กที่สามารถดึงข้อมูลความรู้ที่ซ่อนอยู่ในแต่ละบุคคลออกมา ประติดปะต่อกันจนเป็นภาพที่สมบูรณ์ขึ้นและทำให้เห็นเป็นภาพโดยรวมร่วมกัน รวมถึงการระบุแบบแผนการใช้ประโยชน์และการจัดการของคนในชุมชน-ท้องถิ่นด้วยการวาด และการใช้รูปสัญลักษณ์ต่างๆ การจัดทำแผนผัง(Mapping) มีรูปแบบที่ต่างกัน เช่น ผังทรัพยากร ผังชุมชน ภาพตัดขวาง ฯลฯ นอกจากจะทำให้เห็นข้อมูลในเชิงกายภาพที่แสดง ที่ตั้ง ตำแหน่งแห่งที่ ขอบเขตของสถานที่ กลุ่ม องค์กร ทรัพยากร และการใช้ประโยชน์แล้ว ผังวาดจะเป็นเครื่องมือที่สามารถใช้ริเริ่มการพูดคุย สืบค้นเรื่องราวที่จะนำไปสู่การทำความเข้าใจความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรมที่ซ่อนอยู่เบื้องหลัง

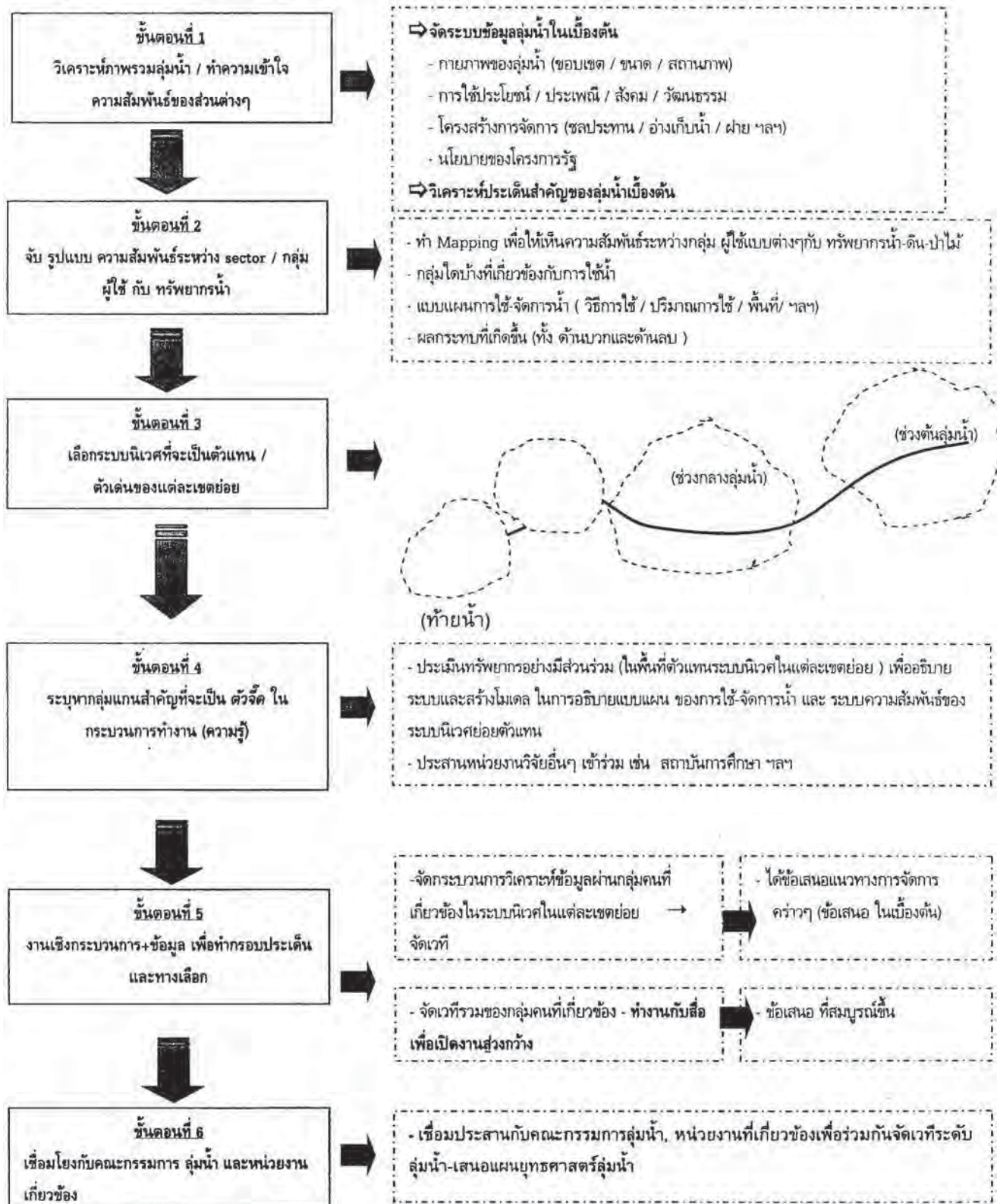
แผนผังทรัพยากรชุมชนและพื้นที่เพาะปลูกของชุมชนบ้านท่ากุ่ม ต.ท่ากุ่ม อ.หนองจิก จ.ปัตตานี

■ 'เวนน์ ไดอะแกรม (Venn's Diagram)' การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง

เพื่อทำความเข้าใจและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ บทบาท และอิทธิพลที่เกี่ยวข้องของกลุ่มคน สถาบัน องค์กร ที่ปรากฏอยู่รายรอบกับประเด็นปัญหาในพื้นที่หรือแผนงานโครงการต่างๆ โดยทั่วไปแล้วเครื่องมือช่วยวิเคราะห์ คือ เวนน์ ไดอะแกรม (Venn's Diagram) เป็นเครื่องมือที่นำมาใช้ชี้แจง แสดงความสัมพันธ์ของกลุ่มคน องค์กรโดยใช้วงกลมเป็นตัวแทนของกลุ่มแต่ละกลุ่ม โดยขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางของวงกลมจะแทนระดับของอิทธิพลของแต่ละกลุ่ม ตำแหน่งของวงกลม แสดงระดับความสัมพันธ์กับกลุ่มอื่นๆ และระยะห่างของวงกลมแต่ละวงแสดงถึงการแบ่งแยกกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจมาก-น้อย

การใช้เวนน์ไดอะแกรมนี้เป็นเครื่องมือบ่งชี้ความสัมพันธ์ของกลุ่มทางสังคม ทำให้กลุ่มผู้ศึกษาสามารถวิเคราะห์ได้ว่าเป็นกลุ่มที่มีพื้นฐานทางสังคมพวกใดที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจใช้และจัดการทรัพยากรในพื้นที่ชุมชน-ท้องถิ่นในแบบแผนเช่นไร ดังนั้นการดำเนินการแก้ไขปรับปรุงการจัดการทรัพยากรควรนำไปสู่การจัดวางความสัมพันธ์เป็นอย่างไร เป็นต้น

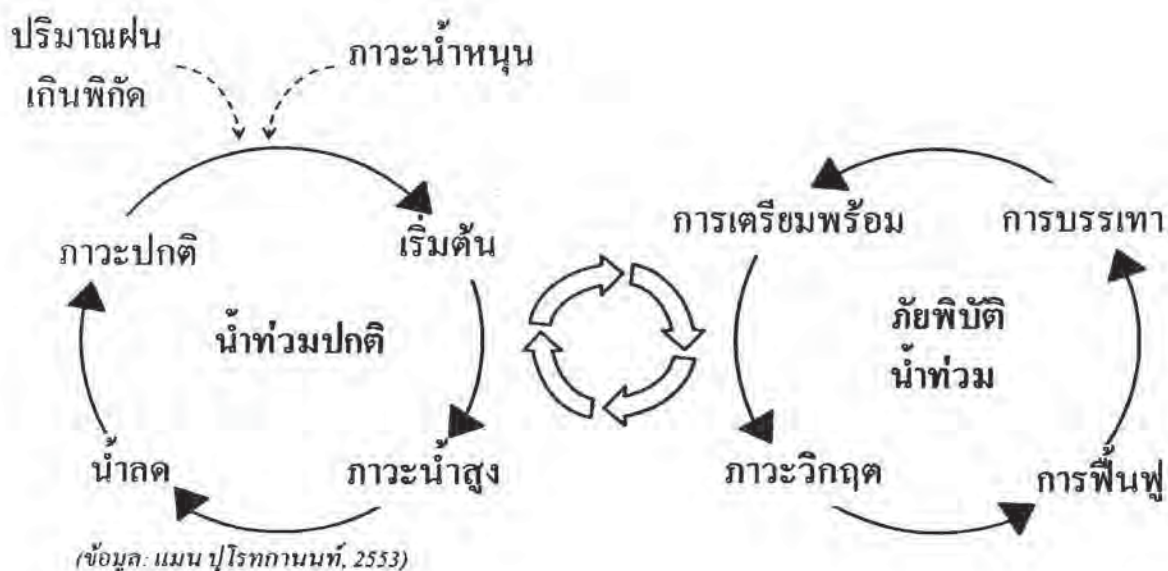
2.2.1.7 แนวทางการเคลื่อนงานประเด็น "น้ำและภัยพิบัติ"

2.2.2 กรอบแนวทางการวิเคราะห์การจัดการภัยพิบัติ (Risk Management)

2.2.2.1 มุมมองของ “น้ำท่วม” และ “ภัยพิบัติ”

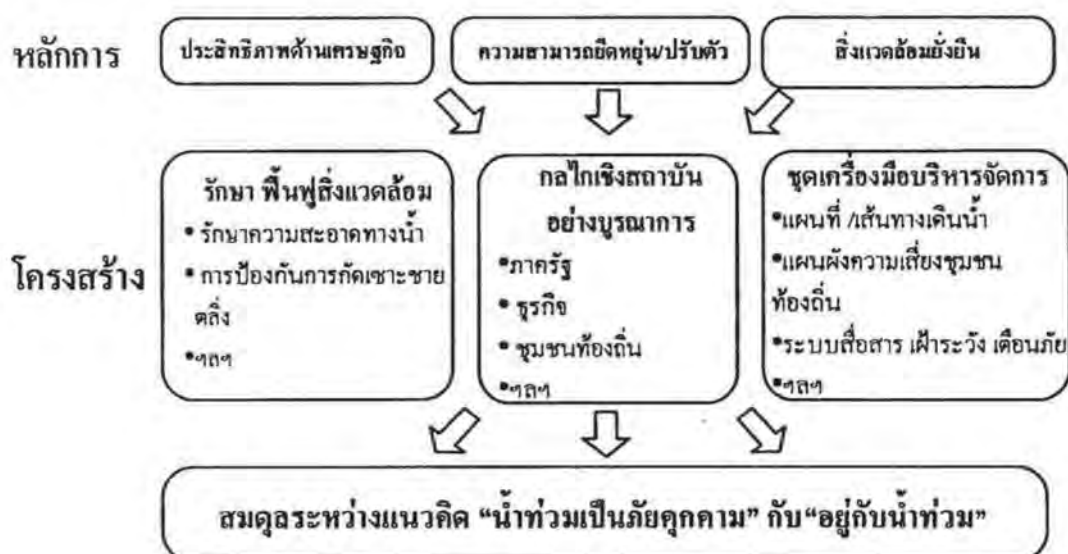
มีข้อถกเถียงเกี่ยวกับกรอบคิด/มุมมองการทำความเข้าใจปรากฏการณ์การเกิดภาวน้ำท่วม กรอบคิดและมุมมองแรก เห็นว่าน้ำท่วมเป็นภาวะการณ์ตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นเป็นวงรอบตามปกติ ที่อาจมีรอบอุบัติซ้ำ ในระยะเวลาสั้นๆ เพียง 1-2 ปี หรืออาจมีคาบเวลาของการเกิดเหตุซ้ำที่มีช่วงเวลายาวนานกว่านั้น (10-25 ปี) การให้ คำอธิบายว่าภาวะการเกิดน้ำท่วมเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติปกติ นั้น นำไปสู่การวางแผนแนวทางการจัดการที่เป็นการรับมือ- ปรับตัวให้อยู่กับภาวน้ำท่วมได้ ในขณะที่กรอบคิดและมุมมองที่สอง นั้นเห็นว่าน้ำท่วมเป็นภัยคุกคามกับการดำเนิน ชีวิต เนื่องจากมุมมองนี้ให้ความสำคัญกับความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นจากปรากฏการณ์นั้นๆ ทั้งที่เป็นด้านพืชผล ที่อยู่-อาศัย ทรัพย์สิน รวมทั้งชีวิต ดังนั้นการกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาก็จะสะท้อนจากกรอบคิด/มุมมองนี้ จึงเป็นความ พยายามใช้ความรู้ เทคโนโลยีในการเอาชนะปรากฏการณ์ที่มนุษย์เห็นว่า เป็นภัยธรรมชาติ ด้วยสิ่งก่อสร้าง-โครงสร้าง เช่น การก่อสร้างเขื่อน คันกั้นน้ำ ประตูน้ำ และทางระบายน้ำ (Floodways) เป็นต้น ส่วนแนวทางการจัดการน้ำท่วม แบบผสมผสานนั้นมีข้อเสนอให้พิจารณาปรากฏการณ์ภาวน้ำท่วมที่เกิดขึ้น ด้วยกรอบคิด/มุมมองที่มีลักษณะพลวัตร ที่เห็นว่าการเกิดภาวน้ำท่วมที่นับว่าเป็นภาวะปกติก็ต่อเมื่อระดับความรุนแรงและความเสียหายยังอยู่ในวงจำกัด ที่ชุมชน-ท้องถิ่นสามารถรับมือ หรือจัดการได้ แต่หากปรากฏการณ์น้ำท่วมที่เกิดขึ้นมีระดับความรุนแรงเพิ่มขึ้น จนถึง อาจปรับเปลี่ยนไปสู่ภาวะการเกิดภัยเพราะเมื่อความรุนแรงของภัยมากยิ่งขึ้น ก็จะส่งผลให้เกิดความเสียหายที่รุนแรง มากขึ้นและความเสียหายต่างๆ นั้นก็อาจขยายวงกว้างมากตามไปด้วย ดังภาพข้างล่างนี้ ที่แสดงถึงวงจรการเกิดภาวน้ำ ท่วมปกติที่อาจแปรไปเป็นภาวน้ำท่วมแบบพิบัติภัย

การถกเถียงเรื่องน้ำท่วม	น้ำท่วม-น้ำหลาก หรือภัยพิบัติ
กรอบคิด / มุมมอง	
➤ “อยู่กับน้ำท่วม” น้ำท่วมเป็น “ธรรมชาติ” ฝนตกปริมาณมาก ควบคุมยาก หรือป้องกันได้ยาก ดังนั้นควรเรียนรู้อยู่กับน้ำท่วม	➤ “ความอยู่ดีธรรม” ภัยน้ำท่วมเกิดจาก “ปัจจัยทางสังคม และการเมือง” ที่ส่งผลให้กลุ่มด้อยโอกาสอาศัยในเขตเสี่ยงภัยสูง ได้รับสวัสดิการและการสงเคราะห์ที่มีคุณภาพต่ำ
➤ “การควบคุม” น้ำท่วมเป็น “เหตุการณ์ธรรมชาติ” ควบคุมได้ด้วยเขื่อน คันคูและทางระบายน้ำ	➤ “ความไร้ประสิทธิภาพ” ภัยน้ำท่วมเกิดจาก “หน่วยงานหลัก” ในจัดการเตือนภัย การจัดการภัยน้ำท่วม และฟื้นฟูหลังน้ำท่วมทำงานด้วยประสิทธิภาพ
➤ “การปรับตัว” น้ำท่วมเกิดจาก “คน” การใช้ประโยชน์ลุ่มน้ำและพื้นที่ชุ่มน้ำ ควบคุม ดัดแปลง จำเป็นที่จะต้องปรับการใช้ที่ดิน-ผังเมือง	➤ “ไม่ใส่ใจ-ไม่เอาธุระ” ภัยน้ำท่วมนั้นเกิดจาก “ความไม่ใส่ใจหรือความไม่เอาธุระ” ของประชาชนเกี่ยวกับภัยที่อาจเกิดขึ้นได้

2.2.2.2 หลักการจัดการน้ำท่วม-ภัยพิบัติแบบผสมผสาน

การดำเนินงานมีเป้าหมาย 3 ด้าน คือ 1) การพัฒนาเศรษฐกิจ 2) สวัสดิการของสังคม และ 3) การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมภายใต้การบูรณาการจากภาคส่วนต่างๆ เกิดจากสองส่วน คือ หนึ่ง แนวระนาบ เป็นกลุ่มผู้ใช้น้ำ-ผู้ได้รับผลกระทบจากการใช้น้ำ (อุทกภัย วาตภัย ฯลฯ) สอง แนวตั้ง เป็นหน่วยงานของภาครัฐ-ผู้รับผิดชอบหลัก เกิดกลไกการประสานความร่วมมือกันระหว่างกลุ่มผู้ใช้น้ำ ท้องถิ่น เอกชน และสถาบันวิชาการ ดำเนินการหาข้อตกลงหรือค้นหาทางออกในการบริหารจัดการน้ำและภัยพิบัติแบบผสมผสานด้วยการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา-ความรู้ท้องถิ่นกับเครื่องมือวิเคราะห์ทางวิชาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่

2.2.2.3 แนวโน้มในระดับสากลและองค์ประกอบของความเสี่ยงภัย

ในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับโดยทั่วกันในระดับสากลว่า ภัยธรรมชาติและภัยที่ก่อโดยมนุษย์มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น (ทั้งความรุนแรง-ช่วงระยะเวลาการเกิด-ขอบเขตและความสูญเสียที่เกิดขึ้น) ซึ่งค่อนข้างผกผันกันกับความสามารถในการรับมือภัยเหล่านั้น การศึกษาจากปรากฏการณ์การเกิดภัยในระดับนานาชาติ ชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดในการรับมือว่าเกี่ยวข้องกับ ความรู้-เทคโนโลยี

ปัจจัยการเพิ่มขึ้นของความเสี่ยงภัย มีหลายปัจจัย เช่น

- **ด้านเศรษฐกิจ-สังคม** ความอ่อนแอ-ความยากจน ความไม่ปลอดภัย ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ การเสี่ยงภัยในการดำรงชีพ การขาดความตระหนักรู้และแผน องค์กรหรือหน่วยงานขาดประสิทธิภาพและทรัพยากร
- **ด้านกายภาพ** ขาดการวางแผนการใช้ที่ดินที่ดี ที่อยู่อาศัยตั้งอยู่ในบริเวณที่เสี่ยงต่อภัยพิบัติ และอื่นๆ
- **ด้านสภาวะแวดล้อม** ความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรน้ำที่ไม่เหมาะสม-ไม่ยั่งยืน อื่นๆ

การขยายตัวของความเสี่ยงภัย

โครงสร้าง	ช่องว่าง	ความเสี่ยง	ประเภทของภัย
- การเข้าถึงอำนาจ - การจัดการทรัพยากรที่ไม่เหมาะสม - โครงสร้างทางสังคม - เศรษฐกิจและการเมืองที่ขาดความสมดุล	ด้านกลไก-สถาบัน - สถาบันของท้องถิ่นไม่เข้มแข็ง ด้านความรู้-ข้อมูล - ขาดความรู้-ทักษะที่เหมาะสม - ระบบข้อมูล-สื่อสารไม่เป็นปัจจุบัน ด้านเศรษฐกิจ-การลงทุน - ตลาดและการลงทุนในท้องถิ่นจำกัด <u>ด้านสังคม-การเมือง</u> - ความเป็นสาธารณะ-สำนึก ความเป็นพลเมือง	<u>สภาพทางกายภาพที่เปราะบาง</u> - ที่ตั้งชุมชนอยู่ในที่เสี่ยง - อาคารหรือโครงสร้างกีดขวางทางน้ำ <u>สภาพทางสังคมที่ไม่มั่นคง</u> - เศรษฐกิจท้องถิ่นไม่มั่นคง - การดำรงชีพที่เสี่ยง - สภาพสังคมเสี่ยง - สถาบันของท้องถิ่นไม่เข้มแข็ง	- แผ่นดินไหว - พายุต่างๆ - น้ำท่วม - ภูเขาไฟระเบิด - ดินถล่ม - ภาวะแห้งแล้ง - เชื้อโรค-ศัตรูพืช - อันตรายจากเทคโนโลยี ฯลฯ

ปัจจัยที่มีผลต่อระดับความรุนแรงของภัยพิบัติ

เมื่อพิจารณาจาก "ภัยพิบัติ" เป็นลักษณะของเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ซึ่งมีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับคำดังต่อไปนี้

1) **ภัย (Hazard)** หมายถึง เหตุการณ์ สภาวะทางกายภาพ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ รวมทั้งการกระทำของมนุษย์ ที่นำมาซึ่งการบาดเจ็บ หรือความเสียหายต่อชีวิต ทรัพย์สิน สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม การบริการ

ด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ โดยลักษณะของภัยนั้นจะเกิดขึ้นรวดเร็ว (Dynamic) และสร้างความเสียหายอย่างรุนแรง

2) **ความเสี่ยง (Risk)** หมายถึง โอกาส หรือความเป็นไปได้ที่เหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งจะเกิดขึ้น และนำมาซึ่งผลกระทบทางลบต่างๆ ต่อวิถีชีวิตของชุมชน และหรือทรัพย์สิน เช่น การตาย การบาดเจ็บ ความสูญเสีย

3) **ความเปราะบาง (Vulnerability)** หมายถึง 1) ความเปราะบางของมนุษย์ ขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของบุคคลหรือกลุ่ม รวมทั้งสถานการณ์ซึ่งมีอิทธิพลต่อขีดความสามารถในการรับมือและฟื้นฟูจากภัยพิบัตินั้น แบ่งออกเป็นหลายด้าน เช่น ด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม 2) ความเปราะบางที่เป็นรูปธรรม สามารถเห็นได้อย่างชัดเจน และ 3) ความเปราะบางที่มีลักษณะเป็นนามธรรม ซึ่งมีความอ่อนไหว และมีพลวัตสูง เช่น ความเปราะบางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง สภาพจิตใจ สิ่งแวดล้อม ลักษณะของความเปราะบางที่กล่าวมาทั้งหมดนี้มีแปรผันอยู่ตลอดเวลาซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยแทรกซ้อนของความแตกต่างจากการได้รับผลกระทบท่ามกลางสิ่งที่สามารถมองเห็นได้ทั่วไป

$$\text{“ความเสี่ยง (risk) = ภัย (hazard) x ความเปราะบาง (vulnerability)”}$$

ความสัมพันธ์เชิงบริบทของความเปราะบาง

“ความเปราะบาง” (Vulnerability) คือ ลักษณะทางกายภาพ ปัจจัยและกระบวนการต่างๆ ทางสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ที่บ่งชี้ถึงอันตรายและส่งผลให้ชุมชนเกิดความเปราะบาง อ่อนแอ ทำให้เกิดความเสี่ยงต่อการเกิดภัยพิบัติและเป็นข้อจำกัด ซึ่งบั่นทอนขีดความสามารถของชุมชนในการเตรียมพร้อมรับมือภัยพิบัติและผลกระทบที่จะเกิดขึ้น

หากพิจารณาในแง่บวกจะช่วยเพิ่มความสามารถให้ประชาชนในการรับมือกับภัยพิบัติ โดยแบ่งสรุปเป็นด้านต่างๆ เช่น ด้านกายภาพ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งความเปราะบางในด้านต่างๆ มีผลเกี่ยวเนื่องต่อกันและกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านเศรษฐกิจและด้านสังคมที่มีความซับซ้อน ดังภาพ (ที่มา : Living with risk: focus on disaster risk reduction chapter 2)

2.2.2.4 แนวคิดการจัดการภัยพิบัติ ประกอบด้วย

- 1) การป้องกัน (Prevention) คือ การดำเนินการเพื่อหลีกเลี่ยงหรือลดความถี่ของภัยพิบัติและความสูญเสียที่เกิดขึ้น
- 2) การบรรเทาผลกระทบ (Mitigation) คือ กิจกรรมที่มุ่งในการลดผลกระทบและความรุนแรงของภัยพิบัติที่ก่อให้เกิดอันตรายและความสูญเสียแก่ชุมชนและประเทศชาติ
- 3) การเตรียมพร้อม (Preparedness) คือ การเตรียมการล่วงหน้าเพื่อเพิ่มขีดความสามารถให้กับรัฐบาลองค์กรปฏิบัติ ชุมชน และปัจเจกบุคคล ในการเผชิญกับเหตุการณ์ภัยพิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น
- 4) การรับสถานการณ์ฉุกเฉิน (Emergency Response) คือ การปฏิบัติอย่างทันทีทันใดเมื่อภัยพิบัติเกิดขึ้น
- 5) การฟื้นฟูบูรณะ (Recovery) การฟื้นฟูบูรณะเป็นขั้นตอนที่ดำเนินการเมื่อเหตุการณ์ภัยพิบัติผ่านพ้นไปแล้ว เพื่อให้พื้นที่หรือชุมชนที่ได้รับภัยพิบัติกลับคืนสู่สภาพที่ดีขึ้น
- 6) การพัฒนา (Development) การพัฒนาภายหลังเหตุการณ์ภัยพิบัติครอบคลุมถึงการทบทวน และศึกษาประสบการณ์การจัดการภัยพิบัติที่เกิดขึ้น แล้วทำการปรับปรุงระบบการดำเนินงานต่างๆ ที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นเพื่อลดความสูญเสียให้น้อยที่สุด

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ: เมษายน 2554

2.2.2.5 การจัดการภัยพิบัติโดยอาศัยชุมชนเป็นฐาน

ความเป็นมาของการจัดการภัยพิบัติโดยอาศัยชุมชนเป็นฐาน

ในปี 2537 มีการจัดประชุมว่าด้วยเรื่อง “ศตวรรษแห่งการลดภัยพิบัติระหว่างประเทศ” (International Decade for Natural Disaster Reduction) ที่เมืองโยโกฮาม่า ประเทศญี่ปุ่น การประชุมครั้งนี้มีสาระสำคัญเพื่อจัดหาแนวทางร่วมกันในการป้องกันและลดผลกระทบจากภัยพิบัติซึ่งพบว่า ปัญหาช่องว่างต้องปรับแก้ไขอยู่ 5 ประเด็น คือ 1) การบริหารจัดการของภาครัฐ รวมทั้งกฎหมายและนโยบายต่างๆ 2) การระบุความเสี่ยง ประเมินความเสี่ยง การเฝ้าระวัง และการเตือนภัยล่วงหน้า 3) การให้การศึกษา และการจัดการความรู้ 4) การลดปัจจัยเสี่ยง 5) การเตรียมความพร้อมเพื่อตอบสนองและฟื้นฟูหลังภัยพิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ

การประชุมดังกล่าวได้พัฒนาไปสู่การประชุม “การลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ” (World Conference on Disaster Reduction) ซึ่งจัดขึ้นที่เมืองโกเบ ประเทศญี่ปุ่นในปี 2548 โดยมีผู้เข้าร่วมประชุมจาก 168 ประเทศทั่วโลก วัตถุประสงค์เพื่อลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ กล่าวคือ ลดการสูญเสียชีวิต ทรัพย์สิน ความเสียหายด้านเศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมของชุมชนและประเทศ ในช่วงระยะเวลา 1 ทศวรรษ (ค.ศ.2005-2015) สรุปเป็นลำดับความสำคัญได้ 5 ข้อดังนี้คือ (The Hyogo identified five specific priority for action)

- 1) การให้ความสำคัญกับการลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติเป็นลำดับแรก (Making disaster risk reduction priority)
- 2) การรู้ถึงความเสี่ยงและปรับปรุงระบบเตือนภัยล่วงหน้าที่ยังเป็นปัญหา (Improving Risk Information and early warning)
- 3) การสร้างวัฒนธรรมความปลอดภัยและยั่งยืน (Building a culture of safety and resilience)

4) การลดปัญหาที่อาจจะก่อให้เกิดความเสี่ยงของผู้มีบทบาทหลัก (Reducing the risk in key actors)

5) การเสริมสร้างการเตรียมความพร้อมเพื่อเตรียมปฏิบัติงานในขั้นตอนตอบสนองต่อภัยพิบัติ (Strengthening preparedness for response)

(ข้อมูล: *Natural Disaster and Development*, 1991)

ความหมายและหลักการจัดการภัยพิบัติโดยอาศัยชุมชนเป็นฐาน

การจัดการความเสี่ยงจากภัยพิบัติโดยอาศัยชุมชนเป็นฐาน หมายถึง กระบวนการบริหารจัดการที่เป็นระบบครบวงจร “โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจและการดำเนินการทุกขั้นตอน” นับตั้งแต่กระบวนการประเมินและวิเคราะห์ความเสี่ยงจากภัยพิบัติเพื่อการวางแผนและหาแนวทางป้องกัน การวางแผนลดผลกระทบจากความเสี่ยงและการเตรียมความพร้อมก่อนการเกิดภัย การจัดการและดำเนินการในภาวะฉุกเฉินขณะเกิดภัย การฟื้นฟูบูรณะหลังจากเกิดภัย ตลอดจนการติดตาม ตรวจสอบและการประเมินผล ด้วยกลไกการประสานความร่วมมืออย่างใกล้ชิดระหว่างชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานรับผิดชอบหลัก ทั้งระดับตำบล ระดับจังหวัด และระดับประเทศ

สรุปได้ว่า การจัดการภัยพิบัติโดยอาศัยชุมชนเป็นฐาน คือกระบวนการดำเนินงานเพื่อลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ตั้งแต่ขั้นตอนการวางแผนงานวิเคราะห์ความเสี่ยง ปฏิบัติงาน และการตรวจสอบประเมินผล ทั้งนี้ให้ครอบคลุมช่วงระยะเวลา ตั้งแต่ก่อนเกิดภัย ระหว่างเกิดภัย และหลังเกิดภัย โดยในการดำเนินงานแต่ละขั้นตอนนั้นควรได้รับความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆ ในการเป็นผู้ช่วยหรือพี่เลี้ยงสนับสนุนให้ชุมชนสามารถดำเนินงานลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

เป้าหมายของการจัดการภัยพิบัติโดยอาศัยชุมชนเป็นฐาน

1. เพื่อลดความเสี่ยงและความเปราะบางของชุมชนจากผลกระทบของภัยพิบัติในพื้นที่ที่มีโอกาสในการเกิดภัยพิบัติสูง ด้วยการปรับเปลี่ยนแนวคิดและบทบาทของชุมชนจากผู้ได้รับความช่วยเหลือมาเป็นผู้ป้องกันและลดผลกระทบจากความเสี่ยงที่เกิดจากภัยพิบัติด้วยตนเอง

2. เพื่อสร้างความเข้มแข็งและเสริมสร้างขีดความสามารถ (Capacity) ในการพึ่งตนเองของชุมชนในการวิเคราะห์และประเมินความเสี่ยงจากผลกระทบของภัยพิบัติ ตลอดจนการดำเนินการเพื่อยกระดับขีดความสามารถของชุมชน ท้องถิ่น

3. เพื่อเสริมสร้างทัศนคติการพึ่งตนเอง ด้วยการลงมือเชิงรุก ใช้การป้องกันมากกว่าแก้ไข และการเริ่มลงมือกระทำด้วยตนเองก่อน การคอยความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก

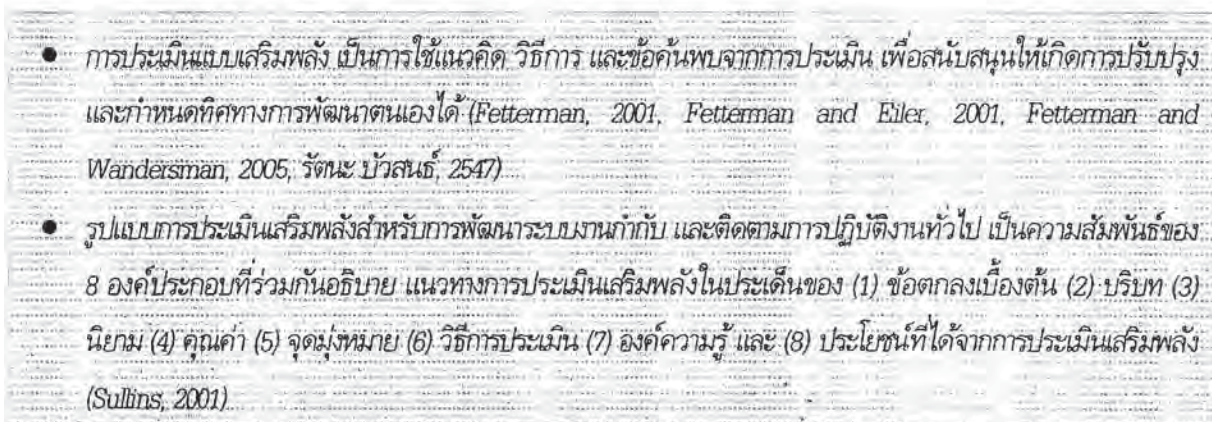
4. เพื่อพัฒนาศักยภาพของชุมชน ท้องถิ่นให้สามารถรับมือ บรรเทาผลกระทบ และความสามารถป้องกัน รักษาชีวิต ทรัพย์สิน และทรัพยากร-สิ่งแวดล้อมของชุมชน ท้องถิ่น

5. เพื่อเป้าหมายสูงสุด คือ ชุมชนมีความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตที่ปลอดภัย

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาโครงการและการติดตามประเมินผล

2.3.1 การติดตามแบบเสริมพลัง

หลักการ ความหมาย และการสร้างกระบวนการประเมินแบบเสริมพลัง

การประเมินเสริมพลัง (Empowerment Evaluation) หมายถึง กระบวนการที่นำเอาแนวคิด วิธีการ และข้อค้นพบที่ได้จากการประเมินมาใช้ประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลให้เกิดการพัฒนาและช่วยในการตัดสินใจเกี่ยวกับการดำเนินการของผู้ที่เกี่ยวข้อง กระบวนการนี้จะนำวิธีการต่างๆ ทั้งเชิงปริมาณ และคุณภาพเข้ามาประยุกต์ใช้ โดยจุดเน้นจะอยู่ที่กระบวนการที่ครอบคลุม และผลผลิตจากกระบวนการที่สามารถช่วยให้บุคคลพัฒนาทักษะจนเป็นผู้แก้ปัญหาและตัดสินใจได้ด้วยตนเอง

การประเมินผลแบบเสริมพลัง เป็นแนวคิด และรูปแบบการประเมินผลยุคใหม่ ที่เน้นการสร้างความร่วมมือในการทำงานร่วมกันของบุคคลหลายฝ่ายอย่างทั่วถึง โดยเป็นการต่อยอดกระบวนการจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการ และใช้พื้นฐานของทฤษฎีการกำหนดเจตจำนงด้วยตนเอง (Self-Determination) โดยเน้นย้ำการเสริมพลังอำนาจในการพัฒนาตนเอง และการทำงานร่วมกัน กล่าวคือ กลุ่มผู้มีส่วนได้เสีย จะมีส่วนร่วมในการศึกษา และการดำเนินงานในภาคปฏิบัติ และได้รับการเสริมพลังการประเมินในรูปแบบการสืบเสาะหาความรู้ และการปฏิบัติจริง เพื่อให้ (1) ผู้มีส่วนได้เสียมีพลังอำนาจในการกำหนดเป้าหมายของตนเอง และ (2) เกิดความร่วมมือร่วมใจกันโดยธรรมชาติ ทั้งนี้การประเมินเสริมพลัง จะเน้นการปลูกฝังการประเมินเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในการวางแผน และการปฏิบัติงาน ซึ่งจะช่วยให้เกิดการพัฒนาการปฏิบัติงาน มากกว่าการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการปฏิบัติงานเพียงแค่การวิจัยเชิงปฏิบัติการที่ทำโดยทั่วไป ดังนั้น การประเมินเสริมพลัง จึงเป็นการใช้แนวคิด เทคนิค และผลค้นพบของการประเมินเพื่อผลักดันให้เกิดการปรับปรุง และกำหนดทิศทางการพัฒนาตนเองได้ โดยเฉพาะการปรับปรุงและพัฒนาการปฏิบัติงานนั้นๆ โดยเฉพาะ (รัตนะ บัวสนธิ์, 2547) ซึ่งก็หมายถึง เป็นการประเมินผลที่มีได้เน้นการตัดสินใจคุณค่าของกิจกรรม หรือโครงการนั้นๆ แต่การประเมินผลเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการปรับปรุงกิจกรรม หรือโครงการนั้นๆ ให้สามารถเกิดขึ้นได้ อย่างต่อเนื่องตามเงื่อนไข หรือบริบทที่เกี่ยวข้อง

คุณค่า ความหมาย และรูปแบบที่นำมาใช้ในการประเมินผลแบบเสริมพลังจึงมีใช้ลักษณะของการประเมินตามที่กำหนดกันโดยทั่วไปว่าเป็นการศึกษาอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับคุณค่า หรือคุณธรรมของสิ่งต่างๆ (The systematic investigation of the worth or merit of an object) (Stufflebeam, 1994 : 323) แต่ผลักดันให้เกิดการปรับปรุง และกำหนดทิศทางการพัฒนาตนเอง โดยเฉพาะการปรับปรุงและพัฒนากิจกรรม หรือการปฏิบัติงาน โดยผู้ประเมิน และผู้มีส่วนได้เสียได้เชื่อมโยงตนเองให้เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการปรับปรุงการปฏิบัติงาน

ทั้งนี้กระบวนการประเมินผลแบบเสริมพลังเป็นแนวคิดที่ยึดหยุ่นตามเป้าหมาย ตามพื้นที่ ประเด็น หรือกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้เสียที่แตกต่างกันออกไป โดยมีจุดร่วมที่ชัดเจนของกระบวนการคือ การเป็นพื้นที่ร่วมของกลุ่มบุคคลที่มีลักษณะของการ “เรียนรู้ความต้องการพื้นฐาน และข้อจำกัดต่างๆ มารวมกัน” แต่ก็ยังคงความแตกต่าง หลากหลายเอาไว้หลายประการบนพื้นฐานประสบการณ์ ความรู้ ความเข้าใจที่แตกต่างกัน อาทิ ความหมายของการประเมิน ข้อตกลงเบื้องต้นในการประเมิน จุดมุ่งหมายของการประเมิน บริบทในการประเมิน องค์กรความรู้ที่ใช้ในการประเมิน ค่านิยมของการประเมิน ประโยชน์ที่ได้จากการประเมิน และวิธีการประเมิน (Sullins, 2001)

อนึ่ง เมื่อประมวลฐานการศึกษาหรือการพัฒนาชุดประสบการณ์ที่เป็นการประเมินผลแบบเสริมพลังในประเทศไทย จากฐานข้อมูลวิจัย การศึกษา วิทยานิพนธ์ หรือปริญญานิพนธ์ในระดับปริญญาโท และเอกตั้งแต่ปี 2547 โดยใช้คำสำคัญบนชื่อเรื่อง กลับไม่พบแหล่งอ้างอิงใด ๆ มากนัก ซึ่งสะท้อนถึงความจำเป็นที่จะต้องสร้างรูปธรรม หรือแนวทางที่ชัดเจนในการนำการประเมินเสริมพลังมาประยุกต์ใช้เป็นแนวคิด และกระบวนการหลักที่จะดำเนินการในลักษณะของการวิพากษ์ การประเมินเสริมพลังกับบริบทของสังคมไทย โดยใช้การประเมินนี้สร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการประเมินเสริมพลังในบริบทของสังคมไทย ทั้งในบทบาทของการพัฒนางาน และการเสริมสร้างสมรรถภาพการประเมินเสริมพลังให้มีความสอดคล้อง เหมาะสมกับพื้นที่นั้นๆ

ความหมาย และกรอบคิด

การเสริมพลัง (Empowerment) เป็นแนวคิดที่มีขอบเขตแนวทางที่แตกต่าง หลากหลาย ทั้งด้านจิตวิทยา (Psychological) การเมือง (Political) จริยธรรม (Ethical) โดยมีพื้นฐานแนวคิดทางสังคม ที่นำมาประยุกต์ใช้ได้กับสถานการณ์ต่างๆ อาทิ การพัฒนาบุคลากร การส่งเสริมสุขภาพ การพัฒนาชุมชน การปรับปรุงคุณภาพชีวิต และการส่งเสริมความเสมอภาคในสังคมตามกระบวนการสิทธิมนุษยชนทั้งหลาย การเรียกร้องสิทธิอันชอบธรรม การเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิง บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ การเคลื่อนไหวต่อต้านกลุ่มอิทธิพลต่างๆ และการเสริมพลังสำหรับกลุ่มคนชายขอบและผู้ด้อยโอกาส เป็นต้น (Wallerstein & Bernstein, 1988 and Gibson, 1991 อ้างถึงในวรภา จันทรโชติ, 2540)

ในการสำรวจวิธีการในการเสริมพลังที่นำไปใช้กับกลุ่มบุคคล ในบริบทที่แตกต่างกัน รัตนา ลีวานิช (2539 อ้างถึงในสุมาลี ขุนจันดี, 2541 น.12-15) จำแนกแนวคิดนักวิชาการเกี่ยวกับความหมายของการเสริมพลัง ได้ 5 กลุ่มตามสรุปนิยามความหมาย ดังนี้

จำแนกกลุ่ม	ความหมาย	แหล่งอ้างอิง
1.การพัฒนาบุคลากร/ความสามารถ	1. กระบวนการที่ทำให้บุคคลมีความสามารถในการใช้อำนาจกับสิ่งแวดล้อมรอบตัว และสามารถตัดสินใจด้วยตนเอง	Simmon & Parson (1983)
	2. กระบวนการของการปรับเปลี่ยน และพัฒนาทักษะการมีส่วนร่วม ตลอดจนความสามารถของบุคคล ในการจัดการกับสภาวะแวดล้อมของบุคคล ในการจัดการกับสภาวะแวดล้อมต่างๆ โดยตัดสินใจด้วยตนเอง	Kieffer (1984)
	3. การช่วยให้ผู้อื่นมีความสามารถที่จะจัดการกับชีวิตตนเอง เป็นการยินยอมให้ผู้อื่นได้เติบโต และพัฒนาความสามารถ	Steiner (1986)
	4. การสนับสนุน หรือให้ทรัพยากรแก่ผู้ได้บังคับบัญชา เพื่อเพิ่มขีดความสามารถ	Neilsen

จำแนกกลุ่ม	ความหมาย	แหล่งอ้างอิง
	และเพิ่มความรู้สึกเกี่ยวกับการเห็นคุณค่าของตนเอง	(1986)
	5. การเพิ่มความสามารถที่จะกระทำการใดๆ ให้สำเร็จลุล่วง โดยมีการใช้ทรัพยากรร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร มีปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้าง และร่วมมือกันทำงาน	Webster (1988)
	6.การพัฒนาและการเสริมสร้างความสามารถของบุคคลในการตอบสนองความต้องการของตนเอง รวมถึงความสามารถในการใช้ทรัพยากรที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เพื่อให้เกิดความรู้สึกเชื่อมั่นในตนเอง และรู้สึกว่าตนเองมีอำนาจ ควบคุมความเป็นอยู่ หรือวิถีชีวิตของตนเองได้	Gibson (1991)
	7.การช่วยให้ผู้อื่นมีความรู้สึกมั่นคง มั่นใจในตนเอง และงาน สามารถตัดสินใจ และจัดการกับงานของตนเองได้จนประสบความสำเร็จดังที่ตั้งใจไว้	Chandler(1992)
	8.การพัฒนาทักษะความสามารถของตนไปในทิศทางที่ดีขึ้น และตระหนักถึงคุณค่าแห่งตน กำหนดเป้าหมายร่วมกัน สร้างจิตสำนึกให้เกิดขึ้น	Beck (1992)
2.การพัฒนาคุณภาพชีวิต	1.การเพิ่มพูนความรู้สึกสำนึกในคุณค่าของตนเอง และการสร้างประสิทธิภาพของตนเองในการทำกิจกรรมต่างๆ หรือเสริมสร้างพฤติกรรมที่เหมาะสมในแต่ละบุคคล ตลอดจนปรับเปลี่ยนสิ่งแวดล้อม	Wallerstein & Bernstein (1988)
	2.กระบวนการพัฒนาชีวิตของผู้ที่ไม่มีอำนาจให้เป็นผู้ที่มีอำนาจในตนเอง มีความรู้สึกมั่นใจ เป็นตัวของตัวเอง มีความเป็นอิสระ และรู้สึกชีวิตมีคุณค่า	Clifford (1992)
3. การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม	1.การสร้างสิ่งแวดล้อม ซึ่งช่วยให้คนในองค์กรได้รับอำนาจเพื่อสามารถสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ	Baker (1992)
	2.การเปลี่ยนแปลงโยกย้ายการปกครองในองค์กร มีการควบคุม ดูแลองค์กร โดยมีส่วนร่วมของบุคลากรและผู้ร่วมงาน บุคลากรมีอิสระในการทำงาน มีความเป็นตัวของตัวเอง และบุคลากรจะรู้สึกยึดมั่นในองค์กร โดยไม่มีการบังคับ หรือเรียกร้องให้กระทำ ซึ่งทำให้บุคลากรทุกคน บรรลุถึงวิสัยทัศน์ พันธกิจร่วมกัน และใช้กลยุทธ์ในการดำเนินงานขององค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ	Tebbit (1993)
4.การพัฒนาคุณภาพงาน	1.การปฏิบัติการขั้นสูงที่ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาคุณภาพงาน พัฒนาการตัดสินใจ โดยการมอบหมายงาน และใช้อำนาจให้เกิดประสิทธิภาพสูงที่สุดในงาน	Stewart (1994)
	2.กระบวนการของการพัฒนาคุณภาพการปฏิบัติงานในองค์กรอย่างต่อเนื่อง โดยการพัฒนาและขยายสิ่งที่มีอิทธิพลต่อสมรรถนะการปฏิบัติงานของบุคคล และทีมงาน ตลอดจนหน้าที่ความรับผิดชอบ ซึ่งมีผลต่อองค์กรโดยรวม	Kinlaw (1995)
5.การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล	1.กระบวนการที่ช่วยให้บุคคล ชุมชนหรือองค์กรมีอำนาจในการควบคุมตนเอง มีการสร้างสัมพันธภาพ และมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เพื่อประโยชน์ในการแลกเปลี่ยน แบ่งปันในแหล่งประโยชน์ และเป็นกำลังใจซึ่งกันและกัน	Rappaort (1984)
	2.กระบวนการที่มีลักษณะเป็นพลวัต (dynamic) มีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล	Keller (1991)

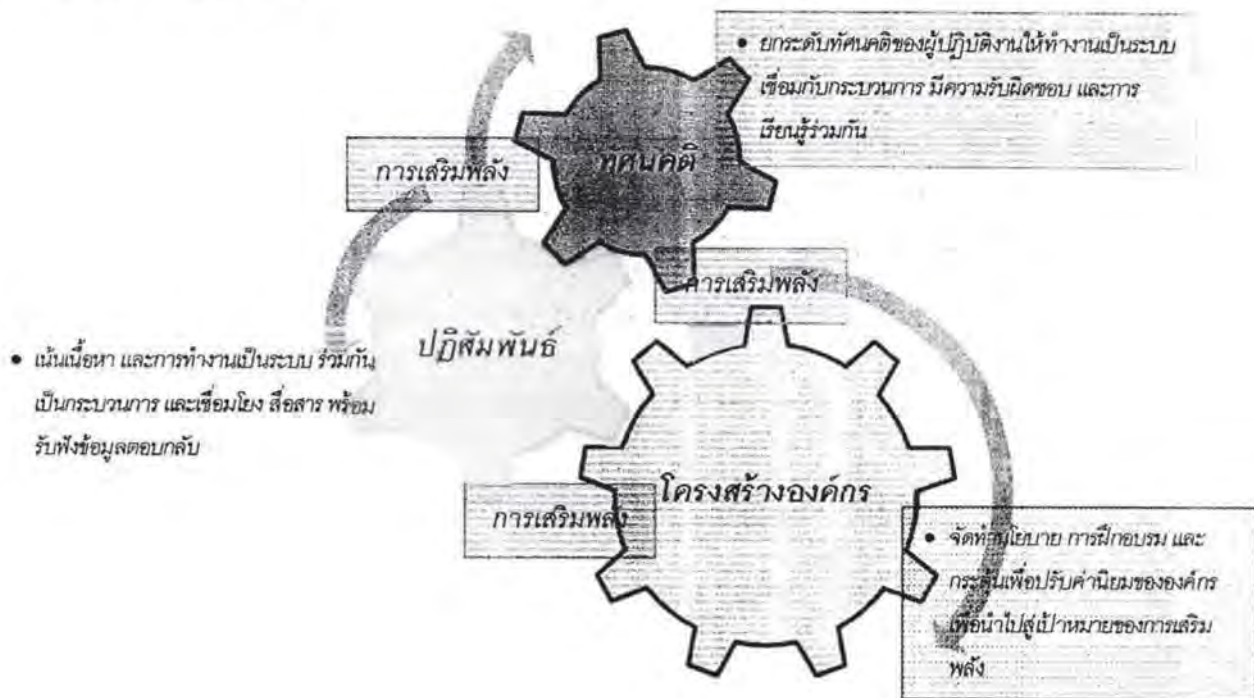
จำแนกกลุ่ม	ความหมาย	แหล่งอ้างอิง
	และสิ่งแวดล้อม เป็นการสร้างพลังที่แผ่ขยายจากบุคคลและสิ่งแวดล้อม เป็นการสร้างพลังที่แผ่ขยายจากบุคคลหนึ่งไปสู่อีกบุคคลหนึ่ง เป็นการช่วยให้บุคคลนั้นสามารถใช้อำนาจส่วนบุคคลที่จะกระทำการใดๆ เพื่อปรับปรุงพัฒนาตนเอง และองค์กรให้ดีขึ้น	
	3.การทำงานร่วมกันของผู้ปฏิบัติงานในองค์กร โดยการได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดำเนินการขององค์กร การให้ผลตอบแทนตามผลการปฏิบัติงาน การให้ความรู้ซึ่งช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานมีความเข้าใจ และปฏิบัติตามการดำเนินงานขององค์กร การให้อำนาจในการตัดสินใจ ซึ่งมีอิทธิพลต่อทิศทางการดำเนินงานขององค์กร และแนวทางการปฏิบัติงาน	Bowen & Lawler (1992)
	4.การถ่ายโอนอำนาจจากผู้บริหารระดับสูงสู่ผู้บริหารระดับกลาง ระดับต้น และผู้ปฏิบัติงานทุกคนในองค์กรก่อให้เกิดความรู้สึกท้าทายในงาน มีความคิดสร้างสรรค์ มีความเชื่อมั่นที่จะเติบโตในหน้าที่การงาน	Clutterbuck (1995)

การเสริมพลัง จึงเป็นแนวคิดที่ครอบคลุมกระบวนการ (Process) ผลลัพธ์ (Product) และผลิตภาพ (Productivity) ที่เกิดในการปฏิบัติงาน และปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล หรือความต้องการ ตลอดจนพฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกมาต่อองค์กรในเชิงบวกโดยสรุปแล้ว "การเสริมพลัง" มีนิยามความหมาย และระดับการพิจารณาตัวชี้วัดที่เชื่อมโยงกัน (Zimmerman and Rappaport, 1988) ดังนี้

กระบวนการ: กระบวนการปรับปรุงเพื่อสร้างผลสัมฤทธิ์ในการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง โดยการพัฒนาและเพิ่มศักยภาพของผู้ปฏิบัติงานและคณะทำงานให้ครอบคลุม ขอบข่าย และสภาพการทำงานทั้งหมดขององค์กร	ระดับบุคคล: เป็นการส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติงานสามารถตัดสินใจ แก้ปัญหาได้อย่างดี มีความคิดสร้างสรรค์ และรับผิดชอบ บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า "ทุกคนมีความรู้สึกต้องการงานให้ดีที่สุด เพื่อองค์กร ไม่ใช่ทำงาน เพราะหน้าที่หรือคำสั่งเท่านั้น"
ผลลัพธ์: ศักยภาพที่เกิดขึ้นกับตัวบุคคลที่ได้รับการเสริมพลังอำนาจ ซึ่งพิจารณาได้จากการพัฒนาตนเองจนมีความรู้สึกมั่นคง มั่นใจ เป็นตัวของตัวเอง มีความเป็นอิสระ รู้คุณค่าของชีวิต สามารถตัดสินใจ และจัดการกับงานของตนเองได้ จนประสบความสำเร็จตามที่ตั้งใจ	ระดับคณะทำงาน: เป็นการสร้างความรู้สึก ความเป็นเจ้าของ และความรับผิดชอบร่วมกันในผลงานที่เกิดขึ้น มีการปรับปรุง และพัฒนาการปฏิบัติงานของคณะทำงานอย่างต่อเนื่อง และผลสัมฤทธิ์ในงาน หรือผลิตภาพจากการทำงานเพิ่มสูงขึ้น นอกจากนั้นยังมีการติดต่อสื่อสาร และประสานงาน แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารในการทำงาน ทั้งภายในคณะ และระหว่างคณะด้วย
ผลิตภาพ: ระดับผลผลิตที่เกิดขึ้นจากศักยภาพของบุคคลหรือคณะทำงานในองค์กร ซึ่งหลังจากที่ได้รับการเสริมพลังแล้ว ประสิทธิภาพการทำงานทั้งส่วนบุคคล และคณะทำงานก็จะเพิ่มขึ้นส่งผลให้ผลิตภาพจากการทำงานเพิ่มสูงขึ้นด้วย	ระดับองค์กร: เป็นการกระจายอำนาจในการปฏิบัติงาน ทำให้ผู้ปฏิบัติงานมีความคาดหวังในความสำเร็จของการทำงานมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เป็นการทำงานตามความต้องการ มีใช้การบังคับ หรือมีผลตอบแทนเป็นหลัก แต่เป็นการ

	ทำงานด้วยความเต็มใจ และต้องการความสำเร็จ บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า ทุกคนต้องการความเปลี่ยนแปลงในการทำงาน โดยที่องค์กรจะหยิบยื่นโอกาสดังกล่าวให้
--	--

การเสริมพลังที่มีกระบวนการบูรณาการการปฏิบัติงานร่วมกันใน 3 ระดับข้างต้น จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุดความสัมพันธ์ที่ส่งผลต่อการสร้างความเป็นเลิศในการปฏิบัติงาน ที่มีผลผลิตตอบสนองกับความต้องการ และสถานการณ์ปัญหา หรือความจำเป็นที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นๆ อย่างชัดเจน โดยจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงใน 3 ระดับตามผังภูมิความสัมพันธ์ กล่าวคือ

แนวทางการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดการประเมินเสริมพลัง

การประเมินแบบเสริมพลังเป็นวิธีที่ทำงานยากๆ สำเร็จได้ง่ายขึ้น หรือมีความล้มเหลวน้อยลง (วิจารณ์พานิช, 2546 น.36) ซึ่งหลักการของการเสริมพลังให้ผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถช่วยเหลือตนเองได้เป็นแนวทางหนึ่งที่จะสนับสนุนให้เกิดการประเมินตนเองเพื่อพัฒนางานให้มีความยั่งยืนอยู่ได้อย่างจริงจัง

โดยทางทฤษฎีการประเมินแบบเสริมพลัง (Empowerment Evaluation) ที่พัฒนาโดยเฟ็ดเทอแมน (Fetterman) ในปี ค.ศ.1994 จากงานเขียนเรื่อง พลังของการสื่อสาร การร่วมมือและการให้การสนับสนุน (Speaking the language of power : Communication, Collaboration, Collaboration and Advocacy) (Fetterman, 1993) เฟ็ดเทอแมนได้ประมวลแนวทางการประเมินทั่วไป และสรุปว่า การประเมินต่างๆ มุ่งช่วยให้ผู้บริหาร ผู้ประเมิน ผู้ที่เกี่ยวข้อง เกิดความเข้าใจลึกซึ้งเกี่ยวกับการปฏิบัติงานเป็นหลัก โดยหากมีปัญหา หรือข้อบกพร่องใดๆ ก็จะมีการแก้ไข และกำจัดปัญหาต่างๆ ในการปฏิบัติงาน เช่น ปัญหาความปลอดภัย และสุขภาพ การไร้พื้นฐาน การปฏิรูป

การศึกษา เป็นต้น การประเมินในลักษณะนี้เน้นค้นหายุทธศาสตร์ หรือกลยุทธ์ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ สนับสนุนให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเกิดการสื่อสารกับกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องรวมถึงกลุ่มผู้มีอำนาจในการกำหนดนโยบาย

- สรุป พื้นฐานของการประเมินที่เหมาะสมตามนิยามของเฟ็ดเทอแมน (ซึ่งต่อมาก็คือ การประเมินแบบเสริมพลัง) ประกอบด้วย การร่วมมือ (Collaboration) การมีส่วนร่วม (Participation) และ การเสริมพลัง (Empowerment)

ในส่วนของทฤษฎีการกำหนดเจตจำนง หรือชะตากรรมของตนเอง (Self-determination) จะทำให้การประเมินเสริมพลังมีเป้าหมายมากกว่าการตัดสินคุณค่าเพียงประการเดียว โดยมองไปที่กระบวนการในการประเมินผลที่ผู้เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการกำหนด ออกแบบ และจัดทำโดยตนเองด้วย ซึ่งเดซี และไรอัน (Deci and Ryan, 2000) สรุปหลักการสำคัญของทฤษฎีดังกล่าวว่า มนุษย์เรามีสัญชาตญาณการตอบสนองต่อข้อท้าทายต่างๆ โดยกระบวนการที่นำสัญชาตญาณภายในมาใช้ เพื่อพัฒนาความสามารถควบคู่กันไป โดยหากมนุษย์จะควบคุมตนเองขณะที่ถูกกระทบด้วยสิ่งต่างๆ จะทำให้พัฒนาศักยภาพในการกำหนดเป้าหมาย และพยายามมองหาหนทางไปสู่เป้าหมายนั้นๆ ได้ ทำให้เกิดการกำลังใจที่จะฝ่าฟันไปสู่เป้าหมายข้อท้าทายนั้นๆ ด้วย

- สรุป ทฤษฎีการกำหนดตนเอง ประกอบด้วยการนำสัญชาตญาณภายในของมนุษย์ 3 ประการมาพัฒนาศักยภาพ กล่าวคือ

- (1) ความสามารถ (Competence) การสร้างการรับรู้ ยอมรับ ตระหนักถึงความสามารถของตนเอง
- (2) ความสัมพันธ์ (Relatedness) การสร้างความเป็นเจ้าของร่วมในกิจกรรมนั้นๆ โดยผ่านการสร้างกฎเกณฑ์สำคัญๆ ร่วมกัน ทำให้เกิดการควบคุมพฤติกรรมร่วมกัน เป็นข้อตกลงร่วม ที่สร้างแรงจูงใจ (Appraisal) กลายเป็นวัฒนธรรมภายในองค์กร (อีกที่ การสร้างความรู้สึกร่วมกัน หรือบุคคลากรที่มีความสำคัญในบทบาทหน้าที่ของตนเองในกิจกรรมนั้นๆ ร่วมกัน)
- (3) ความเป็นตัวของตัวเอง (Autonomy) การไม่ยึดติด ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน และสามารถกำหนดแนวทางสร้างความสัมพันธ์ หรือบทบาท ความสามารถที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้นๆ โดยเมื่อมีการสร้างแรงจูงใจ หรือการกระตุ้นให้บุคคลแสดงออกถึงความเป็นตัวเองก็จะเกิดแรงขับของความท้าทาย เป็นแรงจูงใจภายใน ซึ่งจะต้องสร้าง

กลไกหรือวิธีการเพื่อให้ระบบและการควบคุมของระบบ ทั้งนี้หากระบบมีการควบคุมมาก และไม่บริหารจัดการแบบ

โดยสรุปแล้ว การประเมินแบบเสริมพลังเน้นการทำงานเป็นกลุ่ม และเน้นการสร้างวัฒนธรรมการประเมินให้เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมการทำงานเพื่อความเจริญที่ยั่งยืน เป็นแนวทางการประเมินแบบร่วมมือ และมีส่วนร่วม (Collaborative and Participatory Evaluation) ซึ่งถือว่าการรื้อสร้าง (Deconstruction and Reconstruction) ชุดความรู้ทางการประเมินแบบใหม่ที่เป็นลักษณะของการประเมินแบบเสริมพลัง โดยการประเมินแบบเสริมพลัง พัฒนาและผสมผสานแนวทางการเรียนรู้จาก 3 แนวทางหลัก กล่าวคือ

แนวทางหลัก	หลักสำคัญ
จิตวิทยาชุมชน (Community Psychology)	● เป็นฐานในการสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นใช้ร่วมกันภายในกลุ่ม ชุมชน องค์กร หรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง (Finding Common Ground/ Collective Agreement)
การปฏิบัติงานทางมานุษยวิทยา (Action Anthropology)	● เป็นฐานสนับสนุนให้กำหนดเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ร่วมกันของกลุ่มคนในชุมชนได้ด้วยตนเอง (Shaping Self-determination) ● การกำหนดเจตจำนง หรือชะตากรรมของตนเอง (Self-determination) โดย ความสามารถในการพิจารณาตนเอง การกำหนดและอธิบายความต้องการของตนเอง การสร้างเป้าหมาย และความคาดหวัง แผนการทำงานที่ต้องการให้บรรลุผล การกำหนดแหล่งข้อมูล การกำหนดแนวทาง การปฏิบัติงานที่เหมาะสม ควบคู่ไปกับการประเมินผลเป็นระยะๆ และการทำงานต่างๆ ที่สัมพันธ์กัน
การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research)	● เป็นการสร้างปฏิบัติการจริง มีเป้าหมาย และเวลาในการปฏิบัติงานที่ชัดเจน มีการให้ความเห็นหรือผลแบบสื่อสารรอบด้าน และเน้นการรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้อง และเชื่อมโยงกัน ในรูปแบบที่เรียบง่าย (Action with Key Performances/ Interactive Communication/ Information-based Analysis)

งานวิจัย โมเดล และประสบการณ์การประเมินเสริมพลัง

การประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีการประเมินเสริมพลังเริ่มต้นจากผู้ประเมินผลในยุคต้นๆ อาทิ ครอนบาค (Cronbach) เอิร์นเนส (Earnest) สตัฟเฟิลบีม (Stufflebeam) สคริเวน (Scriven) และแพตตอน (Patton) ซึ่งตอนนั้นก็ยังไม่แยกออกจากการประเมินที่เป็นระบบ หรือการประเมินในเชิงโครงสร้างหน้าที่ และประโยชน์ใช้สอย (Structural and Functional Evaluations) จนเฟ็ดเทอแทน (Fetterman) ได้นำเสนอแนวคิดของการประเมินเสริมพลังที่ชัดเจน โดยประมวลรูปแบบจากการวิจัยประเมินเสริมพลังที่เกิดขึ้นในประเทศต่างๆ เพื่อเป็นการทำความเข้าใจแนวทางการปรับใช้การประเมินเสริมพลังในรูปแบบต่างๆ ที่เกิดขึ้น การศึกษาครั้งนี้ได้ประมวลชุดประสบการณ์การศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยสรุปดังนี้

คูส์ เมอร์ฟ-เบอร์แมน และแชมเบอร์ (Schoes, Murphy-berman, Chambes, 2000) ศึกษาวิจัยการประเมินเสริมพลังกับการจัดการชุมชนในโครงการที่ดำเนินการเกี่ยวกับเด็ก ครอบครัว และกฎหมายที่เกี่ยวข้องในมลรัฐเนบาสกา สหรัฐอเมริกา โดยเริ่มจากการสำรวจบริบทต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการประเมินในระดับชุมชนในเชิงการเสริมพลัง โดยสรุปได้ว่า กระบวนการประเมินเสริมพลังที่ทำร่วมกับสมาชิกของโครงการหรือชุมชน (ซึ่งในการศึกษาก็คือ ผู้มีส่วนได้เสียนั่นเอง) ควรทำความเข้าใจ หรือการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับสมาชิกของโครงการหรือชุมชนในการติดตามประเมินผล รวมทั้งต้องมีการแสดงผลของการประเมินผลในเชิงการแสดงออกของความรับผิดชอบที่ควรมีต่อกันเป็นระยะๆ ดังนั้นในกระบวนการประเมินเสริมพลังจะต้องมีการเอื้ออำนวยกระบวนการที่ช่วยให้เกิดการแสดงออกของความตั้งใจที่จะบรรลุผลสัมฤทธิ์ พร้อมๆ กับการกำกับแนวทางให้บรรลุผลสัมฤทธิ์ดังกล่าวร่วมกัน การศึกษาวิจัยดังกล่าว คณะผู้วิจัยได้เริ่มต้นโดย

1. การกำหนดกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและผู้ปฏิบัติงานตรง และผู้สนับสนุน (ผู้มีส่วนได้เสีย) ควบคู่ไปกับ
2. การสร้างกรอบการประเมินผลที่ชัดเจนร่วมกันกับสมาชิกของโครงการ โดยเน้นย้ำความเข้าใจ ความหลากหลาย และการมีส่วนร่วมเป็นพื้นฐานของการกำหนดกรอบการประเมินผล โดยนำเทคนิคต่างๆ มาปรับใช้เป็นขั้นๆ กล่าวคือ

ขั้นที่หนึ่ง: การกำหนดจุดยืน (แนวคิด Taking Stock ของเฟ็ดเทอแมน) โดยกระตุ้นให้ทุกคนอ่านตัวโครงการให้ละเอียด สร้างความคุ้นเคยกับข้อตกลงเบื้องต้น และเป้าหมาย ตลอดจนเครื่องมือต่างๆ ที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายของโครงการ อาทิ การกำหนดกิจกรรม รายงานการประชุม การประเมินความต้องการเบื้องต้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่มาของโครงการร่วมกัน การกำหนดจุดยืนจึงเป็นการสร้างกระบวนการร่วมระหว่างการกำหนดทรัพยากรและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง กับการปรับฐานความเข้าใจในการปฏิบัติงานร่วมกัน ซึ่งจะต้องอาศัยกระบวนการทำงานที่สร้างความรู้จัก และปรับฐานทัศนคติต่างๆ หลังจากนั้นก็เริ่ม

ขั้นที่สอง: การวางแผน โดยมีคำถามต่างๆ ที่สร้างกระบวนการคิดเพื่อมุ่งสู่ผลสัมฤทธิ์ตามที่คาดหวังไว้โครงการร่วมกัน โดยจะมีการเอื้ออำนวยกระบวนการแลกเปลี่ยน แสดงความคิดเห็นต่อการดำเนินการโครงการ ในขั้นนี้จะต้องจัดทำแผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติงานเพื่อนำไปสู่ผลสัมฤทธิ์ตามที่คาดหวัง โดยมีการชี้ชัดถึงแนวทางและเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่สำคัญ โดยใช้แนวคำถามที่สร้างกรอบระยะเวลา และความคาดหวังในเชิงความก้าวหน้า หรือการเปลี่ยนแปลง อาทิ ท่านคาดหวังจะเห็นการเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง? ในช่วงเวลาใด? เพราะอะไร? ท่านคิดว่าเราควรใช้ตัวชี้วัดการทำงานของโครงการอะไรบ้าง? เพราะอะไร? แนวคำถามเหล่านี้จะช่วยสร้างแนวทางจำเพาะในการประเมินสิ่งนั้นๆ ทั้งนี้ในภาพรวมกระบวนการดังกล่าว จะกระตุ้นให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้ชี้ชัดถึงแนวทางการประเมิน การทำความเข้าใจเชิงทฤษฎี จุดประสงค์ และผลผลิตร่วม โดยกระบวนการจะสนับสนุนข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการประเมินผล ยุทธศาสตร์การประเมินผล และการเก็บรวบรวมข้อมูลที่จะสามารถตอบคำถามในกรอบการประเมินเสริมพลังที่กำหนดไว้

ขั้นที่สาม: การสร้างกระบวนการเรียนรู้เทคนิคการประเมิน และวิธีการ ตลอดจนการเก็บรวบรวม และวิเคราะห์ข้อมูล โดยจะใช้ข้อมูลจากขั้นที่สองมาวิเคราะห์ จัดระบบข้อมูลสารสนเทศ และสร้างระบบการติดตาม การสื่อสารระหว่างกัน โดยมีการนัดหมาย ติดตาม เยี่ยมเยียนไปตามจุดต่างๆ เป็นระยะๆ ซึ่งในกระบวนการนี้จะช่วยขยายฐานของการประเมินไปในบริบทที่เพิ่มมากยิ่งขึ้น อาทิ การสืบค้นข้อมูลจากแหล่งอื่นๆ เว็บไซต์ เอกสารขั้นต้น การจัดทำจดหมายข่าวเพื่อสื่อสารระหว่างสมาชิก ผู้มีส่วนร่วม ตลอดจนการขยายผลยุทธศาสตร์การประเมินให้ทำความเข้าใจในพื้นที่ต่างๆ ร่วมกัน

ในงานวิจัยของซัลลินส์ (Sullins, 2001) เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้แนวทางการประเมินเสริมพลังกับกิจกรรมที่ชุมชนเป็นฐานในการพัฒนา (Community-based Project) โดยลักษณะการประเมินเสริมพลังจะมีข้อท้าทายในการสร้างกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมระหว่างผู้ปฏิบัติงานในโครงการและผู้ตรวจสอบในการประเมิน โดยจะต้องพยายามปรับเปลี่ยนลักษณะแรงต้านที่เหมือนกับการแข่งขันให้เปลี่ยนเป็นแรงขับในการทำงานร่วมกัน กระบวนการประเมินจึงต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับความต้องการของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยที่ผู้ประเมินจะต้องออกแบบการประเมิน และกระบวนการประเมินที่พยายามนำความต้องการ หรือความคาดหวังต่างๆ ของผู้ที่เกี่ยวข้อง มาจัดระบบไว้ด้วยกันให้มากที่สุดในทุกขั้นตอนของการประเมิน กระบวนการดังกล่าวเรียกร่องการทำงานร่วมกันของฝ่ายต่างๆ มากกว่าการมอบหมายให้ผู้ประเมินดำเนินการโดยฝ่ายเดียว โดยมีการพัฒนาตัวชี้วัดในการประเมินร่วมกัน

กล่าวคือ เกณฑ์คุณประโยชน์บทบาทหน้าที่ ความยืดหยุ่น ปรับปรนให้เหมาะสม สอดคล้องกับบริบทต่างๆ ความน่าเชื่อถือ และความละเอียดอ่อนในการประเมินผล ทั้งนี้ชันลลินส์เสนอว่า ผู้ประเมินแบบเสริมจะต้องมีความยืดหยุ่นทั้งในบทบาทหน้าที่การปฏิบัติงาน วิธีการที่นำมาปรับใช้ การถ่ายทอดความรับผิดชอบ โดยลักษณะดังกล่าวจะต้องพิจารณาถึงโครงสร้างของภารกิจ วัฒนธรรม หรือค่านิยมที่สร้างปลูกฝังมายาวนาน ตลอดจนการสร้างสมดุลของความต้องการของผู้ที่มีส่วนได้เสียในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการคำนึงถึงสิทธิในการกำหนดตนเองในการดำเนินการนั้นๆ ด้วย

ในการวิจัยเกี่ยวกับการประเมินผลแบบเสริมพลังที่ของชันลลินส์ในปี 2003 (Sullins, 2003) โดยได้ดำเนินกับศูนย์สุขภาพจิตแห่งหนึ่ง และเน้นไปที่กระบวนการและบทบาทของผู้มีส่วนร่วมในการเสริมพลัง และรูปแบบการประเมินแบบเสริมพลังที่เหมาะสม หลากหลาย ในการวิจัยสรุปได้ว่า การวิจัยเริ่มต้นโดยการพยายามสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมกับผู้ให้บริการศูนย์สุขภาพจิตแห่งนี้ ซึ่งเป็นประชาชนทั่วไปที่มาขอใช้บริการศูนย์สุขภาพจิต โดยทำกระบวนการสร้างความเข้าใจร่วมกันตั้งแต่ความคาดหวัง ความต้องการทั่วไป การชี้เฉพาะเป้าหมาย และสัมฤทธิ์ผลที่ต้องการ การพัฒนายุทธศาสตร์ที่จะให้ได้ผลสัมฤทธิ์ตามที่ต้องการ และการประเมินความก้าวหน้าเป็นระยะๆ อย่างเป็นระบบ ผู้วิจัยมีหน้าที่ในการอำนวยความสะดวก ให้กับผู้ที่เข้าร่วมกระบวนการประเมินแบบเสริมพลัง ดังนั้นในการประเมินแบบเสริมพลังนี้จึงเน้นขั้นตอนการวางแผนยุทธศาสตร์เป็นขั้นตอนหลักในการประเมินเสริมพลัง โดยที่เน้นย้ำว่า ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจะทำหน้าที่ประเมินผลมิใช่ตัวผู้ประเมินผลหรือนักวิจัยเอง ทั้งนี้ผู้ประเมินผลอาจจะดำเนินการประเมินในส่วนของความสัมพันธ์ หรือคุณค่าเชื่อมโยงที่มีต่อกันทั้งหมด

ทั้งนี้ ระบบติดตามประเมินผลแบบเสริมพลังจะเป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนาระบบติดตามสนับสนุนในช่วงการดำเนินงานโครงการพัฒนา เพื่อศึกษารูปแบบและแนวทางการส่งเสริมความรู้ที่จำเป็นและเหมาะสมกับบริบทการพัฒนาพื้นที่ รวมถึงชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่โครงการ 17 จังหวัด

2.3.2 ระบบการวิเคราะห์ไตรสิกขา

จากความร่วมมือระหว่างสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ได้มีการดำเนินโครงการศึกษาความเหมาะสมเพื่อพัฒนาระบบงาน กำกับ และติดตามการปฏิบัติราชการในภูมิภาค เพื่อให้การกำกับและติดตามการปฏิบัติราชการในภูมิภาคตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีฯ มีทิศทางที่ชัดเจน และสอดคล้องกับภารกิจตามพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการบริหารงานจังหวัด และกลุ่มจังหวัดแบบบูรณาการฯ รวมถึงสนับสนุนการดำเนินงานตามแผนการบริหารราชการแผ่นดิน โดยดำเนินการในพื้นที่นำร่อง 12 จังหวัด ภายใต้ระยะเวลา 10 เดือนในการศึกษาและวิจัยเริ่มต้นใช้แนวคิดห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain) ในการวิเคราะห์ และตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมการพัฒนาผลผลิตของหน่วยราชการในภูมิภาค และใช้แนวคิดการกำกับ และติดตามแบบเสริมพลังในการทดลอง และพัฒนาเครื่องมือในการกำกับ และติดตามการปฏิบัติราชการในภูมิภาคในจังหวัดต้นแบบ 12 จังหวัด

ผลการศึกษา คณะผู้ศึกษาวิจัยได้ค้นพบ และมีข้อเสนอแนะในเชิงเครื่องมือ และระบบจากการกำกับ และติดตามการปฏิบัติงานแบบเสริมพลัง พร้อมกับข้อเสนอแนะเกี่ยวกับทักษะการสานสร้างภาคีเครือข่ายที่พัฒนาเป็นชุดเครื่องมือ “Tri-SIC/KA” (ไตรสิกขา) โดยเป็นผลลัพธ์จากการสังเคราะห์การปฏิบัติงานในพื้นที่ 12 จังหวัดต้นแบบดังกล่าว ซึ่งเป็นเครื่องมือการทำงานเชิงสังคม ที่บูรณาการและประยุกต์หลักการบริหารจัดการ การพัฒนา และแนวคิดเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธเพื่อสร้างความยั่งยืน และการพึ่งพิงตนเองเป็นผลสำคัญ มีปัจจัยนำเข้า (Input) อยู่ 5 ข้อ

ปัจจัยในเชิงกระบวนการ (Process) 3 ชั้น และปัจจัยที่เป็นแนวปฏิบัติ ซึ่งเป็นการพัฒนาผลผลิต (Output) ในเชิงบูรณาการ และเชื่อมโยงเพื่อสร้างผลสัมฤทธิ์ 1 ชั้น โดยตัวแปรที่เป็นปัจจัยทั้งหมดทำให้เกิดชุดความสัมพันธ์ในเชิงเมตริกซ์ 20 ชุด เครื่องมือดังกล่าวสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างหลากหลาย ทั้งการบริหารจัดการ การพัฒนาวางแผน ตลอดจนการกำกับติดตามการปฏิบัติงาน ทั้งนี้จะต้องพิจารณาถึงความเหมาะสม บริบทแวดล้อม และปัจจัยแห่งความสำเร็จที่เป็นพลวัตควบคู่กันไป พร้อมกับต้องมีกระบวนการเรียนรู้ และพัฒนาประสบการณ์ของผู้ปฏิบัติงาน ตรวจสอบ และกำกับผ่านกระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management) และการติดตามประเมินผล (Assessment) แบบเสริมพลังเป็นสำคัญด้วย โดยในการทดลองปฏิบัติงานดังกล่าว คณะผู้ศึกษาวิจัยได้ใช้ทักษะการสานสร้างภาคีเครือข่ายร่วมกับองค์กรภาคประชาสังคม และหน่วยงานรัฐในพื้นที่เป็นพื้นฐานของกระบวนการทำงานที่สร้างเงื่อนไขให้เกิดแรงขับเคลื่อนจากภายในพื้นที่ โดยคำนึงถึง**หลักการพื้นฐาน** ดังนี้

1. การตระหนักถึงพลังการทำงานในพื้นที่ โดยเชื่อมั่นว่า ในพื้นที่ที่มีความเข้มแข็ง และสามารถเคลื่อนไหว สร้างการเปลี่ยนแปลงจากภายใน โดยการทำงานของผู้ที่เกี่ยวข้องแบบสมัครใจร่วมกันเป็นหลัก
2. การทำความเข้าใจข้อเท็จจริง อย่างปราศจากมายาคติ เข้าใจบทบาทหน้าที่ และความรับผิดชอบตลอดจนตระหนักถึงการถือครองทรัพยากรในการพัฒนา (งบประมาณ นโยบาย กฎระเบียบ และข้อกำหนดต่างๆ) ที่แท้จริง
3. การทำความเข้าใจ และการปฏิบัติงานร่วมกันในลักษณะการเสริมพลังบนพื้นฐานความเข้าใจจุดแข็ง และข้อจำกัดที่มีอยู่

การใช้**ชุดเครื่องมือ “Tri-SIC/KA” (ไตรสิกขา)** ในการติดตาม และกำกับแบบเสริมพลัง จึงเป็นการใช้แนวคิดเทคนิค และข้อค้นพบของการติดตาม และกำกับเพื่อผลักดันให้เกิดการปรับปรุง และกำหนดทิศทางการพัฒนาในพื้นที่ โดยเน้นการปรับปรุง และพัฒนาการปฏิบัตินั้นๆ เป็นการเฉพาะ **ปัจจัยหลักของความสำเร็จตามผลผลิต และผลลัพธ์** ในการใช้**ชุดเครื่องมือ “Tri-SIC/KA” (ไตรสิกขา)**¹ มีดังต่อไปนี้

1. การปฏิบัติงานบนพื้นฐานของข้อมูลในเชิงคุณภาพ และปริมาณที่เป็นภาวะวิสัยอย่างแท้จริง
2. การแสวงหาความต้องการร่วมในการพัฒนา เอาชนะข้อท้าทาย และบรรลุผลสัมฤทธิ์
3. การมีกระบวนการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี มีความเชื่อมั่น และไว้วางใจได้
4. การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และมีกระบวนการทำงานแบบยั่งยืน

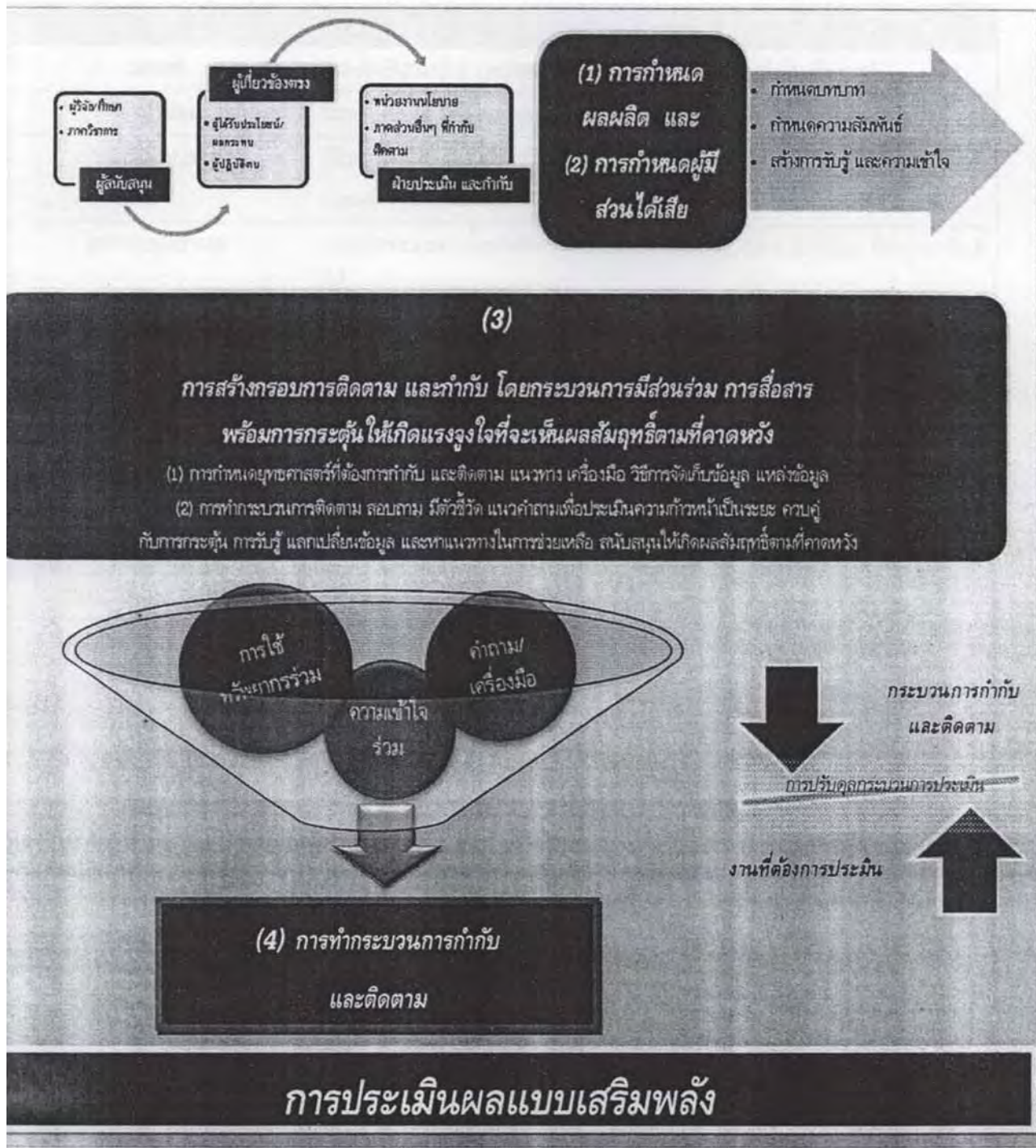
โดยกระบวนการทำงานของ **ชุดเครื่องมือ “Tri-SIC/KA” (ไตรสิกขา)** ในระบบการประเมินแบบเสริมพลัง นำเสนอแนวทางในเชิงกระบวนการประเมินระบบการปฏิบัติงานแบบเสริมพลัง ซึ่งเชื่อมโยงกันเป็นความสัมพันธ์ แสดงได้ตามภาพ กล่าวคือ

¹ การประมวลประสบการณ์การทำงานในพื้นที่นอกร่อง 12 จังหวัด และสังเคราะห์ร่วมกับรูปแบบการติดตาม และกำกับในทิศทางปัจจุบัน ซึ่งใช้อยู่ใน 8 ประเทศหลักๆ ทั่วโลก (รายงานการศึกษาเบื้องต้น โครงการศึกษาความเหมาะสมเพื่อพัฒนาระบบงานกำกับ และติดตามการปฏิบัติราชการในภูมิภาค นำเสนอเดือนมิถุนายน 2553)

โครงสร้างแนวทางการประเมินเสริมพลังที่สังเคราะห์จากโครงการศึกษาการติดตามและกำกับ

แบบเสริมพลังกับการจัดการผลผลิตที่เป็นฐานของการพัฒนา

(สังเคราะห์เชื่อมโยงจากกระบวนการทำงานใน 12 พื้นที่ต้นแบบของโครงการศึกษา)

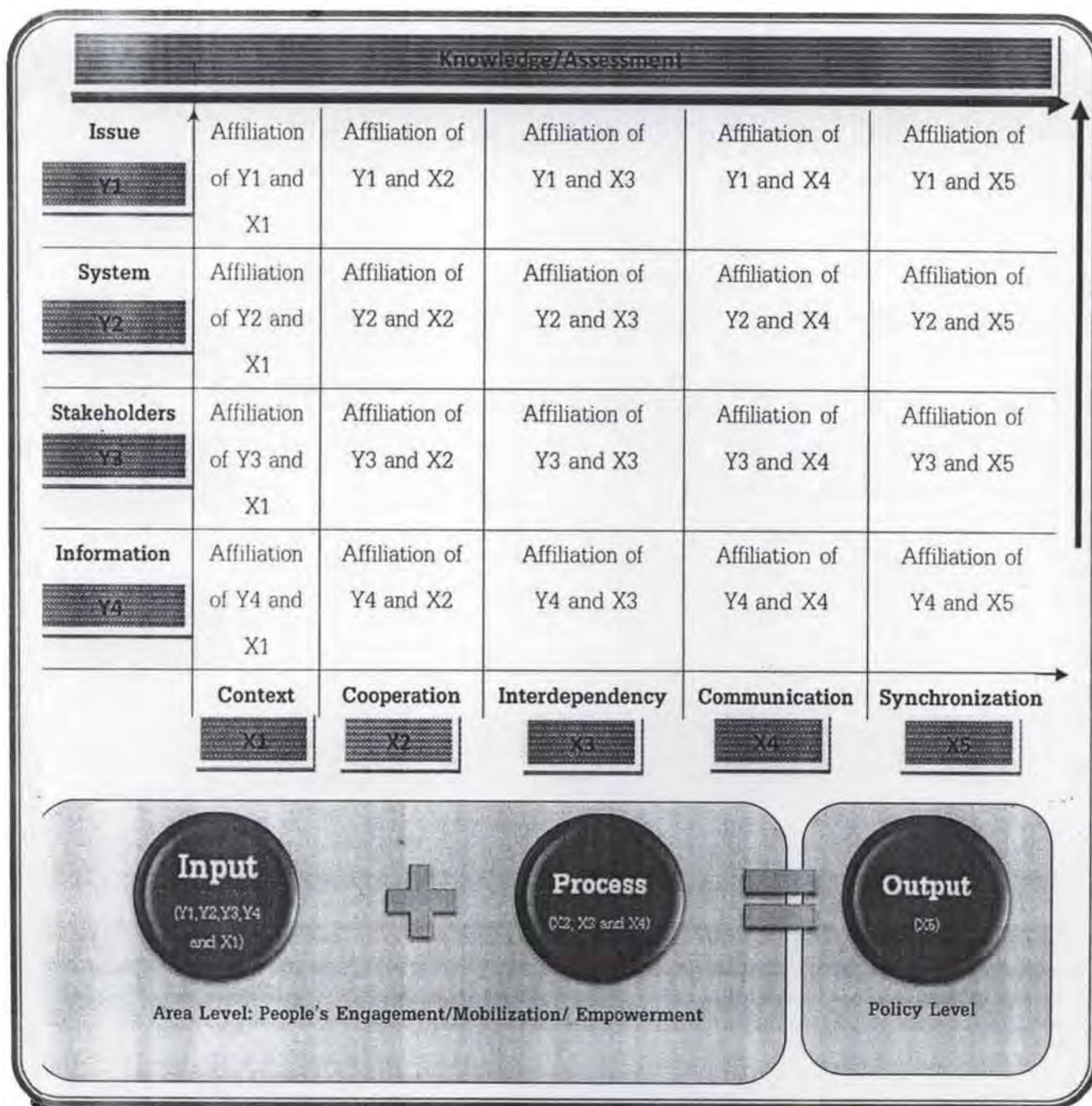

ตัวกำหนดสำหรับ การประเมินแบบเสริมพลัง	คำอธิบาย และกรอบในการกำหนดประเด็น (สำหรับการแสวงหาข้อมูล และออกแบบกระบวนการกำกับ และติดตามแบบเสริมพลัง)
ISSUE	ประเด็นเชิงกลยุทธ์ และผลผลิตหลัก (ที่ต้องการใช้ในการกำกับ ติดตาม)
SYSTEM	ระบบหลักที่ใช้ อาทิ ห่วงโซ่คุณค่า และการวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้เสีย K-A-P
STAKEHOLDERS	ผู้มีส่วนได้เสีย ซึ่งในที่นี้ใช้การวิเคราะห์ในส่วนช่อง K-A-P ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่กำหนด
INFORMATION	ระบบสารสนเทศ เนื้อหาต่างๆ ที่เชื่อมโยงตั้งแต่ระดับนโยบาย ข้อมูล ศักยภาพพื้นที่ ทั้งในระดับจุลภาค และมหภาค
CONTEXT	ภูมิสังคม บริบท ภาวะแวดล้อมที่แตกต่าง การทำความเข้าใจบริบทที่จะใช้ในการติดตาม และตรวจสอบแบบเสริมพลัง เพื่อการวิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด
COOPERATION	แกน และกลไกในการประสานงาน การหาความร่วมมือกับกลุ่มที่เกี่ยวข้องที่หลากหลาย ในทุกระบบ
INTERDEPENDENCY	การบริหารเครือข่าย ที่อยู่บนฐานของการพึ่งพาอาศัยกัน และเสริมพลังซึ่งกันและกัน
COMMUNICATION	การสื่อสารสาธารณะ การสร้างความเข้าใจทั้งจากภายใน และภายนอก
SYNCHRONIZATION	การบูรณาการ การเชื่อมโยงภาพรวมไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน
KNOWLEDGE	การใช้องค์ความรู้ต่างๆ ในการจัดการ งานตรวจ และกำกับ การปฏิบัติงาน
ASSESSMENT	การกำกับ และประเมินผลแบบเสริมพลัง

ทั้งนี้ ชุดเครื่องมือ “Tri-SIC/KA” (ไตรสิกขา) นี้ มีลักษณะเป็นเครื่องมือการทำงานเชิงสังคม ที่บูรณาการและประยุกต์หลักการบริหารจัดการ การพัฒนา และแนวคิดเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธเพื่อสร้างคามยั่งยืน และการพึ่งพิงตนเองเป็นผลสำคัญ โดยนำมาจัดระบบสร้างการวิเคราะห์ในเชิงเมตริกซ์ (Matrix Analysis) แสดงความสัมพันธ์ในเชิงสอดคล้อง หรือขัดแย้งเพื่อผลักดันเป็นประเด็นในติดตามและประเมินแบบเสริมพลังเป็นขั้นตอน โดยประกอบด้วย

- บังคับนำเข้า (Input) 5 ข้อ
- บังคับในเชิงกระบวนการ (Process) 3 ขั้น
- บังคับที่เป็นแนวปฏิบัติ ซึ่งเป็นการพัฒนาผลผลิต (Output) ในเชิงบูรณาการ และเชื่อมโยงเพื่อสร้างผลลัพธ์ 1 ขั้น

ทั้งนี้ ชุดเครื่องมือดังกล่าว ทำให้เกิดชุดความสัมพันธ์ในเชิงเมตริกซ์ขึ้น 20 ชุด โดยสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการจัดทำกระบวนการปฏิบัติงาน การตั้งประเด็นการประเมินแบบเสริมพลังในส่วนที่พึงกระทำตามขั้นตอนจากตัวแปร Y1-Y4 และ X1-X5 โดยเรียงตามลำดับการปฏิบัติงานร่วมกันได้ ทั้งนี้ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทุกชุดจะต้องถือหลักการจัดการโดยใช้ความรู้ (Knowledge Management) เพื่อการติดตามประเมินผล (Assessment) (การกำกับและติดตามแบบเสริมพลัง) โดยใช้ Y1-Y4 เป็นตัวแปรหลัก และมี X1-X5 เป็นตัวแปรตาม รูปแบบของความสัมพันธ์ในเชิงเมตริกซ์ดังกล่าว แสดงได้ดังนี้

ชุดเครื่องมือ “Tri-SIC/KA” (ไตรสิกขา) สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างหลากหลาย ทั้งการบริหารจัดการ การพัฒนา วางแผน ตลอดจนการกำกับติดตามการปฏิบัติงาน โดยผู้ใช้เครื่องมือในฐานะที่เป็น ผู้ปฏิบัติงานทางวิชาชีพ จะต้องพิจารณาในส่วนที่เกี่ยวกับความเหมาะสม บริบทแวดล้อม และปัจจัยแห่งความสำเร็จที่มีความเปลี่ยนแปลงเป็น พลวัตร ทำให้ผู้ใช้จำเป็นต้องเรียนรู้ และพัฒนาประสบการณ์ร่วมกับผู้ปฏิบัติงานตรง และกำกับอื่นๆ โดยมี กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management) และการติดตามประเมินผล (Assessment) แบบเสริมพลัง เป็นหลักสำคัญ โดยในชุดความสัมพันธ์ในเชิงเมตริกซ์ทั้ง 20 ชุด ที่แสดงถึง *การวิเคราะห์ในเชิงเมตริกซ์* ของ “Tri-SIC/KA” (ไตรสิกขา) สามารถอธิบายถึงการตั้งประเด็นตามชุดความสัมพันธ์ และแสดงเป็นตัวอย่างของการนำไปใช้ ปฏิบัติในการกำกับ และติดตามการพัฒนาผลผลิตในบางพื้นที่ ได้ดังนี้

ประเด็นการวิเคราะห์ในชุดความสัมพันธ์เชิงเมตริกซ์ 20 ชุด ในระบบ "Tri-SIC/KA" (ไตรสิกขา)

หลักการที่ใช้ในการศึกษาความสัมพันธ์เชิงเมตริกซ์ 20 ชุด ในระบบ "Tri-SIC/KA" (ไตรสิกขา)

ประเด็นที่ 1 (V1)	ประเด็นสำคัญที่เชื่อมโยงกับนโยบายของรัฐในเขตปกครองตนเองอย่างใด? มีบริบทในเชิงนโยบายอย่างไร?	ต่อประเด็นนี้ มีการจัดการความร่วมมือนโยบายกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างไร?	ในเชิงความสัมพันธ์เชิงเมตริกซ์นี้ วัตถุประสงค์ในการศึกษาความสัมพันธ์เชิงเมตริกซ์นี้คืออะไร? มีการจัดการความสัมพันธ์เชิงเมตริกซ์นี้หรือไม่?	การสื่อสารที่เชื่อมโยงกับประเด็นเชิงนโยบาย	ประเด็นที่เชื่อมโยงกับเรื่องนโยบายอย่างไร? มีความสำคัญอย่างไร?
ประเด็นที่ 2 (V2)	ประเด็นที่เชื่อมโยงกับบริบทของนโยบายอย่างไร? มีการจัดการความสัมพันธ์เชิงเมตริกซ์นี้หรือไม่?	มีการจัดการความสัมพันธ์เชิงเมตริกซ์นี้หรือไม่? มีการจัดการความสัมพันธ์เชิงเมตริกซ์นี้หรือไม่?	ความสัมพันธ์เชิงเมตริกซ์นี้มีความสำคัญอย่างไร? มีการจัดการความสัมพันธ์เชิงเมตริกซ์นี้หรือไม่?	มีการสื่อสารที่เชื่อมโยงกับประเด็นเชิงนโยบาย	ประเด็นที่เชื่อมโยงกับเรื่องนโยบายอย่างไร? มีความสำคัญอย่างไร?
ประเด็นที่ 3 (V3)	ประเด็นที่เชื่อมโยงกับบริบทของนโยบายอย่างไร? มีการจัดการความสัมพันธ์เชิงเมตริกซ์นี้หรือไม่?	มีการจัดการความสัมพันธ์เชิงเมตริกซ์นี้หรือไม่? มีการจัดการความสัมพันธ์เชิงเมตริกซ์นี้หรือไม่?	ความสัมพันธ์เชิงเมตริกซ์นี้มีความสำคัญอย่างไร? มีการจัดการความสัมพันธ์เชิงเมตริกซ์นี้หรือไม่?	มีการสื่อสารที่เชื่อมโยงกับประเด็นเชิงนโยบาย	ประเด็นที่เชื่อมโยงกับเรื่องนโยบายอย่างไร? มีความสำคัญอย่างไร?
ประเด็นที่ 4 (V4)	ประเด็นที่เชื่อมโยงกับบริบทของนโยบายอย่างไร? มีการจัดการความสัมพันธ์เชิงเมตริกซ์นี้หรือไม่?	มีการจัดการความสัมพันธ์เชิงเมตริกซ์นี้หรือไม่? มีการจัดการความสัมพันธ์เชิงเมตริกซ์นี้หรือไม่?	ความสัมพันธ์เชิงเมตริกซ์นี้มีความสำคัญอย่างไร? มีการจัดการความสัมพันธ์เชิงเมตริกซ์นี้หรือไม่?	มีการสื่อสารที่เชื่อมโยงกับประเด็นเชิงนโยบาย	ประเด็นที่เชื่อมโยงกับเรื่องนโยบายอย่างไร? มีความสำคัญอย่างไร?

ประเด็นที่ 5 (V5)

ประเด็นที่ 6 (V6)

ประเด็นที่ 7 (V7)

ประเด็นที่ 8 (V8)

ประเด็นที่ 9 (V9)

2.3.3 การสื่อสารเพื่อการพัฒนา

2.3.3.1 การดำเนินงานสื่อสารเพื่อการพัฒนา ประกอบด้วย

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการออกแบบสารเพื่อการพัฒนา

- การวิเคราะห์องค์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาเป็นการศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยภายในและภายนอกเพื่อให้ผู้ออกแบบสารมีความรู้ความเข้าใจองค์การเพื่อการพัฒนา เพื่อนำไปใช้ในการออกแบบสารเพื่อการพัฒนา
- การวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายเป็นวิธีการที่จะรู้จักกับลักษณะของกลุ่มเป้าหมายเพื่อการออกแบบสารการผลิตและเลือกใช้สื่อได้ตรงกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายได้มากที่สุด การวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายมีทั้งการวิเคราะห์ตามลักษณะทางประชากรศาสตร์ การวิเคราะห์ตามลักษณะทางจิตวิทยา(ความต้องการไม่ว่าจะเป็นความต้องการทางกาย ด้านความปลอดภัย ทางสังคม การยอมรับและยกย่อง รู้จักตัวเองตามความเป็นจริง **แรงจูงใจทั้งภายนอกและภายใน การรับรู้** เลือกรับ เลือกสนใจ เลือกจำและการรับรู้สาร **การเรียนรู้**จากการสังเกตและการกระทำ **ทัศนคติ** ความรู้ ความรู้สึก พฤติกรรม **ความเชื่อ ค่านิยม และบุคลิกภาพ**) และตามลักษณะผู้รับนวัตกรรม

2. การดำเนินการออกแบบสารเพื่อการพัฒนา

- การออกแบบสารเพื่อการพัฒนา หมายถึง การคิดสร้างสรรค์วิจันและอวิจันภาพที่สื่อความหมายประเด็นของการพัฒนาจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสารเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามวัตถุประสงค์ของผู้รับสาร
- การออกแบบสารเพื่อพัฒนามี 5 ขั้นตอนคือ 1) การระบุปัญหาหรือความต้องการ 2)การกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อการออกแบบสาร 3) การกำหนดแนวคิดหลักเพื่อการพัฒนา 4) การกำหนดวิธีการนำเสนอเพื่อการพัฒนา 5)การประเมินผลการออกแบบสารเพื่อการพัฒนา
- การเลือกใช้สื่อเพื่อการพัฒนาต้องคำนึงถึงแนวคิดหลักเพื่อการพัฒนา วัตถุประสงค์ของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา กลุ่มเป้าหมายเพื่อการพัฒนา คุณลักษณะของสื่อ การเข้าถึง ความถี่ ประสิทธิภาพของการใช้สื่อ
- การวางแผนการผลิตสื่อมี 7 ขั้นตอน คือ 1)การรวบรวมข้อมูล 2)การกำหนดเป้าหมาย 3)การกำหนดกลุ่มประชากรเป้าหมาย 4)การกำหนดสื่อที่จะผลิต 5)กำหนดงบประมาณและกำลังคน 6)การดำเนินการตามแผน และ 7) การประเมินผลการผลิต

3. การวางแผน การบริหารโครงการ และการประเมินผลโครงการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

- การทำความเข้าใจกับความหมายและความสำคัญของนโยบาย การวางแผน แผนงาน โครงการ การบริหารโครงการ และการประเมินผลโครงการจะทำให้มีความรู้ความเข้าใจและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันในการดำเนินการโครงการสื่อสารเพื่อการพัฒนา
- การวางแผนการสื่อสารเพื่อพัฒนามีเกณฑ์ในการแบ่งประเภทของการวางแผนการสื่อสารหลายเกณฑ์ขึ้นอยู่กับการใช้ให้เหมาะสมกับการดำเนินงานขององค์กรสื่อสารเพื่อการพัฒนา
- การบริหารโครงการสื่อสารเพื่อพัฒนามีแนวคิดสำคัญเพื่อจัดการ เพื่อให้ทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่อย่างเหมาะสมและสมบูรณ์ที่สุด เพื่อให้การดำเนินการบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และมีกระบวนการบริหารโครงการประกอบด้วยขั้นตอนที่ต่อเนื่องกันอย่างมียุทธศาสตร์การดำเนินโครงการสื่อสารเพื่อการพัฒนา
- การประเมินผลโครงการสื่อสารเพื่อพัฒนามีเกณฑ์ที่ใช้ในการแบ่งประเภทการประเมินผลหลายประเภท โดยมีแนวคิดหลักเพื่อการติดตาม รวบรวมข้อมูลในการตัดสินคุณค่าของการดำเนินโครงการว่าเป็นไปตาม

วัตถุประสงค์ หรือเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เพื่อให้ได้สารสนเทศเกี่ยวกับคุณค่าของโครงการพัฒนา

2.3.3.1 การประยุกต์ใช้การสื่อสารเพื่อการพัฒนา

การนำแนวคิดการสื่อสารเพื่อพัฒนามาใช้ เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมกับโครงการในกระบวนการต่างๆ ภายใต้ยุทธวิธีการสื่อสารต่าง ๆ ดังนี้

1. **การเผยแพร่ข่าวสาร** เป็นการสื่อสารที่นำแนวคิดใหม่หรือวิธีปฏิบัติใหม่เผยแพร่ไปยังสมาชิกในสังคม เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยการทำให้เห็นประโยชน์เชิงเทียบหรือคุณค่าที่สูงกว่า การทำให้สอดคล้องกับค่านิยมที่เป็นที่นิยมอยู่ เรียบง่ายในการนำไปใช้ เกิดการทดลองใช้ และการสังเกตผล

2. **การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ** ซึ่งเป็นกระบวนการสื่อสารเพื่อมุ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ของกลุ่มเป้าหมายตามที่ผู้สื่อสารต้องการ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ทศนคติ หรือแม้แต่พฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกรณีหรือประเด็นที่ต้องการ

3. **การสื่อสารเพื่อการมีส่วนร่วม** ได้แก่ แบบจำลองของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นกระบวนการสื่อสาร 2 ทางที่เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายได้มีโอกาสเท่าเทียมกันในการสื่อสารระหว่างกัน โดยกระบวนการของการมีส่วนร่วมก่อให้เกิดการประสานพลังสู่การสร้างสรรค์แนวทางและการประสานงานร่วมกัน โดยก่อให้เกิดประโยชน์ที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องล้วนต่างได้รับผลประโยชน์ร่วมกันอย่างยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมในการคิด การตัดสินใจร่วมกัน การปฏิบัติงานร่วมกัน และมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน รวมทั้งการประเมินผลร่วมกัน

4. **การสื่อสารเพื่อการรณรงค์ทางการสื่อสาร** คือ การออกแบบกระบวนการในการสื่อสารเพื่อกลุ่มเป้าหมายใดกลุ่มเป้าหมายหนึ่งในระยะเวลาที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน เพื่อมุ่งให้เกิดผลสัมฤทธิ์หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆ ตามเป้าหมายของการพัฒนา

สำหรับการสื่อสารเพื่อการพัฒนาจะเป็นเครื่องมือสนับสนุนในการทำงานทุกขั้นตอน เพื่อให้เกิดการรับรู้เข้าใจ และสนับสนุนให้การทำงานร่วมกันของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องอย่างสร้างสรรค์

2.3.4 แผนผังผลลัพธ์ (Outcome Mapping): คุณค่าและความยั่งยืนของการพัฒนา

เป้าหมายสูงสุดของโครงการพัฒนานั้นโดยทั่วไปมีความมุ่งหมายที่จะดำเนินการผลักดันให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มเป้าหมายเสมอ หากแต่การระบุผลความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหลังเสร็จสิ้นโครงการในการจัดทำ การประเมินผลนั้น รายงานการประเมินผลของโครงการ/แผนงานพัฒนาส่วนใหญ่ยังชี้ให้เห็นเฉพาะผลที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมพัฒนาที่อาจจะเป็นได้ทั้งผลสำเร็จหรือความล้มเหลวของความพยายามที่ใส่เข้าไปในกระบวนการดำเนินงานภายใต้กรอบเวลาหนึ่งๆ ซึ่งเป็นที่ยอมรับร่วมกันในกลุ่มผู้ทำหน้าที่ประเมินผลว่า การระบุเฉพาะผลจากการดำเนินการนั้น เป็นข้อจำกัดสำคัญอย่างหนึ่งของกระบวนการประเมินผล ซึ่งในที่สุดแล้วกลับไม่สามารถเผยให้เห็นคุณค่าสำคัญของกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืนในแง่ที่โครงการพัฒนานั้นๆ ได้ช่วยส่งผ่านอำนาจในการตัดสินใจ การกำหนดชะตากรรมร่วมกันของชุมชนหรือกลุ่มผู้เกี่ยวข้องภายหลังผ่านขั้นตอนการพัฒนาไปสู่ระยะหนึ่งแล้ว การถูกแรงกดดันให้จำเป็นต้องแสดงเฉพาะผลได้หรือผลระยะยาว(ผลกระทบ)จากการพัฒนาที่เป็นรูปธรรมนี้ ทำให้กระบวนการประเมินผลโดยรวมละเลยคุณค่าและแนวทางการสร้างความยั่งยืนที่อาจเกิดขึ้นจากกระบวนการพัฒนา ทั้งนี้เนื่องจากปฏิสัมพันธ์

ระหว่างปัจจัยนำเข้า (Inputs) กิจกรรมหรือกระบวนการ (Process) และผลผลิต(Outputs) ที่เกิดขึ้นนั้นไม่ได้เป็นความสัมพันธ์ที่เป็นเส้นตรง ซึ่งหมายถึง โครงการพัฒนาเริ่มจากการระบุหรือจำแนกปัญหาที่ประสบอยู่ จากนั้นก็เป็นขั้นตอนการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา เพื่อดำเนินการค้นหาแนวทางหรือวิธีการแก้ไขปัญหาคาดว่าจะบังเกิดผล สิ่งเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นในลักษณะที่เป็นความสัมพันธ์ของการเกิดเหตุ (Causes) และผลที่เกิดจากเหตุ (Effects) ในรูปความสัมพันธ์เชิงเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งโจทย์หรือปัญหาที่ท้าทายการพัฒนาในปัจจุบันก็มักเป็นโจทย์ที่มีมิติทางสังคม สิ่งแวดล้อมที่มีที่มาจากปัจจัยและตัวแปรที่หลากหลายและมีความสัมพันธ์ที่มีความสลับซับซ้อนที่ทับซ้อนกันอย่างมาก เช่น การเกิดภัยดินถล่ม การกัดเซาะชายฝั่ง ที่อาจมีปัจจัยทั้งจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ จนถึงการวางแผนการใช้ที่ดิน เป็นต้น การดำเนินโครงการหรือแผนงานพัฒนาในยุคใหม่จึงมักต้องเผชิญกับปัจจัยที่ควบคุมไม่ได้ในระบบเปิด (Open System) จึงทำให้มีโอกาสที่ระหว่างการดำเนินการจะเกิดผลบางประการ ที่อาจไม่ได้เป็นผลโดยตรงจากการดำเนินโครงการซึ่งกลุ่มผู้ดำเนินโครงการ/แผนงานควรติดตามผลที่เกิดขึ้น เพื่อนำไปปรับปรุงให้ดีขึ้นหรือนำมาสรุปเป็นบทเรียนในการดำเนินการเอาไว้

โดยแท้จริงแล้ว งานพัฒนาเกิดขึ้นในระบบเปิด ดังนั้นเราอาจไม่สามารถกล่าวอ้างได้ว่า ความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการพัฒนานั้นๆ เป็นผลโดยตรงจากการดำเนินการตามแผนงานใดแผนงานหนึ่งเป็นการเฉพาะ การติดตามประเมินผลการทำงานแผนงาน/โครงการพัฒนาด้วยการใช้ “แผนผังผลลัพธ์” จึงเป็นการปรับเปลี่ยนแนวทางการประเมินผลอย่างสำคัญ จากเดิมที่เน้นให้ความสำคัญกับ ผลการพัฒนาที่เป็นรูปธรรม เช่น การลดความยากจน การเพิ่มผลผลิตต่อไร่ของพืชเศรษฐกิจสำคัญ การปรับปรุงคุณภาพการเรียนรู้ การสอน ให้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม-กิจกรรม การกระทำของกลุ่มคนผู้เกี่ยวข้อง หรือมุ่งที่มองหาความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนานั้นๆ สิ่งที่ขาดหายไปจากผลการประเมินผลในอดีตคือ *คุณค่าและความยั่งยืนของการพัฒนา* ซึ่งหมายความว่ากระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้งในเชิงกระบวนการและผลของการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งการปรับความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการก็มักถูกละเลยจากกระบวนการประเมินผลที่เน้นเฉพาะผลที่วัดได้ชัดเจน อย่างที่เป็นมาในอดีต ซึ่งการนำเอาแนวทางการวิเคราะห์แผนผังผลลัพธ์ เป็นความพยายามปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการประเมินผลหรือกล่าวถึงที่สุด คือ การระบุผลความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการพัฒนาใดๆ ก็ตาม มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องแสดงผลความเปลี่ยนแปลงในผลลัพธ์ดังกล่าว ซึ่งหมายความว่าให้ความสำคัญต่อผลของความเปลี่ยนแปลงที่ไม่ถึงรากถึงโคน โดยต้องการแสดงผลการเปลี่ยนแปลงที่แสดงถึงความเปลี่ยนแปลงซึ่งเกิดขึ้นในเชิงคุณค่า ไม่เพียงแต่การเกิดผลิตผลบางประการที่เกิดขึ้นระหว่างดำเนินการเพียงเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่เกิดขึ้นนี้อาจช่วยอำนวยความสะดวกให้เกิดการสร้างภาวะอยู่ดี กินดีของกลุ่มเป้าหมายและปรับปรุงคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น ทั้งนี้โดยผ่านกระบวนการทำงาน เครื่องมือช่วยวิเคราะห์ ทรัพยากรและเทคนิคการทำงานใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการพัฒนาที่ได้รับการปรับปรุง

แนวคิดของการวิเคราะห์แผนผังผลลัพธ์ มาจากฐานคิดของกระบวนการประเมินผลแบบเสริมพลัง ที่อาศัยแนวปฏิบัติสำคัญของการค้นคว้าความรู้ซึ่งมีฐานจากการปฏิบัติการของการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการ กล่าวคือเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วมตลอดระยะเวลาตั้งแต่เริ่มต้นของการดำเนินการ มีการระบุประโยชน์ของการปรับปรุงการทำงานไว้อย่างเป็นรูปธรรม ชัดเจน เน้นที่การมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างการเรียนรู้ และการปฏิบัติการ (Learning and Action) ในรูปของวงจรสะท้อนกลับ (Feedback loop learning) ที่การสร้างความรู้ผ่านกระบวนการ

เรียนรู้และปฏิบัติการในการแก้ไขปัญหา รวมทั้งมีศักยภาพที่จะตอบสนองต่อปัญหาใหม่ๆ ด้วยความพร้อมรับมือกับปัญหาหรือความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใหม่ๆ ในฐานะที่เป็นฝ่ายกระทำ (Active Participants/Actors)

กล่าวได้ว่า แผนผังผลลัพธ์นั้น อยู่บนฐานคิดสำคัญที่ว่า ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในโครงการ/แผนงานพัฒนาเป็นผู้มีความสามารถ ที่จะกำหนดชะตากรรมของตนเอง (Self Determination) จึงมีพลังในการควบคุมกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่พึงเกิดขึ้นจากกระบวนการพัฒนา โดยอาจมี “คนนอก” มาทำหน้าที่เพียงเอื้ออำนวยให้กลุ่ม “คนใน” ได้มีโอกาสเข้าถึง ความรู้ เทคนิคและทรัพยากรใหม่ๆ ในช่วงเวลาดำเนินการพัฒนาเท่านั้น ซึ่งหมายความว่า กลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเหล่านี้สามารถเลือกกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เอื้อหรือสอดคล้องกับความสามารถของเขา เพื่อที่จะสามารถกำหนดชะตากรรมตนเองได้ในฐานะที่เป็นฝ่ายกระทำ

ขั้นตอนโดยสรุปของการจัดทำแผนผังผลลัพธ์

ขั้นตอนที่ 1 กำหนด “ผลลัพธ์” ที่ต้องการร่วมกัน

ในการดำเนินโครงการ/แผนงาน กลุ่มผู้ดำเนินการมุ่งหวังที่จะให้เกิดผลหรือภาวะพึงประสงค์อย่างไร เมื่อสิ้นสุดโครงการ ในบางเอกสารอาจเรียกว่า เป็น “วิสัยทัศน์” หรือ “พันธกิจ” ซึ่งความกระชับ คมชัดของความเห็นร่วมกันของภาคีพัฒนาที่เกี่ยวข้อง จะช่วยทำให้กลุ่มสามารถกำหนดแนวทาง/ทิศทางในการขับเคลื่อนงานทางยุทธศาสตร์ได้ชัดเจนและช่วยทำให้การแบ่งและมอบหมายงานมีขั้นตอนที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

ขั้นตอนที่ 2 ทบทวนตรวจสอบทุนเดิมที่มีอยู่ (Taking Stock)

เป็นการประเมินทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อระบุกิจกรรม จัดลำดับความสำคัญของชุดกิจกรรมที่พิจารณา ร่วมกันในหมู่ภาคีที่เกี่ยวข้องแล้วว่ามีนัยสำคัญที่สุด หลังจากนั้นก็จัดการให้คะแนน แผนงาน/โครงการที่ดำเนินการแล้ว ได้ผลมากน้อยตามลำดับ การประเมินทรัพยากรที่มีอยู่นี้ รวมทั้งความรู้ ความชำนาญ ความสามารถของกลุ่มผู้ดำเนินการแผนงาน/โครงการด้วย เพื่อจะชี้ให้เห็นจุดอ่อน จุดแข็งของการดำเนินการที่ผ่านมา

ขั้นตอนที่ 3 การวางแผนทางขับเคลื่อนเชิงยุทธศาสตร์

กลุ่มผู้มีส่วนร่วมทั้งหมด มาร่วมกันกำหนดการวางแผนทางขับเคลื่อนเชิงยุทธศาสตร์ เพื่อผลักดันให้แผนงาน / โครงการบรรลุตามวัตถุประสงค์ เป้าหมายที่วางเอาไว้ โดยให้ความสำคัญของการปรับปรุงแผน หรือ “ปรับกลยุทธ์” ในระหว่างดำเนินการ หากมีข้อมูลเชิงประจักษ์ว่าการปรับตัวอย่างยืดหยุ่นของโครงการ/แผนงานจะทำให้ไปถึง “จุดหมาย” ได้เร็วขึ้นหรือดีขึ้น

กระบวนการติดตามเพื่อสร้าง “ระบบสะท้อนกลับ” ที่จำเป็นต้องอยู่บนพื้นฐานของการใช้ข้อมูลที่เป็นระบบ แม่นตรง เชื่อถือได้ ดังขั้นตอนการติดตาม-ประเมินผลจึงมีโอกาสนี้ที่จะเข้ามาเป็นส่วนสำคัญของการวางแผน-ดำเนินการ และช่วยยกระดับการดำเนินการให้ผลดียิ่งขึ้นได้เช่นเดียวกัน

การใช้ “แผนผังผลลัพธ์” ในโครงการ/แผนงานพัฒนา

แผนผังผลลัพธ์เหมาะสมกับแผนงานที่เน้นการติดตามการเปลี่ยนแปลงแบบแผนพฤติกรรม และความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับการดำเนินการแผนงานพัฒนา ที่สำคัญคือ แผนงานนั้นควรมีความยืดหยุ่นที่สามารถในการปรับตัวตามผลของข้อมูลที่ได้รับมาจากการติดตามงาน แผนงานที่ควรนำแนวทางการประเมินผลของแผนผังผลลัพธ์นั้นอาจพิจารณาประเด็นเหล่านี้ เช่น

กำหนดทิศทางการยุทธศาสตร์

แผนงานที่สามารถนำ “แผนผังผลลัพธ์” มาปรับใช้ได้ นั้น อาจเน้นให้เกิดมีกระบวนการตัดสินใจในการกำหนดยุทธศาสตร์ การคัดเลือก ลำดับกลยุทธ์ในการทำงาน เนื่องจากวิธีการนี้จะช่วยวิเคราะห์หาเงื่อนไขในการปฏิบัติว่า ภาครัฐส่วนกลุ่มใดที่จะได้รับผลจากการดำเนินการทางยุทธศาสตร์ประเด็นใดบ้าง ทั้งยังช่วยออกแบบระบบติดตาม ประเมินผล การติดตามผลลัพธ์ที่มุ่งหวัง

ข้อมูลที่ใช้ในการประเมินผล

ข้อมูลที่น่ามาใช้ในการประเมินผลแบบแผนผังผลลัพธ์นั้น เป็นข้อมูลที่ได้จากการติดตามความก้าวหน้าในการดำเนินงานและผลลัพธ์ที่ได้จากการทำงานของภาครัฐส่วน โดยไม่เหมาะสมที่จะนำข้อมูลลักษณะนี้มาประเมินความคุ้มค่าหรือการประเมินความเหมาะสมของเทคนิคที่ใช้ (Feasibility Study)

ระบบข้อมูลที่เป็นและรูปแบบรายงาน

การจัดทำระบบข้อมูลที่ใช้สำหรับการประเมินตนเองและการดำเนินงานของภาครัฐส่วนผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning) นั้นจำเป็นในการติดตามความก้าวหน้าของการดำเนินงานซึ่งทั้งยังช่วยทำให้รายงานที่เสนอต่อแหล่งทุนนั้นแสดงให้เห็นการตรวจสอบได้ของแผนงานพัฒนาอีกด้วย

“พันธกิจร่วม” ของคณะทำงาน

อาศัยการแลกเปลี่ยน เรียนรู้และกระบวนการปฏิสัมพันธ์แบบสะท้อนกลับ (Feedback Loop) ระหว่าง “ปฏิบัติการ” และ “การเรียนรู้” มาปรับปรุงและยกระดับแนวทางการดำเนินการเพื่อบรรลุความสำเร็จร่วมกัน การทำงานร่วมกันของทีมงานจึงควรสร้างโอกาสการอภิปราย ตกเถียงต่อตรง เพื่อนำไปสู่ข้อตกลงใหม่ร่วมกัน

การจัดสรรทรัพยากร

สร้างข้อตกลงร่วมกันในคณะทำงานในการแบ่งสรรทรัพยากรที่จำเป็นในการดำเนินการ ทั้งบุคลากร งบประมาณ เครื่องมือ อุปกรณ์และเวลาที่เหมาะสมที่จะเอื้อให้การดำเนินการ การติดตามและการ ประเมินผลมีประสิทธิภาพ

บทที่ 3

การพิจารณาข้อเสนอโครงการเพื่อการพัฒนาพื้นที่

จากกระบวนการติดตามการพัฒนาข้อเสนอโครงการของคณะทำงานจังหวัดทั้ง 14 จังหวัด พบว่าแต่ละจังหวัด มีกระบวนการและรูปแบบการพัฒนาโครงการที่แตกต่างกัน แต่ยังคงยึดโยงกับผลการดำเนินโครงการความร่วมมือฯ ในระยะที่ผ่านมาเป็นหลัก ซึ่งนอกจากการประชุมหารือเพื่อการปรับปรุงและพัฒนาข้อเสนอโครงการของคณะผู้วิจัยกับ คณะทำงานจังหวัดแล้ว คณะผู้วิจัยได้จัดให้มีการประชุมร่วมกันระหว่างภาคีที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาและขับเคลื่อนการ ดำเนินงานตามโครงการ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อพิจารณาข้อเสนอโครงการของแต่ละ จังหวัด โดยมีสาระสำคัญของข้อเสนอโครงการและผลการพิจารณาข้อเสนอโครงการเพื่อการพัฒนาพื้นที่แยกตามกลุ่ม ประเด็น ดังนี้

3.1 ประเด็นการเกษตรและความมั่นคงทางอาหาร

ประเด็นการเกษตรและความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งมีเนื้อหาครอบคลุมเรื่องอาหารปลอดภัย มีจังหวัดที่จัดทำ ข้อเสนอโครงการเกี่ยวข้องกับประเด็นดังกล่าว 5 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ อุบลราชธานี ยโสธรและจังหวัดกาฬสินธุ์ โดยสามารถสรุปข้อเสนอโครงการ ผลการวิเคราะห์และการพิจารณาข้อเสนอโครงการได้ ดังนี้

จังหวัดนครราชสีมา

ชื่อโครงการ โครงการความร่วมมือส่งเสริมการผลิตข้าวปลอดภัย เพื่อความมั่นคงทางอาหารและเพิ่มรายได้ ของครอบครัวตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง จังหวัดนครราชสีมา

ความเป็นมา

จังหวัดนครราชสีมา มีพื้นที่ 20,493,964 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 12,808,728 ไร่ เป็นพื้นที่การเกษตร 8.70 ล้านไร่ (คิดเป็นร้อยละ 67.97 ของพื้นที่ทั้งหมด) แบ่งการปกครองออกเป็น 32 อำเภอ 287 ตำบล รวม 3,743 หมู่บ้าน มีประชากร 2,801,755 คน จาก 382,033 ครัวเรือน และในปี 2553 มีผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเท่ากับ 163,168 ล้านบาท โดยเป็นมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมจากภาคการเกษตร 32,172 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 19.72 ของ ผลิตภัณฑ์มวลรวมทั้งหมดของจังหวัด โดยในด้านของการปลูกข้าวนั้นจังหวัดนครราชสีมา มีพื้นที่เพาะปลูก 3.78 ล้านไร่ หรือร้อยละ 43.45 ของพื้นที่เพาะปลูกของจังหวัด มีเกษตรกรปลูกข้าวนานปี 189,753 ครัวเรือน ผลผลิตเฉลี่ย 442 กิโลกรัม/ไร่ ผลผลิตรวม 1.60 ล้านตัน มูลค่าการผลิต 19,975 ล้านบาท (อ้างอิง แผนพัฒนาจังหวัดนครราชสีมา ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2535-2556)

และจากข้อมูลบัญชีครัวเรือนและการดำเนินโครงการความร่วมมือฯ ในระยะที่ผ่านมาพบว่า ปัจจุบันวิถีการ ดำรงชีวิตของครัวเรือนเกษตรกรหรือชาวนาในพื้นที่เปลี่ยนแปลงไป จากชีวิตที่สงบเรียบง่ายเป็นความเร่งรีบ ในแง่ของ การผลิตเปลี่ยนจากการทำนาเพื่อบริโภคเปลี่ยนเป็นเพื่อขาย เปลี่ยนการพึ่งแรงงานคนและสัตว์ภายในครัวเรือนและ ชุมชนมาเป็นการจ้างแรงงานและใช้เครื่องจักรกล พึ่งปุ๋ยเคมีในการเพิ่มธาตุอาหารในดินเพราะดินเสื่อมโทรม

ใช้สารเคมีปราบวัชพืชและศัตรูพืช ทำให้ต้นทุนการผลิตเพิ่มสูงขึ้น และส่งผลต่อปัญหาสุขภาพโดยตรงกับเกษตรกรผู้ใช้สารเคมีในกระบวนการผลิต สร้างปัญหาต่อสิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ ตลอดถึงผู้บริโภคได้รับผลิตภัณฑ์ที่ไม่ปลอดภัย ปรากฏการณ์เช่นนี้มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จากการที่เกษตรกรรับรู้ไม่เท่าทันกระแสการเปลี่ยนแปลง และขาดการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้อย่างจริงจัง จึงไม่สามารถจัดการตนเองได้อย่างเท่าทันและเหมาะสม คณะทำงานจังหวัดจึงพิจารณาเสนอโครงการความร่วมมือส่งเสริมการผลิตข้าวปลอดภัย เพื่อความมั่นคงทางอาหารและเพิ่มรายได้ของครอบครัวตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง จังหวัดนครราชสีมา เป็นการยกระดับความรู้ ความคิด พฤติกรรม และความเป็นอยู่ของเกษตรกร โดยการส่งเสริมให้ครัวเรือนเกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจต่อองค์ความรู้ การผลิตข้าวปลอดภัย สามารถผลิตข้าวปลอดภัยเพื่อการบริโภคและเพิ่มรายได้ของครอบครัวในระยะยาว สนับสนุนให้ครัวเรือนปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ลด ละ เลิก การใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมี หันไปทำการผลิตที่มีความปลอดภัยต่อทั้งผู้ผลิต ผู้บริโภค และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ดำเนินการเกษตรตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

สมมุติฐานหรือคำถามในการวิจัยและพัฒนา

เกษตรกรรับรู้ไม่เท่าทันกระแสการเปลี่ยนแปลง และขาดการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้อย่างจริงจัง ทำให้ไม่สามารถจัดการตนเองได้อย่างเท่าทันและเหมาะสม การยกระดับความรู้ ความคิด พฤติกรรม และความเป็นอยู่ของเกษตรกร โดยการส่งเสริมให้ครัวเรือนเกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจในการผลิตข้าวปลอดภัย สามารถผลิตข้าวปลอดภัยเพื่อการบริโภคและเพิ่มรายได้ของครอบครัวในระยะยาว สนับสนุนให้ครัวเรือนปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ลด ละ เลิก การใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมี หันไปทำการผลิตที่มีความปลอดภัยต่อทั้งผู้ผลิต ผู้บริโภค และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม จะช่วยให้แก้ไขปัญหาและพัฒนาความเป็นอยู่ของเกษตรกรได้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ครัวเรือนเกษตรกร ในพื้นที่ 29 ตำบล ของจังหวัดนครราชสีมา มีความรู้ความเข้าใจการผลิตข้าวปลอดภัย เกษตรกรนำความรู้ที่ได้ไปทบทวนร่วมกับองค์ความรู้เดิมของเกษตรกร ทำการปรับปรุงแบบแผนการทำนาข้าวของครัวเรือน พัฒนาเป็นครัวเรือนผลิตข้าวปลอดภัย มีผลผลิตข้าวปลอดภัยพอเพียงต่อการบริโภคในครัวเรือน
2. เพื่อให้มีศูนย์เรียนรู้การผลิตข้าวปลอดภัยตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ในพื้นที่ตำบลเป้าหมาย เป็นศูนย์รวบรวมข้อมูลข่าวสารและถ่ายทอดองค์ความรู้การผลิตข้าวปลอดภัยแก่เกษตรกรหรือผู้สนใจ
3. เพื่อให้มีศูนย์ข้อมูลการศึกษาและพัฒนาการผลิตข้าวปลอดภัย จังหวัดนครราชสีมา เป็นศูนย์รวบรวมข้อมูลและองค์ความรู้การผลิตข้าวปลอดภัย ศึกษาการเพิ่มมูลค่าผลผลิต ศึกษาช่องทางการตลาดเพื่อจำหน่ายผลผลิตข้าวปลอดภัย เพื่อให้บริการแก่เกษตรกรและผู้สนใจ

ตัวชี้วัดความสำเร็จ

1. ร้อยละ 80 ของครัวเรือนเกษตรกร ในพื้นที่ 29 ตำบล ของจังหวัดนครราชสีมา ที่เข้าร่วมโครงการ มีความรู้ความเข้าใจการผลิตข้าวปลอดภัย นำความรู้ที่ได้ ทบทวนร่วมกับองค์ความรู้เดิมของเกษตรกร ทำการปรับปรุงแบบแผนการทำนาข้าวของครัวเรือน พัฒนาเป็นครัวเรือนผลิตข้าวปลอดภัย มีผลผลิตข้าวปลอดภัยพอเพียงต่อการบริโภคในครัวเรือน

2. มีศูนย์เรียนรู้การผลิตข้าวปลอดภัยตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ในพื้นที่ตำบลเป้าหมาย จำนวน 9 ศูนย์ เป็นศูนย์รวบรวมองค์ความรู้การผลิตข้าวปลอดภัย เป็นแหล่งเรียนรู้ แปรเปลี่ยนเรียนรู้ การผลิตข้าวปลอดภัย ให้แก่เกษตรกรและผู้สนใจทำการศึกษา

3. มีศูนย์ข้อมูลการศึกษาและพัฒนาการผลิตข้าวปลอดภัย จังหวัดนครราชสีมา รวบรวมข้อมูลและองค์ความรู้การผลิตข้าวปลอดภัย การเพิ่มมูลค่าผลผลิต ช่องทางการตลาดเพื่อจำหน่ายผลผลิตข้าวปลอดภัย ให้บริการแก่เกษตรกรและผู้สนใจ

พื้นที่และประชากรเป้าหมาย

1. ครัวเรือนเกษตรกรเป้าหมาย ในพื้นที่ 29 ตำบล ตำบลละ 50 ครัวเรือน รวม 1,450 ครัวเรือน พื้นที่ 15 อำเภอ ของจังหวัดนครราชสีมา ได้แก่

1) อำเภอเมืองนครราชสีมา	ตำบลพุดซา ตำบลตลาด
2) อำเภอด่านขุนทด	ตำบลสระจรเข้ ตำบลตะเคียน
3) อำเภอดง	ตำบลคูขาด ตำบลเทพาลัย
4) อำเภอบัวใหญ่	ตำบลห้วยยาง ตำบลขุนทอง
5) อำเภอบัวลาย	ตำบลหนองหว้า ตำบลเมืองพะไล ตำบลบัวลาย
6) อำเภอสีดา	ตำบลสามเมือง
7) อำเภอประทาย	ตำบลหนองพลวง
8) อำเภอโนนสูง	ตำบลมะค่า
9) อำเภอพิมาย	ตำบลกระเบื้องใหญ่
10) อำเภอลำทะเมนชัย	ตำบลบ้านยาง ตำบลช่องแมว
11) อำเภอเมืองยาง	ตำบลเมืองยาง ตำบลโนนอุดม
12) อำเภอจักราช	ตำบลหินโคน ตำบลหนองขาม ตำบลทองหลาง
13) อำเภอเฉลิมพระเกียรติ	ตำบลช้างทอง ตำบลท่าช้าง ตำบลหนองยาง
14) อำเภอห้วยแถลง	ตำบลหลุ่งประดู่ ตำบลหินดาด ตำบลตะโก
15) อำเภอชุมพวง	ตำบลประสุข

2. ศูนย์เรียนรู้การผลิตข้าวปลอดภัยฯ 9 ศูนย์เรียนรู้ พิจารณาจากพื้นที่ดำเนินโครงการ 29 ตำบล พื้นที่ 15 อำเภอ ของจังหวัดนครราชสีมา ได้แก่

1) อำเภอเมืองนครราชสีมา	ตำบลพุดซา
2) อำเภอด่านขุนทด	ตำบลสระจรเข้
3) อำเภอดง	ตำบลคูขาด
4) อำเภอบัวใหญ่	ตำบลขุนทอง
5) อำเภอบัวลาย	ตำบลหนองหว้า
6) อำเภอพิมาย	ตำบลกระเบื้องใหญ่
7) อำเภอลำทะเมนชัย	ตำบลบ้านยาง

8) อำเภอเมืองยาง

ตำบลเมืองยาง

9) อำเภอเฉลิมพระเกียรติ

ตำบลช้างทอง

กิจกรรมการดำเนินงาน

1. ประชุมภาคีความร่วมมือในการดำเนินโครงการฯ สร้างความเข้าใจร่วมกัน
2. การศึกษาข้อมูลข้าวปลอดภัย ด้านการผลิต การตลาด รสนิยมการบริโภคข้าว แนวทางการตลาดข้าว แบบมีส่วนร่วม กับ 29 ตำบล
3. ประชุมเวทีตำบล ทำความเข้าใจโครงการ และรวบรวมรายชื่อเกษตรกรเข้าร่วมโครงการ ตำบลละ 50 ครอบครัว และการจัดทำแผนการดำเนินงานระดับตำบล
4. ดำเนินการอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกรเป้าหมาย เกี่ยวกับการดำเนินการผลิต การเก็บตัวอย่างดินเพื่อวิเคราะห์ การบันทึกบัญชีครัวเรือน และการบันทึกข้อมูลตามแบบบันทึกระบบการจัดการคุณภาพ (GAP-02)
5. ดำเนินกิจกรรมการสนับสนุนการผลิตข้าวปลอดภัยของเกษตรกร กิจกรรมเยี่ยมครัวเรือน/แปลงนา ติดตามการบันทึกข้อมูลการปลูกข้าว บัญชีครัวเรือน การปรึกษาปัญหาและการแก้ไข
6. จัดเวทีตำบล สรุปผลการปลูกข้าวปลอดภัย การบันทึกบัญชีครัวเรือน ส่งต่อข้อมูลและความรู้ให้ตำบลเพื่อจัดทำแผนพัฒนาชุมชน
7. จัดเวทีจังหวัด แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ข้อมูลและองค์ความรู้ที่ได้รับ การผลิตข้าวปลอดภัย บัญชีครัวเรือน จาก 29 ตำบล
8. ศึกษาข้อมูลการผลิตข้าวปลอดภัย ด้านการผลิต การตลาด แนวทางการตลาดข้าว ศึกษา แบบมีส่วนร่วม กับตำบล/ศูนย์เรียนรู้ 9 ตำบล
9. ประชุมเวทีตำบล เรียนรู้ข้อมูลที่ได้จากการศึกษา วางบทบาทและพัฒนาศูนย์เรียนรู้ตำบล เพื่อให้บริการแก่เกษตรกรและผู้สนใจ
10. ศูนย์เรียนรู้ดำเนินการให้บริการการผลิตข้าวปลอดภัย รวบรวมรายงานความก้าวหน้าการดำเนินงานของศูนย์
11. จัดเวทีจังหวัด เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้บทบาทศูนย์เรียนรู้กับการพัฒนาการผลิตข้าวปลอดภัย
12. ดำเนินการศึกษาข้อมูลข้าวปลอดภัย ด้านการตลาด แนวทางสายโซ่อุปทาน แนวทางสายโซ่คุณค่า แบบมีส่วนร่วม กับ 29 ตำบล และสนับสนุนนักเรียน นักศึกษา ร่วมกิจกรรมพัฒนา และต่อยอด
13. เวิร์กช็อป การเรียนรู้และใช้ประโยชน์จากข้อมูลและผล การศึกษาของศูนย์ข้อมูลการศึกษา
14. คณะทำงานร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาโครงการกับเครือข่ายระดับจังหวัด
15. การติดตามการบริหารจัดการโครงการ ของเครือข่ายภาคี 29 ตำบล
16. ถอดองค์ความรู้ตำบลต้นแบบ 9 ตำบล ถอดองค์ความรู้ครัวเรือนเกษตรกรปลูกข้าวปลอดภัยฯ ต้นแบบ 100 ราย
17. การจัดทำสรุปรายงานผลการดำเนินโครงการ/การนำเสนอผลงาน

ผลการวิเคราะห์และพิจารณาข้อเสนอโครงการ

1. ข้อเสนอโครงการของคณะทำงานจังหวัดนครราชสีมาสอดคล้องกับข้อค้นพบที่ได้จากโครงการความร่วมมือ ฯ ในระยะที่ผ่านมา โดยเน้นการผลิตข้าวปลอดภัยเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นด้านหลัก แต่ก็ยังให้ความสำคัญกับการลดรายจ่ายและสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรอยู่ ทิศทางโครงการสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาของจังหวัดซึ่งแม้จะมีพื้นที่ปลูกข้าวจำนวนมากแต่ยังไม่สามารถสร้างหรือกำหนดเอกลักษณ์ในเรื่องข้าวของตนเองได้

2. ในด้านการดำเนินงานมีภาคประชาชนเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อน โดยมีมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมาเป็นพันธมิตรสำคัญในด้านการสนับสนุนทางวิชาการ ขณะที่องค์ประกอบของคณะทำงานจังหวัดมีความครอบคลุมทุกภาคส่วนทั้งฝ่ายสนับสนุนด้านนโยบาย ด้านงบประมาณ ด้านวิชาการ และด้านปฏิบัติการ

3. แม้ว่าจะมีประเด็นหลักในการส่งเสริมการผลิตข้าวปลอดภัยเพื่อการบริโภค แต่การสร้างรายได้แก่เกษตรกรก็เป็นการสร้างแรงจูงใจในการเข้าร่วมโครงการที่สำคัญ ดังนั้นคณะทำงานจังหวัดจึงต้องให้ความสำคัญกับการสร้างเครือข่ายพันธมิตร โดยเฉพาะพันธมิตรทางการตลาดที่จะสร้างหลักประกันในเรื่องของรายได้จากการผลิตให้กับเกษตรกรได้

4. การกำหนดเป้าหมายควรมีความเป็นไปได้และสอดคล้องกับระยะเวลาการดำเนินโครงการ โดยเป้าหมายการดำเนินงานโครงการฯ ในระยะต้นนี้ควรเน้นเรื่องการเรียนรู้ของเกษตรกร การปรับวิธีคิด เช่น ศึกษาเรื่องจุดคุ้มทุน และการลดรายจ่าย การผลิตในพื้นที่จำนวนมากย่อมมีต้นทุนสูง ดังนั้นอาจจะผลิตเท่าที่ไม่ต้องเสียทุนมาก แต่สามารถใช้หนี้ได้เท่ากัน ไม่ใช่การเพิ่มรายได้ และในการออกแบบการทำงานควรออกแบบการทำงานที่เปิดให้ภาคีอื่นมาร่วมงานด้วย เช่น บทบาทของหน่วยงานภาครัฐ ท้องถิ่น ภาควิชาการ โดยมีแผนการทำงานที่เอื้อต่อการบูรณาการความร่วมมือ

5. กิจกรรมที่สำคัญในระยะแรก คือ การถอดบทเรียนหรือประสบการณ์ในการดำเนินงานที่ผ่านมาทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ เพื่อจัดทำเป็นชุดความรู้สำหรับการแลกเปลี่ยนและขยายผลการดำเนินงาน

6. นิยามข้าวปลอดภัย ชุดความรู้ข้าวปลอดภัยซึ่งมีหลายระดับ กลไก แกนนำ และภาคีที่เกี่ยวข้องต้องรับรู้ เข้าใจ และนำไปสู่การปรับพฤติกรรมที่สอดคล้องกัน โดยเฉพาะ เป้าหมาย ปณิธานการดำเนินงาน และการบริหารเครือข่ายเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องหล่อหลอม การรับรู้ ความคิด และพฤติกรรมที่สอดคล้องกัน จะนำไปสู่เป้าหมาย/ผลลัพธ์เดียวกัน

7. จากเวทีการประชุมเพื่อพิจารณาข้อเสนอโครงการ และการติดตามการพัฒนาข้อเสนอโครงการ พบว่าประเด็นการสนับสนุนที่สำคัญทั้งของคณะทำงานจังหวัดและกลุ่มเป้าหมาย คือ การถอดองค์ความรู้เพื่อจัดทำเป็นชุดความรู้ การบริหารจัดการการผลิตและการตลาดรวมถึงกลไกที่เกี่ยวข้อง การสร้างแรงจูงใจให้กับเกษตรกรที่จะเข้าร่วมโครงการ และการประสานบูรณาการความร่วมมือกับภาคราชการซึ่งเป็นกลไกหลักในการสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาผลผลิต

จังหวัดชัยภูมิ

ชื่อโครงการ โครงการผลิตอาหารปลอดภัยตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงจังหวัดชัยภูมิ

ความเป็นมา

จังหวัดชัยภูมิเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ใหญ่เป็นอันดับ 3 ของภาคและเป็นอันดับที่ 7 ของประเทศ มีการผลิตข้าวเพื่อการบริโภคและจำหน่ายเป็นรายได้ของเกษตรกร ผลิตพริกมากที่สุดใภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งพริกฤดูฝนและพริกฤดูแล้งมีห้องเย็นที่สามารถเก็บพริกแห้งได้หลายร้อยตันจึงทำให้เป็นจุดรวบรวมและกระจายพริกที่สำคัญของภาคตะวันออกเฉียงเหนือและของประเทศไทย จากผลการศึกษาวิจัยในโครงการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่สมดุลตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงจังหวัดชัยภูมิ ระยะที่ 2 (1 เมษายน 2552 - 30 กันยายน 2553) สะท้อนให้เห็นว่าเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการมีต้นทุนการผลิตสูงเนื่องจากการพึ่งพิงปัจจัยการผลิตจากภายนอกชุมชนเป็นหลัก นอกจากนี้ในการผลิตยังมีการใช้สารเคมี ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค รวมถึงความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

แนวทางการแก้ปัญหาก็คือ ให้เกษตรกรรวมกลุ่มกันผลิตปุ๋ยอินทรีย์และผลิตอาหารสัตว์ใช้เองซึ่งนอกจากจะราคาถูกกว่าแล้ว ยังไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพของผู้ผลิตและผู้บริโภคและระบบนิเวศ ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาจังหวัดชัยภูมิด้านเกษตรกรรมที่ได้กำหนดให้การผลิตที่ปลอดภัยเป็นแนวทางการพัฒนาที่สำคัญ ขณะเดียวกันจังหวัดชัยภูมิมีงานวิจัยที่เป็นฐานข้อมูลหรือองค์ความรู้ที่สำคัญในการพัฒนาการผลิตและการตลาดพริกปลอดภัย รวมถึงบทเรียนความสำเร็จในหลาย ๆ ด้านที่เกิดจากการประยุกต์ใช้ข้อมูลซึ่งสามารถใช้เป็นฐานในการผลักดันและสนับสนุนงานด้านอาหารปลอดภัยในระยะต่อไปได้ ประกอบกับสถานการณ์ของโลกมีความต้องการอาหารปลอดภัย รวมทั้งความท้าทายจากการเกิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (Asian Economic Community: AEC) ในปี พ.ศ. 2558 ซึ่งจะส่งผลให้ทุน แรงงาน สินค้าและบริการของประเทศต่างๆ ในอาเซียนจะไหลไปมาหาสู่กันโดยไม่มีพรมแดน ฉะนั้นประเทศไทยหนึ่งในสมาชิกอาเซียนจะต้องตระหนักและเตรียมพร้อมที่จะรับมือกับสถานการณ์ดังกล่าวโดยการสร้างศักยภาพในการผลิตสินค้าและบริการทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพให้สูงเพื่อจะได้เปรียบในการแข่งขัน

ดังนั้นคณะทำงานจังหวัดจึงเสนอโครงการผลิตอาหารปลอดภัยตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงจังหวัดชัยภูมิ เพื่อหาคำตอบว่า จังหวัดชัยภูมิควรจะมีรูปแบบการผลิตและการบริหารจัดการผลผลิตอย่างไร ที่จะให้เกษตรกรสามารถลดรายจ่าย/เพิ่มรายได้ ลดผลกระทบของการผลิตทางการเกษตรที่มีต่อระบบนิเวศ และสร้างเสริมสุขภาพอนามัยทั้งของผู้ผลิตและผู้บริโภค โดยรูปแบบการผลิตนั้นจะต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิตและศักยภาพของพื้นที่

สมมุติฐานหรือคำถามในการวิจัยและพัฒนา

การผลิตควรมีรูปแบบและการบริหารจัดการอย่างไร จึงจะสามารถลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ ลดผลกระทบต่อระบบนิเวศ และสร้างเสริมสุขภาพอนามัยของทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค โดยที่จังหวัดชัยภูมิมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องของการผลิตอาหารปลอดภัย ดังนั้นการหาแนวทางในการประยุกต์ใช้หรือเชื่อมโยงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องให้เกิดประโยชน์ต่อการขับเคลื่อนงานอาหารปลอดภัย รวมถึงการสร้างการเชื่อมโยงความต้องการของพื้นที่กับยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดซึ่งมีการกำหนดแผนงาน/โครงการที่ครอบคลุมห่วงโซ่อุปทานของผลผลิตทางการเกษตรไว้แล้ว จะช่วยให้การดำเนินงานพัฒนาอาหารปลอดภัยของคณะทำงานจังหวัดชัยภูมิมีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้เกิดระบบการผลิตทางการเกษตรแบบผสมผสานที่เหมาะสมและยั่งยืนโดยอาศัยการเชื่อมโยงเครือข่ายมาใช้ในการบริหารจัดการการลดค่าใช้จ่ายและเพิ่มรายได้ของเกษตรกร
2. เพื่อพัฒนารูปแบบหรือแนวทางการเชื่อมโยงประเด็นการพัฒนาพื้นที่กับยุทธศาสตร์การพัฒนาของท้องถิ่นและจังหวัด

พื้นที่และประชากรเป้าหมาย

การศึกษาและพัฒนาระบบการผลิตทางการเกษตรแบบผสมผสานที่เหมาะสมและยั่งยืนภายใต้แนวคิดอาหารปลอดภัยในครั้งนี้ คณะทำงานจังหวัดชัยภูมิเลือก “ข้าว” และ “พริก” เป็นพืชหลักในการศึกษาวิจัย

พื้นที่เป้าหมายครอบคลุม 22 ตำบล ประกอบด้วย

ที่	อำเภอ	ตำบล
1	อำเภอเมืองชัยภูมิ	ตำบลโพนทอง
2		ตำบลนาเลี้ยว
3	อำเภอกอนสวรรค์	ตำบลบ้านโสก
4		ตำบลโนนสะอาด
5	อำเภอแก้งคร้อ	ตำบลบ้านแก้ง
6		ตำบลหนองสังข์
7	อำเภอจัตุรัส	ตำบลบ้านขาม
8		ตำบลหนองบัวใหญ่
9	อำเภอเนินสง่า	ตำบลกะฮาด
10	อำเภอบำเหน็จณรงค์	ตำบลหัวทะเล
11	อำเภอซับใหญ่	ตำบลซับใหญ่
12	อำเภอเกษตรสมบูรณ์	ตำบลบ้านบัว
13		ตำบลกุดเลาะ
14	อำเภอหนองบัวแดง	ตำบลหนองแวง
15		ตำบลนางแดด
16	อำเภอกักตื๋ชุมพล	ตำบลบ้านเจียง
17	อำเภอบ้านแท่น	ตำบลบ้านแท่น
18	อำเภอภูเขียว	ตำบลธาตุทอง
19	อำเภอบ้านเขว้า	ตำบลโนนแดง
20	อำเภอหนองบัวระเหว	ตำบลโคกสะอาด
21	อำเภอกอนสาร	ตำบลห้วยยาง
22	อำเภอเทพสถิต	ตำบลนายางหลัก

ในการดำเนินงานกำหนดให้มีการคัดเลือกนักวิจัยอย่างน้อยตำบลละ 7 ครั้วเรือน ซึ่งมีพื้นที่ผลิตใกล้เคียงกัน ทั้งนี้เพื่อให้การบริหารจัดการทั้งด้านการผลิต การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยว การรับรองมาตรฐานและการตลาดบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดย

- นักวิจัยข้ามพื้นที่ดำเนินการเฉลี่ยต่อการปลูกข้าวครั้วเรือนละ 5 ไร่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับแรงงานในครั้วเรือน พื้นที่เป้าหมายดำเนินการทั้ง 22 ตำบล

- นักวิจัยพริกมีพื้นที่ดำเนินการเฉลี่ยต่อการปลูกพริกครั้วเรือนละ 1 ไร่ พื้นที่เป้าหมายดำเนินการ 4 ตำบล ประกอบด้วย ตำบลหนองบัวใหญ่ ตำบลบ้านขาม อำเภอจตุรัส และตำบลกุดเลาะ ตำบลบ้านบัว อำเภอเกษตรสมบูรณ์

ตัวชี้วัดความสำเร็จ

1. กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมโครงการมีกระบวนการผลิตข้าวและพริกที่ปลอดภัยจากสารเคมี ร้อยละ 80 ของพื้นที่วิจัย

2. ร้อยละ 80 ของผลผลิตจากการสุ่มตรวจในพื้นที่วิจัยผ่านการตรวจสอบความปลอดภัยจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

3. กลุ่มเป้าหมายมีอาหารปลอดภัยเพียงพอต่อการบริโภคของครั้วเรือนตลอดปี

4. คณะทำงานทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการวางแผนงาน ร่วมปฏิบัติกิจกรรมและร่วมสรุปผลการดำเนินงาน

5. ภายหลังจากเสร็จสิ้นโครงการ (ภายหลัง 18 เดือน) มีกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมโครงการยังคงดำเนินการผลิตอาหารปลอดภัยอย่างต่อเนื่องไม่น้อยกว่า ร้อยละ 65 ของครั้วเรือนที่เข้าร่วมวิจัย

6. เกษตรกรครั้วเรือนอาสาที่เข้าร่วมโครงการวิจัยสามารถลดค่าใช้จ่ายในการผลิตลงร้อยละ 20 จากรอบการผลิตที่ผ่านมา

7. มีข้อเสนอในเชิงยุทธศาสตร์ต่อจังหวัดเพื่อขยายผลการผลิตเกษตรปลอดภัยในภาพรวมของพื้นที่

กิจกรรมการดำเนินงาน

1. ประสานภาคีและจัดเวทีทำความเข้าใจระดับจังหวัดเพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ และภาคประชาสังคม

2. ประชุมคณะทำงานจังหวัดเพื่อกำหนดหลักการบริหารจัดการงานร่วมกัน ประกอบด้วย การวางแผนงาน การปฏิบัติตามแผน และการติดตามประเมินผลงานร่วมกัน

3. การเลือกพื้นที่และเตรียมนักวิจัย

3.1 คัดเลือกนักวิจัยอย่างน้อยตำบลละ 7 ครั้วเรือน ซึ่งมีพื้นที่ผลิตใกล้เคียงกัน ทั้งนี้เพื่อให้การบริหารจัดการทั้งด้านการผลิต การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยว การรับรองมาตรฐานและการตลาดบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

3.2 พื้นที่ดำเนินการวิจัย

1) นักวิจัยข้ามพื้นที่ดำเนินการเฉลี่ยครั้วเรือนละ 5 ไร่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับแรงงานในครั้วเรือน พื้นที่เป้าหมายดำเนินการทั้ง 22 ตำบล

- 2) นักวิจัยพริกมีพื้นที่ดำเนินการวิจัยเฉลี่ยครัวเรือนละ 1 ไร่ พื้นที่เป้าหมายดำเนินการ
- 4 ตำบล ประกอบด้วยตำบลหนองบัวใหญ่ ตำบลกุดเลาะ ตำบลบ้านบัว ตำบลบ้านขาม
 - 3.3 อบรมนักวิจัยท้องถิ่น ตำบลละ 10 คน รวม 220 คน โดยมีหลักสูตรในการอบรม คือ
 - การปรับกระบวนการทัศน์จากเกษตรเคมีเป็นเกษตรอินทรีย์
 - การวิจัย
 - การผลิตปุ๋ยอินทรีย์
 - การผลิตพันธุ์ข้าว พริก
 - 3.5 การเตรียมพื้นที่
 - สภาพและความเหมาะสมของพื้นที่สามารถบริหารจัดการน้ำได้
 - การผลิตปุ๋ยอินทรีย์ใช้เพื่อการศึกษาและวิจัย
 - การปรับปรุงบำรุงดิน
 - 3.6 การประเมินศักยภาพพื้นที่
 - ความพร้อมของนักวิจัยท้องถิ่นโดยนักวิจัยท้องถิ่นผ่านกระบวนการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยทั้งหมด
 - ความพร้อมของพื้นที่วิจัยโดยผ่านการคัดเลือกของชุดคณะทำงานโครงการ
 - ความพร้อมของปัจจัยการผลิต เช่น พันธุ์ อาหาร ปุ๋ย
4. สนับสนุนการดำเนินการตามกระบวนการผลิต
 - 4.1 เตรียมพื้นที่ผลิต
 - พื้นที่ตากกล้าข้าว
 - พื้นที่เพาะกล้าพริก
 - 4.2 ดำเนินการผลิต
 - ผลิตข้าว ครัวเรือนละ 5 ไร่
 - ปลูกพริก ครัวเรือนละ 1 ไร่
 - 4.3 การกำกับดูแลรักษา
 - ข้าว (ปุ๋ย น้ำ โรคแมลง)
 - พริก (ปุ๋ย น้ำ โรคแมลง)
 - ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการผลิตและการกำกับดูแลรักษา (ปุ๋ย น้ำ โรค แมลงและการดูแลรักษา)
 - 4.4 . การเก็บเกี่ยว
 - วิธีการเก็บเกี่ยวข้าว พริก
 - การเก็บรักษาผลผลิตข้าว พริก
5. การจัดทำและรับรองมาตรฐานผลผลิต
6. การศึกษา ส่งเสริม และพัฒนาการตลาด

- 6.1 การศึกษาและส่งเสริมการตลาดภายใน
- 6.2 การศึกษาและส่งเสริมการตลาดภายนอก

7. การติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน

ผลการวิเคราะห์และพิจารณาข้อเสนอโครงการ

1. จังหวัดชัยภูมิ เลือกประเด็นและพื้นที่การทำงานได้เหมาะสม เพราะสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด และกลุ่มจังหวัด กรณีจังหวัดชัยภูมิมีความโดดเด่นในแง่ของการสร้างนวัตกรรมใหม่ขึ้นมาตั้งแต่ระดับชุมชน/หมู่บ้าน และตำบล จนสามารถขึ้นมาได้ถึงระดับจังหวัด

2. แก่นนำในการขับเคลื่อนงานของจังหวัดชัยภูมิ คือ ภาคประชาชนซึ่งเป็นคณะทำงานจังหวัด(ทีมวิจัยพื้นที่) โดยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นภาคีความร่วมมือหลัก ขณะที่บทบาทของราชการส่วนกลางยังไม่ชัดเจนมากนักในการร่วมพัฒนาโครงการฯ แต่มีการกำหนดกิจกรรมและแนวนโยบายในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ของจังหวัดที่ชัดเจน เช่น ในการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัดได้มีใช้ Supply Chain วิเคราะห์และกำหนดกิจกรรมการส่งเสริมและพัฒนาผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญไว้แล้ว ซึ่งประกอบด้วย ข้าว พริก อ้อย และมันสำปะหลัง

3. จากศักยภาพของจังหวัด ในการดำเนินงานสามารถดำเนินการพัฒนาผลผลิตใน 2 ระดับ คือ การพัฒนาผลผลิตที่ตอบสนองความต้องการในระดับชุมชนท้องถิ่น กับการพัฒนาผลผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการภายนอกพื้นที่ ซึ่งเป้าหมายของการพัฒนาจะมีความแตกต่างกันระหว่างการเน้นการลดรายจ่าย กับการสร้างรายได้ที่เพิ่มขึ้นของเกษตรกรหรือกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมโครงการ

4. ประเด็นการสนับสนุนคณะทำงานจังหวัดชัยภูมิ นอกจากความรู้ในการบริหารจัดการด้านการตลาดแล้ว การเชื่อมโยงการทำงานระหว่างส่วนราชการของจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และทีมวิจัยหรือภาคประชาชนก็มีความสำคัญอย่างมาก เพราะจะช่วยในการสนับสนุนกันและกันในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์และการตอบโจทย์ของพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อโครงการ โครงการส่งเสริมและสนับสนุนการผลิตข้าวปลอดภัย เพื่อความมั่นคงทางอาหารและเพิ่มรายได้ของครอบครัวแบบบูรณาการ จังหวัดอุบลราชธานี

ความเป็นมา

การทำบัญชีครัวเรือนในพื้นที่เป้าหมาย 25 ตำบล / 25 อำเภอ ใน ปี 2552 -2553 พบว่าเกษตรกรมีค่าใช้จ่ายสูงถึง 169,711,161 บาท ทางคณะทำงานจังหวัดตระหนักถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น คือ เกษตรกรต้องซื้อปุ๋ย และสารเคมีในราคาที่สูง ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง รายได้จากการผลิตข้าวจำหน่ายต่ำ และทำให้สิ่งแวดล้อมเสียหาย ดินเสื่อมคุณภาพ เกิดโรคต่าง ๆ ขึ้น เกษตรกรและผู้บริโภคข้าวสะสมสารพิษที่ตกค้างจากการใช้สารเคมี คณะทำงานจังหวัดจึงมีข้อสรุปที่จะหาแนวทางการลดต้นทุนการผลิตข้าว เพิ่มมูลค่าให้กับข้าวที่เกษตรกรผลิต และลดปัญหาสารพิษตกค้างซึ่งทำให้ผู้บริโภคเป็นโรคต่างๆ จึงได้จัดทำข้อเสนอโครงการส่งเสริมและสนับสนุนการผลิตข้าวปลอดภัย เพื่อความมั่นคงทางอาหารและเพิ่มรายได้ของครอบครัวแบบบูรณาการจังหวัดอุบลราชธานีขึ้น เพื่อส่งเสริมการผลิตข้าวปลอดภัย การแปรรูป บรรจุภัณฑ์ กำหนดมาตรฐานการผลิตข้าวปลอดภัย รวมถึงการจัดการระบบตลาดครบวงจร

(ผลิต แปรรูป ตลาด) หรือเรียกว่า ห่วงโซ่ข้าวปลอดภัย ภายใต้ความร่วมมือทั้งภาครัฐ ภาควิชาการ และภาคประชาสังคม

สมมติฐานหรือคำถามในการวิจัยและพัฒนา

จังหวัดอุบลราชธานีมีต้นแบบการผลิตข้าวปลอดภัย และมีกลุ่มเกษตรกรที่ดำเนินการอยู่เป็นจำนวนมาก การถอดบทเรียนความสำเร็จ นำชุดความสำเร็จไปขยายผลผ่านกระบวนการเรียนรู้ การบูรณาการความร่วมมือของทุกภาคส่วน พร้อมทั้งสร้างแรงจูงใจในการเข้าร่วมโครงการของเกษตรกรโดยการพัฒนาการตลาด จะช่วยยกระดับความเป็นอยู่ของเกษตรกรในพื้นที่ได้ คำถามสำคัญจึงอยู่ที่ว่าการสร้างรูปแบบการผลิตข้าวปลอดภัยสู่ตลาดของจังหวัดอุบลราชธานีจะมีลักษณะ กระบวนการ วิธีการ อย่างไร และจะมีแนวทางอย่างไรในการการบูรณาการความร่วมมือของภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐ ภาควิชาการ ภาคประชาสังคม เพื่อสนับสนุนองค์กรข้าวปลอดภัยจังหวัดอุบลราชธานี

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสร้างรูปแบบการผลิตข้าวปลอดภัยสู่ตลาดของจังหวัดอุบลราชธานี
2. เพื่อบูรณาการภาคีเครือข่าย (ภาครัฐ ภาควิชาการ ภาคประชาสังคม) สนับสนุนองค์กรข้าวปลอดภัยจังหวัดอุบลราชธานี
3. เพื่อสร้างองค์กรข้าวปลอดภัยเพื่อบริหารงานเครือข่ายจังหวัดอุบลราชธานี (สหกรณ์, สมาคม, มูลนิธิ อื่นๆ)

พื้นที่และประชากรเป้าหมาย

กลุ่มข้าวปลอดภัย 36 ตำบล

ตัวชี้วัดความสำเร็จ

1. เกิดเครือข่ายข้าวปลอดภัยในระดับจังหวัด 1 เครือข่าย (ผลิต แปรรูป ตลาด)
 - 1.1. มีการขยายสมาชิกข้าวปลอดภัยเพิ่มขึ้นร้อยละ 20 ในตำบล
 - 1.2. สมาชิกกลุ่มข้าวปลอดภัย 36 ตำบล / เทศบาลมีรายได้เพิ่มขึ้นร้อยละ 10 ของรายได้ที่เคยรับ
 - 1.3. เกษตรกรในพื้นที่กลุ่มตัวอย่าง ลดการใช้ปุ๋ยเคมีลงร้อยละ 30
2. มีการทำงานแบบบูรณาการ 4 M (คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ การบริหารจัดการ) ในระดับจังหวัด ทั้ง 3 ภาคส่วน คือ ภาครัฐ ภาคประชาสังคม และภาควิชาการ
 - 2.1. มีศูนย์การเรียนรู้ เพื่อจัดการความรู้ข้าวปลอดภัยขึ้นที่จังหวัดอุบลราชธานี (ศูนย์การเรียนรู้บ้านยางน้อย มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี อำเภอเขื่องใน)
 - 2.2. มีแหล่งการแปรรูปผลิตผลข้าวปลอดภัย เพื่อการบริโภคและจำหน่าย
 - 2.3. มีตลาดจำหน่ายข้าวปลอดภัยเพิ่มขึ้นอย่างน้อย 2 แห่ง ในจังหวัดอุบลราชธานี
3. ได้รูปแบบการผลิตข้าวคุณภาพสู่ตลาดให้เครือข่ายองค์กรข้าวปลอดภัยจังหวัดอุบลราชธานี
 - 3.1. ผลิต (การจัดการพื้นที่/แปลงปลูก การส่งเสริมการผลิต/ใช้เมล็ดพันธุ์ดี การปรับปรุงดิน การจัดการระบบน้ำ การจัดการศัตรูพืช การเกี่ยวนวด การตรวจสอบมาตรฐาน)
 - 3.2. แปรรูปและสร้างมูลค่า (การสีข้าว การบรรจุผลิตผล การออกแบบบรรจุภัณฑ์)
 - 3.3. ตลาด (การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน การกระจายสินค้าและโลจิสติกส์)

กิจกรรมการดำเนินงาน

1. สำรวจข้อมูลกลุ่มข้าวปลอดภัย 36 ตำบล / เทศบาล
2. การจัดเวทีสร้างความเข้าใจภาคีความร่วมมือ
3. สำรวจสภาพปัญหา / ความต้องการของกลุ่มข้าวปลอดภัย
4. การทำบัญชีต้นทุนการผลิต (ข้าวปลอดภัย) 18 เดือน
5. การจัดทำระบบฐานข้อมูล การนำเข้าข้อมูล 18 เดือน
6. ขั้นตอนการผลิต แปรรูป ตลาด (มาตรฐานจะมีอยู่ทุกขั้นตอน)

6.1 การผลิต

- การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ข้าว
- การเตรียมดินปลูกข้าวปลอดภัย
- การปลูกข้าวปลอดภัย
- การดูแลรักษา
- การเก็บเกี่ยวข้าวปลอดภัย
- การขนส่งข้าวไปสีที่โรงสี

6.2 การแปรรูป

- การสีข้าว
- การตรวจมาตรฐานคุณภาพข้าว
- การบรรจุภัณฑ์

6.3 การตลาด

- ตลาดภายในจังหวัด เช่น ศูนย์ OTP อบจ. โรงพยาบาล
- ตลาดต่างจังหวัด
- ตลาดต่างประเทศ

7. การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 36 ตำบล / เทศบาล
8. การประชาสัมพันธ์ รณรงค์การใช้ปุ๋ยชีวภาพ
9. การจัดประชุมประจำเดือนของภาคีความร่วมมือ
10. การติดตามผลการดำเนินกิจกรรมเครือข่ายข้าวปลอดภัย
11. การถอดบทเรียนกลุ่มข้าวปลอดภัย 36 ตำบล / เทศบาล
12. จัดเวทีสรุปผลการดำเนินงานโครงการของคณะทำงาน
13. สรุปและรายงานผลเอกสาร

ผลการวิเคราะห์และพิจารณาร่างข้อเสนอโครงการ

1. ข้าวปลอดภัยเป็นประเด็นที่จังหวัดให้ความสำคัญ ทั้งเรื่องการผลิตข้าวหอมมะลิ และการเพิ่มคุณค่าทางอาหารของข้าว เช่น ข้าวกล้องงอกจากข้าวหอมมะลิ รวมถึงเรื่องการแปรรูป โดยจังหวัดจะให้การสนับสนุนเรื่องนี้เต็มที่ ขณะนี้จังหวัดมีโครงการพัฒนาพันธุ์ข้าวเพิ่มเติมรวมถึงการสร้างมูลค่าเพิ่ม

2. แกนหลักในการขับเคลื่อนโครงการมาจากภาควิชาการ มีมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานีเป็นแกนหลัก และภาคประชาชนที่เป็นกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ที่มีความเข้มแข็งเป็นต้นแบบในการขยายผล ขณะที่กลไกภาครัฐยังไม่มี ความชัดเจนในการสนับสนุนเท่าใดนัก (ข้อสังเกตจากเวทีการประชุมย่อยและการประชุมพิจารณาข้อเสนอโครงการ)

3. การนำเสนอโครงการทำให้เห็นถึงพลังของกลุ่มข้าวปลอดภัย ซึ่งมีหลายกลุ่ม เพราะเป็นทั้งยุทธศาสตร์ จังหวัด และยุทธศาสตร์องค์การบริหารส่วนจังหวัด แต่ข้อจำกัดอยู่ที่การบูรณาการพลังของกลุ่มให้เกิดการหลอมรวม เป็นพลังของจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งโครงการนี้จะมุ่งเรื่องการบูรณาการโดยอาศัยสถาบันวิชาการเป็นแกน

4. การนำเสนอโครงการแสดงความชัดเจนของปัจจัยการผลิต เครื่องมือ และกระบวนการเรียนรู้ โดยมี สถาบันการศึกษาสนับสนุนงานเชิงวิชาการ แต่มีข้อสังเกตเรื่องฐานคิดในการวัดความสำเร็จ (ตัวชี้วัด) ว่ามีฐานคิดจาก อะไร เพราะตั้งเป้าความสำเร็จเชิงปริมาณในระดับสูง ทั้งเรื่องการขยายสมาชิก

5. เสนอให้จัดทำโจทย์งานวิจัย และตั้งสมมุติฐานที่ต้องพิสูจน์ให้ชัด เนื่องจากกรอบงานกว้างมาก ขณะที่ โครงการมีระยะเวลา 18 เดือน จึงต้องระบุให้ชัดว่าในระยะเวลาการดำเนินโครงการจะตอบโจทย์อะไรบ้าง นอกจากนี้ การสร้างรูปแบบการผลิตข้าว มีวิธีวิเคราะห์เพื่อหารูปแบบที่เหมาะสมได้อย่างไร จะต่อยอดจากข้อค้นพบของกลุ่ม เกษตรอินทรีย์ที่ประสบความสำเร็จแล้วอย่างไร

6. จังหวัดอุบลฯ มีภูมิปัญญาและวิธีการดำเนินการที่ลึกซึ้ง เช่น ในด้านของกิจกรรมการผลิต ได้พลิกพื้นภูมิ ปัญญาท้องถิ่น เรื่อง “วันดิน” เพื่อสร้างต้นแบบการใช้เทคโนโลยีสรรพสิ่งในการผลิตข้าวปลอดภัยเพื่อคืนความ สมบูรณ์ให้ธรรมชาติด้วย ซึ่งทางราชการอาจตามไม่ทัน จึงควรเชิญภาคราชการให้มาร่วมรับฟังด้วย ทั้งพัฒนาชุมชน เกษตร พาณิชย์ ฯลฯ ดังนั้นงานบูรณาการภาครัฐในเรื่องข้าว ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญ เพื่อให้หน่วยราชการมีความเข้าใจและ สามารถสนับสนุนได้สอดคล้องตามศักยภาพและความต้องการของภาคประชาชน

7. หัวใจของความสำเร็จของการพัฒนาพื้นที่ คือ การเรียนรู้ของเจ้าของปัญญา กระบวนการเรียนรู้เป็นการ ระเบิดจากภายใน ดังนั้นโครงการนี้จึงควรมุ่งให้เกษตรกรเป็นแกนสำคัญของกระบวนการการเรียนรู้ และต้อง รมีटरวังเรื่องบทบาทของฝ่ายวิชาการ ซึ่งต้องไม่ล้ำหน้า ไม่ล้ำหลัง แต่ประคับประคอง

8. โครงการนี้กำหนดกรอบงานครอบคลุมทั้งสายโซ่อุปทาน คือ ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ จึงเสนอให้วิเคราะห์ แบบภาคธุรกิจ คือ วิเคราะห์แบบตั้งแล้วผลัก วิเคราะห์ตลาดบน เช่น ช่องทางการตลาด ราคา ระดับคุณภาพ แล้วจึง ค่อยมาพิจารณากิจกรรมต้นน้ำ (การผลิต) ให้สอดคล้องกับตลาดและศักยภาพของกลุ่ม เพิ่มเติมกิจกรรมการเรียนรู้ ใน supply chain ของข้าว โดยเสนอให้พิจารณาเรื่องการผลิตน้อยแต่ได้ราคาดี คือ มุ่งผลิตข้าวคุณภาพดี ได้ราคาสูง โดยใช้ฐานความรู้ ภูมิปัญญาของอุบลราชธานี และควรเติมเรื่องการผสานกลุ่มเพื่อความเข้มแข็งของระบบการผลิต ข้าวของอุบลราชธานี และขยายกลุ่ม ผสานกันกับเครือข่ายภาคอื่น ๆ

9. มีงานวิจัยเกี่ยวกับข้าวอินทรีย์หลายเรื่อง จึงเสนอให้คณะทำงานจังหวัดศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อจะ ได้เห็นว่าข้อค้นพบใดจากผลการศึกษาที่ผ่านมาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้จากโครงการได้ และกำหนดคำถาม งานวิจัย เช่น เราไม่รู้อะไรบ้าง และต้องการเรียนรู้อะไร ความรู้มาจากใคร ความรู้ด้านไหนที่สำคัญสำหรับโครงการ เป็น ความรู้ที่แฝงอยู่ในตัวคน หรือความรู้ที่เผยแพร่ทั่วไป

10. จังหวัดอุบลราชธานี รมรงค์เรื่องข้าวปลอดภัยมานาน แต่มีข้อจำกัดด้านการขยายผล ขยายกลุ่ม จึงเสนอ ให้ตั้งโจทย์เรื่องกระบวนการและรูปแบบการขยายผล ซึ่งเป็นตัวชี้วัดสำคัญของโครงการด้วย โดยควรจำแนกด้วยว่า

พื้นที่ลักษณะใด กลุ่มแบบใด ต้องงูจโลลักษณะใด และควรพิจารณากำหนดกิจกรรมที่จะสร้างความเชื่อมั่น และสร้างแรงจูงใจให้เกษตรกรสนใจเข้าร่วมกิจกรรมโครงการ โดยเฉพาะเรื่องการเพิ่มพลังอำนาจต่อรองด้านการตลาด เพื่อประกันความมั่นคงในด้านราคาให้แก่เครือข่ายเกษตรกร และเสริมสร้างความสามารถการเป็นผู้ประกอบการให้เกษตรกร

11. เป้าหมายของโครงการครอบคลุมทั้งประเด็นการมีข้าวปลอดภัยสำหรับบริโภค และการสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ ได้กำหนดพื้นที่เป้าหมาย 36 ตำบล และกลุ่มเป้าหมายทั้งกลุ่มเกษตรกร กลุ่มเยาวชน และกลุ่มภาคีเครือข่าย (อินทรีย์) โดยกำหนดตัวชี้วัดความสำเร็จทั้งในระดับต้น กลาง ปลาย ในเชิงปริมาณและคุณภาพ

- 1) เชิงปริมาณ เช่น สมาชิกกลุ่มข้าวปลอดภัย 36 ตำบล/เทศบาลมีรายได้เพิ่มขึ้น ร้อยละ 10 ของรายได้เดิม หรือเกษตรกรในพื้นที่โครงการลดการใช้ปุ๋ยเคมีลงร้อยละ 30
- 2) เชิงคุณภาพ เช่น เกิดรูปแบบการผลิตข้าวคุณภาพออกสู่ตลาด เกิดการทำงานแบบบูรณาการ โดยมีศูนย์การเรียนรู้ แหล่งแปรรูป และตลาดสำหรับข้าวปลอดภัย

นอกจากนี้ยังมีเป้าหมายให้เกิดการรวมตัวกันของเครือข่ายกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและขยับไปสู่การเป็น สมาคมข้าวปลอดภัย เพื่อเป็นกลไกเชิงสถาบันที่สร้างความน่าเชื่อถือให้แก่ข้าวปลอดภัยของจังหวัด ซึ่งปัจจุบันมีการรับรองคุณภาพโดยการสนับสนุนของกรมการข้าว และมีตลาดภายในพื้นที่ เช่น โรงพยาบาล ศูนย์ OTOP และร้านค้าต่าง ๆ ทิศทางจะมุ่งขยายสู่ตลาดภาคอีสาน และตลาดต่างประเทศ เพราะมีลูกค้าจากต่างประเทศมารับซื้อโดยตรง โดยจะจัดทำฐานข้อมูลด้านการตลาดเพื่อเตรียมการขยายผลให้กว้างขึ้น แต่มีข้อสังเกตเกี่ยวกับแนวทางหรือวิธีการในการรวมกลุ่มและสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่ม รวมถึงความจำเป็นที่ต้องมีการรวมกลุ่ม(สร้างเครือข่าย) เครือข่ายที่เกิดขึ้นเต็มเต็มอะไรให้กับกลุ่ม หรือจะไปลดทอนศักยภาพของไม่

ดังนั้นการเติมเต็มโครงการจึงมีทั้งในด้านของการสร้าง ประสาน และพัฒนากลไกการทำงาน เครือข่ายความร่วมมือ ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาผลผลิต การสร้างผลิตภัณฑ์ และความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการด้านตลาด

จังหวัดยโสธร

ชื่อโครงการ โครงการปรับวิถีการผลิตข้าวอินทรีย์เพื่อความมั่นคงในชีวิตชุมชนจังหวัดยโสธร

ความเป็นมา

การดำเนินงานของโครงการความร่วมมือเพื่อแก้ปัญหาความยากจน พัฒนาสังคมและสุขภาวะจังหวัดยโสธรที่ผ่านมา ได้สนับสนุนการจัดเก็บข้อมูลบัญชีครัวเรือนสู่การทำแผนชุมชน เสริมสร้างพัฒนากิจกรรมในวิถีพอเพียงพร้อมกับสร้างการเรียนรู้และถอดองค์ความรู้ของชุมชน โดยใช้วิธีดำเนินงานวิจัยเพื่อพัฒนาทั้งพื้นที่ ที่เรียกว่าการบูรณาการการทำงานเชิงพื้นที่ (Area-Based Collaborative) ในพื้นที่ 19 ตำบล ทำให้ชุมชนรู้จักตนเอง จากกระบวนการคิดวิเคราะห์ปัญหา โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ระหว่างการทำงานของท้องถิ่น เกิดการประสานความร่วมมือ จนเกิดรูปธรรมแก้ปัญหาของชุมชนและดำเนินการถอดองค์ความรู้ชุมชนเพื่อพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้ รวมถึงการถอดประสบการณ์ในกลุ่มผู้แก้ไขปัญหาหนี้สินโดยดำเนินการลด ปลดหนี้ได้สำเร็จจำนวน 50 ครัวเรือน และสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางให้กับชุมชนอื่น ๆ ที่มีความสนใจได้

หลังจากการดำเนินโครงการฯ แล้วเสร็จ คณะผู้วิจัยได้ทำการสรุปทบทวนผลการดำเนินงานที่ผ่านมา พร้อมทั้งกำหนดประเด็นที่จะผลักดันในระยะต่อไป โดยมีข้อสรุปที่สำคัญเกี่ยวกับ“สิ่งที่อยากทำต่อเนื่องของพื้นที่” คือ **การพัฒนาคน** ทั้งด้านอาชีพ การศึกษา **การอนุรักษ์ และถ่ายทอดภูมิปัญญา ท้องถิ่น** (แนวคิด และกระบวนการปลูกฝัง และการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม) **การถ่ายทอดแนวทางการพัฒนา** เพื่อการแก้ไขปัญหาซึ่งเชื่อมโยงกับการพัฒนาคน **การอนุรักษ์สาธารณประโยชน์** (ดิน, น้ำ และป่า) **การจัดให้มีสวัสดิการชุมชน** แก่ผู้ด้อยโอกาส รวมถึง **การสนับสนุนงานประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่น สนับสนุนด้านสุขภาพอนามัย**

และจากประเด็นข้อสรุปดังกล่าว คณะทำงานได้ร่วมกันจัดทำข้อเสนอ “โครงการปรับวิถีการผลิตข้าวอินทรีย์เพื่อความมั่นคงในชีวิตชุมชนจังหวัดยโสธร” เพื่อเป็นกรอบแนวทางในการดำเนินการในระยะต่อไป ซึ่งหากพิจารณาจากกิจกรรมและภารกิจตามข้อเสนอโครงการแล้ว จะเห็นได้ว่าสามารถตอบสนองประเด็นความต้องการหรือ “สิ่งที่อยากทำต่อเนื่องของพื้นที่” ซึ่งเป็นการตอบโจทย์ในเชิงของเนื้อหาได้ ส่วนในแง่ของกลไกการขับเคลื่อนการทำงาน ซึ่งทางจังหวัดได้ติดตามมาตลอดพบว่ามี ความชัดเจนของกลไกการทำงาน และในระยะที่ผ่านมาคณะทำงานได้เรียนรู้จุดแข็งจุดอ่อนของทีมทำงานทุกระดับ สามารถเรียนรู้ร่วมกัน มีการปรับปรุงข้อด้อย และแก้ไขข้อจำกัดของกระบวนการดำเนินงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

สมมติฐานหรือคำถามในการวิจัยและพัฒนา

จังหวัดยโสธรมีชุมชนต้นแบบที่ดำรงชีวิตภายใต้วิถีการผลิตแบบอินทรีย์ และจากการดำเนินโครงการความร่วมมือฯ ในระยะที่ผ่านมา ข้อมูลบัญชีครัวเรือน และการจัดการปัญหาของเกษตรกรได้เป็นข้อพิสูจน์ว่าแนวทางดังกล่าวสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกรได้เป็นอย่างดี คำถามสำคัญจึงอยู่ที่ว่าจะขยายผลวิถีคิด และวิถีการผลิตดังกล่าวได้อย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อปรับเปลี่ยนแนวคิดในการผลิตข้าวของเกษตรกรเป้าหมายไปสู่การผลิตข้าวปลอดภัย
2. เพื่อสร้างความมั่นคงในด้านอาหารให้กับเกษตรกรเป้าหมาย โดยให้มีข้าวปลอดภัยที่เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน ลดต้นทุนในการผลิต และฟื้นฟูสภาพแวดล้อม
3. เพื่อพัฒนาและเสริมศักยภาพกลไก(ภาคีความร่วมมือ)ของจังหวัดในการยกระดับการผลิตข้าวปลอดภัยสู่การผลิตข้าวอินทรีย์
4. เพื่อลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ส่งผลต่อสุขภาพของคนในชุมชนและภายนอกชุมชน

พื้นที่และประชากรเป้าหมาย

ครอบครัวอาสา ในตำบลๆละ 50 ครัวเรือน 13 ตำบล 8 อำเภอจำนวน 650 คน โดยมีเกณฑ์การคัดเลือก ดังนี้

เกณฑ์ชีวิตความเข้มแข็งของตำบล

- ต้องมีแกนนำชุมชนที่มีความกระตือรือร้นอย่างน้อย 5 คนต่อตำบลรวม 65 คนในจังหวัด
- องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีความสนใจในการทำงานเชิงบูรณาการแบบมีส่วนร่วม ร่วมกับชุมชน และหน่วยงานต่างๆ รวมทั้งพร้อมต่อการสมทบทรัพยากรในระหว่างดำเนินการดำเนินโครงการ

- มีความกระตือรือร้นในการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้รูปแบบต่างๆของโครงการ ทั้งในระดับหมู่บ้าน ตำบล และจังหวัด

- เป็นพื้นที่ได้รับการพิจารณาและยอมรับร่วมกันของภาคีที่เข้าร่วมโครงการ

หลักเกณฑ์การเลือกครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการ

- มีพื้นฐานการผลิตทางการเกษตรและปรับเปลี่ยนสู่การผลิตที่ลด/ละ/เลิกการใช้สารเคมีในระยะยาว

- มีความกระตือรือร้นในการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้รูปแบบต่างๆของโครงการ ทั้งในระดับหมู่บ้าน ตำบล และจังหวัด อย่างสม่ำเสมอ

- มีความมุ่งมั่นที่จะปรับเปลี่ยนการทำการเกษตรเคมีเป็นเกษตรอินทรีย์

- เป็นครอบครัวที่มีแรงงานเพียงพอในการทำการผลิต

- สามารถขยายผลการดำเนินงานไปสู่สมาชิกรายอื่นในระดับ

เป้าหมายพื้นที่ ดำเนินการใน 13 ตำบล ซึ่งมีพื้นที่ 2 ลักษณะ คือ

1. ชุมชนตำบลที่เป็นศูนย์ข้อมูลและมีกิจกรรมดำเนินงาน จำนวน 6 ตำบล ได้แก่ ต.สวาท ต.น้ำคำ ต.นาโสี ต.ไทยเจริญ ต.น้ำคำ และต.สงยาง
2. ชุมชนตำบลที่มีข้อมูลแต่ยังไม่มีกิจกรรมดำเนินงาน จำนวน 7 ตำบล ได้แก่ ต.สามัคคี ต.กุดน้ำใส ต.โนนเปือย ต.ก้ามเตด ต.ค้อเหนือ ต.ม่วง ต.ศรีฐาน

พื้นที่เป้าหมายแยกรายอำเภอ 13 ตำบล

ที่	อำเภอ	ตำบล	จำนวนหมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน
1	เมืองยโสธร	ค้อเหนือ	15	50
2	มหาชนะชัย	สงยาง	8	50
		ม่วง	12	50
3	ไทยเจริญ	น้ำคำ	12	50
		ไทยเจริญ	6	50
4	ค้อวัง	กุดน้ำใส	6	50
5	ทรายมูล	ไผ่	9	50
6	ป่าติ้ว	ศรีฐาน	9	50
7	กุดชุม	นาโสี	11	50
		ก้ามเตด	8	50
		โนนเปือย	8	50
8	เลิงนกทา	สามัคคี	15	50
		สวาท	16	50
รวม	8	13	135	650

ตัวชี้วัดความสำเร็จ

1. เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการสามารถกำหนดมาตรฐานการผลิตข้าวปลอดภัยทั้งในด้านของกระบวนการผลิต และคุณภาพของผลผลิต
2. เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการมีการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตข้าวได้ตามกระบวนการผลิตข้าวปลอดภัยไม่น้อยกว่าร้อยละ 80 ของผู้เข้าร่วมโครงการ
3. เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการสามารถลดต้นทุนในการผลิตลงร้อยละ 80 ของปีที่ผ่านมา
4. ปริมาณสารปนเปื้อน/สารเคมีในอาหารที่พบในแปลงนาของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการลดลงหรืออยู่ในเกณฑ์ที่ไม่เป็นอันตรายต่อคน สัตว์ และสภาพแวดล้อม เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการมีข้าวปลอดภัยที่ผ่านการรับรองมาตรฐานของกลุ่มเพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือน
5. องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีในพื้นที่เป้าหมายสนับสนุนงบประมาณร้อยละ 10 ในการจัดทำแผนประจำปี

กิจกรรมการดำเนินงาน

1. การประชุมชี้แจงรายละเอียดโครงการ
2. การจัดประชุมทำความเข้าใจกับพื้นที่เป้าหมาย 13 ตำบล
3. การจัดเก็บข้อมูลการผลิตระดับครัวเรือน 13 ตำบล
4. การจัดเวทีการเรียนรู้จากข้อมูลการผลิตระดับครัวเรือนและการบูรณาการแผนพัฒนา ตำบลละ 6 ครั้ง
5. การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระดับจังหวัด
6. การจัดกิจกรรมการพัฒนามาตรฐานการตรวจสอบคุณภาพข้าวปลอดภัยของชุมชน
7. การจัดเวทีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระดับเครือข่าย ถ่ายทอดองค์ความรู้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้พื้นที่
8. การจัดกิจกรรมดำเนินงานจัดเวทีรายงานความก้าวหน้าของคณะทำงานจังหวัด การสรุปบทเรียนระหว่างโครงการ
9. การสรุปบทเรียนระหว่างโครงการ

ผลการวิเคราะห์และการพิจารณาร่างข้อเสนอโครงการ

1. ข้อเสนอโครงการมีลักษณะเป็นการต่อยอดจากโครงการความร่วมมือฯ ทั้งในส่วนของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งเป็นเกษตรกรครอบครัวอาสา จึงไม่ใช้การเริ่มต้นใหม่ แต่เป็นขยาย/กระจายแนวคิด วิธีการผลิตแบบอินทรีย์ให้ครอบคลุมพื้นที่มากขึ้น ดังนั้นการดำเนินงานจึงเชื่อมโยงกับฐานข้อมูลและผลของการพัฒนาในระยะที่ผ่านมา อีกทั้งโดยเป้าหมายของโครงการก็สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาของจังหวัดซึ่งให้ความสำคัญกับการผลิตข้าวอินทรีย์ แต่โครงการนี้ถือเป็นโครงการที่ยาก เพราะเน้นผลผลิตที่ครอบคลุมทั้งทางเศรษฐกิจ สุขภาพ และสิ่งแวดล้อม เป็นการปรับวิธีการผลิตของเกษตรกร โดยหัวใจ คือ กระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกร ซึ่งถือเป็นข้อร้อยละสำคัญของความสำเร็จโครงการ โดยความมั่นคงที่นำเสนอมี 3 มิติ คือ

- มิติทางเศรษฐกิจ เช่น ลดต้นทุน เพิ่มรายได้
- มิติทางสุขภาพ เช่น ปริมาณสารพิษในกระแสน้ำ

○ มิติทางสิ่งแวดล้อม เช่น คุณภาพน้ำ สารตกค้างในดิน แมลง/ปลา

2. ในด้านความพร้อมของพื้นที่ จากการร่วมประชุมหารือกับคณะทำงานจังหวัดและการจัดเวทีพิจารณาข้อเสนอโครงการ พบว่ามีแกนหลักที่พร้อมสนับสนุนการขับเคลื่อนโครงการทั้งภาควิชาการ ภาคราชการ และภาคประชาชน ที่ยังไม่ชัดเจนในการร่วมกระบวนการพัฒนาโครงการคือภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งเป็นแกนหลักในการสนับสนุนด้านการตลาดของผลผลิต

3. เพื่อให้โครงการฯ มีการกำหนดทิศทางและกิจกรรมที่ชัดเจน คณะทำงานควรมีการทบทวนความรู้ และประสบการณ์เกี่ยวกับการทำเกษตรอินทรีย์ ทั้งนี้ กิจกรรมการดำเนินงานและการประเมินผลควรกำหนดให้ชัดเจน และครอบคลุมประเด็นตัวชี้วัด เช่น กิจกรรมการดำเนินงาน ประกอบด้วย การเก็บข้อมูลบัญชีครัวเรือน/ข้อมูลการผลิต และทำความเข้าใจกับเกษตรกร การจัดเวทีแลกเปลี่ยนทั้งในระดับจังหวัด และระดับพื้นที่ การจัดกิจกรรมสนับสนุนการผลิต เช่น การคัด/ผลิตเมล็ดพันธุ์ การทำปุ๋ยชีวภาพ

การประเมินโครงการ ประกอบด้วย การเตรียม/เก็บข้อมูลก่อนการผลิต กระบวนการผลิตของเกษตรกรอินทรีย์ ผลผลิตจะเป็นเท่าไร เพิ่มขึ้นหรือลดลง เทียบข้อมูลก่อนและหลังการผลิต ตัวชี้วัดด้านสุขภาพ เทียบข้อมูลก่อนและหลังการดำเนินการ การเรียนรู้จากกระบวนการ (การดำเนินการดีขึ้นกว่าเดิมแสดงว่ามีการเรียนรู้) ความสามารถในการลดหนี้ ปลอดภัย ผลที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนระดับจังหวัด ผลสำเร็จจากการบันทึกบัญชีครัวเรือนเมื่อครบปี (เก็บข้อมูลจากครัวเรือนอาสา กรณีไม่บรรลุผลเกิดจากสาเหตุใด) การจัดทำมาตรฐาน (กำหนดระดับมาตรฐานมีการปรับลดหรือไม่) การเปรียบเทียบผลผลิตข้าวของกลุ่มเกษตรกรผสมผสานกับกลุ่มข้าวอินทรีย์มีความแตกต่างกันอย่างไร เป็นต้น

4. คณะทำงานจังหวัดควรตรวจสอบพื้นที่/กลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้เกิดการบูรณาการการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐ ท้องถิ่น และภาคประชาชน พร้อมแบ่งประเภทและแยกกิจกรรมสำหรับเกษตรกรแต่ละกลุ่ม เช่น กลุ่มพื้นที่เรียนรู้ กลุ่มพื้นที่ขยายผล (ตามความพร้อม ศักยภาพ) และดูว่ามีความแตกต่างกันอย่างไรบ้างทั้งในเชิงกระบวนการและผลผลิต คนที่มีที่ดินน้อย และคนที่มีที่ดินมากมีความแตกต่างกันอย่างไร การจำแนกลักษณะนี้จะส่งผลต่อการเสริมแรงการขับเคลื่อน และเห็นภาพการเปลี่ยนแปลงชัดเจนขึ้น เพื่อให้การส่งเสริม สอดคล้องกับศักยภาพและความต้องการของกลุ่ม เช่น บางกลุ่มอาจมีศักยภาพระดับการส่งออกต่างประเทศ บางกลุ่มอาจเป็นการผลิตเพื่อบริโภค หรือขายตลาดใกล้

และในการออกแบบการทำงานควรออกแบบการทำงานที่เปิดให้ภาคอื่นมาร่วมงานด้วย เช่น บทบาทของหน่วยงานภาครัฐ ท้องถิ่น ภาควิชาการ โดยมีแผนการทำงานที่เอื้อต่อการบูรณาการความร่วมมือ เช่น

- สถาบันวิชาการสนับสนุนโครงการในเรื่องการรับรองมาตรฐาน
- สำนักวิจัยและพัฒนาที่ดิน กรมพัฒนาที่ดินสนับสนุนชุดข้อมูลที่ดิน เนื่องจากแต่ละพื้นที่มีชุดดินที่มีคุณสมบัติแตกต่างกัน
- การขยายพื้นที่เกษตรอินทรีย์ต้องการความร่วมมืออย่างเข้มข้นของทั้งเกษตรกร ส่วนราชการ ท้องถิ่น ท้องที่
- สำนักงานพัฒนาองค์กรชุมชนสนับสนุนการขยายผล 13 ตำบลสู่พื้นที่ 40 ตำบล ที่ พอช.ทำงานร่วม และขยายผลต่อเนื่อง ไปสู่ตำบลอื่น ๆ ของจังหวัดโยโสธร
- หน่วยงานด้านสาธารณสุข สนับสนุนการตรวจเลือดก่อนและหลังโครงการ (ซึ่งจะเป็นการกระตุ้นสำคัญที่ทำให้เกษตรกรหันมาสนใจเกษตรอินทรีย์มากขึ้น) โครงการตลาดสีเขียวในระดับอำเภอ

- กิจกรรมการประชาสัมพันธ์โทษของการใช้ปุ๋ยเคมีอย่างต่อเนื่อง โดยเกษตรจังหวัดส่งเสริมด้านวิชาการ

5. **การพัฒนามาตรฐานผลผลิตหรือกระบวนการในการผลิต ควรเริ่มจากกลุ่มรับรองตนเอง** และขยายไปสู่หน่วยงานเกี่ยวข้องร่วมกันรับรอง เช่น สาธารณสุข เกษตร พัฒนาที่ดิน สถาบันวิชาการ จนก้าวไปสู่การรับรองมาตรฐานที่เป็นทางการ เป็นลักษณะการรับรองแบบขั้นบันได

6. โครงการนี้เห็นความชัดเจนของมูลค่าและคุณค่าที่จะเกิดขึ้น และกระแสเรื่องข้าวอินทรีย์ อาหารปลอดภัย จะกว้างขวางยิ่งขึ้นในอนาคต ทั้งจากความตระหนักเรื่องคุณภาพชีวิต และเรื่องมาตรฐานอาหาร ซึ่งจะมีข้อกำหนดควบคุมทั้งในระดับชาติ และระดับนานาชาติ ในการดำเนินการควร **เน้นความร่วมมือกับทางเกษตรจังหวัดเพื่อเสริมแรงภาคประชาชน** ทั้งทางวิชาการ งบประมาณ และการขยายพื้นที่ และ**บูรณาการกลุ่มเป้าหมาย**ของโครงการฯ กับเป้าหมายของส่วนราชการในพื้นที่ เพื่อให้ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากงบจังหวัด และกลุ่มจังหวัด จะทำให้สามารถขยายผลได้เร็วขึ้น

โดยปัจจัยความสำเร็จของโครงการ คือ อาสาสมัครที่มีความพร้อม และการสร้างชุดความรู้โดยถอดบทเรียนจากเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ และประชุมแลกเปลี่ยนความเห็นกันตั้งแต่เริ่มดำเนินการก่อนนำไปสู่การขยายผล โดยมีข้อจำกัดที่สำคัญ คือ 1) เกษตรกรต้องขยัน อดทน ทำงานต่อเนื่อง 2) ราคาไม่จูงใจ (ราคาเดียวกับข้าวเคมี) แต่มีความยุ่งยากในการทำ 3) ไม่รับรองการผลิตรายละหัว จึงต้องมีการเตรียมการรองรับเรื่องดังกล่าวด้วย

จังหวัดกาฬสินธุ์

ชื่อโครงการ โครงการบูรณาการความร่วมมือเพื่อขับเคลื่อนการสร้าง ความมั่นคงทางอาหารและอาหารปลอดภัย
ความเป็นมา

การสร้างความร่วมมือแก้ไขปัญหาความยากจน สังคม และสุขภาวะจังหวัดกาฬสินธุ์ ที่เริ่มตั้งแต่ปี 2548 - 2553 ยึดหลักการเอาพื้นที่เป็นฐานร่วมมือการพัฒนา (Area Based Collaboration : ABC) โดยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานหลักในการขับเคลื่อนงานในพื้นที่ และหน่วยงานราชการที่เป็นการทำงานเชิงภารกิจ (Function) เป็นหน่วยเชื่อมงานลงพื้นที่ตามโจทย์ปัญหาของชุมชน การดำเนินงานที่ผ่านมาเกิดผลสำเร็จและบทเรียนการดำเนินงานที่สำคัญ คือ

1. **เครื่องมือการพัฒนาเชิงพื้นที่** โดยการกำหนดเป้าหมาย หรือจุดหมายปลายทางร่วมกัน เป็นตัวชี้วัดชุมชนและตำบล และใช้กระบวนการ**แผนชุมชน** สำหรับขับเคลื่อนไปสู่ความสำเร็จ การแก้ไขปัญหาความยากจน สังคม และสุขภาพ ส่งผลให้จังหวัดกาฬสินธุ์ทั้ง 1,620 หมู่บ้าน/ชุมชน บรรลุตัวชี้วัด และมีแผนชุมชนครบทุกหมู่บ้าน

2. เกิดกลไกความร่วมมือการทำงานเชิงพื้นที่ ระหว่างภาครัฐ เอกชน ท้องถิ่น และชุมชน เป็นการสร้างวัฒนธรรมใหม่ในการทำงานซึ่งเชื่อมประสานทั้งแนวดิ่ง (Vertical relationship)และในแนบราบ (Horizontal relationship) ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผ่านทีมงานผู้ประสานงานภาครัฐ เอกชน ท้องถิ่น คณะทำงานระดับตำบล ผู้นำชุมชน โดยมีเป้าหมายความสำเร็จร่วมกันที่ยึดชุมชนเป็นฐาน (Community based) แทนระบบเดิมที่ยึดโครงการของหน่วยงานเป็นฐาน (Project based) ทำให้เกิดทีมงานระดับจังหวัด ตำบลและชุมชน เกิดการเชื่อมแผนงานโครงการจากแผนชุมชน สู่แผนระดับยุทธศาสตร์ของหวัด และเกิดการบูรณาการงบประมาณในการดำเนินงานเพื่อขับเคลื่อนยุทธศาสตร์จังหวัด

3. **ระบบข้อมูลและการเรียนรู้** จากกระบวนการจัดทำข้อมูลบัญชีครัวเรือนทำให้ชุมชนและครัวเรือนเกิดการตื่นตัวในการบันทึกและใช้ข้อมูล นำไปสู่การปรับแผนชุมชนและแผนชีวิตในระดับบุคคล เกิดการสร้างชุมชนเข้มแข็ง มีบุคคลต้นแบบที่สามารถการลดปลดหนี้ได้ อันเป็นการระเบิดจากภายในสู่การจัดการภายนอก และจากกระบวนการที่ใช้ข้อมูลและองค์ความรู้เป็นฐาน ทำให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน ทั้งในระดับบุคคล และศูนย์เรียนรู้ชุมชน สามารถสร้างองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้จำนวน 11 ชุดองค์ความรู้ นับเป็นบทเรียนและนวัตกรรมการบริหารจัดการที่สามารถตอบโจทย์การพัฒนาเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจน ด้วยหลักบูรณาการการทำงานได้อย่างเป็นรูปธรรม

จากบทเรียนความสำเร็จ ศักยภาพ และความพร้อมของพื้นที่ รวมถึงโอกาสทางการตลาดที่เกิดจากการเปิดตลาดค้าเสรีของกลุ่มอาเซียน คณะทำงานจังหวัดกาฬสินธุ์จึงเสนอโครงการบูรณาการความร่วมมือเพื่อขับเคลื่อนการสร้างความมั่นคงทางอาหารและอาหารปลอดภัย เพื่อบูรณาการกลไกและความร่วมมือของทุกภาคส่วนในการผลักดันยุทธศาสตร์ความมั่นคงทางอาหารและอาหารปลอดภัย ซึ่งเป็นทั้งการแก้ไขและพัฒนาความเป็นอยู่ของเกษตรกร และการสนับสนุนยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด

สมมติฐานหรือคำถามในการวิจัยและพัฒนา

จังหวัดกาฬสินธุ์มีความพร้อมทั้งในด้านของบทเรียนความสำเร็จ องค์ความรู้ที่มาจากภูมิปัญญาและการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง กลไกความร่วมมือในพื้นที่ ดังนั้นทิศทางการพัฒนาของจังหวัดกาฬสินธุ์ในแง่ของการผลิตและการเรียนรู้จึงเป็นการขยายผลความสำเร็จไปสู่เกษตรกรในวงกว้าง ขณะที่ในมุมของการตลาดต้องพัฒนาหรือยกระดับมาตรฐานการผลิตเพื่อเชื่อมโยงกับตลาดภายนอกพื้นที่ทั้งในระดับภาคและระดับประเทศ ทั้งนี้ต้องประสานและสร้างความเข้มแข็งของกลไกการพัฒนาที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ให้มีทิศทางการขับเคลื่อนและกำหนดจังหวัดก้าวในการเดินและหนุนเสริมซึ่งกันและกันอย่างสอดคล้องเหมาะสม คำถามสำคัญของการศึกษา คือ

- 1) อะไรคือองค์ประกอบและตัวชี้วัดของความมั่นคงทางอาหารและอาหารปลอดภัยที่เหมาะสมของชุมชนในจังหวัดกาฬสินธุ์
- 2) สถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารและอาหารปลอดภัยของชุมชนในจังหวัดกาฬสินธุ์เป็นอย่างไร
- 3) กลไกและกระบวนการความร่วมมือการสร้าง ความมั่นคงทางอาหารและอาหารปลอดภัยเป็นอย่างไร
- 4) ผลจากการพัฒนาการสร้าง ความมั่นคงทางอาหารและอาหารปลอดภัยจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไร และ
- 5) การขยายผลและยกระดับการพัฒนาความมั่นคงทางอาหารและอาหารปลอดภัยมีกี่ระดับไหน และรูปแบบเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อพัฒนาองค์ประกอบและตัวชี้วัดของความมั่นคงทางอาหารและอาหารปลอดภัยของชุมชนในจังหวัดกาฬสินธุ์
2. เพื่อพัฒนาฐานข้อมูลข่าวสารสถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารและอาหารปลอดภัยของชุมชนในจังหวัดกาฬสินธุ์
3. เพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างกลไกและกระบวนการความร่วมมือการสร้าง ความมั่นคงทางอาหารและอาหารปลอดภัยในระดับชุมชน ตำบล และจังหวัด

4. เพื่อประเมินผลการเปลี่ยนแปลง และประสิทธิผลการพัฒนาการสร้างความมั่นคงอาหารและอาหารปลอดภัย

5. เพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ในการขยายผลและยกระดับการพัฒนาความมั่นคงอาหารและอาหารปลอดภัยในแต่ละระดับ

พื้นที่และประชากรเป้าหมาย

1. พื้นที่ทั่วไป บูรณาการความร่วมมือกับโครงการคนดี สุขภาพ รายได้ดี (Kalasin Happiness Model :KHM) จำนวน 18 อำเภอ

2. พื้นที่ตำบลนำร่อง จำนวน 23 ตำบล ดังนี้

ที่	อำเภอ	ตำบล	ชื่อ อบท.
1	เขาวง	คุ้มเก่า	อบต.คุ้มเก่า
2	ร่องคำ	เหล่าอ้อย	อบต.เหล่าอ้อย
3	ร่องคำ	สามัคคี	อบต.สามัคคี
4	ร่องคำ	ร่องคำ	เทศบาลตำบลร่องคำ
5	กุฉินา	จุมจัง	เทศบาลตำบลจุมจัง
6	กุฉินา	หนองห้าง	อบต.หนองห้าง
7	เมือง	ภูโป	เทศบาลตำบลภูโป
8	เมือง	ลำพาน	อบต.ลำพาน
9	เมือง	ไผ่	อบต.ไผ่
10	เมือง	บึงวิชัย	อบต.บึงวิชัย
11	ดอนจาน	สะอาดชัยศรี	อบต.สะอาดชัยศรี
12	เมือง	ขมิ้น	อบต.ขมิ้น
13	ห้วยผึ้ง	หนองอีบุตร	เทศบาลหนองอีบุตร
14	ห้วยผึ้ง	นิคมห้วยผึ้ง	เทศบาลตำบลห้วยผึ้ง
15	คำม่วง	นาบอน	อบต.นาบอน
16	หนองกุงศรี	หนองหิน	อบต.หนองหิน
17	ดอนจาน	ม่วงนา	อบต.ม่วงนา
18	กมลาไสย	โพนงาม	เทศบาลตำบลโพนงาม
19	กมลาไสย	กมลาไสย	อบต.กมลาไสย
20	สหัสขันธ์	นิคมสหัสขันธ์	เทศบาลตำบลนิคมสหัสขันธ์
21	นามน	ยอดแกง	อบต.ยอดแกง
22	ห้วยเม็ก	พิมูล	อบต.พิมูล
23	ยางตลาด	อุ้มเม่า	เทศบาลตำบลโคกศรี
		อุ้มเม่า	เทศบาลตำบลอุ้มเม่า

3. ระดับศูนย์เรียนรู้ จำนวน 5 แห่ง

1. ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงตำบลภูโป อำเภอเมือง
2. ศูนย์เรียนรู้บ้านโนนสะอาด อำเภอเมือง
3. ศูนย์เรียนรู้หนองแสง อำเภอห้วยผึ้ง
4. ศูนย์เรียนรู้วัดป่าคำ อำเภอภูผินารายณ์
5. ไร่กาฬสินธุ์อารมณ์ดี อำเภอเมือง

ตัวชี้วัดความสำเร็จ

มิติ	ตัวชี้วัด	ค่าเป้าหมาย
1.สุขภาพอนามัย และ ความพอเพียงของอาหาร	1.1 ร้อยละของเกษตรกรที่มีไม่พบสารเคมีตกค้างในกระแสดเลือด 1.2 จำนวนครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการและมีกระบวนการเรียนรู้สร้างความมั่นคงทางอาหารและอาหารปลอดภัย 1.3 ร้อยละของคนในครัวเรือนที่มีพฤติกรรมการผลิตและบริโภคอาหาร พืชผัก สมุนไพร ข้าว เพื่อลดความเสี่ยงต่อการเจ็บป่วยด้วยโรคเบาหวานความดัน มะเร็ง 1.4 จำนวนบุคคลต้นแบบสุขภาพดีวิถีพอเพียง สร้างความมั่นคงทางอาหารและอาหารปลอดภัย	ร้อยละ 80 ไม่น้อยกว่า 1,000 ครัวเรือน ร้อยละ 80 23 ตำบลๆ ละ 10 คน 230 คน
2.ความเป็นธรรม คุณธรรม และระบบ สวัสดิการ	2.1 จำนวนชุมชนที่มีกิจกรรมการแลกเปลี่ยน แบ่งปันพันธุ์พืช พืชผัก อาหาร ให้อกัน	23 ชุมชน
3.ความเข้มแข็งของสังคม และชุมชน	3.1 ร้อยละของตำบลและชุมชนที่มีการจัดทำแผนสร้างความมั่นคงทางอาหาร อาหารปลอดภัย 3.2 ร้อยละของ อบ/ท.ที่สนับสนุนงบประมาณในการขับเคลื่อนสร้างความมั่นคงทางอาหาร อาหารปลอดภัยให้แผนชุมชนและแผนตำบล 3.3 จำนวนกลุ่มที่มีความสามารถในการผลิต อนุรักษ์พันธุ์	ร้อยละ 80 ร้อยละ 80 3 กลุ่ม
4.เศรษฐกิจและรายได้	4.1 ร้อยละครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการที่สามารถเพิ่มรายได้ และลดรายจ่ายของคนในครัวเรือนได้	ร้อยละ 80
5.ระบบการตลาด	5.1 จำนวนตลาดเขียวในระดับท้องถิ่น/ชุมชน 5.2 มีตลาดอินทรีย์หรือ Q-shopในระดับจังหวัดรองรับผลิตภัณฑ์จากชุมชน 5.3 มีโรงพยาบาลเข้าร่วมโครงการ	ไม่น้อยกว่า 10 ตำบล 2 แห่ง 2 แห่ง

มิติ	ตัวชี้วัด	ค่าเป้าหมาย
6. การบริหารจัดการ ศักยภาพและความ พอเพียงการผลิต	6.1 มีศูนย์ข้อมูลข่าวสาร ระดับตำบล	23 แห่ง
	6.2 มีศูนย์ข้อมูลเพื่อการบริหารและการตัดสินใจระดับจังหวัด	1 แห่ง
	6.3 จำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมโครงการมีทักษะและการวางแผนการผลิตที่เป็นระบบ Supply Chain-Value Chain	ไม่น้อยกว่า 1,000 คร.
	6.4 ร้อยละครัวเรือนมีการจัดทำบัญชีครัวเรือนและปรับแผนชีวิต	ร้อยละ 80
7. คุณภาพและมาตรฐาน ของผลิตภัณฑ์ และการ ผลิต	7.1 จำนวนแปลงผลิตที่ได้รับรอง GAP และได้ใบ Q	15 แปลง
	7.2 ร้อยละของพืชผัก ข้าว ของสมาชิกที่เข้าร่วมโครงการมีความปลอดภัยจากสารเคมี	ร้อยละ 100
8.สิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศ และการใช้ทรัพยากร	8.1 จำนวนครัวเรือนที่มีหลุมพอเพียง ปลูกพืชผัก ต้นไม้ที่มีความหลากหลายไม่น้อยกว่า 20 ชนิดต่อหลุม	ไม่น้อยกว่า 3 หลุม ต่อครัวเรือน จำนวน 1,150 ครัวเรือน
9. องค์ความรู้และ นวัตกรรม	9.1 จำนวนศูนย์เรียนรู้ได้รับการพัฒนาให้มีศักยภาพสูงขึ้น	5 แห่ง
	9.2 จำนวนผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการพัฒนาแปรรูป	5 ชนิด
	9.3 จำนวนชุมชนที่มีการพัฒนานวัตกรรมในการสร้างความมั่นคงทางอาหารและอาหารปลอดภัย	23 ชุมชน
	9.4 มีศูนย์เรียนรู้และการดูแลสุขภาพอาหารเป็นยา	1 แห่ง

กิจกรรมการดำเนินงาน

1. การเตรียมการโครงสร้างกลไกการทำงานในระดับต่างๆ
 - 1.1 แต่งตั้งคณะทำงานระดับจังหวัด ตำบลและชุมชน
 - 1.2 ประสานงานและชี้แจงโครงการเพื่อรับรู้และเข้าร่วมโครงการ
2. การศึกษาและพัฒนาองค์ประกอบตัวชี้วัด ความมั่นคงทางอาหาร ระดับชุมชน ตำบล และจังหวัด โดย
 - 2.1 ศึกษาและวิเคราะห์องค์ประกอบ ตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารและอาหารปลอดภัย จากการทบทวนเอกสาร (Document Study)
 - 2.2 จัดประชุมระดมความเห็นเพื่อกำหนดองค์ประกอบและตัวชี้วัด ในระดับจังหวัดจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง
 - 2.3 จัดเวทีกำหนดองค์ประกอบและตัวชี้วัดของครัวเรือนและชุมชนในเวทีระดับตำบลพื้นที่เป้าหมาย โดยคณะทำงานระดับตำบล
3. กำหนดทิศทางการพัฒนาความมั่นคงทางอาหารและอาหารปลอดภัย
 - 3.1 จัดเวทีเพื่อกำหนดยุทธศาสตร์การสร้างความมั่นคงทางอาหารและอาหารปลอดภัยของจังหวัด กาฬสินธุ์ ระยะ 4 ปี (ปี 2555-2558)

3.2 จัดเวทีเพื่อกำหนดยุทธศาสตร์การสร้าง ความมั่นคงทางอาหารและอาหารปลอดภัย ระดับตำบล ระยะ 4 ปี (ปี 2555-2558) และกำหนดแนวทางการพัฒนารายปี พัฒนากลไกความร่วมมือ คณะทำงานระดับจังหวัด ตำบล ชุมชน

4. สร้างพันธมิตรร่วมของภาคีความร่วมมือ เป็นกำหนดวาระการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ (Strategy Road map) ในระดับจังหวัด ตำบล และ ชุมชน

5. พัฒนาระบบฐานข้อมูล เพื่อการตัดสินใจระดับจังหวัด ตำบล และระบบบัญชีครัวเรือน

5.1 อบรมคณะทำงานระดับตำบลเพื่อเตรียมการสำรวจสถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารในระดับ ครัวเรือน ชุมชน และการจัดทำบัญชีครัวเรือน

5.2 ครัวเรือนบันทึกรายรับ-รายจ่าย และพนักงานจัดเก็บข้อมูลของชุมชนตำบล

5.3 สำรวจสถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารฯ ในระดับชุมชน ตำบล และจังหวัด โดยคณะทำงาน ระดับ ชุมชน ตำบล และจังหวัด

5.4 บันทึกและวิเคราะห์ข้อมูลตามโปรแกรมบัญชีรับจ่ายครัวเรือน และวิเคราะห์สถานการณ์ความ มั่นคงทางอาหารฯ

6. จัดทำแผนปฏิบัติการประจำปี ตามวาระในระดับจังหวัด ตำบลและชุมชนตอบสนององค์ประกอบตัวชี้วัด ทิศทางการพัฒนาที่ร่วมกัน กำหนดขึ้น

6.1 จัดทำแผนชุมชนด้วยกระบวนการการจัดการความรู้ โดยคณะทำงานระดับชุมชนและตำบล ร่วมกัน

6.2 จัดเวทีกำหนดแผนปฏิบัติการระดับตำบล โดยภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเป็นการเชื่อมโยงแผนชุมชน เป็นแผนตำบล

6.3 บูรณาการแผนจังหวัดเพื่อเชื่อมประสานความร่วมมือแผนลงสู่พื้นที่ และจัดระบบสนับสนุน ทรัพยากรโดยหลักบูรณาการเชิงพื้นที่ (Area based Collaborative: ABC)

7. การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ เพื่อบริหารการเปลี่ยนแปลงความมั่นคงอาหารและ อาหารปลอดภัยในแต่ละระดับ

7.1 การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพศูนย์เรียนรู้ 5 แห่ง โดย

- วิเคราะห์ส่วนขาด และศักยภาพของศูนย์ในด้าน บุคคล ทักษะการถ่ายทอด โครงสร้าง พื้นฐาน อุปกรณ์สื่อ ผลิตภัณฑ์ กระบวนการผลิต

- พัฒนาศักยภาพตามผลการวิเคราะห์ทั้งการ อบรม ศึกษาดูงาน การจัดหา/ปรับปรุง โครงสร้างพื้นฐาน อุปกรณ์สื่อ และฐานการเรียนรู้ เพื่อให้มีความพร้อมในการถ่ายทอด

- จัดทำฐานข้อมูล โปรแกรม แผนการถ่ายทอดความรู้และสร้างเครือข่ายการเรียนรู้

7.2 พัฒนาระบบห่วงโซ่อุปทาน และคุณค่าผลิตภัณฑ์ (พืชผัก สมุนไพร ข้าว)

1) ประสานความร่วมมือกับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ขอนแก่นเพื่อขอสนับสนุนวิทยากรย เครื่องมือการวิเคราะห์ Supply Chain-Value Chain ของผลิตภัณฑ์หลักของชุมชน/จังหวัด

2) อบรมคณะทำงานระดับจังหวัด ตำบล 250 คน ในการใช้เครื่องมือวิเคราะห์ Supply Chain-Value Chain ของผลิตภัณฑ์

3) สำรวจแหล่งผลิต ชนิด ปริมาณ กำลังการผลิตพืชผัก สมุนไพร ข้าว ของสมาชิกที่เข้าร่วมโครงการ รวบรวม

4) วิเคราะห์และพัฒนาเพื่อสร้างมูลค่า คุณค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์

7.3 พัฒนาศักยภาพกลุ่มเกษตรกร จำนวน 1,150 ครัวเรือน ในการวางแผน พัฒนาผลิตภัณฑ์ เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือน โดยการอบรม ศึกษาดูงาน เรียนรู้จากศูนย์เรียนรู้ในเครือข่าย การเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนและระหว่างชุมชนอย่างต่อเนื่อง

7.4 ระบบการสนับสนุนและเชื่อมโยงยุทธศาสตร์จังหวัด โดยวิเคราะห์ Supply Chain-Value Chain ของผลิตภัณฑ์ สร้างกลไกสนับสนุน เช่น ตลาดอินทรีย์ ร้าน Q-shop การสร้างเครือข่าย ตลาดอาหารปลอดภัย ตลาดอินทรีย์ในระดับต่างๆ

8. ระบบการประเมินผล เพื่อประเมินประสิทธิผลการเปลี่ยนแปลงผลการพัฒนาความมั่นคงทางอาหารและอาหารปลอดภัยในแต่ละระดับ

8.1 กำหนดกรอบ ประเด็น และเครื่องมือการประเมินผลตามองค์ประกอบ ตัวชี้วัด และแผนพัฒนาความมั่นคงทางอาหารและอาหารปลอดภัยในแต่ละระดับ

8.2 อบรมนักประเมินผลระดับจังหวัด ตำบล 250 คน โดยประยุกต์รูปแบบการประเมินผลเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Assessors) และการประเมินแบบเสริมพลัง (Empowerment Evaluation)

8.3 ดำเนินการประเมิน 2 ระยะ คือรอบ 12 เดือน และรอบ 16 เดือนของโครงการ โดยประเมินผลการเปลี่ยนแปลง ระดับจังหวัด ตำบล ชุมชนและรายบุคคล

8.4 ประชุมนำเสนอผลการประเมิน ในระดับ ตำบลและจังหวัด 2 ระยะ คือรอบ 12 เดือน และรอบ 16 เดือน

8.5 จัดทำรายงานผลการประเมินเสนอหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อยกระดับการพัฒนาและเสนอแหล่งทุน (สกว.)

9. ยกระดับการพัฒนาความมั่นคงทางอาหารและอาหารปลอดภัยในแต่ละระดับ

9.1 จัดเวทีระดับตำบล 23 แห่ง และเวทีจังหวัด 1 ครั้งโดยนำเสนอผลการดำเนินงาน และวิเคราะห์เพื่อกำหนดแนวทางการยกระดับการพัฒนา ความมั่นคงทางอาหารและอาหารปลอดภัยทั้งด้านผลิตภัณฑ์ การเรียนรู้ การตลาด

9.2 จัดมหกรรมนำเสนอผลงานและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในระดับจังหวัด 1 ครั้ง เพื่อให้ทุกตำบลได้นำเสนอผลงาน สรุปภาพรวมการทำงานของจังหวัด และระดมความเห็นข้อเสนอการยกระดับการพัฒนา ความมั่นคงทางอาหารและอาหารปลอดภัยทั้งด้านผลิตภัณฑ์ การเรียนรู้ การตลาด ในระยะต่อไป (ปี 2557-2558)

9.3 จัดทำข้อเสนอ และรายงานฉบับสมบูรณ์

การวิเคราะห์และพิจารณาร่างข้อเสนอโครงการ

1. ข้อเสนอโครงการเพื่อพัฒนาพื้นที่ของคณะทำงานจังหวัดกาฬสินธุ์ มีความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด โดยอยู่บนฐานของการใช้ข้อค้นพบจากการดำเนินโครงการความร่วมมือฯ ในระยะที่ผ่านมา ทั้งในด้านของตัวอย่างความสำเร็จ ชุดความรู้ กลไกและภาคีเครือข่าย

2. แนวทางของโครงการมีลักษณะผสมทั้งการขยายแนวคิด และรูปแบบความสำเร็จไปสู่กลุ่มเป้าหมายอื่น ๆ การศึกษารูปแบบและแนวทางการเชื่อมโยงการตลาดไปสู่ระดับที่กว้างกว่าเดิม การพัฒนาระบบการผลิตและแปรรูปที่มีลักษณะของการต่อยอดจากความสำเร็จที่ผ่านมา ดังนั้นจึงพบว่ามีกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้องในโครงการหลายระดับ ทั้งกลุ่มที่เป็นผู้ปฏิบัติ และกลุ่มที่ให้การสนับสนุน รวมไปถึงกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาผลผลิตและการตลาด ดังนั้นเพื่อให้เกิดความชัดเจนในการขับเคลื่อนงาน คณะทำงานจังหวัดควรศึกษา ทบทวนงานศึกษาวิจัย และประสบการณ์ในการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์เพิ่มเติม เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการวิเคราะห์สถานการณ์ การจำแนกกลุ่มเป้าหมาย การกำหนดกิจกรรมของโครงการ และการเตรียมการป้องกันแก้ไขที่อาจจะเกิดขึ้น

3. ในด้านของกลไกการมีส่วนร่วม จังหวัดกาฬสินธุ์มีภาคีความร่วมมือที่ครบทุกภาคส่วน ทั้งภาคราชการ เช่น ราชการส่วนกลาง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน เช่น หอการค้าจังหวัด ภาควิชาการ เช่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยสารคาม ภาคประชาชนและภาคประชาสังคม โดยที่บทบาทในการขับเคลื่อนประเด็นมาจากผู้แทนราชการส่วนกลาง คือ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด

4. เป้าหมายและตัวชี้วัดของโครงการควรมีความชัดเจน เป็นไปได้ ซึ่งคณะทำงานจังหวัดสามารถกำหนดเป้าหมายพัฒนาในภาพรวม (ระยะยาว) ของยุทธศาสตร์อาหารปลอดภัยของจังหวัดได้ แต่ต้องระบุเป้าหมายและตัวชี้วัดของการดำเนินงานภายใต้โครงการ ที่จะขอรับการสนับสนุนจาก สกว. ซึ่งมีระยะเวลาดำเนินการ 18 เดือน ให้ชัดเจนว่าจะเกิดอะไรขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว

5. เป้าประสงค์ของจังหวัดกาฬสินธุ์ คือ การเป็นครัวอีสาน-ครัวโลก จากการนำเสนอของคณะทำงานจังหวัด ทำให้เห็นโอกาส ทั้งภายในและภายนอก จึงต้องพิจารณาว่าเป้าประสงค์และวัตถุประสงค์ว่าไปด้วยกันหรือไม่ เพราะยุทธศาสตร์จังหวัดวางห้วงเวลาการขับเคลื่อนไว้ 3 ปี ดังนั้นจึงต้องดูเป้าประสงค์ วัตถุประสงค์ และกิจกรรมการขับเคลื่อนว่ามันไปด้วยกันหรือไม่ รวมทั้งโอกาสใหม่ ๆ ที่ก้าวเข้ามา สิ่งสำคัญที่ต้องช่วยกันพิจารณา คือ **การยกระดับการผลิต**ซึ่งใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม **เรื่องการประกันคุณภาพการผลิต** **เรื่องการเพิ่มความสามารถเชิงประกอบการ**ซึ่งจะไปเชื่อมกับ**ระบบการตลาด** เพราะสินค้าของจังหวัดกาฬสินธุ์จะไม่ได้วางเพียงในระดับตลาดชุมชน แต่จะก้าวไปเป็นสินค้าระดับตลาดบน

6. ในการดำเนินการนั้นจะต้องแยกเป้าหมายที่จะเข้าไปดำเนินการสนับสนุน โดยจากข้อมูลการนำเสนอร่างข้อเสนอโครงการสามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม คือ 1) **กลุ่มที่สนใจ มีความพร้อมแต่ยังไม่ได้มีการดำเนินการใด ๆ** 2) **กลุ่มที่มีการดำเนินการมาแล้วระยะหนึ่งยังไม่สำเร็จ หรือตอบโกลยได้ในระดับครอบครัว/ชุมชน** 3) **กลุ่มที่มีการดำเนินการมาแล้วและมีความก้าวหน้าสามารถเชื่อมโยงกับตลาด** โดยจะมีกิจกรรม 2 ลักษณะ คือ กิจกรรมเฉพาะกลุ่มที่แตกต่างกัน เช่น การให้ความรู้ในการผลิต การส่งเสริมเพื่อเพิ่มมูลค่าผลผลิต/ผลิตภัณฑ์ การพัฒนาระบบการตลาด/การบริหารจัดการ และกิจกรรมร่วมที่ทุกกลุ่มต้องเรียนรู้ร่วมกัน เช่น การพัฒนาและเชื่อมโยงกลไกความร่วมมือ การเรียนรู้/พัฒนาเครื่องมือ เป็นต้น

7. การดำเนินการควรให้ความสำคัญในเรื่องความพร้อมของชุมชน กรณีของ ABD คือโอกาส แต่ต้องพิจารณาศักยภาพของชุมชนเราก่อนว่าสามารถที่จะผลิตอาหารเพื่อชุมชนได้เพียงพอหรือยัง ถ้าเหลือบริโภคก็อาจจะเข้า

สู่ตลาดท้องถิ่น และพัฒนามาสู่จังหวัดและสู่สากลได้ ค่อย ๆ ขยับจากการปลูกผักปลอดภัยก่อน ถ้าทำได้ก็มีโอกาสไปสู่สากลได้ด้วยการผลิตแบบอินทรีย์ (organic) ดังนั้นต้องดูหน้าตาก่อนว่าชุมชนเรามีศักยภาพขนาดไหน มีขบวนการต่างในการดำเนินการอย่างไร เริ่มจากจุดเล็กเล็ก ๆ ก่อน

8. จุดเน้นของจังหวัดกาฬสินธุ์ คือ การสร้างหรือพัฒนาความเข้มแข็งของกลไกความร่วมมือในทุกระดับทั้งภายในพื้นที่และระหว่างพื้นที่ การเติมความรู้ในเรื่องการบริหารจัดการห่วงโซ่อุปทาน และระบบโลจิสติก เพื่อขยายโอกาสในการแข่งขัน

3.2 ประเด็นเศรษฐกิจชุมชน

จากการทำกระบวนการติดตาม การจัดทำเวทีทบทวนโครงการวิจัยในพื้นที่กลุ่มเกษตร-อาหารปลอดภัย และการจัดการวิสาหกิจชุมชน ในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก ชัยนาท อุทัยธานี และนครปฐม มีประเด็นการขับเคลื่อนกิจกรรมของแต่ละจังหวัด โดยแยกเป็นเนื้อหา และสรุปรายละเอียดที่จะมีการขับเคลื่อนโครงการวิจัย ดังต่อไปนี้

จังหวัดพิษณุโลก

ชื่อโครงการ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาศักยภาพการผลิตข้าวโพดแบบครบวงจร ในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก²

ความเป็นมา

การดำเนินงานตามโครงการความร่วมมือเพื่อจัดการปัญหาความยากจน พัฒนาสังคม และสุขภาวะจังหวัดพิษณุโลก ในระหว่างปี 2551-2553 มีข้อมูลที่แสดงว่า รายจ่ายที่สำคัญของครัวเรือนที่นอกจากรายจ่ายในชีวิตประจำวันแล้วก็คือ รายจ่ายในการประกอบอาชีพหลัก อาทิ การเพาะปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ (ในพื้นที่ อ.นครไทย และ อ.ชาติตระการ) ซึ่งเป็นสัดส่วนที่สูงมากในรายการค่าใช้จ่ายทั้งหมด ซึ่งเมื่อตรวจสอบข้อมูลการสำรวจลักษณะการประกอบอาชีพของสำนักงานพาณิชย์จังหวัดพิษณุโลก ในปี 2548 ก็พบว่า ในจังหวัดพิษณุโลก ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ทั้งสิ้น 299,512 ไร่ ซึ่งในโครงการ “เครื่องมือการเรียนรู้ และนโยบายเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในพื้นที่ 21 จังหวัด” ก็พบว่าเกษตรกรได้ผลผลิตเฉลี่ย 561.20 กิโลกรัมต่อไร่ มีผลตอบแทน 3,165.17 บาทต่อไร่ (เฉลี่ยกิโลกรัมละ 5.64 บาท) ในขณะที่มีต้นทุนการผลิตที่คิดเป็นเงินสด รวม 2,752.26 บาทต่อไร่ (เฉลี่ยคิดเป็น 4.90 บาทต่อไร่) ซึ่งเกษตรกรจะได้กำไรสุทธิ 412.91 บาทต่อไร่เท่านั้น โดยหากคิดรวมต้นทุนการผลิตกรณีรวมต้นทุนที่ไม่เป็นตัวเงินแล้ว พบว่าเกษตรกรจะมีต้นทุนรวม 3,645.97 บาทต่อไร่ ทำให้เกษตรกรขาดทุนสุทธิถึง 480.80 บาทต่อไร่

ด้วยเหตุนี้ทางจังหวัดพิษณุโลก จึงร่วมมือกับองค์กรชุมชน หน่วยราชการ และภาควิชาการที่เกี่ยวข้อง (ซึ่งรวมถึง สกว. ด้วย) ค้นหาแนวทางการแก้ปัญหาการขาดทุนของเกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ โดยการลดต้นทุนการผลิตด้วย “ปุ๋ยสังเคราะห์” ซึ่งผลจากการทดลองก็พบว่า เกษตรกรสามารถลดต้นทุนการผลิต ตลอดจนเพิ่มผลผลิตข้าวโพดได้เป็นอย่างดี และมีผลตอบแทนกำไรสุทธิสูงขึ้นจนเป็นที่พอใจ โดยได้มีการทดลองและเห็นรูปธรรมตัวอย่างของผลสำเร็จดังกล่าวในพื้นที่ตำบลห้วยเหี้ย อำเภอนครไทย โดยหลังจากที่มีการทำกระบวนการเรียนรู้การทำปุ๋ยสังเคราะห์สำหรับข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ได้สำเร็จแล้ว เกษตรกรอาสาสมัครที่ทำต้นแบบนำร่องก็ได้ขยายผลการดำเนินการ และได้พยายามรวมตัวกันจัดทำข้อมูลประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา

โดยภายในปี 2553 หลังจากที่มีการขยายพื้นที่การใช้ปุ๋ยสังเคราะห์เพิ่มมากขึ้น และมีการเก็บข้อมูลบัญชีครัวเรือนประกอบ เพื่อดูภาระหนี้สิน รายได้ และการจัดการในระดับครัวเรือน ในส่วนของรายการที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ส่วนของการเพาะปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ พบว่า ค่าใช้จ่ายการซื้อปุ๋ยลดลงเป็น 960 บาทต่อไร่ จากที่เคยต้องใช้จ่ายจำนวน 2,000-2,600 บาทต่อไร่ ในขณะที่ผลผลิตเพิ่มขึ้นไร่ละ 1,100 กิโลกรัม ทำให้ได้กำไรสุทธิอยู่ที่ 3,122 บาทต่อไร่ ดังนั้นเมื่อถอดบทเรียนจากการดำเนินโครงการดังกล่าวแล้ว พบว่า การนำเทคโนโลยีปุ๋ยสังเคราะห์มาใช้ในการเพาะปลูกพืชถือว่าเป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ไขปัญหาการขาดทุน และหนี้สินของเกษตรกรได้เป็นอย่างดี

² ดูเอกสารข้อเสนอโครงการฉบับเต็มได้ที่ภาคผนวก

เพื่อให้เกิดการขยายผล ตลอดจนการพัฒนาแนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าวอย่างครบวงจร คณะทำงานการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ได้ติดตามตรวจสอบข้อมูล และลักษณะการใช้ปุ๋ยสั่งตัด จนทำให้เห็นว่า ควรมีการจัดทำโครงการ/กิจกรรมเพื่อเป็นการยกระดับ การขยายผล และการสร้างกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการผลิตข้าวโพดที่สามารถลดต้นทุนการผลิต เพิ่มผลผลิตต่อไร่ และเพิ่มรายได้ จนทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองแก้ไขปัญหาความยากจน หนี้สิน และพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ดียิ่งขึ้น จึงได้ร่วมกันเสนอโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาศักยภาพการผลิตข้าวโพดแบบครบวงจร ในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก

สมมติฐานหรือคำถามในการวิจัยและพัฒนา

การใช้เทคโนโลยีปุ๋ยสั่งตัด ควบคู่ไปกับการจัดทำโครงการ/กิจกรรมเพื่อเป็นการยกระดับ การขยายผล และการสร้างกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการผลิตข้าวโพดที่สามารถลดต้นทุนการผลิต เพิ่มผลผลิตต่อไร่ และเพิ่มรายได้ จนทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองแก้ไขปัญหาความยากจน หนี้สิน และพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ดียิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์

1. การสร้าง “องค์ความรู้” ในด้านการผลิตข้าวโพดเพื่อการค้าแบบครบวงจรที่สามารถลดต้นทุนการผลิต เพิ่มผลผลิตต่อไร่ และเพิ่มรายได้อย่างมีประสิทธิภาพ
2. การสร้างเสริมศักยภาพ และความสามารถของเกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าวโพดในการเป็นผู้ประกอบการ (การจัดการฟาร์ม) อย่างมีประสิทธิภาพ (ลดต้นทุน เพิ่มผลผลิตต่อไร่ เพิ่มมูลค่าผลผลิต และการจำหน่าย)
3. การสร้างความร่วมมือระหว่างเกษตรกร-หน่วยราชการ-สถาบันวิชาการ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนให้เกษตรกรมีความสามารถในการประกอบการที่ดีได้

พื้นที่และประชากรเป้าหมาย

เกษตรกรข้าวโพดที่อาสาเข้าร่วมการวิจัย จำนวนตำบลละ 20 ราย รวม 320 ราย ครอบคลุม 16 ตำบล (พื้นที่เดิม 12 ตำบล, พื้นที่ใหม่ 4 ตำบล) ใน 3 อำเภอ ประกอบด้วย อำเภอนครไทย 11 ตำบล อำเภอชาติตระการ 4 ตำบล และ อำเภอวัดโบสถ์ 1 ตำบล โดยมีรายละเอียดดังนี้

ลำดับที่	รายชื่อตำบล	จำนวนหมู่บ้าน	จำนวนประชากร	จำนวนครัวเรือน	จำนวนครัวเรือนที่ทำ การเกษตร	พื้นที่ปลูกพืชไร่ (ไร่)
1. อำเภอนครไทย	1) ตำบลนครไทย	13	9,540	3,699	3,190	7,222
	2) ตำบลหนองกระเทียม	27	15,482	4,935	2,396	44,291
	3) ตำบลบ้านแยง	13	8,905	1,951	1,878	15,583
	4) ตำบลเนินเพิ่ม	19	11,315	2,754	2,557	27,336
	5) ตำบลนาบัว	15	8,268	2,109	1,640	4,068
	6) ตำบลนครชุม	8	2,768	815	658	1,918
	7) ตำบลน้ำกุ่ม	7	2,623	654	607	7,268

ลำดับที่	รายชื่อตำบล	จำนวน หมู่บ้าน	จำนวน ประชากร	จำนวน ครัวเรือน	จำนวน ครัวเรือนที่ทำ การเกษตร	พื้นที่ปลูก พืชไร่ (ไร่)
	8)ตำบลยางโกลน	10	5,865	1,174	1,040	1,968
	9)ตำบลบ่อโพธิ์	13	7,158	1,724	1,614	13,578
	10)ตำบลบ้านพร้าว	10	6,738	1,575	1,016	13,176
	11)ตำบลห้วยเหี้ย	10	6,296	1,952	1,841	27,154
2.อำเภอชาติตระการ	12)ตำบลบ่อภาค	16	7,945	4,114	3,831	31,062
	13)ตำบลชาติตระการ	9	4,650	1,356	1,175	15,652
	14)ตำบลบ้านดง	16	7,930	2,760	1,188	57,922
	15)ตำบลท่าสะแก	9	5,246	1,721	1,624	16,234
3.อำเภอวัดโบสถ์	16)ตำบลท่างาม	13	5,424	1,716	1,383	11,413
รวม 3 อำเภอ	16 ตำบล	208	115,253	35,009	28,432	295,845

พื้นที่ขยาย 2 อำเภอ 4 ตำบลประกอบด้วย

ลำดับที่	รายชื่อตำบล	จำนวน หมู่บ้าน	จำนวน ประชากร	จำนวน ครัวเรือน	จำนวน ครัวเรือนที่ทำ การเกษตร	พื้นที่ปลูก พืชไร่ (ไร่)
1.อำเภอชาติตระการ	1) ตำบลบ่อภาค	16	7,945	4,114	3,831	31,062
	2) ตำบลบ้านดง	16	7,930	2,760	1,188	57,922
	3) ตำบลท่าสะแก	9	5,246	1,721	1,624	16,234
2.อำเภอวัดโบสถ์	4) ตำบลท่างาม	13	5,424	1,716	1,383	11,413
รวม 2 อำเภอ	4 ตำบล	54	26,545	10,311	8,026	100,397

ตัวชี้วัดความสำเร็จ

1. กลุ่มเป้าหมายเกษตรกรอาสาในพื้นที่มีความรู้ในการประกอบอาชีพเพาะปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์แบบครบวงจร อย่างมีประสิทธิภาพ และนำไปสู่ความสามารถในการประกอบอาชีพหลัก มีความมั่นคงทางรายได้ และอาชีพ (ความรู้และความสามารถในการพัฒนาปัจจัยพื้นฐานการผลิต ดิน น้ำ และความสามารถในการพึ่งพาตนเองด้านต้นทุนการผลิต อาทิ ปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ และสารกำจัดวัชพืช เป็นต้น)
2. มูลค่าผลผลิตเพิ่มขึ้น (ความสามารถ และแนวทางในการสร้างความร่วมมือในด้านการตลาด เพื่อเป็นการสร้างความเป็นธรรมการซื้อขาย)
3. การเสริมสร้างเครือข่ายเกษตรกรการผลิตแบบครบวงจร (การมีองค์กรกลางของเกษตรกรในการจัดการระบบการผลิตแบบครบวงจร และจัดการระบบการขาย)

4. การสร้างอำนาจในการต่อรองราคาผลผลิตของเกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ (มีรูปแบบการต่อรองราคาผลผลิตกับเครือข่ายกลุ่มทุน)

5. การจัดทำฐานข้อมูลการจัดการระบบการผลิต และการตลาดแบบครบวงจร (มีฐานข้อมูลที่ใช้ในการจัดการแปลงการผลิต และการจัดการตลาดเพื่อลดปัจจัยเสี่ยง)

กิจกรรมการดำเนินงาน

1. การปฏิบัติการเรียนรู้ข้าวโพดครบวงจร

1) สร้างความเข้าใจ ปฏิบัติการเรียนรู้ข้าวโพดครบวงจร ในหมู่บ้านนำชุมชนหมู่บ้าน-ตำบล อปท. และภาคีที่เกี่ยวข้อง รวมถึงชักชวนเป้าหมายผลลัพธ์รูปธรรมร่วมกัน

2) เรียนรู้เรื่องการเป็นผู้ประกอบการแบบครบวงจร, การทำแผนงบประมาณกิจการและบัญชีกำไร-ขาดทุนเบื้องต้น

3) เวทีเรียนรู้กระบวนการขายการกำหนดราคาข้าวโพดในเชิงธุรกิจ เช่น การขายล่วงหน้าเพื่อลดความเสี่ยงด้านราคา

4) ค้นหาและทดลองการสร้างกลุ่ม/องค์กรเพื่อยกระดับการประกอบการ (ศึกษาดูงานกลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ เช่น กลุ่มทำไร่นาปลอดสารพิษอำเภอวัดโบสถ์)

5) สนับสนุนการวิเคราะห์ต้นทุน-กำไร ในการผลิตข้าวโพดทั้งช่วงก่อนทำการผลิตและหลังการจำหน่าย

6) การขยายผลสร้าง “แปลงทดลองปุ๋ยสั่งตัด” 16 ตำบล เวทีสร้างความรู้ความเข้าใจ “ปุ๋ยสั่งตัด” ในการผลิตข้าวโพด

7) ทดลองผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโพดใช้เอง (ใช้พันธุ์ข้าวโพดที่เกษตรกรใช้ปกติ) ต่อยอดในพื้นที่ 4 ตำบล คือ ตำบลห้วยเขย ตำบลนาบัว ตำบลเนินเพิ่ม และตำบลบ่อโพธิ์

8) การเรียนรู้วิธีการขาย การจัดการและควบคุมความชื้น

9) เวทีเรียนรู้วิธีการจัดการดูแล การให้น้ำ วัชพืช โรค-แมลง และวิทยาการการเก็บเกี่ยวตลอดจนการจัดการควบคุมความชื้นในเมล็ด

10) ค้นหาและทดลองนำผลิตภัณฑ์ที่เกิดขึ้นจากการปลูกข้าวโพด เช่น นำแกนข้าวโพดมาแปรรูปเป็นถ่านประสิทธิภาพสูง เป็นต้น(ตำบลนาร่อง 4 ตำบล)

11) สนับสนุนเวทีจัดทำแผนชุมชนด้านอาชีพต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

12) สนับสนุนการเรียนรู้การบริหารจัดการความเสี่ยงโดย การวางผังฟาร์มหรือการเลือกชนิดพืชที่จะปลูก

13) ติดตามสรุปผลการเปลี่ยนแปลง

2. กิจกรรมการเชื่อมร้อยระดับเครือข่ายในพื้นที่ 3 อำเภอ

1) ประสานและสร้างเสริมเพื่อให้มี ภาวการณ์ร่วมมือ ทั้งระดับจังหวัด และระดับตำบล

- 2) จัดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเกษตรกรกับภาคีต่างๆ และระหว่างเกษตรกรกับเกษตรกรข้ามตำบล
- 3) รวบรวม หรือถอดบทเรียน กรณีตัวอย่างที่ดี พร้อมกับจัดทำสื่อ เผยแพร่สู่ตำบลเป้าหมาย ตำบลขยายในจังหวัดจังหวัด
- 4) ติดตามสนับสนุน และติดตามผลลัพธ์รูปธรรมจากการดำเนินโครงการ

ผลการวิเคราะห์และพิจารณาข้อเสนอโครงการ³

1. ในด้านผลิตภัณฑ์ที่เลือกในการดำเนินโครงการ (ประเด็น) กับความสอดคล้องเหมาะสมกับภูมิสังคม พบว่า การผลิตข้าวโพดครบวงจร (การพัฒนาเมล็ดพันธุ์/ การตรวจสอบสภาพดิน/ การทำปุ๋ยสั่งตัด) เป็นข้อค้นพบที่บูรณาการความร่วมมือในการใช้ข้อมูลและข้อค้นพบจากการสำรวจการจัดทำบัญชีครัวเรือน กับการบูรณาการความร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน ซึ่งมีรูปธรรมของผลสัมฤทธิ์ผลที่ประจักษ์ มีกระบวนการติดตามตรวจสอบข้อมูลติดตามเป็นระยะ และมีความสอดคล้องกับภูมิสังคม ซึ่งรวมถึงลักษณะของอุปสงค์ และความสามารถในการจัดทำอุปทานที่มีอยู่ด้วย

2. ผลิตภัณฑ์ที่เลือกในการดำเนินโครงการ (ประเด็น) มีการพัฒนากลไกในการประสานงาน(แผนการประสาน) และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันที่ชัดเจนและเข้มแข็ง ผ่านลักษณะของการเริ่มต้นจากโครงการทดลองเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาตามข้อมูลที่พบว่า ค่าใช้จ่ายจากการประกอบอาชีพ (โดยเฉพาะในส่วนของการเกษตร) มีจำนวนมากพอๆ กับค่าครองชีพ ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนผ่าน (Entry Point) ที่ทำให้เกิดการบูรณาการความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาความยากจนการสร้างสุขภาพที่ดี และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนโดยรวม โดยใช้เทคโนโลยีปุ๋ยสั่งตัดทำงานควบคู่ไปกับการเก็บข้อมูลตามแนวทางการทำบัญชีครัวเรือน และเพิ่มเติมส่วนของสายโซ่อุปทาน โดยมีกระบวนการติดตามพิสูจน์ลักษณะของการดำเนินงานอย่างชัดเจน

3. ลักษณะการปรับใช้ผลิตภัณฑ์ที่เลือกในการดำเนินโครงการ (ประเด็น) มีการสร้างความเชื่อมั่น และการโน้มน้าวให้เกิดการขับเคลื่อนร่วมกัน โดยผ่านการทำงานวิจัยเชิงพัฒนา การค้นหารากฐานของปัญหาร่วมกัน พร้อมกับทดลองการปฏิบัติงาน ทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในการแก้ปัญหาร่วมกัน และมีการสื่อสารที่ชัดเจนภายในกลุ่มบุคคล หลังจากนั้นก็มีถอดบทเรียน กระบวนการทำงานต่างๆ จนกลายเป็นรูปแบบของเครื่องมือสำคัญในการจัดการปัญหาที่พัฒนาจากการวิจัย และการพัฒนา ดังนั้น กลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้เสียโดยตรง (เกษตรกรอาสาสมัคร) ในพื้นที่ได้เข้าร่วมกิจกรรม โดยเริ่มเป็นอาสาสมัคร และได้รับการฝึกฝนทักษะในการจัดทำปุ๋ยสั่งตัดที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ และพฤติกรรมการผลิต ซึ่งถือว่าเป็นการวิจัยเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลง และมีความเหมาะสมกับพื้นที่อย่างแท้จริง

³ใช้การวิเคราะห์ชุดความสัมพันธ์ของ Tri-SICKA (ไตรสิกขา) เพื่อประเมินและค้นหาศักยภาพของความสำเร็จ เพื่อใช้ในการกำกับ และติดตามแบบเสริมพลัง ซึ่งจะมีการประมวลเป็นข้อเสนอแนะของการติดตาม และกำกับ

จังหวัดชัยนาท

ชื่อโครงการ การสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพงานวิสาหกิจชุมชน จังหวัดชัยนาท⁴

ความเป็นมา

การดำเนินงานการจัดการปัญหาความยากจนในพื้นที่จังหวัดชัยนาท ผ่านโครงการความร่วมมือเพื่อจัดการปัญหาความยากจน การพัฒนาสังคมและสุขภาวะแบบบูรณาการ ตั้งแต่ปี 2548 เป็นต้นมา ได้เน้นการสร้างระบบการจัดการแบบบูรณาการเพื่อให้ชุมชนสามารถกำหนดชะตากรรมของตนเองได้ โดยสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่หล่อหลอมระบบการจัดการตั้งแต่ระดับครัวเรือนจนถึงการจัดการระดับท้องถิ่น และนำบัญชีครัวเรือนมาเป็นเครื่องมือในการดำเนินการในพื้นที่ 234 หมู่บ้าน รวม 21 ตำบล ใน 8 อำเภอของจังหวัดชัยนาท ซึ่งมีกิจกรรมหลักๆ ที่นำมาใช้คือ 1) การสำรวจทุนเดิม (ทรัพยากร บุคคล เครือข่าย ความรู้) 2) การสร้างความเข้าใจระหว่างคณะผู้ปฏิบัติงาน และกลไกประสานงาน 3) การพัฒนาเครื่องมือในการทำงาน และการสร้างบุคลากรเพื่อขยายผล 4) การทำกระบวนการสร้างความเข้าใจของผู้ปฏิบัติงาน อาสาสมัครในการเริ่มต้นจัดการตนเองในพื้นที่ 5) การสำรวจ และเก็บข้อมูลครัวเรือน(บัญชีรายรับ-รายจ่าย) 6) การวิเคราะห์ ถอดบทเรียน และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน 7) การจัดทำแผนชุมชน และประชาสัมพันธ์ในระดับพื้นที่ และ 8) การบูรณาการแผนชุมชนเข้ากับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตลอดจนหน่วยงานต่างๆ

ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานดังกล่าวส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และการพัฒนาในระดับต่างๆ กล่าวคือ 1) ระดับครัวเรือน: การจัดทำบัญชีครัวเรือนทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกในครัวเรือนอาสาสมัคร ทำให้รู้เท่าทันพฤติกรรม การบริโภคและการใช้จ่ายที่เกินความจำเป็น สามารถคำนวณจุดคุ้มทุนของรายรับ-รายจ่าย ตลอดจนการเพิ่มสัดส่วนการออม และการจัดการชีวิตแบบมีแบบแผนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 2) ระดับหมู่บ้าน: การรวบรวม สังเคราะห์ข้อมูลรายครัวเรือน สภาพความเป็นจริงของชุมชน ทำให้เกิดการวางแผน การวิเคราะห์ภาพรวม หรือการจัดการร่วมกัน และ 3) ระดับตำบล : กระบวนการพัฒนาแผน และการจัดการร่วมกัน ทำให้เกิดกลไกของการจัดตนเองในลักษณะตำบลเข้มแข็ง โดยมีฐานข้อมูลเพื่อประกอบการเรียนรู้ และตัดสินใจ และมีการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น มีการพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน และการติดตาม ตรวจสอบ และการพัฒนาการทำงานร่วมกันผ่านกระบวนการเรียนรู้ต่างๆ อย่างเป็นพลวัต

ผลลัพธ์ที่ได้จากกระบวนการเปลี่ยนแปลง และการพัฒนาทั้งสามระดับ ทำให้เกิดการเชื่อมโยงวิเคราะห์แผนของพื้นที่ การพัฒนาประเด็นร่วม และการแก้ไขปัญหาพื้นที่อย่างเร่งด่วน การขับเคลื่อนดังกล่าวทำให้เกิดการพัฒนาบูรณาการของการดำเนินงานในลักษณะ “เพิ่มรายได้-ลดรายจ่าย และขยายโอกาส” ในการจัดกิจกรรมที่ช่วยแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจรายครัวเรือนได้โดยตรง ในขณะที่ก็มีกลไกเชื่อมโยงต่อการพัฒนาที่นำสู่การจัดการวิสาหกิจชุมชน โดยเน้นการทำงานแบบ 3 ขา คือ องค์กรชุมชนและชาวบ้านในพื้นที่ร่วมระดมทุน-ลงทุน (อาทิ โรงผลิตปุ๋ย โรงสี และอื่นๆ) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สนับสนุนด้านองค์ความรู้ (Know-How) และงบประมาณ (ในลักษณะ Matching Fund) .และองค์ความรู้ และองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น สนับสนุนด้านการประสานทรัพยากร และงบประมาณ (ในลักษณะ Matching Fund) ในพื้นที่เป้าหมาย 21 ตำบล โดยส่งผลให้เกิดการพัฒนาแบบองค์รวมของคุณภาพชีวิต และกลไกการจัดการ และการพึ่งพิงตนเองในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี ทั้งในเรื่อง 1) การใช้ข้อมูล คิดและวิเคราะห์ในเชิง

⁴ ดูเอกสารข้อเสนอโครงการฉบับเต็มได้ที่ภาคผนวก

ระบบ เพื่อให้เข้าใจสถานการณ์ 2) การสร้างรูปธรรมทางเลือกในการพัฒนา เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนโดยใช้ทุนทางสังคมและทรัพยากรที่ชุมชนมีอยู่เป็นตัวตั้ง 3) การยกระดับทักษะการบริหารจัดการ การสร้างสร้งรูปธรรมทางเลือกในการดำเนินงาน (อาทิ การรวมตัวจัดตั้งกองทุนข้าวสาร โดยผู้ริโภคเป็นสมาชิกของกลุ่ม) 4) การส่งเสริมประสบการณ์ และสร้างทักษะในการกำหนดชะตากรรมด้วยตนเอง และ 5) การพัฒนาองค์ความรู้ และข้อมูลโดยพื้นที่ เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังนั้น เพื่อให้เกิดการพัฒนาต่อยอด ที่เป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ข้างต้น จึงเสนอโครงการวิจัยและพัฒนา “การสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพงานวิสาหกิจชุมชน จังหวัดชัยนาท”

สมมติฐานหรือคำถามในการวิจัยและพัฒนา

รูปธรรม และประสบการณ์ในการปฏิบัติงานเพื่อขจัดปัญหาความยากจนของชุมชนในพื้นที่จังหวัดชัยนาท ที่จะช่วยยกระดับ และขยายผลการพัฒนาคุณภาพชีวิต ตลอดจนการแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างเป็นระบบ มีกลไกการสนับสนุนอย่างยั่งยืน คือประเด็นที่เป็นข้อค้นพบ ได้แก่ 1) ปุ๋ยอินทรีย์ 2) กองทุนข้าวสาร 3) เมล็ดพันธุ์ข้าว 4) ผักปลอดภัย โดยใช้ทักษะการทำกระบวนการวิจัยและพัฒนา มาสนับสนุนการกำหนดทิศทางในอนาคต การพัฒนากลุ่มแกนนำ และการขยายกลุ่มสมาชิกทั่วไป ตลอดจนการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานองค์กรต่างๆ รวมทั้งสร้างความร่วมมือในการพัฒนารูปธรรมทางเลือกในการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยมีเป้าหมายให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์

1. การส่งเสริมการปฏิบัติงานวิสาหกิจชุมชน โดยเน้นรูปธรรมของการจัดการปุ๋ยอินทรีย์/ชีวภาพ กองทุนข้าวสาร เมล็ดพันธุ์ข้าว และผักปลอดภัย เพื่อไปสู่เป้าหมาย “วิสาหกิจชุมชนที่พึ่งตนเองได้” อย่างแท้จริง
2. การเสริมสร้างกระบวนการทำงานที่สอดคล้อง และตอบสนองกับปัญหาความต้องการ และทางเลือกใหม่ ของชุมชนท้องถิ่น
3. การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเกี่ยวกับข้อมูลประสบการณ์การทำงานด้านวิสาหกิจชุมชน ให้กับผู้นำ สมาชิกกลุ่ม เครือข่ายชาวบ้านเพื่อให้เกิดแนวคิด และแนวปฏิบัติ ตลอดจนการปรับวิธีการผลิต เพื่อรองรับความเสี่ยงจากภัยพิบัติ
4. การเตรียมการจัดตั้ง และ/หรือจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ด้านวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดชัยนาท จำนวน 4 แห่ง
5. การเผยแพร่/ขยายผลองค์ความรู้ด้านวิสาหกิจชุมชนสู่สาธารณชนทั่วไป

พื้นที่และประชากรเป้าหมาย

โครงการการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพงานวิสาหกิจชุมชน จังหวัดชัยนาท ดำเนินการในพื้นที่เป้าหมาย 12 ตำบล ในกลุ่มประเด็น (ผลผลิต) ต่างๆ ดังต่อไปนี้

ที่	ประเด็น	พื้นที่
1	ปุ๋ยอินทรีย์/ปุ๋ยชีวภาพ	ต.นางลือ อ.เมือง
		ต.เสือโฮก อ.เมือง
		ต.หนองมะโมง อ.เมือง
2	กองทุนข้าวสาร	ต.วังหมัน อ.วัดสิงห์

ที่	ประเด็น	พื้นที่
		ต.บางซุด อ.สวรรคบุรี
		ต.เที่ยงแท้ อ.สวรรคบุรี
		ต.ท่าฉนวน อ.มโนรมย์
		ต.สะพานหิน อ.หนองมะโมง
3	เมล็ดพันธุ์ข้าว	ต.หันคา อ.หันคา
		ต.โพนงด้าออก อ.สรรพยา
		ต.สะพานหิน อ.หนองมะโมง
4	ผักปลอดภัย	ต.ท่าชัย อ.เมือง
		ต.ห้วยงู อ.หันคา

หมายเหตุ: พื้นที่เป้าหมายทั้ง 12 ตำบล คัดเลือกจากพื้นที่ปฏิบัติงานใน 21 ตำบล (234 หมู่บ้าน ใน 8 อำเภอ) ตามเกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่ดำเนินการกิจกรรมตามโครงการวิจัยและพัฒนาฯ อย่างเต็มรูปแบบเพื่อสร้างความร่วมมือในการพัฒนารูปธรรมทางเลือกให้เกิดความยั่งยืนในการสร้างความร่วมมือเพื่อจัดปัญหาความยากจน

ตัวชี้วัดความสำเร็จ

1. กลุ่มเป้าหมายมีการพัฒนาการเรียนรู้ ผ่านกระบวนการใช้บัญชีครัวเรือนในการทำความเข้าใจสถานการณ์รายรับ-รายจ่าย และแนวทางในการบริหารจัดการชีวิตอย่างเป็นระบบ
2. กลุ่มเป้าหมายมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ได้อย่างเป็นระบบ และสามารถเชื่อมโยงข้อมูลการวิเคราะห์สถานการณ์ และการอ้างอิงต่าง ๆ
3. กลุ่มเป้าหมายมีความสามารถในการประยุกต์ใช้ ขยายผล และนำเสนอความรู้ที่ได้รับไปใช้ในการบริหารจัดการ กลุ่มของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นระบบ
4. กลุ่มเป้าหมายมีข้อมูลด้านวิสาหกิจชุมชน ที่สามารถนำมาใช้ในการวางแผนวิสาหกิจชุมชนได้อย่างเป็นระบบ และมีประสิทธิภาพ
5. กลุ่มเป้าหมายได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูล และพัฒนาแผนการปฏิบัติงานในระดับกลุ่ม และระดับการพัฒนาในชุมชนได้
6. การจัดตั้ง หรือเสริมสร้างกระบวนการปฏิบัติงานที่เป็นความร่วมมือในการดำเนินการพัฒนาในพื้นที่
7. กลุ่มเป้าหมายมีความรู้ และความสามารถในการปฏิบัติงาน การผลิต การออกแบบ หรือการคัดเลือกใช้บรรจุกัญชีที่เหมาะสมกับกลุ่มลูกค้า และทำให้เกิดการขยายช่องทางการตลาดได้เพิ่มขึ้น
8. การเตรียมการ และ/หรือการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ด้านวิสาหกิจชุมชน โดยมีการจัดระบบข้อมูล เอกสารองค์ความรู้ และสื่อต่างๆ มาใช้สำหรับการเผยแพร่แก่ผู้ที่สนใจได้อย่างชัดเจน
9. การพัฒนากลุ่มวิสาหกิจท้องถิ่นที่สามารถเผยแพร่/ถ่ายทอดความรู้ และขยายผล ได้ไม่น้อยกว่า 60 คน
10. กลุ่มวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย (12 กลุ่ม) มีความรู้ในการดำเนินงานพัฒนาภายในท้องถิ่นได้มากขึ้น

ยิ่งขึ้น

11. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ และประเด็นต่างๆ แบบข้ามพื้นที่ และข้ามประเด็น

12. การตระหนักรู้ การให้ความสำคัญของสาธารณชนต่อการพัฒนาองค์กร การสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย

13. การพัฒนาศักยภาพในการบริหารจัดการของคณะกรรมการตำบล/ เครือข่ายวิสาหกิจชุมชนทั้งระดับตำบล และระดับเครือข่าย

กิจกรรมการดำเนินงาน

1. การส่งเสริมการทำบัญชีครัวเรือนของกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง (โดยมีการออกแบบข้อมูลในลักษณะจำเพาะที่ใช้ในการติดตาม ตรวจสอบ และประเมินลักษณะความสำเร็จของการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนเพิ่มเติม)

2. การอบรม/ทำกระบวนการเรียนรู้ให้กับกลุ่มแกนนำ และสมาชิกทั่วไป (การเตรียมความพร้อมของบุคลากร และผู้นำ)

3. การศึกษาดูงานต้นแบบการจัดการวิสาหกิจชุมชน

4. การออกแบบสำรวจ/จัดเก็บข้อมูลด้านการผลิต / การตลาด (ทั้งก่อน-ระหว่าง-หลังกระบวนการผลิต)

5. การสนับสนุนการขับเคลื่อนกิจกรรมด้านวิสาหกิจชุมชน

6. การสนับสนุนการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้

7. การส่งเสริมการทำงานเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน

8. การจัดทำสื่อเผยแพร่ให้กับกลุ่มเป้าหมาย/ การจัดแสดงผลงาน และงานวิชาการ “มหกรรมวิสาหกิจชุมชนจังหวัดชัยนาท”

9. การให้คำปรึกษา แนะนำ ประสานงานกับกลุ่มเป้าหมาย

10. การประชุมคณะกรรมการทำงานจังหวัด

11. การสรุปบทเรียนการดำเนินงานโครงการฯ

12. การรายงานผลการดำเนินงานของโครงการฯ

13. การบริหารจัดการโครงการฯ

ผลการวิเคราะห์และพิจารณาข้อเสนอโครงการ^๑

ด้วยลักษณะของโครงการวิจัย และพัฒนา “การสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อประสิทธิภาพงานวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดชัยนาท” เกิดขึ้นจากการต่อยอดของกิจกรรมตามโครงการความร่วมมือเพื่อจัดการปัญหาความยากจน การพัฒนาสังคมและสุขภาวะแบบบูรณาการ ซึ่งดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2548 ดังนั้นจึงมีฐานชุดความสัมพันธ์ที่เป็นเกี่ยวโยงกับการพัฒนาต่างๆ อย่างต่อเนื่อง จากการดำเนินงานการจัดการปัญหาความยากจนในพื้นที่จังหวัดชัยนาทอย่างต่อเนื่อง จึงมีประเด็นที่พบในมิติของศักยภาพที่นำไปสู่ความสำเร็จ และข้อท้าทายที่จะช่วยยกระดับความสำเร็จ โดยสรุปได้ดังนี้

^๑ใช้การวิเคราะห์ชุดความสัมพันธ์ของ Tri-SICKA (ไตรสิกขา) เพื่อประเมินและค้นหาคำศัพท์ของความสำเร็จ เพื่อใช้ในการกำกับ และติดตามแบบเสริมพลัง ซึ่งจะมีการประมวลเป็นข้อเสนอแนะของการติดตาม และกำกับ

1. ความสัมพันธ์ของผลิตภัณฑ์ที่เลือกในการดำเนินโครงการ (ประเด็น) กับบริบทของภูมิสังคมในพื้นที่ชัยนาท มีความชัดเจน ได้รับการขับเคลื่อน และกลั่นกรอง ทั้งจากลักษณะความเหมาะสมของบริบทพื้นที่ ความจำเป็นและความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย

2. ความสัมพันธ์ของผลิตภัณฑ์ที่เลือกในการดำเนินโครงการ (ประเด็น) กับกลไกแกนประสานงาน มีการพัฒนาที่ให้การสนับสนุนอย่างชัดเจน (ในที่นี้คือ เครือข่ายภาคีความร่วมมือเพื่อการพัฒนาตำบลเข้มแข็ง) โดยได้รับความร่วมมือจากกลไกการจัดการ และการบริหารในระดับจังหวัด ได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดีจากผู้ว่าราชการจังหวัด)

3. ความสัมพันธ์ของผลิตภัณฑ์ที่เลือกในการดำเนินโครงการ (ประเด็น) กับลักษณะร่วมของประเด็นที่นำมาใช้ในการวิจัย และการพัฒนาเป็นประเด็นร่วม เพื่อเชื่อมโยงระหว่างกลุ่ม/ประเด็นผลผลิต และพื้นที่ ซึ่งมีโอกาสที่ขยายผลเพิ่มได้ภายในกลุ่ม เป็นแบบการเกื้อกูล และเอื้ออาทรกัน ทำให้เป็นหนึ่งในเครื่องมือในที่จะสร้างกระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาที่สร้างการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้

4. โอกาส และศักยภาพที่จะยกระดับผลิตภัณฑ์ที่เลือกในการดำเนินโครงการ (ประเด็น) ทั้งการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้เพื่อการขยายผลในพื้นที่ การเชื่อมโยงการทำงานสนับสนุนตามโครงการ โดยมีกลไกภาคีความร่วมมือเพื่อการพัฒนาตำบลเข้มแข็งทำหน้าที่เป็นแกนประสานงานระหว่างระบบ พื้นที่ และฟังก์ชัน ซึ่งมีเป้าหมายที่จะยกระดับเป็นการจัดทำโครงสร้างเชิงสถาบัน (ศูนย์การเรียนรู้ด้านวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดชัยนาท ซึ่งมีความต้องการยกระดับเป็นวิทยาลัยเกษตรกรรมของชุมชน)

จังหวัดอุทัยธานี

ชื่อโครงการ โครงการวิจัยและพัฒนา “กระบวนการสร้างข้าวปลอดภัย พิชิตกันได้ ไม้เป็นยา” จังหวัดอุทัยธานี
ความเป็นมา

การดำเนินงานโครงการจัดเก็บข้อมูลโดยบัญชีครัวเรือน เป็นงานที่ขับเคลื่อนโดยศูนย์ต่อสู้ความยากจนภาคประชาชน จังหวัดอุทัยธานี โดยเริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี 2551-2553 ซึ่งทำให้เกิดกระบวนการร่วมวิเคราะห์ข้อมูลที่สะท้อนความรุนแรงของปัญหาในชุมชน อาทิ ภาระหนี้สิน สุขภาพ ต้นทุนในการผลิต น้ำ ที่ดิน และข้อจำกัดด้านอาชีพ/รายได้ ซึ่งล้วนเป็นสาเหตุของความยากจนทั้งสิ้น โดยหลังจากที่มีการชี้ชัดสาเหตุของปัญหา ก็มีการดำเนินกิจกรรมเพื่อช่วยเหลือ และแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยหลักๆ แบ่งเป็น (1) การลดรายจ่าย โดยการปรับพฤติกรรมการใช้จ่าย การอุปโภค-บริโภคส่วนตัว และรายครัวเรือน ตลอดจนการสร้างภูมิคุ้มกันในการพึ่งพาตนเองตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง โดยปรับเข้ากับกิจกรรมต่างๆ ที่มีการถือปฏิบัติมาแล้ว พร้อมกับขยายผลไปตามครอบครัว และชุมชนอื่นๆ รอบข้าง (2) การเพิ่มรายได้ โดยการพัฒนาส่งเสริมกลุ่มอาชีพในชุมชน การรวมกลุ่มฝึกทักษะ และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ตลอดจนมูลค่าของผลิตภัณฑ์ในตลาดต่างๆ (3) การลดต้นทุน โดยการตรวจสอบสาเหตุของการใช้เงินทุนในการประกอบอาชีพหลักๆ พร้อมกับหาแนวทางในการพัฒนา หรือการปรับเปลี่ยนแนวทางการผลิต หรือการประกอบอาชีพเพื่อลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้ (4) การจัดการหนี้สิน โดยจัดทำแผนในการจัดการหนี้สินที่ชัดเจน มีวินัยในการชำระคืน และการไม่เพิ่มภาระหนี้สินที่ไม่จำเป็น และรู้จักการใช้จ่ายที่เหมาะสมกับฐานะและโอกาส (5) การออมทรัพย์และการจัดการสวัสดิการ เป็นการสร้างฐานเศรษฐกิจสร้างแหล่งเงินทุนสำหรับกรณีที่เป็น ตลอดจนเป็นช่วยเหลือสนับสนุนในชุมชนอย่างเอื้ออาทร และ (6) การจัดทำแผนชุมชนร่วมกันในระดับตำบล โดยมีลักษณะเป็นแผนการจัดการชีวิตของตนเอง ครอบครัว

และชุมชนร่วมกัน ทำให้เห็นทิศทางเชิงยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่นที่มาจากฐานข้อมูลของชุมชน เกิดการพัฒนากระบวนการแก้ปัญหา และการขยายผลพัฒนาต้นแบบ ดังนั้นลักษณะการประยุกต์ใช้งานวิจัยและพัฒนาที่ผ่านมาในพื้นที่จึงเน้นการรวบรวมและจัดเก็บ “ข้อมูลสำหรับการตัดสินใจ” โดยนำผลลัพธ์ที่ได้มาแสวงหาแนวทางในการแก้ปัญห ความยากจน และเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับภาคประชาชนในระยะยาว เพื่อเป็นการเสริมสร้างระบบการ จัดการตนเองที่ชัดเจน ซึ่งต่อยอดจากการดำเนินงานตามโครงการจัดเก็บข้อมูลโดยบัญชีครัวเรือน อีกทั้งเป็นการขยาย ผลแนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับการพัฒนาผลผลิตทางเกษตรที่มีความจำเป็นสำหรับการบริโภคภายในครัวเรือน ตลอดจนการเพิ่มมูลค่าของผลผลิตทางเกษตร ที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้ผลิต ตลอดจนการสร้างภูมิคุ้มกันใ นการพึ่งพาตนเองตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้เกิดการจัดการตนเองได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น ศูนย์ต่อสู้ความ ยากจนภาคประชาชน จังหวัดอุทัยธานี จึงเสนอโครงการวิจัยและพัฒนา “กระบวนการสร้างข้าวปลอดภัย พี่กินได้ ไม่เป็นยา” จังหวัดอุทัยธานี

สมมติฐานในการวิจัยและพัฒนา

แนวทางการขยายผลของการบูรณาการความสำเร็จ ตลอดจนการสร้างความรู้ หรือความเข้าใจของพฤติกรรม การปฏิบัติ ที่จะช่วยให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การอุปโภคบริโภค ตลอดจนลักษณะการประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้อง โดยผ่านกระบวนการวิจัยและพัฒนาเกี่ยวกับ “กระบวนการสร้างข้าวปลอดภัย พี่กินได้ ไม่เป็นยา” โดยใช้แนวทาง ยุทธศาสตร์หลัก 3 แนวทาง คือ ชุมชนเป็นสุข ชีวิตปลอดภัย และการจัดการความรู้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาและพัฒนากิจการกระบวนการสร้างข้าวปลอดภัยในระดับชุมชน
2. เพื่อศึกษาและพัฒนากิจการสร้างเครือข่าย “ผู้บริโภคข้าว และอาหารปลอดภัย” (เครือข่ายของกลุ่มผู้ผลิต- ผู้บริโภค และผู้จำหน่าย)
3. เพื่อศึกษาแนวทางการยกระดับข้าวปลอดภัยในระดับชุมชน

พื้นที่ และประชากรเป้าหมาย

ครอบคลุมพื้นที่ 20 ตำบล (จากทั้งหมด 69 ตำบล) ในพื้นที่ 5 อำเภอ ได้แก่ หนองขาหย่าง หนองฉาง ทับทัน ลานสัก และสว่างอารมณ์

ตัวชี้วัด/เป้าหมายผลผลิต

กระบวนการวิจัยและพัฒนาเกี่ยวกับ “กระบวนการสร้างข้าวปลอดภัย พี่กินได้ ไม่เป็นยา” ดำเนินการโดยใช้ แนวทางยุทธศาสตร์หลัก 3 แนวทาง คือ ชุมชนเป็นสุข ชีวิตปลอดภัย และการจัดการความรู้ ซึ่งมีตัวชี้วัดความสำเร็จ โดยรวม คือ

1. การลดรายจ่ายการผลิต (โดยปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การผลิต การคำนวณจุดคุ้มทุน) และการปรับเปลี่ยน วิธีการผลิตที่สอดคล้องกับวิถีเศรษฐกิจพอเพียง โดยเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย (20 ตำบล) คิดเป็นร้อยละ 30 ของ ประชากรที่เข้าร่วมการดำเนินงานในโครงการ ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์ และปุ๋ยชีวภาพ รวมทั้งรู้วิธีการใช้ สารเคมีอย่างถูกต้อง และเหมาะสม

2. เกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย (20 ตำบล) จำนวนรวมทั้งสิ้น 100 ครัวเรือน มีความสามารถในการผลิตอาหารเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน

3. การจัดทำลักษณะการจัดสวัสดิการ เกิด-แก่-เจ็บ-ตาย ในตำบลนาร่องอยู่ดีมีสุข (ตำบลที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย 20 ตำบล) โดยใช้การสมทบแบบ 1 ต่อ 1 (ผู้ขอรับสวัสดิการ 1 ส่วน: องค์การบริหารส่วนตำบล 1 ส่วน : รัฐบาล 1 ส่วน)

4. การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ ในพื้นที่เป้าหมาย 20 ตำบล เพื่อขยายโอกาสในการเรียนรู้ในพื้นที่กลุ่มเป้าหมาย ทั้งนี้ ในส่วนของตัวชี้วัดที่กำหนดไว้สำหรับยุทธศาสตร์แต่ละด้าน สามารถจำแนกได้ดังนี้

ยุทธศาสตร์	ตัวชี้วัด
ด้านที่ 1 ชุมชนเป็นสุข	(1) การจัดทำข้อมูล การวิเคราะห์ปัญหา โดยเปรียบเทียบกับผลการดำเนินการในปี 2550 (ในพื้นที่เป้าหมาย 20 ตำบล) (2) การจัดทำครอบครัวต้นแบบ เพื่อการถ่ายทอดความรู้เรื่องผลของบัญชีครัวเรือน จำนวน 100 คน (3) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของสภาองค์กรชุมชนที่อยู่ในพื้นที่จังหวัดอุทัยธานี โดยการนำเครื่องมือการจัดทำบัญชีครัวเรือน และเครื่องมืออื่นๆ ที่เกี่ยวข้องมาประยุกต์ใช้ และขยายผลจนสามารถได้รับการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนได้ร้อยละ 50 (4) การจัดตั้งโรงงานแปรรูปข้าวปลอดภัยเพื่อจำหน่าย จำนวน 1 แห่ง ตลอดจนการเก็บข้อมูล และประมวลสังเคราะห์ลักษณะการดำเนินการ และการจัดระบบที่สนับสนุนการพัฒนาเป็นวิสาหกิจชุมชน (5) การจัดตั้งระบบสวัสดิการต้นแบบเพื่อการสร้างเครือข่ายผู้บริโภคข้าวปลอดภัย จำนวน 1 แห่ง ตลอดจนการเก็บข้อมูล และประมวลสังเคราะห์ลักษณะการดำเนินการ และการจัดระบบที่สนับสนุนการสร้างชุมชนเป็นสุข
ด้านที่ 2 ชีวิตปลอดภัย	(6) การเก็บข้อมูล และประมวลสังเคราะห์ การปนเปื้อนของสารพิษในร่างกาย ในประชากรตามพื้นที่เป้าหมาย 20 ตำบลๆ ละ 25 คน รวม 500 คน ทั้งก่อน และหลังจากที่มีการดำเนินโครงการ (7) การเก็บข้อมูล และประมวลสังเคราะห์ข้อมูลจำนวนครัวเรือนที่ทำเกษตรปลอดภัย อย่างน้อย 100 ครัวเรือน (8) การเก็บข้อมูล และประมวลสังเคราะห์ผลของการปลูกผักปลอดภัยไว้กินเอง ในระบบ "พืชกินได้ไม่เป็นยา ป่ายั่งยืน" จำนวน 100 หลังคาเรือน ในพื้นที่เป้าหมาย และจัดเป็นศูนย์การเรียนรู้ "ตู้เย็นข้างบ้าน" เพื่อขยายผลการดำเนินโครงการ (9) การจัดทำระบบตลาดข้าวปลอดภัยในพื้นที่เป้าหมาย 20 ตำบล ตลอดจนการเก็บข้อมูล และประมวลสังเคราะห์ลักษณะการดำเนินการ และการจัดระบบที่สนับสนุนการพัฒนาเป็นวิสาหกิจชุมชน
ด้านที่ 3 การจัดการความรู้	(10) คณะทำงานทั้งในระดับตำบล จำนวน 20 ตำบล คณะทำงานระดับอำเภอ จำนวน 5 อำเภอ และคณะทำงานระดับจังหวัด มีความรู้ ความเข้าใจในโครงการ และขั้นตอน ตลอดจนได้รับการพัฒนาศักยภาพจากกิจกรรมการสร้างกระบวนการเรียนรู้

ยุทธศาสตร์	ตัวชี้วัด
	(11) เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยนำข้อมูลตำบลมาวิเคราะห์ร่วมกัน ของสภาตำบลต่างๆ ในพื้นที่เป้าหมาย 20 ตำบล
	(12) เอกสารสรุปกระบวนการเรียนรู้จากการดำเนินงานโครงการ

กิจกรรมการดำเนินงาน

1. การส่งเสริมการทำบัญชีครัวเรือนระบบต่อเนื่อง เพื่อนำข้อมูลมาเปรียบเทียบกับข้อมูลที่ได้สำรวจไว้แล้ว (จำนวน 500 ครัวเรือน)
2. การฝึกอบรม พัฒนาทักษะของภาคีต่างๆ (ระดับตำบล และจังหวัด) โดยเฉพาะการนำข้อมูลมาวิเคราะห์ และวางแผนปฏิบัติงานจริง เพื่อพิจารณาสับสนุนแผนของตำบล
3. การสนับสนุนให้ดำเนินโครงการแปรรูปข้าวปลอดภัย โดยติดตั้งเครื่องแปรรูปข้าวจำนวน 1 เครื่อง
4. การสนับสนุนสหกรณ์เครดิตยูเนียนบางกุ้ง จำกัด จัดบริการสวัสดิการต้นแบบ และสนับสนุนสวัสดิการข้าวปลอดภัยเพื่อใช้เป็นตลาดนำร่อง
5. การผลิตหนังสือพิมพ์ "ประชารัฐ" เพื่อใช้เป็นการศึกษาแบบต่อเนื่อง 2 เดือนต่อฉบับ ต่อเนื่องจากโครงการที่สนับสนุนโดย สสส. (อีก 6 เดือน)
6. การประสานงานกับสาธารณสุขตำบลในการตรวจสอบการปนเปื้อนของสารพิษในร่างกาย และทำการรักษา 20 ตำบลต้นแบบๆ ละ 25 คน
7. การจัดทำโครงการแผนที่แผ่นดิน 20 ตำบล มีกิจกรรม ป้ายประจำบ้าน และ/หรือ ประจำแปลงดูเย็นข้างบ้าน อย่างน้อย 100 บ้าน เพื่อกระตุ้นให้เป็นต้นแบบ เพื่อปลูกผักปลอดภัยไว้กินเอง
8. การสนับสนุนการปลูกป่าครอบครัวเพื่อลดภาวะโลกร้อน และปลูกพืชหลายระดับในครอบครัว (สิ่งแวดล้อมศึกษา) และปลูกจิตสำนึกให้เกิดความร่วมมือในการเฝ้าระวังห้วยขาแข้ง
9. การสนับสนุนให้เกิดการจัดการระบบตลาดข้าวปลอดภัยในระดับตำบล
10. การจัดสัมมนาสัญจร ทำความเข้าใจ ให้ความรู้แก่คณะทำงาน และแกนนำตำบลต่างๆ รวมทั้งบทบาทและหน้าที่ผู้ที่เกี่ยวข้อง
11. การจัดเวทีแลกเปลี่ยนระดับตำบลของ 54 สภาประจำเดือน เพื่อสรุปทบทวน และสาธิตการบริโภคข้าวปลอดภัยและอาหารเพื่อสุขภาพ
12. การประชุมประจำเดือนของคณะทำงานจังหวัด และภาคีความร่วมมือ
13. การสร้างการมีส่วนร่วมในระดับจังหวัด โดยการจัดประชุมชี้แจงทำความเข้าใจ และติดตามงานของคณะกรรมการอำนวยการ ระดับจังหวัด และอำเภอ จำนวน 1 ครั้ง
14. การสัมมนาสัญจรสรุปทบทวนโครงการครบ 1 ปี
15. การอบรมคณะทำงานเพื่อประจำหน่วยเคลื่อนที่
16. การอบรมแกนนำข้าวปลอดภัย 1 ครั้ง

จังหวัดนครปฐม

ชื่อโครงการ โครงการวิจัย และพัฒนาเกษตรอินทรีย์ อาหารปลอดภัย การสร้างตลาดที่ยั่งยืนกับฐานเศรษฐกิจ
แก่น จังหวัดนครปฐม

ความเป็นมา

กิจกรรมการขับเคลื่อนดำเนินงานโครงการความร่วมมือเพื่อแก้ปัญหาความยากจน การพัฒนาสังคม และสุขภาพในการพึ่งพาตนเอง จังหวัดนครปฐม โดยสำนักงานสหภาคีความร่วมมือ ภาคประชาชน จังหวัดนครปฐมในปี 2552 ที่ผ่านมา โดยใช้แผนบัญชีชีวิต เป็นพื้นฐานในการปรับวิถีคิด และปรับเปลี่ยนพฤติกรรม แผนชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการพัฒนา โดยมีกระบวนการเก็บข้อมูลบัญชีครัวเรือน เป็นระยะเวลาติดต่อกัน 6 เดือน (กรกฎาคม-ธันวาคม 2552) ใน 1,864 ครัวเรือน 20 ตำบล คิดเป็น 6,443 ชุด โดยขอค้นพบจากการสังเคราะห์ข้อมูล พบว่า กลุ่มครัวเรือนที่สำรวจมีรายได้รวมกันทั้งหมด 147 ล้านบาท มีรายจ่าย 133 ล้านบาท จึงมียอดคงเหลือ 14 ล้านบาท แต่มีหนี้สินโดยรวม 72 ล้านบาท โดยค่าใช้จ่ายๆ หลักๆ มาจาก 1) ค่าใช้จ่ายในการประกอบอาชีพ 44 ล้านบาท (คิดเป็นร้อยละ 12 โดยเป็นมูลค่าหลักของปุ๋ยและเคมีภัณฑ์ วัสดุอุปกรณ์ และค่าแรง) 2) ค่าอาหาร 34 ล้านบาท (คิดเป็นร้อยละ 9) 3) ค่าใช้จ่ายเพื่อการลงทุนและสังคม 28 ล้านบาท (ร้อยละ 8) 4) ค่าใช้จ่ายด้านที่อยู่อาศัย 23 ล้านบาท (คิดเป็นร้อยละ 6) 5) ค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพ (ยา/บริการด้านสุขภาพ) 1.3 ล้านบาท 6) ค่าใช้จ่ายเครื่องแต่งกาย และเครื่องประดับ 1.03 ล้านบาท และ 7) ค่าใช้จ่ายในการศึกษา 0.676 ล้านบาท ซึ่งก็พบว่า ค่าใช้จ่ายส่วนต่างๆ มีความสัมพันธ์ และเชื่อมโยงกัน โดยในหมวดของค่าใช้จ่ายหลักๆ 2 หมวด คือ ค่าใช้จ่ายในการประกอบอาชีพ และค่าอาหารเป็นหมวดที่ต้องพึ่งพาตลาดภายนอก ซึ่งทำให้ต้องแสวงหาแนวทางในการลดต้นทุนการผลิตภายในครัวเรือน และการประกอบอาชีพเพื่อการลงทุน โดยข้อสรุปที่ได้จากการหารือร่วมกันคือ การทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ และการปลูกพืชผักสวนครัว และการทำน้ำยาเอนกประสงค์ใช้ในครัวเรือน นอกจากนั้นยังต้องแสวงหาแนวทางการบริโภคที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพน้อยที่สุด ทั้งนี้ในการสำรวจข้อมูลส่วนแผนงานหลักประกันสุขภาพ พบว่า มีผู้ป่วยโรคความดัน เบาหวานมากกว่าร้อยละ 68 จากการสำรวจข้อมูลโดยการสุ่มตัวอย่าง 100 ครัวเรือน และโรคอื่นๆ อาทิ ไชมันในเส้นเลือด โรคกระเพาะอาหาร การขาดสารอาหาร ภูมิแพ้ โรคปวดเมื่อยตามข้อตูดอกต่อมลูกหมากโต และอื่นๆ ซึ่งเมื่อมีการสำรวจความต้องการในการทำเกษตรอินทรีย์และอาหารปลอดภัย เพื่อสร้างระบบฐานเศรษฐกิจชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้ โดยมีแผนงานการพัฒนาที่ต่อเนื่องและมีการเชื่อมโยงเครือข่ายต่างๆ พบว่า 100 ครัวเรือน มีพื้นที่ในการทำเกษตรจำนวน 657 ไร่ 3 งาน โดยมีพื้นที่ทำเกษตรอินทรีย์-ชีวภาพ 273 ไร่ (ร้อยละ 41.55) พื้นที่การทำเกษตรแบบใช้ปุ๋ยเคมีและอินทรีย์ชีวภาพ 384 ไร่ (ร้อยละ 58.46) โดยใช้ผลิตภัณฑ์ปุ๋ยอินทรีย์ทั้งจากการซื้อจากภายนอก และการผลิตเองในอัตราส่วนเท่ากัน (50:50) ดังนั้นจึงมีการขับเคลื่อนกิจกรรมที่เน้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ การต่อยอดโครงการ และกิจกรรมการพัฒนา การเรียนรู้รูปธรรมทำให้เกิดการบูรณาการกับภาคีผู้ปฏิบัติงาน และผู้สนับสนุนต่างๆ ร่วมกันปฏิบัติงานทั้งในเชิงประเด็น และเชิงพื้นที่ อาทิ กลุ่มสวัสดิการรูปธรรมต้นแบบ จำนวน 20 ตำบล (จาก 99 ตำบล) กลุ่มเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ต้นแบบ 9 ตำบล (เกษตรปลอดภัย 20 ตำบล) เครือข่ายการจัดการน้ำและทรัพยากรสิ่งแวดล้อม 10 ตำบล (40 ตำบล ในชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีน) เครือข่ายเกษตรสร้างสุขภาพ 5 ตำบล 25 ครัวเรือนวิสาหกิจชุมชน 15 ตำบล และการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชน 7 ตำบลต้นแบบ (40 ตำบล) และการเชื่อมโยงช่องทางการตลาดร่วมกับตลาดสุขใจ (Rose Garden) โดยเปิดพื้นที่เข้าร่วมในตลาด โดยนำ

ผลิตภัณฑ์สินค้า พืชผัก ผลไม้ที่เป็นอาหารปลอดภัยไปวางจำหน่าย เพื่อสร้างรายได้ให้กับเกษตรกร และการสร้างพื้นที่ของอาหารปลอดภัย

ซึ่งโดยลักษณะการดำเนินการดังกล่าว ทำให้มีกระบวนการเชื่อมโยงการปฏิบัติงานด้วยกันระหว่างพื้นที่ฟังก์ชันและการปฏิบัติงานต่างๆ สร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้ในระดับตำบล และจังหวัดที่ต่อเนื่องในแนวทางการพัฒนาในเรื่องเกษตรอินทรีย์ อาหารปลอดภัย ชีวิตปลอดภัย กับการสร้างตลาดที่เป็นธรรมกับฐานเศรษฐกิจชุมชนจนเกิดโครงสร้างการประสานงานที่ชัดเจน สอดคล้องกับวิถีชีวิต และอาชีพหลักของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งต้องอาศัยกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อการยกระดับ และให้ความสำคัญต่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่คนในชุมชนท้องถิ่น ที่เน้นรูปแบบกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดแรงผลักดันและนำองค์ความรู้มาสู่การพัฒนาและปฏิบัติให้เกิดเป็นรูปธรรม ดังนั้นจึงเสนอโครงการวิจัยและพัฒนาเกษตรอินทรีย์ อาหารปลอดภัย การสร้างตลาดที่ยั่งยืนกับฐานเศรษฐกิจฐาน จังหวัดนครปฐม

สมมติฐานในการวิจัยและพัฒนา

กิจกรรมการยกระดับ และขยายผลการประกอบอาชีพการผลิตอาหารปลอดภัย เพื่อลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ของกลุ่มผู้ประกอบการรายย่อย ตลอดจนครัวเรือนในพื้นที่เป้าหมาย ควบคู่ไปกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งกลไกการบริหารจัดการ เพื่อให้มีประสิทธิภาพ โดยใช้ฐานทรัพยากรในท้องถิ่น ทูทางสังคม ตลอดจนการมีส่วนร่วมของพหุภาคีทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจ องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และสื่อมวลชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างบูรณาการ และนำสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้ และการถ่ายทอดเทคโนโลยีระบบการผลิต เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มในการสร้างตลาดภายใน-ภายนอก เป็นการเพิ่มช่องทางการตลาด เชื่อมโยงฐานเศรษฐกิจชุมชน ด้วยมาตรฐาน ความปลอดภัย ต่อผู้บริโภค และการสร้างระบบสุขภาพที่ดี

2. เพื่อให้เกิดแผนงานที่มีการเชื่อมโยงตลอดห่วงโซ่การผลิตถึงการบริโภค ดังนั้นจึงต้องประสานงาน สร้างเครือข่ายผู้ผลิต ผู้ประกอบการ กลุ่มนักวิชาการ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มนักพัฒนา และผู้บริโภค

3. เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในการประสานความร่วมมือกับพลังภาคีเกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในเชิงยุทธศาสตร์ในเรื่องของ “อาหารปลอดภัย” โดยการประสานความร่วมมือกับภาคีหน่วยงาน ภาครัฐสถาบัน นักธุรกิจ ฯลฯ และเพื่อให้มีการดำเนินงานอาหารปลอดภัยตลอดห่วงโซ่อาหาร

พื้นที่ และประชากรเป้าหมาย

มีทั้งหมด 20 ตำบล ใน 7 อำเภอ คือ

ที่	อำเภอ	ตำบล
1	เมือง	ทัพหลวง และสวนปาน
2	นครชัยศรี	วัดสำโรง และบางระกำ
3	ดอนตูม	ห้วยด้วน สามง่าม และลำลูกบัว
4	กำแพงแสน	ดอนข่อย และสระสี่มุม

ที่	อำเภอ	ตำบล
5	บางเลน	คลองนกกระทุง ทินมูล บางปลา บางหลวง และไผ่ตูช้าง
6	สามพราน	บางช้าง คลองใหม่ และบ้านใหม่
7	พุทธมณฑล	มหาสวัสดิ์ ศาลายา และคลองโยง

ตัวชี้วัด/เป้าหมายผลผลิต

1. มีกลไกการจัดการงานวิจัยเชิงบูรณาการอย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลทั้งในด้านวิชาการ งบประมาณ และการเชื่อมประสานความร่วมมือในการสนับสนุนจากหน่วยงาน ภาครัฐ และการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยร่วมกัน เพื่อให้เกิดพลังในการผลักดันประเด็นสาธารณะระดับจังหวัดร่วมกัน
2. เกิดองค์ความรู้ใหม่สำหรับงานวิจัยที่มีคุณภาพ และประโยชน์ต่อการพัฒนาที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์จังหวัด ให้เป็นวาระร่วม
3. มีการสร้างฐานระบบข้อมูล และการบริหารเครือข่าย แบบมีส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กิจกรรมการดำเนินงาน

1. การสร้างเวทีการเรียนรู้ และการระดมการเรียนรู้ด้านวิสาหกิจชุมชนร่วมกัน อาทิ การจัดทำเวทีประชาคม การพัฒนา รูปแบบร้านค้าชุมชน ตลาดนัดอินทรีย์ และการแปรรูป
2. การสำรวจข้อมูลเชิงประเด็นงาน และการจัดการเชิงพื้นที่ (เชิงรุก) เช่น ด้านเกษตรอินทรีย์และวิสาหกิจชุมชน การจัดการทรัพยากร การวิเคราะห์/สังเคราะห์ศักยภาพท้องถิ่น (ทุนเดิมในชุมชน/ภูมิปัญญาท้องถิ่น) เพื่อการพัฒนากระบวนการข้อมูล เพื่อช่วยในการตัดสินใจในการทำธุรกิจชุมชน
3. การส่งเสริมการรวมกลุ่ม (การสร้างสัมมาชีพ) และการสร้างเครือข่าย
4. การพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการผลิต การแปรรูป การบรรจุหีบห่อ และการสร้างมาตรฐานสินค้า
5. การพัฒนาระบบการตลาด เช่น การสร้างตลาดภายใน-ภายนอกท้องถิ่น โดยการสร้างเครือข่ายผู้ผลิต ผู้บริโภค และการเชื่อมโยงตลาดผู้ผลิตกับนักธุรกิจภายนอก อาทิ ร้านค้า โรงพยาบาล โรงแรม และอุตสาหกรรมเกษตร เป็นต้น
6. การวิจัย และพัฒนาการสร้างฐานระบบเศรษฐกิจที่เป็นรูปธรรมเพื่อให้เกิดระบบตลาดคุณธรรมอย่างยั่งยืน
7. การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ต้นแบบ ด้วยการสร้างกลไกการบริหารจัดการที่มีคุณภาพอย่างมีระบบ และการกระจายบทบาทหน้าที่เพื่อการขยายผล
8. การสร้างแลพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน เช่น การฝึกอบรมการแปรรูป การสร้างมูลค่าเพิ่ม การสร้างแบรนด์ และการออกแบบบรรจุภัณฑ์ ตลอดจนการอบรมนักการตลาด เป็นต้น
9. การติดตาม ประเมินผล สรุปถอดบทเรียน อย่างเป็นระยะและมีความต่อเนื่อง
10. การสร้างสื่อต่างๆ เพื่อการประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ โดยการทำแผ่นพับ การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อวิทยุชุมชน วิทยุ ของสถานีวิทยุแห่งประเทศไทย และการสร้างเวทีสาธารณะระดับจังหวัด

3.3 ประเด็นการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำและการจัดการภัยพิบัติ

จากการทำกระบวนการติดตาม การจัดทำเวทีทบทวนโครงการวิจัยในพื้นที่การจัดการน้ำและภัยพิบัติ ในพื้นที่จังหวัดกำแพงเพชร สงขลา พัทลุง นครศรีธรรมราช และสตูล มีประเด็นการขับเคลื่อนกิจกรรมของแต่ละจังหวัด โดยแยกเป็นเนื้อหา และสรุปรายละเอียดที่จะมีการขับเคลื่อน ดังต่อไปนี้

จังหวัดกำแพงเพชร

ชื่อโครงการ โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ การบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการ ในพื้นที่แนวตะวันตกของจังหวัดกำแพงเพชร⁵

ความเป็นมา

จังหวัดกำแพงเพชร มีขนาด 5,379,687 ไร่ เป็นพื้นที่ทำการเกษตรประมาณ 3,348,847 ไร่ หรือประมาณ 62 % ของพื้นที่ทั้งหมด ป่าไม้ 1,365,437.5 ไร่ พื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่อื่นๆ 665,403 ไร่

ลักษณะภูมิประเทศ แบ่งเป็น 3 ลักษณะ คือ 1) เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนล่าง 2) เป็นเนินเขาเตี้ยๆ สลับที่ราบ พบเห็นบริเวณด้านเหนือ และตอนกลางของจังหวัด 3) เป็นภูเขาสลับซับซ้อน เป็นแหล่งแร่ธาตุ และต้นน้ำลำธารต่างๆ ที่สำคัญ เช่น คลองวังเจ้า คลองสวนหมาก คลองน้ำไหล และคลองขลุง ไหลลงสู่แม่น้ำปิง ด้วยสภาพพื้นที่ดังกล่าว ทำให้กำแพงเพชรถูกแบ่งเป็นสองซีก คือ โซนตะวันออก ที่เป็นพื้นที่ราบลุ่มโดยส่วนใหญ่ และโซนตะวันตก อันเป็นที่ดอน ลาดเทจากทิศตะวันตกลงสู่ทิศตะวันออกไล่ระดับลงสู่แม่น้ำปิงทำให้โซนตะวันตกด้อยโอกาส มีข้อจำกัดในการพัฒนาระบบชลประทาน พบปัญหาการขาดแคลนน้ำโดยเฉพาะในฤดูแล้ง อีกทั้งมีความทับซ้อนของน้ำท่วม น้ำหลาก ในช่วงฤดูฝนอย่างต่อเนื่อง

ลุ่มน้ำคลองสวนหมาก มีพื้นที่ 1,078 ตร.กม. (673,650 ไร่) เป็นพื้นที่ป่าร้อยละ 70 พื้นที่เกษตรกรรมร้อยละ 25 (ประมาณ 194,512 ไร่) มีปัญหาด้านศักยภาพการพัฒนาแหล่งกักเก็บน้ำขนาดใหญ่ เพื่อใช้เป็นแหล่งน้ำต้นทุน

ลุ่มน้ำคลองขลุง มีพื้นที่ 3,222 ตร.กม. (2,013,750 ไร่) เป็นพื้นที่ป่าร้อยละ 15 พื้นที่เกษตรกรรมร้อยละ 78 (ประมาณ 1,586,030 ไร่) มีปัญหาด้านความต้องการน้ำเพื่อทำการเกษตรในอนาคตเพิ่มมากขึ้น ทำให้ความต้องการน้ำทำการเกษตรช่วงฤดูแล้งเพิ่มมากขึ้นด้วย

จากสถานการณ์ที่ผู้คนชาวกำแพงเพชรจำนวนหนึ่ง ได้รวมตัวกันเป็นเครือข่าย ตาข่ายประชาชนภาคประชาชน ในนาม “เครือข่ายประชาคมคนกำแพงเพชร” ซึ่งเครือข่ายคนกำแพงฯ นี้ได้ประสานงานและเข้าร่วมปฏิบัติการในกระบวนการที่สำคัญ ที่ใช้ข้อมูลครัวเรือนเป็นฐานการเรียนรู้และนำสู่สร้างแผนการพึ่งตนเองของชุมชนระดับต่างๆ เพื่อการแก้ปัญหาความยากจนร่วมกันในช่วง พ.ศ. 2543 ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF) ดำเนินการจัดทำ “แผนแม่บทชุมชน” จำนวน 22 ตำบล ในปี พ.ศ. 2547 ได้รับการสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ดำเนินการจัดทำ “แผนแม่บทชุมชน” จำนวน 16 ตำบล ในปี พ.ศ. 2548 ได้รับการสนับสนุนจากวิทยาลัยการจัดการทางสังคม (วจส.) จวบจนกระทั่งเข้าร่วมดำเนินการโครงการความร่วมมือเพื่อจัดการปัญหาความยากจน พัฒนาสังคมและสุขภาวะ จากการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ในระยะที่หนึ่งและ

⁵ ดูเอกสารข้อเสนอโครงการฉบับเต็มได้ที่ภาคผนวก

สอง โดยมุ่งเน้นการใช้บัญชีครัวเรือนเพื่อการจัดการปัญหาความยากจน อีกทั้งการจัดการปัญหาร่วมของชุมชนตำบล โดยเฉพาะการนำร่องการแก้ไขปัญหา

สมมติฐานหรือคำถามในการวิจัยและพัฒนา

วิกฤตการณ์แก้ปัญหา-การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของจังหวัดกำแพงเพชรด้านโซนตะวันตกของแม่น้ำปิง เช่น การเกิดอุทกภัยในช่วงฤดูฝนอย่างฉับพลัน โครงการก่อสร้างพื้นฐานของภาครัฐบางส่วนปิดกั้นเส้นทางระบายน้ำ การทำเกษตรกรรมในที่ลาดชันเกิดการชะล้างหน้าดิน น้ำกัดเซาะตลิ่ง นอกจากนั้นข้อจำกัดด้านกายภาพซึ่งขาดประสิทธิภาพในการกักเก็บน้ำในพื้นที่ ทำให้ในช่วงฤดูแล้งน้ำเพื่ออุปโภค-บริโภคและน้ำใช้ภาคเกษตรไม่เพียงพอต่อความต้องการ เพื่อเสริมสร้างศักยภาพ กลไก กลุ่ม / องค์กร ภาควิชาพัฒนาในจังหวัดเสนอการจัดระบบข้อมูลเพื่อสรุปบทเรียนและค้นหาแนวทางที่เหมาะสมในการบริหารจัดการน้ำและการจัดการภัยพิบัติของท้องถิ่น บนพื้นฐานการบูรณาการความร่วมมือระหว่าง องค์กร หน่วยงาน และภาคีที่เกี่ยวข้อง ซึ่งในที่สุดจะสามารถนำไปประยุกต์สู่การพัฒนาแผน-ข้อเสนอการแก้ไขปัญหาเรื่องการบริหารจัดการน้ำในภาพรวมของพื้นที่โซนตะวันตกของแม่น้ำปิงและมีแผนรับมือกับภัยพิบัติเกี่ยวกับน้ำที่อาจจะเกิดในพื้นที่ที่มีลักษณะทางกายภาพเป็นพื้นที่เปราะบางต่อการเกิดภัย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเสริมสร้างศักยภาพ กลไก กลุ่ม/องค์กรเพื่อร่วมมือกันบริหาร จัดการน้ำ
2. เพื่อส่งเสริมการจัดทำฐานข้อมูลเพื่อการตัดสินใจบริหารจัดการน้ำของท้องถิ่น
3. เพื่อค้นหาแนวทางที่เหมาะสมในการบริหารจัดการน้ำและการจัดการภัยพิบัติของท้องถิ่น บนพื้นฐานการบูรณาการความร่วมมือระหว่าง องค์กร หน่วยงาน และภาคีที่เกี่ยวข้อง
4. เพื่อจัดทำแผนบูรณาการจัดการน้ำที่เหมาะสม 35 ตำบลและของลุ่มน้ำในพื้นที่โซนตะวันตกอย่างน้อยหนึ่งลุ่มน้ำ

พื้นที่และประชากรเป้าหมาย

พื้นที่เป้าหมาย 2 ลุ่มน้ำหลัก(สายน้ำ) คือ ลุ่มน้ำคลองสวนหมากและลุ่มน้ำคลองขลุง ครอบคลุมพื้นที่ 35 องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น (อปท.) ซึ่งเป็น อบต. 29 แห่ง เทศบาลตำบล (ทต.) 6 แห่ง อยู่ในท้องที่ 30 ตำบล ใน 5 อำเภอของจังหวัดกำแพงเพชร

ที่	ตำบล	สายน้ำ(หลัก)	อำเภอ	จำนวนหมู่บ้าน	จำนวนหลังคาเรือน	จำนวนประชากร
1	ลี้กงาม	คลองสวนหมาก	คลองลาน	9	2,847	10,606
2	โป่งน้ำร้อน	คลองสวนหมาก	คลองลาน	8	2,750	8,872
3	นาบ่อคำ	คลองสวนหมาก	เมือง	22	5,486	20,515
4	ทรงธรรม	คลองสวนหมาก	เมือง	12	2,234	7,563
5	ท่าขุนราม	คลองสวนหมาก	เมือง	13	2,476	9,081
6	คลองแม่ลาย (อบต.)	คลองสวนหมาก	เมือง	10	1,300	4,444
7	คลองแม่ลาย (ทต.)	คลองสวนหมาก	เมือง			

ที่	ตำบล	สายน้ำ(หลัก)	อำเภอ	จำนวน หมู่บ้าน	จำนวน หลังคาเรือน	จำนวน ประชากร
8	วังทอง	คลองสวนหมาก	เมือง	21	3,508	10,845
9	อ่างทอง	คลองสวนหมาก	เมือง	21	4,994	15,160
10	ไทรตรึงษ์	คลองสวนหมาก	เมือง	15	1,966	9,183
11	ปากดง (ทต.ไทรตรึงษ์)	คลองสวนหมาก	เมือง			
12	ชำมรงค์	คลองสวนหมาก	เมือง	8	1,283	4,994
13	นครชุม	คลองสวนหมาก	เมือง	13	3,889	10,075
14	นครชุม (ทต.)	คลองสวนหมาก	เมือง			
15	หินดาด	คลองขลุง	ปางศิลาทอง	14	2,782	10,674
16	ปางมะค่า	คลองขลุง	ชาณุวรลักษบุรี	23	5,266	17,539
17	โพธิ์ทอง	คลองขลุง	ปางศิลาทอง	15	3,825	11,572
18	วังหามแห	คลองขลุง	ชาณุวรลักษบุรี	12	2,495	7,870
19	วังชะพลู	คลองขลุง	ชาณุวรลักษบุรี	17	2,662	14,059
20	โค้งไผ่	คลองขลุง	ชาณุวรลักษบุรี	13	2,232	6,429
21	ดอนแดง	คลองขลุง	ชาณุวรลักษบุรี	9	1,564	4,981
22	บ่อถ้ำ	คลองขลุง	ชาณุวรลักษบุรี	18	2,838	12,874
23	เกาะตาล	คลองขลุง	ชาณุวรลักษบุรี	8	1,200	4,280
24	แม่ลาด	คลองขลุง	คลองขลุง	6	1,129	4,902
25	แสนตอ	คลองขลุง	ชาณุวรลักษบุรี	7	1,109	5,781
26	สลกบาตร	คลองขลุง	ชาณุวรลักษบุรี	14	788	3,377
27	สลกบาตร (ทต.)	คลองขลุง	ชาณุวรลักษบุรี		3,411	8,835
28	คลองสมบูรณ์	คลองขลุง	คลองขลุง	9	981	4,236
29	วังไทร	คลองขลุง	คลองขลุง	15	3,359	10,574
30	หัวถนน	คลองขลุง	คลองขลุง	9	1,624	4,940
31	ท่าพุทรา	คลองขลุง	คลองขลุง	15	1,000	3,288
32	ท่าพุทรา (ทต.)	คลองขลุง	คลองขลุง		450	1,536
33	ปางตาไผ่	คลองน้ำไหล	ปางศิลาทอง	11	2,173	8,164
34	คลองน้ำไหล	คลองน้ำไหล	คลองลาน	28	6,282	19,992
35	คลองลานพัฒนา (ทต.)	คลองน้ำไหล	คลองลาน	21	7,310	23,361
รวม	35 อบท. (29 อบต. 6 ทต.)	สายน้ำหลัก	30 ตำบลใน 5 อำเภอ	416	87,213	300,602

ตัวชี้วัดความสำเร็จ

1. มีกลไก กลุ่ม องค์กร ในการดูแล-บริหารจัดการน้ำระดับตำบล ระดับเครือข่ายลุ่มน้ำ ในทุกตำบล และ 2 เครือข่ายลุ่มน้ำ
2. มีกลไกระดับจังหวัด ในการเฝ้าระวัง และเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการบริหารจัดการน้ำระดับจังหวัด
3. มีฐานข้อมูลที่จำเป็นในการดูแล-บริหารจัดการน้ำในระดับตำบล เพื่อนำไปประกอบการตัดสินใจ แก้ไขปัญหาทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ในลุ่มน้ำคลองขลุงและคลองสวนหมาก เช่น แผนที่เสี่ยงภัยระดับตำบล แผนที่ศักยภาพของแหล่งน้ำ การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำแผนและข้อเสนอของตำบล-ลุ่มน้ำ
4. มีชุดบทเรียนที่เกิดขึ้นในพื้นที่ อย่างน้อย 4 ชุดบทเรียน กรณีศึกษาหนองบึงไก่ กรณีศึกษาการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็ก กรณีศึกษาประจวบประจวบทราย และบทเรียนว่าด้วยการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการ
5. มีตัวอย่างรูปธรรมสำเร็จ ในการบริหารจัดการน้ำโดยความร่วมมือแบบบูรณาการ
6. กลไก แกนนำ ระดับตำบล มีความเข้าใจและมีแผนเตรียมความพร้อม ในการจัดการภัยพิบัติเกี่ยวกับน้ำ โดยความร่วมมือกับ สทน ป้องกันภัยพิบัติระดับ อำเภอและจังหวัด

กิจกรรมการดำเนินงาน

1. การเพิ่มศักยภาพกลไกการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่

- 1) เวทีประชุมเพื่อหนุนเสริมกลไกน้ำระดับตำบล (อปท.)
- 2) เวทีหนุนเสริมให้เกิดเครือข่ายจัดการน้ำระดับตำบล-ลุ่มน้ำ-จังหวัด
- 3) การฝึกอบรมเพื่อจัดทำฐานข้อมูลระดับตำบล (อปท.)
- 4) ประสาน-ติดตาม-กลุ่มองค์กรในพื้นที่โดยกลไก อปท.- ตำบล

2. การจัดทำฐานข้อมูลเพื่อการตัดสินใจการบริหารจัดการน้ำ

- 1) หนุนเสริมการจัดทำแผนที่เสี่ยงภัยและแผนที่ศักยภาพของสายน้ำ
- 2) การฝึกอบรมเพื่อจัดทำฐานข้อมูลระดับลุ่มน้ำ-จังหวัด
- 3) เวทีวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูลระดับจังหวัด
- 4) เวทีวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูลระดับลุ่มน้ำ

3. การเสริมสร้างทางเลือกการบริหารจัดการน้ำ/ภัยพิบัติ

- 1) ถอดบทเรียนจัดการน้ำกรณีศึกษาในพื้นที่/ลุ่มน้ำ
- 2) เวทีแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กรณีศึกษาในพื้นที่/ลุ่มน้ำ
- 3) ประชุมเชิงปฏิบัติการวางแผนจัดการภัยพิบัติระดับตำบล/ลุ่มน้ำ
- 4) ถอดบทเรียนและจัดทำสื่อเรียนรู้/เผยแพร่

ผลการวิเคราะห์และพิจารณาร่างข้อเสนอโครงการ⁷

1. การวิเคราะห์ นำเสนองานของร่างโครงการยังต้องทำให้มองเห็นภาพรวมของงานทุกส่วนที่เชื่อมโยงกัน การตรวจสอบความสำเร็จ ล้มเหลวหรือจุดแข็ง จุดอ่อนของทีมงาน และถอดบทเรียนจากการดำเนินงานที่ผ่านมา จะช่วยให้มองเห็นแนวทางการขับเคลื่อนไปสู่งานในอนาคตในระยะต่อไปได้ชัดเจนมากขึ้น

2. การระบุภาคีหุ้นส่วน และการวิเคราะห์ภาคีหุ้นส่วนทั้งที่จำแนกออกเป็นภาคีหุ้นส่วนพัฒนา ภาคีหุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์ ที่จะมีส่วนสำคัญในการสร้างความร่วมมือเพื่อขับเคลื่อนงานในอนาคต รวมทั้งการสร้าง "ภาวะพึ่งประสงคร่วมกัน" ซึ่งควรนำมาระบุเอาไว้ว่า เป็นผลลัพธ์ที่สามารถชี้วัดความก้าวหน้าของการดำเนินการได้ในระยะที่สอง

3. การนำบทเรียนการแก้ปัญหาในบางพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จมาปรับใช้ เช่น ประสบการณ์การจัดการน้ำที่ตำบลแสนตอ ตำบลหนองบึงไก่อเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับกลุ่มผู้ใช้และองค์กรบริหารตำบลในพื้นที่ ประสบการณ์นี้อาจนำไปสู่การสรุปบทเรียน องค์ความรู้เพื่อขยายผลในพื้นที่เป้าหมายต่อไป

4. การยกระดับการพัฒนาการบริหาร จัดการน้ำ (ป้องกันน้ำท่วม/น้ำแล้ง การจัดการน้ำเพื่อการเกษตร และการจัดการน้ำในภาวะวิกฤต) ให้มีการพัฒนาระบบแผนงานที่อาศัยความร่วมมือของภาคีที่เกี่ยวข้องในการบริหารจัดการร่วมกัน

5. การนำศักยภาพของความรู้ในพื้นที่มาขยายผล ผ่านกระบวนการเรียนรู้ การทำงานร่วมกันแบบพหุภาคี-องค์กรประกอบสำคัญของโครงการ ของกำแพงเพชร คือ การมีเจ้าภาพในการประสานงานให้การทำงานในแบบสร้างความร่วมมือเกิดขึ้นได้ ซึ่งอาจอยู่ในรูปของการ ทำงานเป็น "คณะทำงาน" หรือ "กลไก" ประสานงานที่สามารถประสานได้ทั้งกลุ่มผู้มีส่วนได้ ส่วนเสียในท้องถิ่นและผู้มีส่วนได้ ส่วนเสียที่ทำงานรับผิดชอบอยู่ในหน่วยงาน

จังหวัดสงขลา

ชื่อโครงการ โครงการประสานภาคีความร่วมมือในการสร้างความรู้ที่เหมาะสมระดับท้องถิ่นในการจัดการภัยพิบัติจังหวัดสงขลา⁸

ความเป็นมา

จังหวัดสงขลา เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคใต้ที่มีการดำเนินโครงการแก้ไขปัญหาความยากจนเพื่อพัฒนาสังคมและสุขภาวะภายใต้การสนับสนุนสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว) มาตั้งแต่ปี 2550-2553 รวมระยะเวลา 3 ปี โดยในระยะแรกเป็นเวลา 15 เดือน ระยะที่ 2 รวมระยะเวลา 18 เดือน ซึ่งการดำเนินกิจกรรมโครงการความร่วมมือในระยะที่ 1 และระยะที่ 2 มีกรอบความคิดและเป้าหมายในการทำงานในระดับจังหวัดที่ต้องการผลลัพธ์สำคัญคือ การพัฒนากลไกความร่วมมือระดับจังหวัด ระดับอำเภอและระดับตำบล ชุมชน มีการใช้เครื่องมือที่สำคัญคือ การใช้ข้อมูลเพื่อยกระดับการเปลี่ยนแปลงที่มีการใช้แผนชุมชน ตำบล ที่มีการดำเนินการในจังหวัด และในช่วงปี 2551 ได้ดำเนินงานภายใต้โครงการยุทธศาสตร์อยู่ดีมีสุข มีการจัดทำกิจกรรมแก้ไขปัญหาความยากจน การใช้เครื่องมือจัดทำแผนชุมชนเป็นเครื่องมือสำคัญ ทำให้จังหวัดสงขลา ร่วมกับโครงการความร่วมมือได้จัดทำคู่มือการจัดทำแผนชุมชนในจังหวัด ร่วมกับสำนักงานพัฒนาชุมชน ยุทธศาสตร์จังหวัด สำนักงานจังหวัด และองค์กรภาคประชาชน เกิดการผลักดันร่วมกัน

⁷ ใช้การวิเคราะห์ชุดความสัมพันธ์ของ Tri-SICKA (ไตรสิกขา) เพื่อประเมินและค้นหาคำศัพท์ของความสำเร็จ เพื่อใช้ในการกำกับ และติดตามแบบเสริมพลัง ซึ่งจะมีการประมวลเป็นข้อเสนอแนะของการติดตาม และกำกับ

⁸ ดูเอกสารข้อเสนอโครงการฉบับเต็มได้ที่ภาคผนวก

ให้เกิดแผนก่อนที่จะสนับสนุนงบประมาณดำเนินการในแต่ละพื้นที่และจัดกลไกความร่วมมือร่วมกันในระดับต่างๆ จนเกิดผลลัพธ์ที่ดีและเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติที่ใช้แผนที่และข้อมูลในการทำงานจนถึงปัจจุบัน

สถานการณ์ภัยพิบัติในจังหวัดสงขลา โดยเฉพาะอย่างบริเวณคาบสมุทรสทิงพระ ซึ่งประกอบด้วย 4 อำเภอในจังหวัดสงขลา ได้แก่ อำเภอรอยโนด อำเภอกระเส็นรุ อำเภอสทิงพระ และอำเภอลิงหนคร โดยเฉพาะระยะ 10 ปีที่ผ่านมาเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงอย่างต่อเนื่องจากภัยพิบัติหลายกรณี เช่น การกัดเซาะชายฝั่งบริเวณอ่าวไทย การเกิดอุทกภัยในพื้นที่รอบทะเลสาบสงขลา การเกิดวาตภัยจากพายุดีเปรสชั่น การเกิดภัยแล้งในคาบสมุทรสทิงพระ และการพังทลาย ดินเลื่อน (landslide) ในบางพื้นที่ของอำเภอกระเส็นรุและสิงหนคร ส่งผลให้เกิดความเสียหายแก่ชุมชนในคาบสมุทรสทิงพระอย่างต่อเนื่อง

ภายใต้งานที่มีการขับเคลื่อนเชิงประเด็นที่สำคัญที่ผ่านเวทีสังเคราะห์ในช่วง 1 ปีที่ผ่านมาได้มีการสรุปบทเรียนถึงแนวโน้มนำการทำงานเชิงประเด็นที่ควรมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ ประเด็นภัยพิบัติ ที่เป็นสถานการณ์ที่ได้จากบทเรียนการทำงานในพื้นที่ เนื่องจากจังหวัดสงขลาประสบภัยพิบัติในปี 2553 จากดีเปรสชั่น ในเดือนพฤศจิกายน ส่งผลกระทบต่อความเสียหาย บ้านเรือนที่อยู่อาศัย และทรัพย์สิน

ทางคณะทำงานโครงการความร่วมมือฯ ของจังหวัดเห็นว่าควรมีการดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาในประเด็นดังกล่าวโดยการ ส่งเสริมความเข้าใจ และพัฒนาศักยภาพตนเองของผู้เกี่ยวข้องทั้งในรูปองค์กรและเครือข่ายความร่วมมือในการดำเนินการแก้ไขปัญหาภัยพิบัติในระดับพื้นที่และระดับจังหวัด ซึ่งจะมีการพัฒนาความรู้ที่เป็นระบบให้กับชุมชนท้องถิ่นและเครือข่ายในระดับจังหวัด ผ่านดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการร่วมกัน นั่นคือ โดยเน้นกระบวนการออกแบบการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ยกระดับความรู้ร่วมกัน ทั้งในระดับชุมชน ระดับตำบลที่มีประสบการณ์ บทเรียนที่ดี เพื่อนำไปสู่การขยายผลในระดับพื้นที่ ระดับจังหวัดและภูมิภาคลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

สมมติฐานหรือคำถามในการวิจัยและพัฒนา

ภัยพิบัติทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นในจังหวัดสงขลา ทั้งบริเวณพื้นที่ต้นน้ำ พื้นที่กลางน้ำ และพื้นที่ท้ายน้ำ โดยเฉพาะบริเวณคาบสมุทรสทิงพระ อุบัติขึ้นในหลายรูปแบบ อาทิเช่น วาตภัยจากพายุดีเปรสชั่น อุทกภัยแบบฉับพลัน ในบริเวณรอบทะเลสาบสงขลาและการพังทลายของหน้าดิน ดินถล่ม ภัยแล้งบริเวณคาบสมุทรสทิงพระ รวมทั้งการกัดเซาะชายฝั่งอ่าวไทย ปรากฏการณ์ของภัยพิบัติภัยในลักษณะนี้สร้างความเสียหายให้เกิดขึ้นกับทรัพย์สิน ชีวิตของครัวเรือน และชุมชนและทวีความรุนแรงขึ้นทุกปี การแก้ไขปัญหาดังกล่าวต้องอาศัยแนวทางการสร้างความร่วมมือของภาคีที่เกี่ยวข้อง ทั้งเครือข่ายองค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานรับผิดชอบหลัก และสถาบันวิชาการ มาสรุปบทเรียนผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ดำเนินการสร้างเสริมศักยภาพเพื่อยกระดับการเชื่อมโยงเครือข่ายให้สามารถผลักดันประเด็นปัญหาการจัดการภัยพิบัติด้วยความร่วมมือของภาคีส่วนต่างๆ ให้เป็นงานสาธารณะ รวมทั้งการบูรณาการแผนการจัดการปัญหาภัยพิบัติให้สามารถขยายผลการจัดการปัญหาได้อย่างเป็นรูปธรรม ทั้งในระดับพื้นที่ ระดับจังหวัด และภูมิภาคลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

วัตถุประสงค์

1. เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ระหว่างเครือข่ายองค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในเรื่องข้อมูลชุมชน ผังชุมชน ระบบการจัดการน้ำ และการจัดการชุมชน เพื่อให้เกิดความรู้และทักษะที่จะสามารถจัดการภัยพิบัติและนำไปสู่การตัดสินใจแก้ปัญหาในพื้นที่นาร่องได้อย่างมีประสิทธิภาพ พัฒนาและยกระดับความรู้ในการจัดการภัยพิบัติ ผ่านเวทีกระบวนการเรียนรู้และการทำงานร่วมกันตั้งแต่การพัฒนาข้อมูล การจัดทำฐานข้อมูล การถอดบทเรียนการทำงานเป็นระยะ ๆ และเป็นแหล่งเรียนรู้ในการจัดการภัยพิบัติ เพื่อนำไปสู่การจัดการภัยพิบัติในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

2. พัฒนากลไกความร่วมมือ ให้สามารถจัดการปัญหาภัยพิบัติในพื้นที่นาร่องแบบบูรณาการ ด้วยการใช้ฐานข้อมูล บทเรียน และความรู้จากการทำงานร่วมกันมาประยุกต์ใช้ในระดับชุมชน ระดับเครือข่ายและระดับจังหวัด เพื่อใช้ในการกระบวนการตัดสินใจ

3. ได้รูปแบบการจัดการภัยพิบัติระดับชุมชน ตำบลที่สามารถขับเคลื่อนและขยายผลเพื่อให้เป็นประเด็นสาธารณะในการจัดการภัยพิบัติในระดับจังหวัดและเครือข่ายระหว่างพื้นที่

พื้นที่และประชากรเป้าหมาย

1. พื้นที่เป้าหมายและศักยภาพต่อการจัดการภัยพิบัติ พื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา จำนวน 5 พื้นที่

พื้นที่เป้าหมาย	สภาพปัญหา	ศักยภาพ	ความต้องการของพื้นที่
ต.ชะแล้ อ.สิงหนคร จ.สงขลา	- น้ำท่วม - ภัยแล้ง - ดินถล่ม - วาตภัย	- ยุทธศาสตร์การจัดการน้ำของเทศบาล - ฐานข้อมูล แผนที่ ผังชุมชน - อาสาสมัคร (อป.พร., อส.) - เครื่องมือ/อุปกรณ์ (เรือ/ซูชีพ)	- ยกระดับการจัดการน้ำ ทำแผนและข้อมูลชุมชน - พัฒนากลไกขับเคลื่อนพื้นที่ - พัฒนาอาสาสมัคร - การสื่อสาร การเรียนรู้เข้าถึงชุมชน
ต.รำแดง อ.สิงหนคร จ.สงขลา	- น้ำท่วม - ภัยแล้ง - วาตภัย	- ศูนย์การจัดการภัยพิบัติ (อบต.) - การจัดการภัยพิบัติ/ความเสียหาย/แผนบรรเทาทุกข์ - ฐานข้อมูลชุมชน - อาสาสมัคร (อป.พร., อส.) - เครื่องมือ/อุปกรณ์ (รถยนต์)	- พัฒนาระบบข้อมูล ผังชุมชน - รูปแบบที่อยู่อาศัย/ที่ตั้งบ้านเรือน - ระบบการสื่อสาร เรียนรู้ - ข้อบัญญัติท้องถิ่น - ทวงระบายน้ำขนาดจืด "ห้วยนา"
ต.บ่อแดง อ.สทิงพระ จ.สงขลา	- น้ำท่วม - ภัยแล้ง - วาตภัย - การกัดเซาะชายฝั่ง	- กลไกการจัดการชุมชน+อบต. - เวทีพูดคุยแลกเปลี่ยน สรุบทบทเรียน - แผนการจัดการชุมชน - อาสาสมัคร (อป.พร., อส.) - กองทุนภัยพิบัติชุมชน	- ฐานข้อมูลชุมชน - แผนที่และผังชุมชน - พัฒนา/อบรม อาสาสมัครชุมชน - จัดการระบบสื่อสาร
ต.เชิงแส อ.กระแสสินธุ์ จ.สงขลา	- น้ำท่วม - ภัยแล้ง - วาตภัย	- กลไกและเครือข่ายการจัดการภัยพิบัติระดับอำเภอ/ชุมชน - แผนภัยพิบัติชุมชน/อำเภอ	- ฐานข้อมูล แผนที่ ผังชุมชน พื้นที่เสี่ยงภัย - การจัดการแหล่งน้ำ

พื้นที่เป้าหมาย	สภาพปัญหา	ศักยภาพ	ความต้องการของพื้นที่
	- ไม่มีแหล่งเก็บน้ำ	- ฐานข้อมูลชุมชน - เครือข่ายจัดการภัยพิบัติภาคประชาชน	- ยกระดับการขับเคลื่อนให้ประชาชนมีส่วนร่วม
ต.บ้านขาว อ.ระโนด จ.สงขลา	- น้ำท่วม - วาตภัย - กัดเซาะชายฝั่ง	- กลไกการจัดการภัยพิบัติระดับตำบล - ฐานข้อมูลชุมชน - อาสาสมัคร (อป.พร., อส.) - เครื่องมือ/อุปกรณ์ (รถยนต์)	- ฐานข้อมูลชุมชน - แผนที่และผังชุมชน - พัฒนา/อบรม อาสาสมัครชุมชน - จัดการระบบสื่อสาร

2. พื้นที่เป้าหมายขยายผล จำนวน 14 ตำบล ได้แก่

อำเภอ	ตำบลเป้าหมาย
1. ระโนด	1. วัดสน
2. สทิงพระ	2. ท่าหิน 3. วัดจันทร์
3. สิงหนคร	4. ชิงโค
4. จันทะ	5. นาทับ
5. บางกล่ำ	6. ท่าช้าง
6. รัตภูมิ	7. ควนรู 8. คูหาใต้ 9. เขาพระ
7. ควนเนียง	10. ควนโส
8. หาดใหญ่	11. ท่าข้าม
9. เทพา	12. เกาะสบบ้า 13. สะกอม
10. นาทวี	14. ทับช้าง

ตัวชี้วัดความสำเร็จ

1. ด้านพื้นที่เป้าหมาย

- เกิดกระบวนการทำงานด้านภัยพิบัติในพื้นที่นำร่อง 5 พื้นที่ในคาบสมุทรสทิงพระที่มีกระบวนการทำงานตามแผนงานและกิจกรรมที่สามารถสร้างให้เกิดการเรียนรู้ได้อย่างเป็นรูปธรรมในพื้นที่นำร่อง

2. ด้านเนื้อหา / ประเด็น

- เกิดการเชื่อมโยงประเด็นภัยพิบัติในภาคีองค์กรต่าง ๆ ที่มีการขับเคลื่อนงานภัยพิบัติและยกระดับเป็นประเด็นสาธารณะของตำบล/จังหวัด
- สร้างการเรียนรู้ในประเด็นภัยพิบัติเกิดความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ จากเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำกิจกรรมในระดับต่างๆ

3. ด้านกระบวนการเรียนรู้ระบบข้อมูล

- การพัฒนาการใช้ข้อมูลในกระบวนการทำงานใน 5 พื้นที่ ที่เน้นการให้เกิดการพัฒนาคลังข้อมูลจังหวัดในการทำงานอย่างเป็นระบบและสร้างเครื่องมือการทำงานได้เป็นรูปธรรม
- การยกระดับในการจัดการด้านภัยพิบัติในระดับครัวเรือน ชุมชน ตำบลมีกลไกร่วมขับเคลื่อนอย่างมีส่วนร่วม

กิจกรรมการดำเนินงาน

1. เตรียมความพร้อมให้พื้นที่เป้าหมาย
2. เสริมสร้างความสามารถและประสิทธิภาพการบริหารจัดการโครงการฯ ของคณะทำงานของจังหวัด
3. งานสร้างระบบข้อมูลและฐานข้อมูล
4. ออกแบบการพัฒนาในพื้นที่ตำบล
5. เชื่อมโยงการเรียนรู้ระดับจังหวัด /ตำบล/เครือข่ายลุ่มน้ำ
6. สร้างภาคีความร่วมมือที่เชื่อมโยงบูรณาการงานจากพื้นที่ด้านการจัดการภัยพิบัติ
7. จัดทำข้อเสนอแนะชุดความรู้ ตัวแบบการพัฒนา (Model) ด้านภัยพิบัติ

ผลการวิเคราะห์และพิจารณาร่างข้อเสนอโครงการ^๑

1. ข้อเสนอโครงการฯ ของจังหวัดควรระบุพื้นที่เป้าหมายที่ชัดเจนเนื่องจากมีความสำคัญที่เชื่อมโยงเชิงระบบทั้งระบบนิเวศกายภาพในภาพรวมและการเสนอพื้นที่ที่เวศย่อยที่เป็นระบบนิเวศตัวแทนที่เป็นการเลือกพื้นที่ปฏิบัติการรูปธรรมที่เหมาะสม ทั้งนี้อาจปรึกษาหารือร่วมกันกับผู้เกี่ยวข้องกลุ่มต่างๆ ที่จะเกี่ยวกับประเด็นต่างๆ ดังนี้
 - การจัดระบบข้อมูลจากพื้นที่เป้าหมายเป็นการสร้างความสัมพันธ์ของข้อมูลกับแนวทางการปฏิบัติในพื้นที่เป้าหมาย เช่น ข้อมูลแสดงการใช้ประโยชน์ที่ดิน การประกอบอาชีพ การตั้งถิ่นฐาน ฯลฯ
 - การเลือกพื้นที่ปฏิบัติการที่ชัดเจน จะนำไปสู่การขั้นตอนการออกแบบที่สำคัญของโครงการฯ เช่น การกำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ แผนกิจกรรม ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการระบุตัวชี้วัดในการติดตาม ประเมินผลที่เป็นขั้นตอนสำคัญของการประเมินผลแบบเสริมพลัง
- 2) กระบวนการจัดการข้อมูลนั้น เป็นการนำไปสู่การสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของภาคีที่เกี่ยวข้อง ซึ่งในท้ายที่สุดจะนำไปสู่ข้อเสนอในการจัดการที่อาจอยู่ในรูปของการจัดทำแผนของแต่ละตำบลร่วมกัน เช่น แผนรับมือภัยพิบัติ แผนการจัดการร่วม หรือ แผนการจัดการความเสี่ยงของแต่ละตำบล ฯลฯ และสามารถยกระดับไปสู่การบูรณาการกับแผนจังหวัดได้ โดยมีส่วนราชการ-หน่วยงานรับผิดชอบหลักเข้าร่วมด้วย เช่น สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย สำนักงานทรัพยากรน้ำ ภาค 8 และกรมชลประทาน
- 3) ข้อเสนอโครงการฯ ควรระบุไว้ให้มีการพัฒนาระบบสนับสนุนเชิงวิชาการ ซึ่งหมายถึงการเปิดพื้นที่การเรียนรู้ที่เป็นช่องทางให้มหาวิทยาลัย สถาบันวิชาการ และหน่วยงานราชการ นำข้อมูลที่มีอยู่เดิมมาต่อยอดในการจัดทำโครงการเพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำซ้อนในการทำงาน และเกิดการบูรณาการฐานข้อมูลร่วมกัน

^๑ ใช้การวิเคราะห์ชุดความสัมพันธ์ของ Tri-SICKA (ไตรสิกขา) เพื่อประเมินและค้นหาคำศักยภาพของความสำเร็จ เพื่อใช้ในการกำกับ และติดตามแบบเสริมพลัง ซึ่งจะมีการประมวลเป็นข้อเสนอแนะของการติดตาม และกำกับ

ความเห็นต่อโครงการฯ ในภาพรวม

บทเรียนที่สรุปได้จากการแลกเปลี่ยนความเห็นของทั้งทีม สกว. และทีมประเมินผล ในระหว่างดำเนินการดังนี้

1. องค์ประกอบของภาคีผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งที่เป็น กลุ่ม เครือข่าย องค์กรและหน่วยงาน ฯลฯ นับว่าเป็นองค์ประกอบของปัจจัยความสำเร็จที่สำคัญของแผนงานที่จะดำเนินการในแนวทางการประเมินผลแบบเสริมพลัง หรือการใช้แผนผังผลลัพธ์เป็นแนวทางการกำกับและติดตามงาน เนื่องจากความเห็นร่วมกันใน “ผลลัพธ์ ที่พึงได้” ของกลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับการประเมินพัฒนาหรือแผนงานจะนำไปสู่ “ข้อตกลง” เนื่องจากการมี “เป้าหมายร่วม” ของกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวางแผนงาน/โครงการฯ จะกลายเป็น แรงขับเคลื่อนในการดำเนินโครงการแบบ “ความร่วมมือ”-collaborative ซึ่งจะนำไปสู่การกำหนด “การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ” อันจะเกิดขึ้นกับภาคีหลักที่มาดำเนินงานร่วมกัน ประสงค์จะให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรม แนวคิดแนวปฏิบัติอย่างไร จะเห็นได้ว่า การดำเนินการในลักษณะแผนงานและแนวทางการขับเคลื่อนลักษณะนี้จำเป็นต้องยกระดับขีดความสามารถในการทำงานของคณะทำงานของจังหวัดอย่างมาก

2. กระบวนการพัฒนาข้อเสนอโครงการฯ ตามแนวนโยบายที่นำมาในอดีตเน้นให้ความสำคัญของส่วนประกอบของเอกสารโครงการฯ ที่เป็น “ส่วนของการคิดอย่างเป็นระบบ” และการวิเคราะห์ความเป็น “เหตุ” (causes) และส่วนของความเป็น “ผล” (effects) เรียกส่วนนี้ว่าเป็น ส่วนที่แสดง Logical Thinking หรืออาจเรียกว่า เน้นน้ำหนักที่ การคิดเชิง “เหตุ” และ “ผล” ให้ชัดเจน แต่เมื่อเป็น การพัฒนาโครงการฯ ที่เป็น Collaborative research การคาดหวังที่จะมี “เป้าหมายร่วมกัน” ของกลุ่มผู้เกี่ยวข้องจะมีน้ำหนักต่อการเกิดแนวทางแก้ไข-ปรับปรุงระบบที่มีความเป็นไปได้มีน้ำหนักมากขึ้น ในประเด็นนี้ อาจมีนัยที่จะตีความได้ สองแนว คือ

- การบริหารความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้เกี่ยวข้องจะมีผลต่อความสำเร็จของโครงการฯ อย่างยิ่งยวดซึ่งเมื่อเดินย้อนมาก็เห็นได้ว่า มีความจำเป็นที่(กลุ่ม) ผู้ควบคุม-ดูแลโครงการฯ ต้องเข้าใจ-หลักการ แนวทางการวิเคราะห์ Stakeholders Analysis ได้เป็นอย่างดี

- แนวทางการขับเคลื่อนโครงการฯ (แนวทางการดำเนินการ-กิจกรรมหลัก) อาจจะไม่เป็นคำตอบ (สำเร็จรูป) คำตอบเดียว หรือการวิเคราะห์แบบ “กระบวนการแก้ปัญหา” (problem solving) ที่คล้ายกับเป็นความสัมพันธ์แบบเส้นตรง ระหว่าง ปัญหา-สาเหตุ-แนวทางแก้ไข แต่อาจจะประกอบด้วยทางเลือกหลายๆ แบบ ที่กลุ่มผู้เกี่ยวข้องต้องช่วยกันทำให้มีความเหมาะสม มีความเฉพาะกับบริบทในท้องถิ่นตนเอง ซึ่งในจังหวัดนั้นกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม การหาหรืออย่างเปิดใจกว้างจะช่วย “คลี่” ภาพแนวทาง หรือ จุดหมายร่วม ที่ตั้งเอาไว้ให้ชัดเจนขึ้น

จังหวัดพัทลุง

ชื่อโครงการ โครงการวิจัยเพื่อการพัฒนา การบริหารจัดการน้ำ ตามวิถีวัฒนธรรมชุมชนแบบมีส่วนร่วมสู่การแก้ปัญหาภัยพิบัติ สังคมเศรษฐกิจและการจัดการทรัพยากร จังหวัดพัทลุง¹⁰

ความเป็นมา

จังหวัดพัทลุงมีพื้นที่ลาดเอียงจากทิศตะวันตกไปทางทิศตะวันออกมีความกว้างประมาณ 55 กิโลเมตร ความยาวจากทิศเหนือจรดทิศใต้ประมาณ 77 กิโลเมตร ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตรเป็นหลัก รวมถึงอุตสาหกรรมที่ต่อเนื่องจากภาคการเกษตรทำให้ทุกกิจกรรมต้องอาศัยน้ำเป็นฐานการผลิตสำคัญ

ภายใต้โครงการความร่วมมือเพื่อแก้ปัญหาความยากจน การพัฒนาสังคมและสุขภาวะจังหวัดพัทลุง เกิดผลที่เป็นรูปธรรมของพื้นที่ปฏิบัติการเดิมซึ่งนำมาต่อยอด และยกระดับในการจัดทำโครงการฯ ประเด็นการจัดการน้ำในการทำงานแบบมีส่วนร่วมที่มีความหลากหลายตั้งแต่พื้นที่ตำบล องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น กรมชลประทาน สถาบันการศึกษา สำนักงานจังหวัด สำนักงานเกษตร หน่วยงานด้านพลังงาน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อมอื่นๆ ได้รับผลเป็นที่พอใจของผู้เกี่ยวข้องซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้ ส่วนเสียในพื้นที่เนื่องจากเป็นการแก้ปัญหาตรงตามความต้องการ เช่น การบริหารจัดการน้ำในตำบลตอนประดู่และเทศบาลตำบลบ้านสวน เกิดเป็นชุดประสบการณ์ขึ้นมาโดยคณะทำงานเข้าไปมีบทบาทในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน ตำบลกับหน่วยงานภายนอก ส่งผลให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนข้อมูลจากชาวบ้านที่มีประสบการณ์ และจากหน่วยงานที่มีความรู้เชิงวิชาการเข้าไปแก้ปัญหาในพื้นที่ได้อย่างลงตัว

พื้นที่เนวคลุ่มน้ำที่มีความสำคัญ คือ **ลุ่มน้ำคลองนาท่อม** มีพื้นที่ 528 ตารางกิโลเมตร หรือ 330,000 ไร่ ไหลออกสู่ทะเลสาบสงขลาที่บ้านลำปำ มีความยาวประมาณ 35 กิโลเมตร เมื่อครั้งอดีตคลองนาท่อมเกี่ยวข้องโดยตรงกับวิถีชีวิตของผู้คน ทั้งเป็นเส้นทางคมนาคมสายหลักในการล่องซุง เส้นทางค้าขาย ลำเลียงสินค้าเกษตร (ทุเรียน ขนุน ส้ม น้ำผึ้งและผักต่างๆ) จากชุมชนที่อยู่ตอนในมาขายในตลาดนัดตำบลนาท่อม ซึ่งเป็นศูนย์กลางในการส่งผ่านสินค้าต่างๆไปยังจังหวัดข้างเคียง (ตรัง สงขลา และนครศรีธรรมราช) ซึ่งปัจจุบันมีสภาพที่เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เปลี่ยนไปเป็นชุมชนเมือง ประชากรเพิ่มขึ้น มีการก่อสร้างระบบเครือข่ายถนนขนานไปกับแนวคลอง และมีท่อระบายน้ำหรือสะพานขนาดเล็ก ส่งผลให้ลำน้ำ คู คลองมีสภาพตื้นเขินขาดประสิทธิภาพ การระบายน้ำทำให้เกิดน้ำล้นตลิ่งและน้ำท่วมซ้ำ

จากสภาพปัญหาดังกล่าวนำไปสู่ผลกระทบที่มีความรุนแรงขึ้น อาทิ การแย่งชิงน้ำในช่วงฤดูแล้ง เนื่องจากปริมาณน้ำส่วนหนึ่งจะต้องดึงน้ำดิบมาผลิตเป็นประปาเพื่อเลี้ยงประชากรในตัวจังหวัดประมาณ 55,000 กว่าคน และอีกส่วนหนึ่งถูกนำไปใช้ในภาคการเกษตร จึงทำให้เกิดข้อพิพาทที่รุนแรงตามมา นอกจากนั้นระบบการจัดการยังแยกเป็นส่วนๆ ไม่สามารถบริหารจัดการร่วมกันได้ ขาดการบูรณาการกลไกจัดการในพื้นที่ทั้งระดับหน่วยงานรับผิดชอบและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภารกิจหลักของโครงการฯ นี้จำเป็นต้องเข้าไปพัฒนาระดับความร่วมมือของกระบวนการและกลไกให้สามารถทำงานไปด้วยกันได้ วางแนวทางในการจัดทำระบบฐานข้อมูลที่ทุกภาคส่วนสามารถนำมาประกอบการตัดสินใจในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ในอนาคต

¹⁰ ดูเอกสารข้อเสนอโครงการฉบับเต็มได้ที่ภาคผนวก

สมมุติฐานหรือคำถามในการวิจัยและพัฒนา

การบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำคลองนาท่อม มีความจำเป็นอย่างยิ่งในการดำเนินการกระบวนการศึกษาวิจัยและสร้างพื้นที่ปฏิบัติการแบบบูรณาการร่วมกันระหว่างกลุ่มผู้ใช้น้ำ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานรับผิดชอบหลักในพื้นที่ ทั้งด้านระบบฐานข้อมูล ด้านกลไกการประสาน ฯลฯ เพื่อการแก้ไขปัญหาและลดผลกระทบ (ข้อขัดแย้ง) ในการบริหารจัดการน้ำและภัยพิบัติในพื้นที่คลองนาท่อม

วัตถุประสงค์

1. เพื่อยกคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนที่มีหลากหลายอาชีพเพียงพอกับการดำรงชีวิต
2. เพื่อการแก้ไขปัญหาและลดความขัดแย้งในการจัดการน้ำและการอยู่ร่วมกันของชุมชนท้องถิ่น
3. เพื่อบูรณาการแผนการจัดการทรัพยากรน้ำและภัยพิบัติใน 3 ระดับหมู่บ้าน ตำบล จังหวัดและภูมิภาค
4. เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการลุ่มน้ำและพื้นที่เสี่ยงภัยสู่การขยายผล

พื้นที่และประชากรเป้าหมาย

พื้นที่ศึกษาทางภูมิโนเขตและปฏิบัติการใช้พื้นที่ลุ่มน้ำคลองนาท่อม ที่ไหลผ่านตำบลในอำเภอเมืองจังหวัดพัทลุง 16 ตำบล 143 หมู่บ้าน ลงสู่ทะเลสาบที่ตำบลลำปำ มีความยาวประมาณ 35 กิโลเมตร บางส่วนนำมาใช้ในภาคการเกษตร และอุตสาหกรรมบางส่วนเป็นแหล่งน้ำดิบใช้ผลิตน้ำประปาของการประปาส่วนภูมิภาคเพื่อให้ในเขตเมืองและทางจังหวัด โดยแบ่งตามภูมิโนเขต ดังนี้

1. พื้นที่โนเขตต้นน้ำ ใช้ ตำบลอ่าวทอง เป็นตำบลปฏิบัติการ ซึ่งมี ตำบลบ้านนา ตำบลลำสินธุ์ ตำบลกงหรา ตำบลร่มเมือง
2. พื้นที่โนเขตกลางน้ำ ใช้ ตำบลนาท่อม ตำบลเขาเจ็ยก เป็นตำบลปฏิบัติการ ซึ่งมี ตำบลท่ามิหรำ ตำบลท่าแค ตำบลตำนัง เทศบาลเมืองพัทลุง
3. พื้นที่โนเขตปลายน้ำ ใช้ ตำบลพญาขัน เป็นตำบลปฏิบัติการ ซึ่งมี ตำบลปรางหมู ตำบลควนมะพร้าว ตำบลชัยบุรี ตำบลลำปำ
4. พื้นที่เรียนรู้อย่างผล 10 พื้นที่ประกอบด้วย เทศบาลตำบลบ้านสวน เทศบาลตำบลโคกสัก เทศบาลตำบลท่าแค เทศบาลตำบลพางตุง ตำบลดอนทราย(อำเภอปากพะยูน) ตำบลทาวเท เทศบาลตำบลอ่าวพะยูน ตำบลเขาชัยสน ตำบลดอนประดู่ เทศบาลตำบลปรางหมู

ตัวชี้วัดความสำเร็จ

1. มีกลไกการทำงานที่ครอบคลุมทุกภาคส่วนทั้งส่วนหน่วยงานราชการ ส่วนท้องถิ่น ทั้งที่ภาควิชาการและองค์กรชุมชน
2. ได้แผนการทำงานร่วมกันของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องที่ผ่านกระบวนการร่วมคิดอย่างมีระบบ ทำให้ผู้เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมได้-ส่วนเสียให้ความสำคัญต่อข้อมูลที่ผ่านกระบวนการยอมรับของทุกฝ่าย
3. เกิดความร่วมมือทั้งพื้นที่ปฏิบัติการและพื้นที่ขยายผลที่พร้อมจะปฏิบัติการ

กิจกรรมการดำเนินงาน

1. การเสริมสร้างศักยภาพและพัฒนากลไกความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้องโดยตรงและโดยอ้อมร่วมกับองค์กรชุมชนในการทำงานร่วมกัน
2. การจัดทำระบบฐานข้อมูลนำสู่การตัดสินใจในการพัฒนาและแก้ปัญหา
3. พัฒนาการเรียนรู้ร่วมกันในการใช้ข้อมูลที่น่าไปแก้ปัญหาของหน่วยงานและชุมชนท้องถิ่น/ท้องที่
4. สร้างแผนพัฒนาในพื้นที่ปฏิบัติการของโครงการที่มีแผนการจัดการน้ำครบวงจร
5. สรุปรบทเรียนและพัฒนากระบวนการและเครื่องมือในการทำงานขยายผลสู่พื้นที่อื่น
6. ประชาสัมพันธ์กระบวนการทำงานโดยผ่านสื่อต่างๆที่มีอยู่ทั้งในระดับชุมชน จังหวัดและระดับชาติ

ผลการวิเคราะห์และพิจารณาข้อเสนอโครงการ¹¹

ความเห็นต่อข้อเสนอโครงการฯ จังหวัดพัทลุง

1. ข้อเสนอโครงการฯ ในส่วน “วัตถุประสงค์” ของโครงการฯ ยังคงเน้นเพียงการวิเคราะห์ปัญหาแล้วนำเอาผลการวิเคราะห์มากำหนดเป็นข้อเสนอ จึงเป็นเพียงข้อเสนอระดับที่เป็นวิธีการทำงานไม่ใช่เป็น “สภาพการณ์พึงประสงค์” ว่าหลังสิ้นสุดโครงการฯ แล้วจะมีผลลัพธ์เกิดขึ้นอย่างไรบ้าง เช่น ควรเสนอให้เห็นว่า การดำเนินโครงการฯ จะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในการยกระดับคุณภาพชีวิตของกลุ่มเป้าหมาย หรือมีการเสนอแนวทางการป้องกันภัยพิบัติ ที่มาจากการจัดทำข้อมูลอย่างเป็นระบบ เป็นต้น
2. กระบวนการเรียนรู้ ที่มาจากการนำข้อมูลมาสร้างเป็นความรู้ ในการดำเนินงานควรแปรข้อมูลที่มีอยู่แล้วของชุมชนให้มีคำอธิบายในทางวิชาการเพื่อยกระดับเป็นความรู้ที่เรียนรู้ร่วมกันและถ่ายทอดขยายผลต่อไป
3. โครงการสร้างการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำ ที่ดำเนินการโดยหน่วยงานของรัฐเป็นเจ้าภาพหลัก ทำหน้าที่ประสาน มีรูปธรรมความสำเร็จอยู่หลายโครงการฯ เช่น โครงการเขื่อนกระเสียว ที่จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นตัวอย่างรูปธรรมความสำเร็จหนึ่ง ที่มาจากการประสานความร่วมมือภาคส่วนต่างๆ เพื่อลดความขัดแย้ง การทำงานร่วมกันจะช่วยสร้างสัมพันธ์ที่ดีของผู้เกี่ยวข้อง นับว่าเป็นปัจจัยความสำเร็จที่สำคัญของการทำงานที่ต้องอาศัยความร่วมมือหลายฝ่าย
4. การทำงานของหน่วยราชการ ส่วนใหญ่มุ่งเน้นที่การใช้ระเบียบ กฎหมาย มาเป็นหลักในการพิจารณา ซึ่งอาจเป็นอุปสรรคต่อการทำงานแบบมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ทั้งนี้เพราะการทำงานร่วมกับภาคประชาชนต้องคำนึงถึงความยืดหยุ่น และความสอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมของชุมชน
5. กระบวนการสร้างมีส่วนร่วมของประชาชน มีมิติของนัยและความหมายอยู่หลายประการ หากยึดตามตัวบทกฎหมาย ลำดับการมีส่วนร่วมน้อยที่สุดของประชาชนก็คือ การแจ้งให้ทราบ ซึ่งมีกฎหมายกำหนดให้หน่วยงานดำเนินการ ส่วนการรับฟัง (ข้อคิดเห็น) ก็มีระเบียบของสำนักนายกรัฐมนตรีกำหนดไว้ ในการดำเนินโครงการฯ ควรผลักดันมิติการมีส่วนร่วมให้มีลำดับขั้นที่สูงขึ้นไป (กระบวนการหารือ-แสดงความเห็น) จนถึงการสร้างการมีส่วนร่วมในแง่ของการมีข้อมูลที่น่าไปสู่ระบบการตัดสินใจของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมกัน เพื่อประกันความสำเร็จของงาน

¹¹ ใช้การวิเคราะห์ชุดความสัมพันธ์ของ Tri-SICKA (ไตรสิกขา) เพื่อประเมินและค้นหาคำหลักเกณฑ์ของความสำเร็จ เพื่อใช้ในการกำกับ และติดตามแบบเสริมพลัง ซึ่งจะมีการประมวลเป็นข้อเสนอแนะของการติดตาม และกำกับ

6. หน่วยงานชลประทาน (ฝ่ายจัดสรรน้ำ สำนักงานชลประทานฯ) เห็นว่า 1) ข้อมูลที่ทีมจังหวัดเสนอจะต้องปรับปรุงให้เป็นปัจจุบันและปรับให้สอดคล้องกับข้อเท็จจริงในพื้นที่ และการเสนอทวิเคราะห์ปัญหาควรให้มีความครอบคลุมปัญหาของน้ำทุกด้าน เช่น ภัยพิบัติจากน้ำ ความต้องการใช้น้ำ การจัดสรรน้ำให้ภาคส่วนต่างๆ ในหน้าแล้ง รวมทั้งควรเปิดให้มีการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน เพื่อช่วยกันเสนอความเห็น ระดมความรู้ ประสบการณ์เพื่อยกระดับงานให้แก่ปัญหาในพื้นที่จังหวัดได้จริง สำนักงานชลประทานเสนอว่า ทางโครงการฯ ควรประสานความร่วมมือกับคณะกรรมการร่วมเพื่อบริหาร จัดการชลประทานของจังหวัด (Joint-Management Committee) ที่มาจากตัวแทนจาก 4 ภาคส่วน ประกอบด้วย กลุ่มผู้ใช้น้ำ องค์กรปกครองท้องถิ่นและหน่วยงานราชการ ซึ่งมีการประชุมกันเป็นประจำ เพื่อวางแผนทางการบริหารจัดการชลประทานในพื้นที่จังหวัดร่วมกัน

7. ปัญหาที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำคลองนาท่อม ส่วนใหญ่มีสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในพื้นที่ลุ่มน้ำ เช่น การขยายพื้นที่ทำนาปรังที่ต้องการใช้น้ำในหน้าแล้งมากขึ้น การขยายปลูกปาล์มน้ำมันในพื้นที่ต้นน้ำทำให้เกิดน้ำหลากท่วมได้ง่าย นอกจากนั้นที่ตั้งของชุมชน สิ่งก่อสร้าง ถนนกีดขวางทางน้ำทำให้การระบายน้ำทำได้ยาก จึงเกิดน้ำท่วมขังนานที่ท้ายน้ำ ทำให้ความเสี่ยงของภัยพิบัติจากน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำคลองนาท่อมเพิ่มขึ้นอย่างมาก

8. การนำเสนอผลการวิเคราะห์ปัญหาของลุ่มน้ำ ที่แบ่งออกเป็นสามส่วน คือพื้นที่ในเวสต์ต้นน้ำ พื้นที่ในเวสต์กลางน้ำ และพื้นที่ในเวสต์ท้ายน้ำของพื้นที่ศึกษา ควรวิเคราะห์เชื่อมโยงความสัมพันธ์เชิงนิเวศของลุ่มน้ำและกระบวนการวิเคราะห์ร่วมกันของกลุ่มผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เนื่องจากจะนำมาซึ่งการสรุปให้เห็น “ปัญหาร่วมกัน” ทั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำโดยตรงในท้องถิ่น องค์กรท้องถิ่น และหน่วยงานที่รับผิดชอบ เพราะการมีมุมมองของปัญหาที่ “เห็นร่วมกัน” จะสะท้อนถึงการเลือกแนวทาง/วิธีการ ที่จะเสนอเพื่อแก้ไขปัญหา ลดทอนสภาพความเสื่อมโทรมของทรัพยากรน้ำที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ

9. เอกสารข้อเสนอโครงการฯ ควรระบุข้อมูล ข้อเท็จจริงที่ชัดเจน เนื่องจากจะช่วยยืนยัน และทำความเข้าใจถึงสภาพการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพราะระบบข้อมูลจะทำให้เข้าใจปัญหา สามารถตีความ สร้างความตระหนักรู้ทั้งในระดับครัวเรือนของกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง ชุมชน และพื้นที่ได้ เช่น พื้นที่รับน้ำเท่าไร? คลองจุเท่าไร? ปริมาณฝนตกต่อปี ปริมาณน้ำท่าและอัตราความเร็วของน้ำท่า น้ำท่วมครอบคลุมพื้นที่เท่าไร?

10. ข้อเสนอโครงการฯ ควรมุ่งเน้นที่การจัดทำข้อมูล ซึ่งมาจากการมีข้อตกลงร่วมกันในคณะทำงานของจังหวัดว่า องค์กร หน่วยงานใดที่จะรับหน้าที่เป็นหน่วยที่จะศึกษา จัดทำข้อมูล กลุ่มผู้ใช้ กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะเข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของข้อมูล และกำกับให้มีการนำเอาการศึกษาข้อมูลแปรเป็นกระบวนการเรียนรู้ เพื่อสร้างความตระหนักรู้ร่วมกันซึ่งอาจจัดรูปเป็นกระบวนการ คือ การศึกษาข้อมูล นำไปสู่การเข้าใจปัญหา สร้างการเรียนรู้ ในระดับครัวเรือน ชุมชน วงจรการศึกษาข้อมูล การนำมาใช้ สร้างกระบวนการเรียนรู้ ควรระบุอยู่ในแนวทางการดำเนินโครงการฯ ในสองลักษณะเป็นอย่างน้อย กล่าวคือ

- นำไปกำหนดเป้าหมาย-กำหนดตัวชี้วัดที่แสดงให้เห็นผลกระทบระดับครัวเรือน (เกิดความเปลี่ยนแปลงในแง่ไปสู่การสร้าง ความตระหนักรู้กับปัจเจกบุคคล หรือกลุ่ม) จนนำไปสู่การมีความตระหนักรู้ร่วมกันของชุมชน

- การวางแผนทางขับเคลื่อนงานจาก การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้-การใช้ความรู้-สร้างการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม-นำไปสู่การวางระบบการจัดการ เช่น การพัฒนาแผนป้องกันภัยพิบัติ-ระดับชุมชน/ตำบล เป็นต้น

จังหวัดนครศรีธรรมราช

ชื่อโครงการ โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาระบบบูรณาการความร่วมมือในระดับพื้นที่
กรณีประเด็นเพื่อการจัดการทรัพยากรน้ำ และภัยพิบัติจากน้ำอย่างมีส่วนร่วม ลุ่มน้ำยอยคลองท่าดี
จังหวัดนครศรีธรรมราช¹²

ความเป็นมา

ภัยพิบัติทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นแต่ละปี ส่งผลต่อความสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สิน แม้ว่าปัจจุบันวิทยาการสมัยใหม่เจริญก้าวหน้าไปไกล แต่ก็เหมือนพิสูจน์ว่ามนุษย์ไม่สามารถเอาชนะธรรมชาติได้ แต่สิ่งที่สามารถทำได้คือการบรรเทาความสูญเสียให้น้อยที่สุด อาจโดยการเข้าไปให้ความช่วยเหลืออย่างทันท่วงที รวมทั้งการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า อาทิเช่น การพยากรณ์ คาดการณ์อย่างแม่นยำ การเตือนภัยที่มีประสิทธิภาพ การใช้มาตรการป้องกันและเตรียมความพร้อมของชุมชนที่เหมาะสม และการได้รับความร่วมมือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย (สิทธิศักดิ์ เท่าสุริ, 2544.)

เมื่อพิจารณาฐานทุนเดิมของโครงการความร่วมมือเพื่อแก้ปัญหาคความยากจนการพัฒนาสังคมและสขภาวะจังหวัดนครศรีธรรมราช ประเด็นร่วมที่ต้องการขับเคลื่อนงานภายใต้โครงการความร่วมมือ ฯ คือ ประเด็นการจัดการน้ำ ซึ่งมีการดำเนินงานร่วมกันของภาคีที่หลากหลาย รวมทั้งโครงการวิจัยการวางแผนและการจัดการทรัพยากรน้ำจังหวัดนครศรีธรรมราชโดยการมีส่วนร่วมและดำเนินการในลุ่มน้ำคลองสาธาง จนเกิดผลเป็นที่น่าพอใจดังที่ได้กล่าวแล้ว นอกจากนั้นยังมีสายคลองที่สำคัญอีกเส้นหนึ่งคือคลองท่าดีเพราะเป็นลำคลองที่ไหลผ่านตำบลต่าง ๆ ในจังหวัดนครศรีธรรมราช เช่น ตำบลกำโลน ตำบลท่าดี ตำบลท่าจั่ว ตำบลไชยมนตรี ตำบลมะม่วงสองต้น และอีกหลายตำบลในเขตอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จนไปออกอ่าวไทย ที่ตำบลปากนคร

“สายน้ำคลองท่าดี” ยังประโยชน์ให้กับชุมชนทั้งสองฝั่งคลองมากมายมหาศาล จนทำให้คลองท่าดีเป็นเสมือนกับเส้นเลือดหลักของคนในจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยเฉพาะชุมชนที่อาศัยในเขตเทศบาลนครนครศรีธรรมราช ที่ได้ น้ำจากสถานีสูบน้ำบริเวณสะพานท่าใหญ่คลองท่าดีมาเป็นน้ำดิบในการทำน้ำประปา เพื่อหล่อเลี้ยงคนในเขตเทศบาลนครศรีธรรมราช แต่เมื่อต้นปี 2554 ที่ผ่านมามีคลองท่าดีกลับกลายเป็นสายน้ำที่สร้างภัยพิบัติให้แก่คนเมืองนครศรีธรรมราช

ประกอบกับเมื่อพิจารณางานเชิงประเด็นที่มีการขับเคลื่อนและต่อยอดจากฐานงานเดิมของโครงการความร่วมมือเพื่อแก้ปัญหาคความยากจน การพัฒนาสังคมและสขภาวะ จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่าหลายประเด็นที่มีเจ้าภาพหลักในการสนับสนุนงบประมาณในการสร้างรูปธรรมของการแก้ปัญหาโดยใช้รูปแบบและกระบวนการจากโครงการความร่วมมือ ฯ โดยเฉพาะการแก้ปัญหาที่ดิน ประเด็นวิสาหกิจนาข้าวอินทรีย์ แต่ทว่าประเด็นสำคัญคือประเด็นการจ้ดน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค การใช้ภาคการเกษตร และการจัดการภัยพิบัติยังขาดผู้สนับสนุนและองค์ความรู้ที่ชัดเจน ซึ่งหากมีการต่อยอดปฏิบัติการจากฐานงานเดิมจะทำให้เกิดการแก้ปัญหาได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยที่

¹² ดูเอกสารข้อเสนอโครงการฉบับเต็มได้ที่ภาคผนวก

ผ่านมาในหลายพื้นที่ได้ช่วยกันผลักดันให้ประเด็นการจัดการน้ำให้เป็นประเด็นสาธารณะ แต่ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งคือ การทำให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องให้ความสนใจ ตื่นตัวต่อการจัดการและการใช้ข้อมูลในการบริหารจัดการ ประเด็นต่อมาคือ ให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องตระหนักว่าน้ำเป็นทรัพย์สินสาธารณะ (Common Property) โดยอาศัยแนวทางการสร้างการมีส่วนร่วมของภาคีความร่วมมือในการศึกษาวิจัยและการปฏิบัติการ เพื่อให้แนวทางการสร้างความร่วมมือปรากฏเป็นรูปธรรมขึ้นอย่างชัดเจนด้วยกระบวนการสำคัญคือ 1) การเสริมสร้างขีดความสามารถของบุคลากรองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้อยู่ในฐานะ "กลไก" ในการประสานงานระหว่างหน่วยงานและท้องถิ่น โดยต้องมีข้อมูลเชิงพื้นที่ที่ครอบคลุมทุกมิติ มีการศึกษา วิเคราะห์ปัญหาของกลุ่มน้ำ ตลอดจนข้อมูลการเปลี่ยนแปลงการใช้น้ำและที่ดินในพื้นที่ลุ่มน้ำ 2) การสร้างความร่วมมือของภาคีที่เกี่ยวข้องผ่านการสร้างกระบวนการเรียนรู้ท่ามกลางปฏิบัติการร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งด้านข้อมูลสารสนเทศ กิจกรรมฟื้นฟู บำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ และ 3) การพัฒนารูปแบบการจัดการลุ่มน้ำย่อยโดยด้วยการใช้ระบบฐานข้อมูลและการประสานแผนทั้งระดับ "แผนหลัก" หรือ "แผนรวม" ในจังหวัดที่เน้นแผนความร่วมมือ จนถึง "แผนระดับปฏิบัติการ" ของพื้นที่

สมมุติฐานหรือคำถามในการวิจัยและพัฒนา

การจัดการน้ำเพื่อใช้ในการอุปโภค-บริโภคและการใช้น้ำเพื่อการเกษตร และการจัดการภัยพิบัติที่จะนำไปสู่ประสิทธิภาพและประสิทธิผลนั้น มีความจำเป็นที่จะต้องมีความรู้ที่จำเป็นที่จะทำน้ำที่ประสาน และสนับสนุนการทำงานร่วมกันระหว่างภาคีที่เกี่ยวข้อง มีการจัดการระบบข้อมูลและการใช้องค์ความรู้ที่ชัดเจนที่มาจากการสรุปและปรับใช้ในการปฏิบัติการในพื้นที่ นำมาต่อยอดจากประสบการณ์และฐานงานเดิมของชุมชน-ท้องถิ่นที่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างเป็นรูปธรรม การดำเนินการนี้ควรมีการบูรณาการระหว่างท้องถิ่นและหน่วยงานรับผิดชอบหลัก ในรูป "กลไก" การประสานด้านระบบข้อมูลสารสนเทศทรัพยากรน้ำ ตลอดจนการพัฒนากระบวนการทั้ง "แผนหลัก" หรือ "แผนรวม" ในการจัดการระดับลุ่มน้ำย่อยอีกด้วย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคีที่เกี่ยวข้อง ต่อการจัดการน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค การเกษตร และการจัดการภัยพิบัติ ผ่านการจัดทำระบบสารสนเทศเรื่องน้ำ และกิจกรรมการฟื้นฟู รักษา และใช้ประโยชน์จากน้ำ
2. เพื่อพัฒนาการบูรณาการระบบฐานข้อมูลท้องถิ่นกับหน่วยงานรับผิดชอบหลักเรื่องทรัพยากรน้ำ และการจัดการภัยพิบัติ
3. เพื่อศึกษาการสร้างแนวทางการประสานหรือบูรณาการแผนการจัดการทรัพยากรน้ำและภัยพิบัติในระดับจังหวัดและแผนปฏิบัติการระดับพื้นที่(ตำบล)
4. เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการน้ำระดับลุ่มน้ำย่อย

พื้นที่ และประชากรเป้าหมาย

1. พื้นที่ต้นน้ำ ตำบลท่าดี
2. พื้นที่กลางน้ำ ตำบลมนตรี
3. พื้นที่ปลายน้ำ ตำบลปากนคร

4. พื้นที่แหล่งเรียนรู้ ตำบลปากพูน ตำบลบางจาก

ตัวชี้วัดความสำเร็จ

1. เกิดกลไกและความรู้กระบวนการสนับสนุนการสร้างเสริมและยกระดับความเข้มแข็งของ(ความสามารถ) ชุมชน ตำบลในการจัดการปัญหาการจัดการน้ำ การอุปโภค บริโภค เพื่อการเกษตร การจัดการภัยพิบัติ ด้วยภาคีความร่วมมือ และกระบวนการมีส่วนร่วมความรู้/พลังข้อมูลจากระบบสารสนเทศเรื่องน้ำระดับตำบลในพื้นที่ยุทธศาสตร์
2. เกิดการบูรณาการระบบฐานข้อมูลท้องถิ่นกับหน่วยงานรับผิดชอบหลักเรื่องทรัพยากรน้ำและการจัดการภัยพิบัติ
3. เกิดแผนการจัดการน้ำระดับตำบลและแผนการจัดการลุ่มน้ำย่อย
4. ทำให้เกิดรูปแบบการจัดการน้ำระดับลุ่มน้ำย่อย และขยายผลไปยังพื้นที่ใกล้เคียง

กิจกรรมการดำเนินงาน

1. กำหนดพื้นที่ยุทธศาสตร์-ประชุมชี้แจงผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อร่วมพัฒนาข้อเสนองานวิจัย
2. ศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบการจัดการน้ำ
3. จัดเวทีปรับปรุงแผนแม่บทชุมชน ครั้งที่ 1 -ขับเคลื่อนกิจกรรมตามแผนแม่บทชุมชนที่ผ่านการปรับปรุง
4. การเก็บข้อมูลเรื่องน้ำและการจัดทำระบบสารสนเทศเรื่องน้ำ
5. จัดเวทีเรียนรู้จากข้อมูลและระบบสารสนเทศเรื่องน้ำ เพื่อปรับปรุงแผนแม่บท และการจัดการน้ำ
6. จัดเวทีเพื่อจัดทำแผนแม่บทการจัดการน้ำระดับลุ่มน้ำย่อย
7. เวทีนำเสนอบทเรียนการทำงานและผลการวิจัย
8. สรุปบทเรียนการขับเคลื่อนกิจกรรมตามแผนแม่บทชุมชน
9. เวทีติดตามผลการทำงาน

ผลการวิเคราะห์และพิจารณาร่างข้อเสนอโครงการ¹³

ความเห็นต่อข้อเสนอโครงการฯ จังหวัดนครศรีธรรมราช

1. เอกสารข้อเสนอโครงการฯ ของจังหวัดควรระบุเป้าหมายระยะยาว ที่อาจจะต้องวิเคราะห์ในภาคีหุ้นส่วน ร่วมกันว่า แนวทางที่เสนอเพื่อแก้ไขปัญหาั้นควรพิจารณาการทำงานที่มุ่งเน้นกระบวนการแก้ไขปัญหา-สาเหตุของน้ำท่วม-ภัยพิบัติที่มาจากพฤติกรรม-แบบแผนการปฏิบัติของกลุ่มคน (พฤติกรรม แบบแผนการใช้ที่ดิน ฯลฯ) หรือสาเหตุที่มีปัจจัยจากธรรมชาติ

2. ผลผลิตหรือผลลัพธ์ (Outputs) ของโครงการฯ อาจคาบเกี่ยวระหว่างประเด็นสำคัญ ดังนี้

1) แผนการจัดการน้ำ-ภัยพิบัติ ที่มีขอบเขตหลายระดับตามเขตการบริหาร-จัดการ เช่น จังหวัด ลุ่มน้ำย่อยและท้องถิ่น เป็นต้น

2) ระบบสารสนเทศ ระบบฐานข้อมูล ที่มีการพัฒนาต่อยอด หรือประยุกต์ใช้ข้อมูล-ข่าวสารของ หน่วยงานรับผิดชอบโดยตรง เช่น ข้อมูลอุทกวิทยา อุตุนิยมวิทยา การใช้ที่ดิน-การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน ให้เหมาะสมสอดคล้องกับปัญหาเฉพาะในพื้นที่ หรือสอดคล้องกับความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน-ท้องถิ่น

¹³ ใช้การวิเคราะห์ชุดความสัมพันธ์ของ Tri-SICKA (ไตรสิกข) เพื่อประเมินและค้นหาดักยภาพของความสำเร็จ เพื่อใช้ในการกำกับ และติดตามแบบเสริมพลัง ซึ่งจะมีการประมวลเป็นข้อเสนอแนะของการติดตาม และกำกับ

3) กลไกการจัดการ ควรมีการพัฒนาหรือสร้างทีมจัดการเฉพาะหน้าหรือเฉพาะกิจที่ประสานหรือเสริมร่วมกับหน่วยงาน-กลไกเดิมที่มีอยู่แล้วตามโครงสร้างการดำเนินการในการจัดการน้ำ-จัดการภัยพิบัติ

4) ความรู้-กระบวนการเรียนรู้ เนื้อหา และกระบวนการ ที่อาจมีการถอดรหัสเป็น"แบบจำลอง"เปรียบเทียบกันข้ามพื้นที่ (โจทย์ของทีมสนับสนุน ที่รับหน้าที่การประเมินผลเพื่อเสริมพลัง)

ความเห็นของผู้เข้าร่วมเวที (ผู้ทรงคุณวุฒิของสว.)

1. การยกระดับข้อเสนอโครงการฯ การเสนอแนวทางการทำงานของโครงการฯ ยังไม่เป็นการเสนอการทำงานที่เป็นการ "ยกระดับ" ในส่วนของสาระสำคัญของโครงการฯ เช่น การจัดระบบข้อมูลน้ำท่วมภัยพิบัติ ไม่ได้ยกระดับไปสู่การนำข้อมูลมาสร้างเป็น ภาพจำลองสถานการณ์ (simulation) ที่ช่วยให้เข้าใจ นำไปสู่การพัฒนาแบบเตือนภัย การพัฒนาแผนอพยพ รับมือและแผนฟื้นฟู เป็นต้น

2. การปรับจังหวะการทำงาน การเสนอแนวทางการทำงาน ยังมี "จังหวะ" ที่ไม่ลงตัว อาจมาจากการสร้างภาพรวม (ที่เห็นร่วม) กันยังไม่เกิด จึงเสนอแนวทางการเคลื่อนงานที่มีลำดับไม่เหมาะสม การเก็บข้อมูลสารสนเทศน้ำ ยังมีอยู่เฉพาะช่วง มีค.-สค. ควรสร้างข้อตกลงร่วมกันให้ได้ เพื่อปรับแก้จังหวะการทำงานให้เหมาะสมขึ้น

3. การประสานแผนหลัก-แผนเฉพาะกิจ ควรเสนอการประสาน แผนหลัก-แผนเฉพาะกิจที่สัมพันธ์กัน เนื่องจาก พรบ.ป้องกันภัยฯ มีแนวทางที่เป็นแผนหลักอยู่แล้ว แต่อาจไม่ครอบคลุมหรือไม่มีแนวทางเฉพาะที่สามารถแก้ไขปัญหาที่เหมาะสมกับสถานการณ์เฉพาะในพื้นที่ การเสนอแผนเฉพาะกิจของหน่วยงานท้องถิ่น (อยู่ในเขตอำนาจของท้องถิ่น) เข้ามาเสริมเพื่อให้การรับมือกับภัยพิบัติ มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

4. การใช้ความรู้ของชุมชนท้องถิ่น ควรคำนึงถึงการใช้ภูมิรู้-การมีส่วนร่วมของท้องถิ่นที่ในอดีตก็เป็นบทบาทของหน่วยงานท้องถิ่น-ท้องถิ่นเดิมอยู่แล้ว เช่น การดูแลงานบริการพื้นฐาน-เก็บขยะ ขุดลอกทางน้ำและคูคลอง ซึ่งปัจจุบันกิจกรรม-ภาระงานเหล่านี้เป็นภารกิจขององค์กรปกครองท้องถิ่น ทำให้ความรู้สึกการเป็นเจ้าของปัญหาของชุมชนลดลง

5. ควรกำหนดพื้นที่ของกลุ่มน้ำย่อยคลองท่าดีให้มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์ ของระบบนิเวศภาพรวมของเขต-หรือโซน (Zone)ของกลุ่มน้ำและความเป็นนิเวศเฉพาะที่เรียกว่าเป็น "เขตย่อย"หรือ"โซนย่อย" (sub-zone) ในแง่ความสัมพันธ์ของระบบนิเวศกลุ่มน้ำให้ชัดเจน ทั้งนี้เพื่อที่จะสามารถระบุประเด็น(topic) และประเด็นย่อย(sub-topic) ที่จะใช้ศึกษา "พื้นที่กลุ่มน้ำ" ได้อย่างชัดเจนและเหมาะสม เช่น ประเด็นของสภาพนิเวศกายภาพ-ความกว้างของคลอง ปริมาณน้ำท่า ฯลฯ กลุ่มคนเกี่ยวข้อง-ชุมชน และประเด็นการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน ที่สะท้อนมิติการย้อนอดีตจะมีความยืดโยงกับพื้นที่นิเวศที่จะแบ่งและเกี่ยวข้องไปถึงการกำหนด-การเลือกกลุ่มประชากร ความสัมพันธ์ทางสังคม-เศรษฐกิจ-การเมือง ฯลฯ ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญในการออกแบบโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

6. การใช้เครื่องมือในการเชื่อมโยงระบบข้อมูลของระบบนิเวศย่อยต่างๆ เข้าด้วยกัน เช่น การเชื่อมโยงระบบน้ำในภาพรวมของจังหวัด-ระบบน้ำของกลุ่มน้ำย่อยคลองท่าดี ข้อมูลแสดงการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน (Land-use Change) ในอดีต-สภาพการใช้ในปัจจุบัน การใช้ที่ดินภาคเกษตร-ระบบผังเมือง ฯลฯ เครื่องมือเหล่านี้อาจจะประกอบด้วย แผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมออร์โธรี กรวยวัดน้ำฝนอย่างง่าย ฯลฯ ซึ่งงานวิจัยนี้อาจมีส่วนในการประยุกต์เครื่องมือที่สามารถใช้ในพื้นที่เป้าหมายอย่างเหมาะสมในลักษณะนี้เพิ่มขึ้นอีก

ความเป็นมา

ลุ่มน้ำสาขาคลองมาบัง : คลองคู่สน ต้นน้ำอยู่บริเวณเทือกเขา ระหว่างอำเภอควนกาหลงและอำเภอควนโดน ประกอบด้วย ห้วยเล็กๆ หลายสายไหลมารวมกัน ผ่านเขตเทศบาลเมืองสตูล สถานีตำรวจน้ำเกาะนก และไหลออกสู่ทะเลบริเวณอ่าวตามะลิ มีพื้นที่รับน้ำฝน 391.30 ตารางกิโลเมตร ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 2,100 มิลลิเมตรต่อปี มีปริมาณน้ำท่วมเฉลี่ย 679.38 ล้านลูกบาศก์เมตรต่อปี มีความยาวลำน้ำประมาณ 73 กิโลเมตร ตามลำน้ำ

สาเหตุของน้ำท่วมหลัก เกิดจากปริมาณฝนที่ตกหนัก ลำน้ำมีความลาดชันสูง หน้าตัดของลำน้ำมีความกว้างไม่สม่ำเสมอ และอิทธิพลของน้ำขึ้น-น้ำลงของทะเลอันดามัน ทำให้สามารถแยกลักษณะการเกิดอุทกภัยเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) น้ำท่วมฉับพลัน (Flash Flood) เป็นอุทกภัยที่มักเกิดขึ้นบริเวณต้นน้ำ เป็นลักษณะน้ำท่วมล้นตลิ่ง ซึ่งจะเกิดไม่นาน มีสาเหตุเกิดจากการที่มีฝนตกหนักและน้ำป่าไหลหลาก จากต้นน้ำลงมาจนเกิดน้ำล้นตลิ่งในลำน้ำสาขา มีความลาดชันสูงและหน้าตัดของลำน้ำมีความกว้างไม่สม่ำเสมอ เข้าท่วมพื้นที่เกษตรกรรมเป็นเวลาช่วงสั้นๆ ประกอบกับมีเส้นทางคมนาคมที่ตัดผ่านพื้นที่ขวางกั้นทางการไหลของน้ำ ในเขตจังหวัดสตูลมีหมู่บ้านที่เสี่ยงภัยต่อการเกิดอุทกภัยจากน้ำท่วมฉับพลัน 3 หมู่บ้าน 2) น้ำท่วมขังล้นตลิ่ง (Inundation) เป็นอุทกภัยที่มักเกิดขึ้นบริเวณพื้นที่ด้านล่างของลุ่มน้ำ ช่วงที่น้ำจาก ลำน้ำสายหลักจะไหลลงสู่ทะเล เป็นลักษณะน้ำท่วมขังล้นตลิ่ง ซึ่งมีสาเหตุจากลักษณะภูมิประเทศที่เป็นที่ราบแอ่งกระทะ และมีระดับสูงกว่าระดับน้ำทะเลไม่มากนัก ทำให้เมื่อเกิดฝนตกหนักในบริเวณต้นน้ำจนเกิดน้ำไหลหลากมารวมตัวกันในบริเวณ ลำน้ำด้านล่างที่มีความลาดชันน้อยและน้ำทะเลหนุนขึ้นสูงด้วยแล้ว จะทำให้ประสิทธิภาพการระบายน้ำลงสู่ทะเลต่ำ สร้างความเสียหายเป็นพื้นที่กว้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่เกษตรกรรมและชุมชนที่อยู่บริเวณที่ราบน้ำท่วมถึงในบริเวณทั้งสองฝั่งของลำน้ำสายหลัก ในเขตจังหวัดสตูลมีหมู่บ้านที่เสี่ยงภัยต่อการเกิดอุทกภัยจากน้ำท่วมขัง 27 หมู่บ้าน และหมู่บ้านที่เสี่ยงต่อการเกิดอุทกภัยจากน้ำล้นตลิ่งทั้งสองฝั่งของลำน้ำจำนวน 23 หมู่บ้าน

สมมุติฐานหรือคำถามในการวิจัยและพัฒนา

ลุ่มน้ำคลองคู่สนประสบกับปัญหาน้ำท่วมเป็นประจำทุกปี ส่งผลให้ประชาชนหลายพื้นที่ในได้รับความเสียหายทางทรัพย์สินจำนวนมากในภัยที่เกิดขึ้นแต่ละครั้ง รวมถึงการสูญเสียชีวิตจากภัยน้ำท่วมที่เกิดขึ้น เนื่องจากขาดการวางแผนในการดูแลและจัดการน้ำและมีแนวโน้มความรุนแรงจะเพิ่มมากขึ้น เพื่อให้เกิดกลไกความร่วมมือแบบบูรณาการในการจัดการน้ำคลองคู่สนร่วมกันทุกภาคส่วน ทั้งการสร้างกระบวนการเรียนรู้ สร้างฐานข้อมูลด้วยการใช้ข้อมูลความรู้แบบนิเวศท้องถิ่นผสมผสานกับเครื่องมือสมัยใหม่ ในการประเมินสภาวะการเกิดน้ำท่วมจนสามารถยกระดับสู่แผนการบริหารจัดการลุ่มน้ำคลองคู่สนแบบบูรณาการได้อย่างเป็นรูปธรรม

¹⁴ ดูเอกสารข้อเสนอโครงการฉบับเต็มได้ที่ภาคผนวก

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการลุ่มน้ำคลองตุสนแบบบูรณาการ ด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น และหน่วยงานรับผิดชอบหลัก
2. เพื่อพัฒนาระบบความรู้ในเวทีท้องถิ่นเพื่อใช้ในการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำคลองตุสน
3. เสริมสร้างศักยภาพกลุ่มองค์กร ชุมชนท้องถิ่นในการใช้ความรู้ในเวทีท้องถิ่นในการจัดการน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำ
3. พัฒนาแผนการบริหารจัดการลุ่มน้ำคลองตุสน ด้วยรูปแบบการร่วมมือการทำงานร่วมกันของชุมชนท้องถิ่น และหน่วยงานรับผิดชอบหลัก

พื้นที่และประชากรเป้าหมาย

1. อำเภอควนกาหลง
 - ตำบลทุ่งนุ้ย
2. อำเภอควนโดน
 - ตำบลควนโดน
 - เทศบาลควนโดน
 - ตำบลย่านซื่อ
3. อำเภอเมือง
 - ตำบลฉลุง
 - เทศบาลฉลุง
 - ตำบลบ้านควน
 - เทศบาลคลองซุด
 - ตำบลควนขัน
 - ตำบลตำมะลัง
 - เทศบาลเมือง

ตัวชี้วัดความสำเร็จ

1. ระบบข้อมูล-คลังความรู้ในเวทีท้องถิ่น
2. เกิดการพัฒนาศักยภาพของกลุ่ม องค์กร ชุมชน-ท้องถิ่นในการใช้เครื่องมือประเมินสถานะในเวทีท้องถิ่น
3. เกิดกระบวนการเรียนรู้ ด้วยระบบการติดตาม-ประเมินผลความก้าวหน้า
4. เกิดกลไกและจัดทำข้อตกลงร่วมในการบริหารจัดการลุ่มน้ำแบบบูรณาการ
5. เกิดแผนความร่วมมือในการบริหารจัดการลุ่มน้ำแบบบูรณาการ

กิจกรรมการดำเนินงาน

1. เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ความรู้จัดการน้ำ-ภัยพิบัติจากน้ำที่ใช้ความรู้ท้องถิ่นเป็นหลัก
2. สำรวจจัดทำผัง เส้นทางสายน้ำ การใช้ที่ดิน ทางระบายน้ำ ฯลฯ
3. ประสาน/ถอดบทเรียน-ความรู้ /รวบรวมและจัดระบบข้อมูล

4. จัดทำแผนพัฒนาลุ่มน้ำร่วมกันในระดับพื้นที่ ชุมชน
5. จัดทำแผนพัฒนาลุ่มน้ำร่วมกันระหว่างชุมชนท้องถิ่นและหน่วยงานรับผิดชอบ
6. ให้ข้อมูลทางวิชาการด้านการจัดการน้ำ-ภัยพิบัติ กับชุมชน โรงเรียน-นักเรียน
7. นำเสนอแผนงานบูรณาการต่อระดับนโยบาย

ผลการวิเคราะห์และพิจารณาข้อเสนอโครงการ¹⁵

1. ข้อเสนอโครงการฯ และแผนงานหลักของคณะทำงานจังหวัดสตูล มีการนำเสนอร้อยเรียงความเป็นเหตุและความเป็น "ผล" ที่มีการเรียงลำดับ (sequencing) ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่ดี เข้าใจง่าย ซึ่งความกระชับชัดเจนของข้อเสนอโครงการฯ ช่วยให้อาจารย์เห็นส่วนสามารถระบุภารกิจเฉพาะของตนเองได้ชัดเจน การมอบหมายงานแบ่งงานก็มีความชัดเจนด้วย อาจกล่าวได้ว่า ความชัดเจนเป็นองค์ประกอบสำคัญหนึ่งของความสำเร็จของโครงการฯ

2. ขอให้อำเภอ "ผลลัพธ์" ของข้อเสนอโครงการฯ ให้ชัดเจน ซึ่งเป็นการมุ่งที่ผลสุดท้าย ปลายทางว่า อาจารย์เห็นส่วนพัฒนาที่ร่วมกันนี้ มีเป้าหมายที่มุ่งมันจะบรรลุร่วมกันอย่างไร

3. ผลลัพธ์ ที่จะเสนออาจพิจารณาได้หลายระดับ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การวิเคราะห์ขีดความสามารถของคณะทำงานจังหวัดว่า จะผลักดันให้เกิดผลการเปลี่ยนแปลงในการจัดการน้ำและภัยพิบัติในเขตลุ่มน้ำใดจนได้ในระดับใด เช่น การพัฒนาให้เกิดกลไกหรือคณะทำงานที่ทำหน้าที่ประสานงานแบบสร้างความร่วมมือ หรือ การจัดทำข้อตกลงร่วมในการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการในพื้นที่ลุ่มน้ำใด (ควรกำหนดขอบเขตที่เป็นไปได้ให้ชัดเจน) ซึ่งการกำหนดผลลัพธ์ในรูปแบบนี้ก็จำเป็นต้องวิเคราะห์ ทำความเข้าใจคณะทำงานร่วมกันระหว่างภาคส่วนต่างๆ ว่ามีความเหมาะสมหรือไม่

หากผลลัพธ์ที่เสนอเน้นที่การพัฒนาแผนความร่วมมือในการจัดการลุ่มน้ำแบบบูรณาการ ก็มีความจำเป็นต้องจำแนกให้เห็นว่าเป็นการเสนอแผนในระดับใด เช่น แผนระดับตำบล แผนระดับจังหวัด หรือแผนบูรณาการ ซึ่งข้อเสนอของโครงการฯ ที่ไล่เรียงลำดับขั้นของแผน เหล่านี้ก็เป็น การระบุถึงบทบาท-หน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับแผนต่างๆ ด้วย รวมทั้งการมีแนวทางข้อเสนอเพื่อปรับบทบาทหน้าที่ที่กำหนดไว้ให้เหมาะสมหลังจากมีข้อค้นพบการดำเนินโครงการฯ แล้ว หากพิจารณาถึง องค์ประกอบที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับแผนเหล่านี้ เช่น ข้อมูล แผนที่ คลังความรู้เกี่ยวกับนิเวศท้องถิ่น จะทำให้เห็นว่า มีแผนที่ต้องได้รับการพัฒนา อยู่ 3 แบบ คือ 1) แผนจัดการมิติแรกเป็น การจัดการกับทรัพยากรน้ำ โดยเน้นด้านนิเวศกายภาพ 2) แผนจัดการในมิติที่สอง การจัดการกับคน ชุมชนและสังคมเป็นแผนที่ต้องใช้ข้อมูล ด้านวิถีชีวิต เศรษฐกิจสังคม การประกอบอาชีพต่างๆ 3) แผนจัดการมิติที่สาม เป็นแผนที่เน้นการจัดการให้เกิดสมดุลของสิ่งแวดล้อม เช่น การรักษาป่าต้นน้ำด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อรักษาระบบนิเวศท้องถิ่นที่เป็นนิเวศองค์รวมของทรัพยากรน้ำเอาไว้ เป็นต้น

4. การจัดภาคีความร่วมมือในการสนับสนุนกระบวนการวิจัย ทางคณะทำงานจังหวัดควรเชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการน้ำในลุ่มน้ำคลองดุสน มาร่วมเป็นกรรมการหรือที่ปรึกษาฯ ด้วย เช่น ตัวแทนจากสำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัด ชลประทานจังหวัด เป็นต้น

¹⁵ ใช้การวิเคราะห์ชุดความสัมพันธ์ของ Tri-SICKA (ไตรสิกข) เพื่อประเมินและค้นหาคำหลักของความสำเร็จ เพื่อใช้ในการกำกับ และติดตามแบบเสริมพลัง ซึ่งจะมีการประมวลเป็นข้อเสนอแนะของการติดตาม และกำกับ

5. ในส่วนของคณะประเมินผลแบบเสริมพลัง (ทีมที่ปรึกษา) อาจจะต้องช่วยประเมินความรู้ที่มีอยู่ในหน่วยราชการกับภูมิปัญญาท้องถิ่นมีเพียงพอ ที่จะดำเนินโครงการฯ และต้องเพิ่มเติมความรู้เหล่านี้ด้วยระบบการสนับสนุนจากสถาบันวิชาการในส่วนใดบ้าง

ข้อเสนอแนะทางการแก้ไขปัญหของคลองคูส่น ที่ผ่านมา

1. หน่วยงานราชการมีแนวทางในการแก้ปัญหา ซึ่งหลายหน่วยงานมีความพยายามทำความเข้าใจร่วมกัน โดยเสนอทำทางระบายน้ำ ที่อาจพิจารณาเป็นทางน้ำที่ไม่จำเป็นต้องลาดคอนกรีต แต่เป็นทางน้ำที่ยังคงรักษาระบบนิเวศท้องถิ่นไว้ด้วย เช่น การรักษาพืชพรรณริมน้ำเอาไว้เพื่อเป็นที่อยู่ของสัตว์น้ำ (ตามข้อเสนอของทางตัวแทนประมงจังหวัด) จะทำให้การแก้ปัญหาเป็นไปแบบรอบด้าน

2. ข้อเสนอการแก้ปัญหาด้านชลประทาน การใช้มาตรการก่อสร้างเป็นมิติหนึ่ง อาจต้องคำนึงถึงมาตรการทางสังคมอื่นๆ เช่น การแลกเปลี่ยนประโยชน์อย่างเป็นธรรม กรณีที่ได้รับผลกระทบจากน้ำท่วม ซึ่งจะเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในสังคม ช่วยขยายการปรับใช้องค์ความรู้ท้องถิ่น เพื่อสร้างตัวแบบที่สามารถเป็นต้นแบบสำหรับพื้นที่อื่นๆ ได้เช่นกัน

3. เวทีการแก้ไขความขัดแย้ง เน้นที่การทำความเข้าใจ การสร้างความไว้วางใจ ไม่ใช่การแก้ไขเชิงเทคนิคเพียงอย่างเดียว ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานของรัฐและกลไกของชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบ

บทที่ 4

บทสรุปและข้อเสนอแนะเพื่อการสนับสนุนการพัฒนาพื้นที่

ในการพัฒนาข้อเสนอโครงการของจังหวัด พบว่ามีประเด็นข้อเสนอที่เป็นหลักอยู่ 2 ประเด็น คือ

1. ด้านการพัฒนาผลผลิตทางการเกษตร ทั้งเพื่อให้ได้มาซึ่งความมั่นคงทางอาหารและอาหารปลอดภัย ซึ่งเป็น การจัดการปัญหาและตอบสนองความต้องการในระดับครัวเรือน กับการยกระดับการผลิตเพื่อครัวเรือนมาสู่การพัฒนา เศรษฐกิจ ทั้งในรูปของวิสาหกิจชุมชนและการนำผลผลิตทางการเกษตรไปผูกโยงกับตลาดภายนอกชุมชน
2. ด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำและการจัดการภัยพิบัติ ซึ่งปัจจุบัน “น้ำ” กับ “ภัยพิบัติ” แทบจะ กลายเป็นเรื่องเดียวกัน เพราะภัยพิบัติที่สร้างความเสียหายให้กับประชาชนในรอบหลายปีที่ผ่านมา เป็นภัยพิบัติที่เกิด จาก “น้ำ” เสียเป็นส่วนใหญ่ โดยมีความเกี่ยวข้องกับ “สภาพทางธรรมชาติ” และประเด็น “การบริหารจัดการ”

4.1 สรุปภาพรวมข้อเสนอโครงการด้านการพัฒนาการเกษตรและเศรษฐกิจชุมชน

4.1.1 เป้าหมายของการพัฒนา

จากการประมวลข้อเสนอโครงการเพื่อการพัฒนาพื้นที่จังหวัดในประเด็นด้านการพัฒนาการเกษตรและ เศรษฐกิจชุมชน พบว่าเป้าหมายหรือความต้องการของพื้นที่มี 3 ระดับ และมีความเชื่อมโยงกัน โดยสามารถสรุปได้ ดังนี้

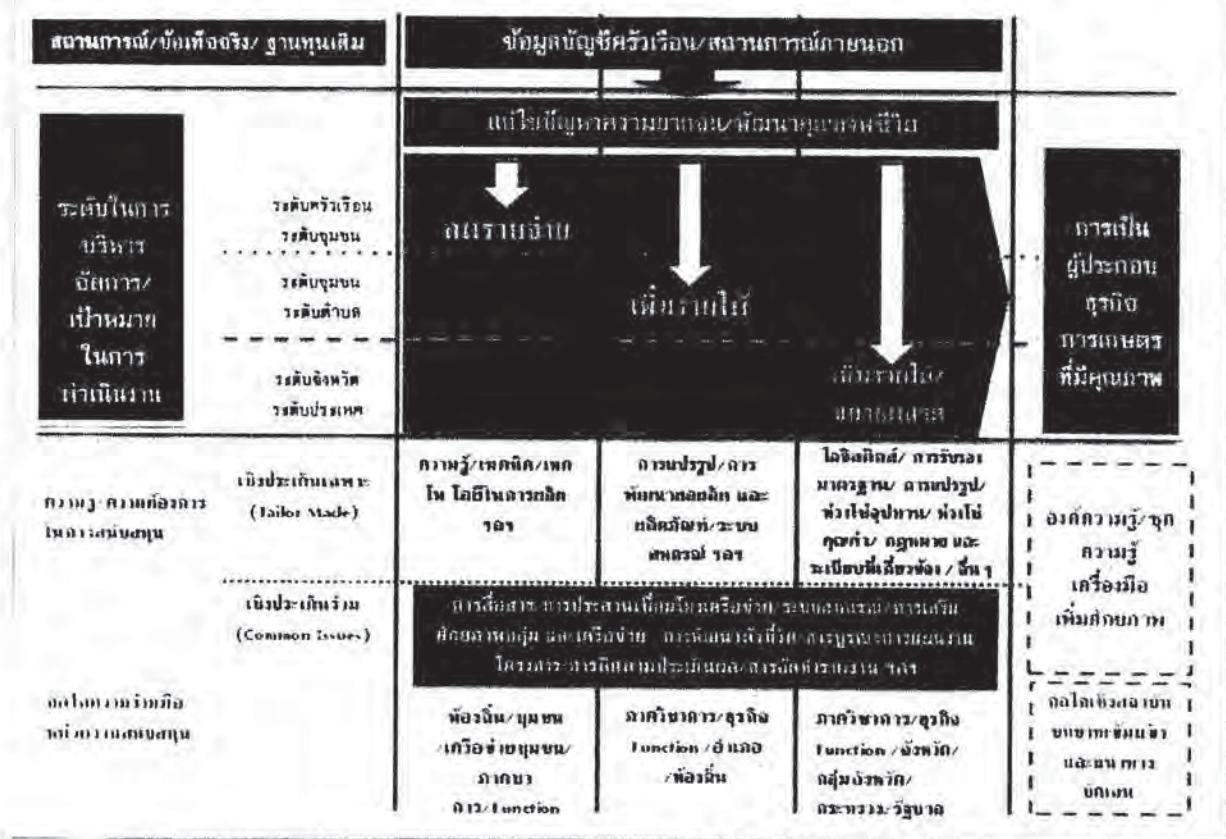
1) มีความต้องการหรือมีเป้าหมายในการลดค่าใช้จ่ายของครัวเรือน โดยค่าใช้จ่ายที่ต้องการลดนั้นมา จาก 2 ช่องทาง คือ รายจ่ายในการประกอบอาชีพ เช่น ค่าเมล็ดพันธุ์ ค่าปุ๋ย ค่ายาฆ่าแมลง รวมถึงค่าแรงงาน เป็นต้น และรายจ่ายจากการบริโภค เช่น ค่าใช้จ่ายในการซื้ออาหาร ค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล เป็นต้น ซึ่งเป็นความ ต้องการจัดการปัญหาในระดับครัวเรือน

2) มีความต้องการในการเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือน จากการขายผลผลิตโดยตรง หรือผลิตภัณฑ์ที่ ได้จากการผลิต หรือการสร้างอาชีพจากศักยภาพของพื้นที่ ซึ่งเป็นรายได้ที่เกิดจากการตอบสนองความต้องการของ ตลาดในระดับชุมชน ระดับตำบลหรือท้องถิ่น

3) มีความต้องการในการเพิ่มรายได้และขยายโอกาสทางการตลาด โดยเป็นการสร้างรายได้ที่มาจาก การตอบสนองต่อตลาดหรือความต้องการของผู้บริโภคภายนอกพื้นที่ในระดับจังหวัด ภาค หรือระดับประเทศ เป็นการ สร้างรายได้ที่ต้องมีการแข่งขันภายในระบบตลาด

ซึ่งจากการพิจารณาร่างข้อเสนอโครงการจะพบว่าแต่ละจังหวัดจะมีความคาดหวังปรากฏอยู่ทั้ง 3 ระดับ แต่ให้ น้ำหนักแตกต่างกันไปตามโอกาส ศักยภาพของพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย

ผังภูมิการวิเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาด้านการเกษตร และเศรษฐกิจชุมชนในพื้นที่ 9 จังหวัด

4.1.2 กิจกรรมหรือแนวทางการดำเนินงาน

กิจกรรมการดำเนินงานของแต่ละพื้นที่เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาแตกต่างกัน ตามระดับของความคาดหวัง โดยสามารถสรุปแนวทางการดำเนินงานเป็นขั้นตอนได้ ดังนี้

- 1) การศึกษา ถอดบทเรียน ค้นหาองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการพัฒนา เพื่อเป็นต้นแบบ และเป็นเครื่องมือในการขยายผล
- 2) การสำรวจความต้องการ ประเมินสถานภาพ และจำแนกกลุ่มเป้าหมาย และภาคีสนับสนุน
- 3) การจัดเวทีวิเคราะห์ และค้นหาข้อมูล เพื่อสร้างและพัฒนาการเรียนรู้ โดยเติมเต็มในสิ่งที่กลุ่มเป้าหมายต้องการ รวมถึงการพัฒนาและสร้างเครื่องมือเพื่อเสริมประสิทธิภาพในการดำเนินงาน
- 4) การสร้างหรือเสริมศักยภาพ กลุ่ม เครือข่าย ภาคีพันธมิตร เพื่อสร้างหลักประกันและขยายความร่วมมือทั้งในด้านของเทคโนโลยีการผลิต การแปรรูป การตลาด การเสริมศักยภาพการเป็นผู้ประกอบการ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การศึกษาดูงาน และการสนับสนุนทรัพยากรในการดำเนินงาน
- 5) การดำเนินการสนับสนุน/ติดตาม/ประเมินผลการดำเนินงานของกลุ่มเป้าหมาย ทั้งในด้านของการพัฒนาผลผลิต การสร้างการเรียนรู้ของกลุ่มและระหว่างกลุ่ม
- 6) การสรุป/ถอดบทเรียนเพื่อวิเคราะห์รูปแบบของความสำเร็จ ปัจจัยสนับสนุน ปัญหา และข้อจำกัดในการดำเนินการ

โดยเมื่อดำเนินการแล้วสิ่งที่จะได้นอกจากการแก้ไขหรือจัดการกับปัญหาของตนเองและพื้นที่แล้ว ผลได้ที่ดีตามาคือ ความรู้หรือชุดความรู้ที่ได้จากการปฏิบัติ ทดสอบ กระบวนการสร้างการเรียนรู้ และเครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินการ เกิดกลไกการพัฒนาหรือแนวร่วมที่มีความชัดเจนและเข้มแข็ง มีแนวทางในการขับเคลื่อนงานหรือตัวแบบของความสำเร็จในการบริหารจัดการการผลิตและบริหารผลผลิต

4.1.3 ความต้องการการสนับสนุน

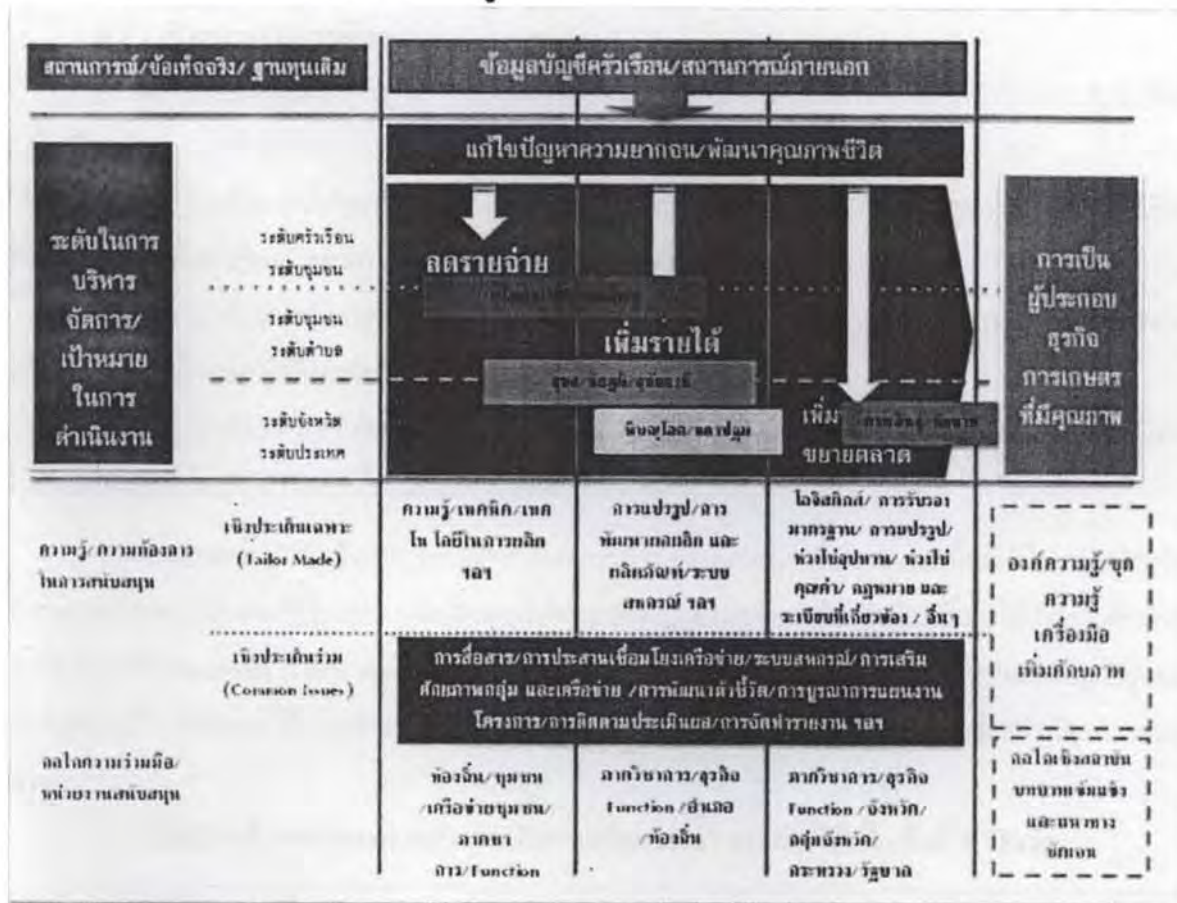
หากพิจารณาจากความคาดหวัง กิจกรรมการดำเนินงาน และความต้องการของพื้นที่ที่สะท้อนจากเวทีการเสนอร่างข้อเสนอโครงการจะพบว่า มีประเด็นความต้องการในการสนับสนุนที่สำคัญ ประกอบด้วย

- 1) การพัฒนาฐานข้อมูล การวิเคราะห์และแปลผลข้อมูล
- 2) การสร้างหรือพัฒนาเครื่องมือเพื่อใช้ในการดำเนินงาน และการประเมินผล
- 3) การประเมินคุณภาพผลผลิต
- 4) ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการและการตลาด เช่น การแปรรูป ความสามารถในการเป็นผู้ประกอบการ การตลาดและโลจิสติกส์ (Logistics) เป็นต้น
- 5) การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม การสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการเชื่อมโยงกลไกการพัฒนาเพื่อบูรณาการการทำงานร่วมกันในพื้นที่
- 6) การผลักดันในเชิงนโยบายเพื่อสนับสนุนบทบาทและแนวทางการพัฒนาโครงการ

เมื่อเทียบเคียงข้อมูลและข้อเสนอโครงการของพื้นที่ 9 จังหวัด ที่เลือกประเด็นพัฒนาทางด้านการพัฒนาการเกษตร และเศรษฐกิจชุมชน สามารถวิเคราะห์ จำแนกได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่เน้นด้านการลดรายจ่าย ได้แก่ จังหวัดยโสธร และนครราชสีมา กลุ่มที่มุ่งเรื่องลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้โดยตลาดยังเป็นตลาดระดับใกล้เคียง คือ ชุมชน ท้องถิ่น อำเภอ หรือจังหวัด ได้แก่ อุบลราชธานี นครปฐม อุทัยธานี ในขณะที่จังหวัดชัยนาท กาฬสินธุ์ และชัยภูมิ มีศักยภาพ และความมุ่งหวังในการขยายตลาดระดับส่วนกลาง และการส่งออก ทั้งนี้ในแต่ละกลุ่มจะต้องการความรู้ ทักษะในการสนับสนุนแตกต่างกันบ้าง เช่น กลุ่มจังหวัดที่มุ่งลดรายจ่ายต้องการความรู้ ทักษะทางด้านเทคโนโลยีการผลิต การรวมกลุ่มสมาชิก ในขณะที่กลุ่มจังหวัดที่มุ่งเน้นเพิ่มรายได้ ต้องการความรู้ทักษะในการเป็นผู้ประกอบการ การรวมกลุ่มสมาชิก การแปรรูป ฯลฯ เป็นต้น สำหรับกลุ่มเพิ่มรายได้ ขยายตลาดกลุ่มนี้จะมีทักษะในด้านวิสาหกิจชุมชน แต่ต้องการเพิ่มความรู้ด้านการตลาด การส่งออก โลจิสติกส์ (Logistics) เป็นต้น

ทั้งนี้การจำแนกกลุ่ม ความรู้ที่ต้องการสนับสนุน และกลไกความร่วมมือสนับสนุน แสดงตามภาพรวมของข้อเสนอโครงการด้านการพัฒนาการเกษตร และเศรษฐกิจชุมชน

ผังภูมิการวิเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาด้านการเกษตร และเศรษฐกิจชุมชนในพื้นที่ 9 จังหวัด

4.2 สรุปภาพรวมข้อเสนอโครงการด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำและการจัดการภัยพิบัติ

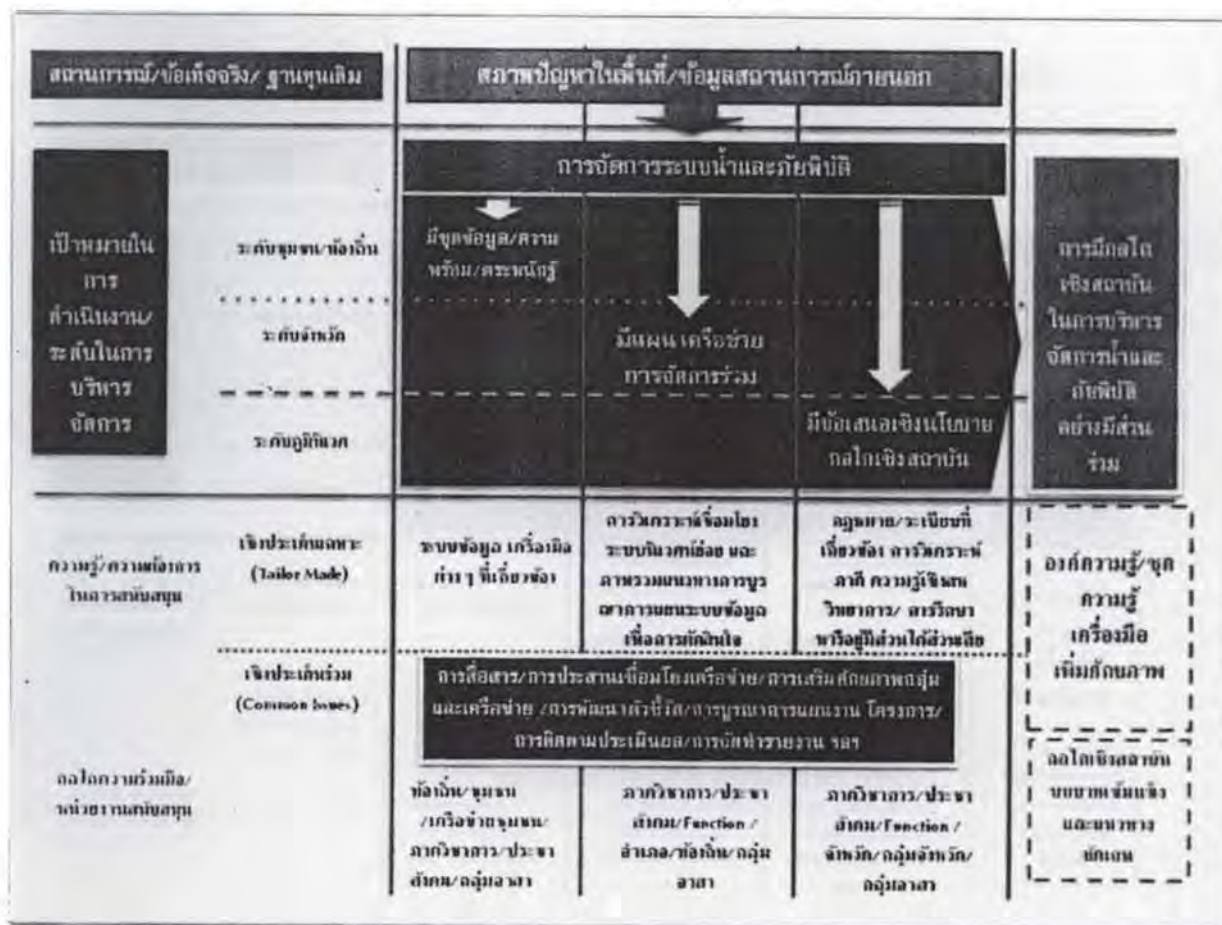
4.2.1 เป้าหมายของการพัฒนา

เป้าหมายของพื้นที่ซึ่งปรากฏในร่างข้อเสนอโครงการด้านการบริหารจัดการน้ำและการจัดการภัยพิบัติมี 3 ระดับ คือ

- 1) ต้องการให้ชุมชน/ท้องถิ่นเกิดการตระหนักรู้ หรือตื่นตัวกับประเด็นปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับตัวเองและพื้นที่ เป็นเป้าหมายการบริหารจัดการในเชิงพื้นที่ หรือในระดับท้องถิ่น
- 2) ต้องการมีแผนการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำและการจัดการภัยพิบัติ โดยการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย ซึ่งเป็นเป้าหมายที่ต้องอาศัยการขับเคลื่อนในระดับจังหวัด
- 3) ต้องการผลักดันข้อเสนอเชิงนโยบายและเกิดกลไกเชิงสถาบันในการบริหารจัดการน้ำและภัยพิบัติ ซึ่งเป็นเป้าหมายที่เกิดจากความร่วมมือในระดับภูมิภาค

จากศักยภาพของภาคีเครือข่าย ความรวดเร็วในการตื่นตัว และลักษณะหรือสภาพของพื้นที่ทำให้แต่ละจังหวัดมีเป้าหมายหรือจุดเน้นที่ต่างกันไป เช่น จังหวัดสตูลให้ความสำคัญกับการจัดทำข้อมูลเพื่อกระตุ้นให้เกิดการตื่นตัวต่อปัญหา ขณะที่กำแพงเพชร สงขลา พัทลุง ซึ่งมีประสบการณ์กับการจัดการปัญหาในเรื่องน้ำให้ความสำคัญกับรูปแบบการจัดการแก้ไข ส่วนนครศรีธรรมราชขยับไปสู่การสร้างกลไกเชิงสถาบันเพื่อรองรับการบริหารจัดการปัญหาระดับภูมิภาค

ผังภูมิการวิเคราะห์ภาพรวมด้านการจัดการทรัพยากรน้ำ และภัยพิบัติ ในพื้นที่ 5 จังหวัด

4.2.2 กิจกรรมหรือแนวทางการดำเนินงาน

ข้อเสนอโครงการด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำและการจัดการภัยพิบัติ มีกิจกรรมในลักษณะที่คล้าย ๆ กัน ประกอบด้วย

- 1) การศึกษาข้อมูล พัฒนาหรือจัดทำฐานข้อมูลเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำและการจัดการภัยพิบัติ
- 2) การหาทางเลือกในการบริหารจัดการทรัพยากรและการจัดการภัยพิบัติ โดยการถอดหรือสรุปบทเรียน การค้นหาคำตอบความรู้ การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การศึกษาดูงาน
- 3) การพัฒนาศักยภาพกลไกและเครือข่ายการบริหารจัดการน้ำและการจัดการภัยพิบัติ เพื่อสร้างความร่วมมือและบูรณาการการทำงานร่วมกัน

4.2.3 ความต้องการการสนับสนุน

เมื่อเป้าหมายหรือความต้องการแตกต่างกัน ความต้องการในการสนับสนุนก็แตกต่างกันตามไปด้วย โดยจังหวัดหรือพื้นที่ที่เน้นในเรื่องการสร้างความตระหนักจะต้องการการสนับสนุนการจัดทำฐานข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อสร้างและพัฒนาระบบการเรียนรู้ของพื้นที่ ขณะที่กลุ่มจังหวัดที่ต้องการแผน และการผลักดันในเชิงนโยบายและกลไกเชิงสถาบันจะต้องการระบบสารสนเทศเพื่อการตัดสินใจ การสนับสนุนในลักษณะของกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ และที่สำคัญ คือ การพัฒนากลไกความร่วมมือ ในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ และการจัดการภัยพิบัติ

ทั้งนี้เมื่อเทียบเคียง 5 จังหวัด ในโครงการด้านการจัดการทรัพยากรน้ำ และภัยพิบัติ สามารถจำแนกได้ตามภาพรวมข้อเสนอโครงการ

ผังภูมิการวิเคราะห์ภาพรวมด้านการจัดการทรัพยากรน้ำ และภัยพิบัติ ในพื้นที่ 5 จังหวัด

4.3 ข้อเสนอแนะเพื่อสนับสนุนการพัฒนาพื้นที่

จากการที่ผู้ทรงคุณวุฒิ และนักวิจัยได้มีส่วนสนับสนุนและให้ข้อเสนอแนะคณะทำงานจังหวัดในการพัฒนาข้อเสนอโครงการเพื่อการพัฒนาพื้นที่พบว่ารูปแบบหรือแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ของทั้ง 14 จังหวัดมีลักษณะที่สำคัญคือ

1. การค้นหาหรือพัฒนารูปแบบในการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาพื้นที่ และแนวทางในการขยายผลผลสำเร็จของการดำเนินงานในระยะที่ผ่านมา
2. การพัฒนาหรือสร้างกลไกความร่วมมือในการบริหารจัดการปัญหาหรือขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนาพื้นที่ (พัฒนา/สร้างกลไก และกำหนดบทบาท แนวทางการทำงานร่วมกันของกลไกการพัฒนา)
3. การยกระดับการเรียนรู้ของเกษตรกรและกลุ่มเป้าหมาย ทั้งในเรื่องของการพัฒนาอาชีพ ทักษะในการเก็บรวบรวม วิเคราะห์ และการใช้ข้อมูล การเสริมสร้างการเป็นผู้ประกอบการ
4. การพัฒนาชุดเครื่องมือเพื่อยกระดับการเรียนรู้ของเกษตรกรและกลุ่มเป้าหมาย

ในการสนับสนุนการพัฒนาพื้นที่จึงมีประเด็นที่จะต้องให้ความสำคัญ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานของคณะทำงานจังหวัดและภาคีเครือข่าย ได้แก่

1. การเสริมความรู้เพื่อเพิ่มสมรรถนะการจัดการกับคณะทำงานจังหวัด เกี่ยวกับการพัฒนาโครงการ การพัฒนาและการใช้เครื่องมือ
2. การเสริมความรู้ในงานเชิงประเด็น ให้กับเกษตรกรหรือกลุ่มเป้าหมายในประเด็นที่เกี่ยวข้อง เช่น การวิเคราะห์การตลาด การสร้างภาคีพันธมิตร รวมถึงการใช้เครื่องมือต่างๆ ที่จำเป็นในการเพิ่มประสิทธิภาพ
3. การเสริมสร้างความรู้ที่เหมาะสมสำหรับจังหวัดในกลุ่มการจัดการระบบน้ำ และการจัดการภัยพิบัติ เช่น การวิเคราะห์ความเสี่ยง และผลกระทบจากการแก้ปัญหาในระบบภูมินิเวศน์ การจัดการกองทุนภัยพิบัติในระดับชุมชนท้องถิ่น ฯลฯ
4. การสร้างเครื่องมือเพื่อสนับสนุนกิจกรรมการพัฒนาพื้นที่ ซึ่งอาจมีลักษณะเฉพาะของแต่ละพื้นที่ หรือมีลักษณะร่วมกัน เช่น มาตรฐานข้าวปลอดภัย แบบบันทึกข้อมูลอาชีพ เป็นต้น
5. การพัฒนากลไกและการเชื่อมโยงเครือข่ายความร่วมมือทั้งในระดับพื้นที่ และส่วนกลาง ทั้งในระดับปฏิบัติการ และระดับนโยบาย เพื่อสนับสนุนการขับเคลื่อนงานของจังหวัด
6. การพัฒนารูปแบบการเชื่อมโยงความต้องการของพื้นที่กับแผนพัฒนาท้องถิ่น และแผนพัฒนาจังหวัด รวมถึงการผลักดันในเชิงนโยบายเพื่อสนับสนุนการขับเคลื่อนงาน
7. การเสริมสร้างระบบกองทุนเพื่อการจัดการภัยพิบัติ
8. การพัฒนากลไกเชิงสถาบันทั้งในด้านการบริหารจัดการภัยพิบัติ และการพัฒนาด้านการเกษตร และเศรษฐกิจชุมชนเพื่อเสริมสร้างความน่าเชื่อถือ และการประสานพลังภาคี
9. การเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชนท้องถิ่น และสถาบันวิชาการเพื่อเชื่อมโยงความต้องการในการเสริมสร้างความรู้กับแหล่งความรู้ที่มีอยู่

ข้อเสนอโครงการติดตามประเมินผลแบบเสริมพลัง ระยะที่ 2

จากการดำเนินงานของโครงการวิจัยการพัฒนาระบบประเมินผลแบบเสริมพลังระยะที่ 1 สามารถแยกข้อเสนอโครงการเพื่อต่อยอดและขยายผลการดำเนินงานโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาระบบบูรณาการความร่วมมือในระดับพื้นที่ได้เป็น 2 ประเด็นหลัก ๆ คือ ประเด็นเกษตร อาหารปลอดภัย และเศรษฐกิจชุมชน กับประเด็น การบริหารจัดการน้ำ และการจัดการภัยพิบัติ โดยในเรื่องของเกษตร อาหารปลอดภัย และเศรษฐกิจชุมชนครอบคลุมตั้งแต่การผลิตจนถึงการตลาด ภายใต้แนวคิดของความมั่นคงและความปลอดภัยทางอาหาร เป้าหมายของโครงการมีหลายระดับตั้งแต่การมีข้าวและอาหารปลอดภัยเพียงพอต่อการบริโภคภายในครอบครัว ชุมชน จนกระทั่งการบริหารจัดการผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคไปสู่ระบบตลาดทั้งภายในพื้นที่ และตลาดภายนอก ขณะที่ในด้านของการบริหารจัดการน้ำมีเป้าหมายตั้งแต่การสร้างตระหนักรู้ในประเด็นปัญหา การพัฒนาความร่วมมือจากการมีแผนร่วมกัน จนกระทั่งการผลักดันให้เกิดกลไกเชิงสถาบัน โดยในการดำเนินการให้ความสำคัญในเรื่องของข้อมูล การสื่อสาร และกลไกในการบริหารจัดการอย่างบูรณาการ

เพื่อให้วัตถุประสงค์/เป้าหมาย และตัวชี้วัดการพัฒนาในระยะต่อไปของพื้นที่ เป็นไปตามที่กำหนดไว้ในข้อเสนอโครงการ และสามารถสรุปทริเียน องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานเพื่อขยายผลในพื้นที่อื่นต่อไป จำเป็นต้องมีการสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ ทั้งในส่วนของคุณะทำงานวิจัย เครือข่ายความร่วมมือ เกษตรกร และประชากรเป้าหมายในหลาย ๆ ด้าน เช่น การสนับสนุนการติดตามและประเมินความคืบหน้าการดำเนินงานโครงการพัฒนาศักยภาพของคณะทำงานวิจัยโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาระบบบูรณาการความร่วมมือในระดับพื้นที่ การประสานเชื่อมโยงเครือข่ายความร่วมมือ การเติมเต็มหรือสนับสนุนความรู้ทางวิชาการ และการศึกษาแลกเปลี่ยนประสบการณ์จริงในพื้นที่อื่นที่มีการดำเนินการในลักษณะเดียวกัน รวมถึงการสรุปประมวลภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากกระบวนการดำเนินโครงการและการสนับสนุนกิจกรรม ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงได้จัดทำข้อเสนอโครงการวิจัยการพัฒนาระบบประเมินผลแบบเสริมพลังเพื่อพัฒนางานพื้นที่ (ระยะที่ 2) ขึ้นเพื่อเป็นแนวทางและกรอบในการสนับสนุนการดำเนินการพัฒนาพื้นที่ไม่น้อยกว่า 14 จังหวัดในระยะต่อไป โดยมีวัตถุประสงค์ คือ

1. ติดตามประเมินความคืบหน้าการดำเนินกิจกรรม/โครงการในพื้นที่ รวมถึงการพัฒนาระบบการติดตามและสนับสนุนการดำเนินโครงการ/กิจกรรมแบบเสริมพลัง
2. พัฒนาศักยภาพคณะทำงานวิจัยพื้นที่ เกษตรกรและประชากรเป้าหมาย รวมถึงการสนับสนุนเชื่อมโยงกลไกและเครือข่ายความร่วมมือในการขับเคลื่อนภารกิจในพื้นที่
3. ศึกษารูปแบบและเสนอแนวทางการหนุนเสริมความรู้ กระบวนการสร้างการเรียนรู้ที่เหมาะสม สอดคล้องกับศักยภาพเพื่อพัฒนาพื้นที่
4. ศึกษาภาพรวมการเปลี่ยนแปลง ที่เกิดขึ้นในพื้นที่จากกระบวนการในการดำเนินงานโครงการ

กรอบการวิเคราะห์

เพื่อให้การดำเนินโครงการฯ ระยะที่ 2 เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด โดยสามารถสนับสนุนการปฏิบัติงานในพื้นที่ และพัฒนาเป็นชุดความรู้สำหรับการขยายผล คณะผู้วิจัยจึงเสนอให้เน้นการประยุกต์ใช้แนวคิดการติดตามกำกับแบบเสริมพลัง (Empowerment Evaluation) โดยบูรณาการแนวทางการบริหารจัดการโครงการ และเครื่องมือต่างๆ อาทิ กรอบแนวการปฏิบัติงานเชิงสัมพันธ์ (Logical Framework) กระบวนการติดตามการปฏิบัติงานในเชิงการเรียนรู้แบบไตรสิกขา (Tri SICKA) การตรวจสอบติดตามผลผลิต และความก้าวหน้าของการปฏิบัติงาน ตลอดจนกระบวนการปฏิบัติงานเสริม โดยการทำจัดทำแผนที่ผลลัพธ์ (Outcome Mapping) และการพัฒนาพื้นที่ เครื่องมือระบบ และกลไกขับเคลื่อน ตลอดจนการสื่อสารเพื่อการพัฒนา การสร้างกระบวนการเรียนรู้เชิงกลุ่มสัมพันธ์ (Dynamic Group) โดยทำกระบวนการควบคู่ไปกับแนวความคิดต่างๆ คือ ความมั่นคงและความปลอดภัยทางอาหาร, การบริหารจัดการน้ำอย่างบูรณาการ, การจัดการภัยพิบัติ และการวิเคราะห์ห่วงโซ่อุปทานและห่วงโซ่คุณค่า กระบวนการแสดงความคิดเห็นแบบสร้างสรรค์ (Constructive Feedback Loop) โดยมีเป้าหมายสูงสุดที่ การจัดทำโครงสร้างเชิงสถาบัน (Institutionalization) ที่จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในพื้นที่ บนฐานของการใช้ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยในการพัฒนาข้อเสนอ หรือแนวทางทางนโยบายต่างๆ ร่วมกันอย่างแท้จริง

ขั้นตอนการดำเนินงาน

เพื่อให้การสนับสนุนการปฏิบัติงานตามข้อเสนอโครงการเพื่อพัฒนาพื้นที่ในแต่ละจังหวัด เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นการเสริมพลังในการดำเนินการ คณะผู้วิจัยได้เสนอขั้นตอนในการดำเนินงานไว้ ดังนี้

1. การทำความเข้าใจภาพรวมของโครงการ กระบวนการคิด และแนวทางการดำเนินงานของโครงการฯ ระยะที่ 2 ในลักษณะโครงการวิจัย และพัฒนา (R&D) ร่วมกับโครงการวิจัย และพัฒนาของคณะทำงานวิจัยในพื้นที่ โดยการสร้างกิจกรรมร่วมที่เป็นการเสริมพลัง และการสร้างกลไกเชิงสถาบัน ในระยะที่ 2 ซึ่งจะใช้เวลารวมทั้งสิ้น 18 เดือน
2. การทำกระบวนการปรึกษาหารือ การพบปะกับคณะทำงานวิจัยในพื้นที่ และผู้มีส่วนได้เสียหลัก เพื่อติดตาม และเสริมหนุนโครงการวิจัย และพัฒนา ตามข้อเสนอของโครงการวิจัย และพัฒนาของคณะทำงานวิจัยในพื้นที่
3. การจัดกระบวนการ (เวที) สำหรับการทบทวน และให้ความคิดเห็นต่อโครงการวิจัย และพัฒนา ตลอดจนการรวบรวมข้อคิดเห็น ข้อเสนอ ตลอดจนการประมวลผลสรุปในการปฏิบัติงาน เพื่อพัฒนาโครงการวิจัย และพัฒนาของคณะทำงานวิจัยในพื้นที่ และประสานงาน นำเสนอต่อฝ่าย 4 (ฝ่ายชุมชน) ก่อนที่จะเปิดโครงการฯ ระยะที่ 2
4. การพัฒนา และจัดทำข้อเสนอเพื่อจัดทำโครงสร้างเชิงสถาบัน (Institutionalization) ที่จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในพื้นที่ บนฐานของการใช้ข้อมูลจากการศึกษาวิจัย ในการพัฒนาข้อเสนอ หรือแนวทางทางนโยบายต่างๆ

กิจกรรมการดำเนินงาน

เพื่อให้การดำเนินงานเป็นตามวัตถุประสงค์ของข้อเสนอโครงการฯ ระยะที่ 2 คณะผู้วิจัยได้เสนอกิจกรรมการดำเนินงาน โดยแบ่งกลุ่มกิจกรรมเป็น 5 ส่วน

1. การสร้างระบบการเรียนรู้ และการขับเคลื่อนร่วมกัน ประกอบด้วยกิจกรรมหลัก ดังนี้

- การสร้างระบบการติดตาม ประเมินผล และสนับสนุนแบบเสริมพลัง (M&E) โดยการศึกษาเอกสาร การประชุม/สัมมนา/กลุ่ม และการสัมภาษณ์
- การทำความเข้าใจกลไก และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง โดยการสำรวจ/ทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง และการจัดประชุมแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็น
- การพัฒนาทักษะการจัดการระบบน้ำ/ภัยพิบัติ และระบบเกษตร/อาหารปลอดภัย โดยการสำรวจจัดทำ ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง การวิเคราะห์ภาพรวม เชื่อมโยงผลกระทบของภาพรวมกับพื้นที่ศึกษา การวิเคราะห์ภาคี/ ความสัมพันธ์ การประชุม/สัมมนา/อบรมเชิงปฏิบัติการวางแผนยุทธศาสตร์
- การฝึกทักษะการวิเคราะห์ประเด็นร่วม และการวางแผนเชิงยุทธศาสตร์ โดยการอบรม/สัมมนา และ การศึกษาดูงาน
- การบริหาร และประเมินความเสี่ยง โดยการอบรม/สัมมนา และ การศึกษาดูงาน
- การทดลองนำร่องในการพัฒนาหลักสูตร/สถาบันวิชาการเกษตรของท้องถิ่น (การจัดการเกษตร ทัศนคติของกลุ่มชุมชน) โดยการอบรม/สัมมนา การศึกษาดูงาน และการทดลองนำร่อง

2. การหนุนเสริมการพัฒนากระบวนการประกันคุณภาพ และการประกันความเสี่ยงด้วยตนเอง ประกอบด้วย กิจกรรมหลัก คือ

- การพัฒนาระบบประกันคุณภาพ และการประกันความเสี่ยงด้วยตนเอง โดยการศึกษากระบวนการประเมิน ตนเองในเชิงภาวะวิสัย การเสริมสร้างเครือข่าย/กลไก และภาคีในการประกันคุณภาพและความเสี่ยง และ การศึกษาดูงาน

3. การสร้างกลไกเชิงสถาบันเพื่อรองรับการขับเคลื่อน (Institutionalization)

- การพัฒนากลไกเชิงสถาบันที่สอดคล้องเหมาะสมกับประเด็นการพัฒนา (1)การวิเคราะห์ภาคีที่มีส่วน เกี่ยวข้อง โดยการเสริมสร้างเครือข่าย กลไก และภาคีที่เชื่อมโยงในระดับสถาบัน

4. การถอดบทเรียนในเชิงโครงสร้าง/ระบบการติดตามแบบเสริมพลัง และการจัดทำข้อเสนอ ประกอบด้วย

- การติดตามผล และวิเคราะห์แนวทางการหนุนเสริมที่เป็นประโยชน์ต่อกระบวนการเรียนรู้ของพื้นที่ โดย การเยี่ยมพื้นที่/ การประชุมกลุ่มย่อย/ การสัมภาษณ์ การพัฒนาระบบกลุ่ม/การสะท้อนกลับ (Feedback Group)
- การเรียนรู้/ปรับความคิด และการพัฒนาทักษะในด้านการบริหารการเปลี่ยนแปลง โดยการสรุปบทเรียน ปัญหา และการพัฒนาที่ผ่านมา การจัดเวทีแลกเปลี่ยน เพื่อการปรับ และยกระดับการแก้ปัญหา และการพัฒนา

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

คณะผู้วิจัยคาดว่าเมื่อดำเนินการตามขั้นตอนและกิจกรรมต่าง ๆ ตามได้กล่าวมาแล้ว จะเกิดผลที่สำคัญใน 2 ด้าน ประกอบด้วย

ในด้านของการพัฒนา

- คณะทำงานวิจัยพื้นที่ เกษตรกร ประชากรเป้าหมาย และเครือข่ายความร่วมมือได้รับการพัฒนาในประเด็น ที่สอดคล้องกับความต้องการในการพัฒนาพื้นที่ตามข้อเสนอโครงการ เช่น ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาโครงการ ความรู้

บรรณานุกรม

- จันทร์จรัส เรียวเดชะ.2554. โอกาสและทางเลือกของเกษตรกรรมเส้นทางสายโซ่อุปทาน.กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- จิริกา นุตาลัย. 2552. โครงการวิจัยการพัฒนาระบบและกระบวนการจัดทำแผนจังหวัดบนพื้นฐานยุทธศาสตร์ข้อมูลและการมีส่วนร่วม. กรุงเทพฯ:สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- จิริกา นุตาลัย. 2554. โครงการศึกษาความเหมาะสมเพื่อพัฒนาระบบงานกำกับและติดตามการปฏิบัติราชการในภูมิภาค. กรุงเทพฯ:สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- ซาราล เอล, เฟรด คาร์เดน และเทอรี สมุโทโล. 2004. แผนที่ผลลัพธ์ (Outcome Mapping): การสร้างการเรียนรู้และการสะท้อนกลับในแผนงานพัฒนา. แปลและเรียบเรียงโดย พิกุล สิทธิประเสริฐกุล และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล. กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)
- ดำรง วัฒนา และคณะ.2548. โครงการประเมินประสิทธิภาพและผลสัมฤทธิ์ของแผนยุทธศาสตร์การพัฒนจังหวัดแบบบูรณาการ.กรุงเทพฯ : ศูนย์บริการวิชาการแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- แมน บุโรทกานนท์.2550.การจัดการน้ำเชิงบูรณาการ : ทำได้จริงหรือเป็นเพียงจินตนาการ. เอกสารประกอบการสัมมนา การมีส่วนร่วมของท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบบูรณาการ. Thai Water Partnership (TWP).กรุงเทพฯ.
- ศจันทร์ ประชาสันต์.2552. การพัฒนาดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางอาหาร ภายใต้ “โครงการขับเคลื่อนประเด็นเกษตรและอาหารเพื่อสุขภาพ ตามมติสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ ครั้งที่ 1 พ.ศ.2551สู่การปฏิบัติ”. กรุงเทพฯ:สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.)
- สีลาภรณ์ บัวสาย.2554. พลังความรู้และความร่วมมือ : บทเรียนจากการพัฒนาพื้นที่. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุธีระ ประเสริฐสรรพ.2554. แนวทางพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสืบทอดอาชีพ. กรุงเทพฯ : สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (สสค.)